

1533

“ ONZE STUDIËN ”

UITGAVEN OVER GODSDIENSTWETENSCHAP

GENEESKUNDIGE PLICHTENLEER

(DEONTOLOGIA MEDICA)

DOOR J. SALSMANS, S. J.

PROF. IN DE ZEDENLEER

INLEIDING DOOR Dr. H. DE STELLA, HOOGL. TE GENT

III^e UITGAAF

(HERZIEN EN VERMEERDERD)



“ ONZE STUDIËN ”

Sam. Vennootschap : DE VLAAMSCHE BOEKENHALLE
LEUVEN, GENT, MECHELEN, VEURNE

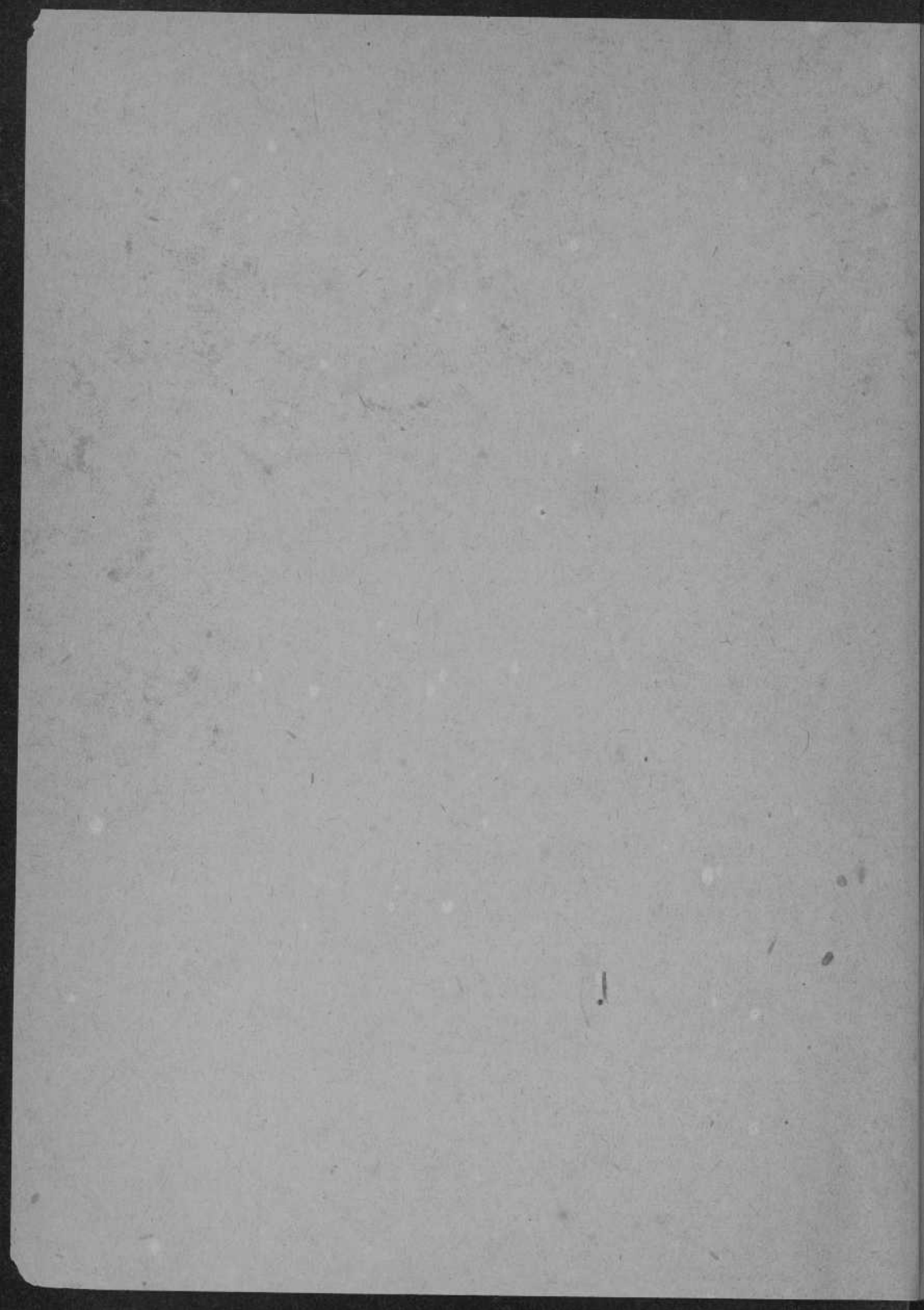
—
1925

1533

G. 39

175

**GENEESKUNDIGE
PLICHTENLEER**



“ ONZE STUDIËN „
UITGAVEN OVER GODSDIENSTWETENSCHAP

GENEESKUNDIGE PLICHTENLEER

(DEONTOLOGIA MEDICA)

DOOR J. SALSMANS, S. J.

PROF. IN DE ZEDENLEER

INLEIDING DOOR Dr H. DE STELLA, HOOGL. TE GENT

III^e UITGAAF
(HERZIEN EN VERMEERDERD)



“ ONZE STUDIËN „
Sam. Vennootschap : DE VLAAMSCHE BOEKENHALLE
LEUVEN, GENT, MECHELEN, VEURNE

1925

Imprimi potest :

F. WILLAERT, S. I.,
Praep. Prov. Belg. S. I.

Imprimatur :

Mechliniae, 30 Sept. 1925,
E. VAN ROEY, Vic. gen.



ALLE RECHTEN VOORBEHOUDEN

INHOUD

VOORBERICHT.	blz.
INLEIDING	VII
	I

EERSTE DEEL

ALGEMEENE BEGRIPPEN DER ZEDENLEER

HOOFDSTUK I. — Verantwoordelijkheid, naastenliefde en rechtvaardigheid	5
--	---

Gods wet, grondslag der zedenleer. Geen « onzijdige zedenleer » (1-4); natuurlijk en stellig recht (5-6); — *Vrije wil* van den mensch (7-9); *toerekenbaarheid*, determinismus en nieuwere richting in de Strafrechtswetenschap (10-1). — *Vermindering van verantwoordelijkheid* (12), bij kinderen (13), in bedwelmingstoestanden, dronkenschap (14), hypnose (15); in geval van onwetendheid (16), vrees (17), drift (18), abnormale neigingen (19-22), gedeeltelijke of twijfelachtige krankzinnigheid (23-4). Gerechtiglijk onderzoek daaromtrent (25-6).

In welke maat worden de *gevolgen* van 's menschen handelingen hem toegerekend? Oorzakelijke toerekenbaarheid; regel van het « dubbel gevolg » (27-31). — In hoeverre wordt *andermans misdaad* ons toegerekend (32), uit hoofde van ergernis (33), van medewerking (34), inzonderheid door deelneming (35-8) of verzuiming (39)?

Algemeene plicht van *naastenliefde* (40-1); toepassingen omtrent ziekenverpleging (42-7); edelmoediger naastenliefde (48-9).

Algemeene plicht van *rechtvaardigheid* en schadeloosstelling (50-4).

TWEDE DEEL

ALGEMEENE BEROEPSPLICHTEN DER ARTSEN

HOOFDSTUK II. — Kennis en zorgvuldigheid	35
--	----

Kosteloze verpleging en raadgeving (55); *kontraht* tusschen dokter en klient; medische verantwoordelijkheid (56-7); gestrengheid en duur van het kontraht (58-60).

Vereischte *kennis* (61-2); gebrek daaraan (63-5); consultatie (66-9).

Vereischte *zorgvuldigheid* (70-2), inzonderheid in het voorschrijven van *geneesmiddelen* (73-5); proefnemingen (76-8); gevaarlijke geneesmiddelen in geval van nood (79-81), of anders (82-3); ongeoorloofde geneesmiddelen (84). — Gevaarlijke *heelkundige b-handelingen* (85-6); ongeoorloofde *behandelingen*, vooral wegens verminking (87).

HOOFDSTUK III. — Kieschheid	55
---------------------------------------	----

Viervoudig geheim (88). — *Beroepsgeheim*: schending (89); voorwerp (90-5).

— *Uitzonderingen* : algemeene stelling (96), toestemming van den cliënt (97), gerechtelijke getuigenis (98), aangifte van een aanslag (99-101); — *bijzondere gevallen* en voorbeelden : veroordeeling van een onschuldige (102), laster (103), moordaanslag (104), aanstaande huwelijk (105), betrekkingen der echtgenooten (106-8), zuigelingen (109), voedsters (110), aangifte van geboorte (111), levensverzekering (112-5), geesteshelderheid bij testament of kontrakt (116), besmettelijke ziekte (117).

Oprechtheid in *verslag of getuigschrift* (118-9); tegenover den zieke (120). *Eerloon*, bepaling (121-3), bijzondere handelwijzen (124-6); eerloon en recht (127-8). — *Kieschheid* tegenover confraters (129-31).

Onderzoek van den zieke (132), waarborg (133).

Samenvatting van het Tweede Deel (134).

DERDE DEEL

BIJZONDERE BEROEPSPLICHTEN DER ARTSEN

HOOFDSTUK IV. — *Kuischheid en huwelijk* 93

Natuur en begeerlijkheid in het *geslachtsleven* (135); geslachtelijke voorlichting (136); bovennatuurlijke hulp (137). — *Zedelijke grondstellingen* omtrent de *kuischheid* (138-40); onthouding, mogelijk (141) en onschadelijk (142).

Ongehuwde en gehuwde staat (143-5); *onwenschelijk huwelijk* (146-7); ontmanning, enz. (148-9); « eugenics » (150); Staatstusschenkomst (151) en medisch getuigschrift (152-3); belang der kinderen (154).

Gebreken *bij echtgenooten* (155-7); grondstelling in het *huwelijksleven* (158), *nieuw-malthusianismus* en artsenplicht (159-60), waarschuwing voor zwangerschap (161). — Laakbare normale betrekkingen (162-4).

HOOFDSTUK V. — *Vroedkunde en zedenleer* 120

Bezieling en recht tot leven (165-6); voorkoming van miskraam (167).

Vroeggeboorte en *vruchtafdrijving* (168-9); daartoe helpen (170-3); « medische » vruchtafdrijving (174-5); onrechtstreeksche vruchtafdrijving (176), in bijzondere gevallen (177-9), buitenbaarmoederlijke zwangerheid (180). — Keizersnede, enz. (181-3), ofwel *embryotomia* (184-6). — Tegenbedenkingen (187-91). — Samenvatting (192-3).

Keizersnede na den dood (194-5).

Toedienen van het *H. Doopsel* in 't algemeen (196), bij misgeboorte (197-200), in den moederschoot (201-2), aan pasgeboren kinderen (203), aan « monstra » (204).

Zooging en kindersterfte (205-7).

HOOFDSTUK VI. — *Geneesheer en Godsdienst* 151

Godsdienstig standpunt (208). — Mirakelen (209); bezetenheid (210); mystiek (211). — Occultismus (212-4); hypnose (215-7) en suggestie (218). *Verslerving*, vasten en vleeschderven (219).

Ontvangen der *Sakramenten* (220), in stervensgevaar (221-6). — Bij het sterfbed (227), « euthanasie » (228-31). — Schijndood (232); *lijkbshandeling* (233-4) in verband met het kristelijk geloof (235-6); lijkverbranding (237-8).

Besluit (239-40).

BOEKENLIJST. 177
ZAAKREGISTER 196

VOORBERICHT

Hoe hooger een beroep, hoe meer het tot pijnlijk ingewikkelde gewetensvragen aanleiding geeft. Zoo komt het in zekere gevallen aan bijzonder verstandige en kristelijke geneesheeren erg twijfelachtig voor, wat eigenlijk hun plicht is. Ze begrijpen inderdaad dat hun beroepsbezigheid moet gericht worden, niet alleen volgens de immer vorderende geneeskundige wetenschap; niet alleen volgens zekere fatsoensleer; niet alleen, en soms heelemaal niet, volgens hetgeen Staatsrecht en « wettelijke geneeskunde » over een bepaald geval voorhouden: boven wetenschap, fatsoen en mensche-lijk recht, staat immers een hoogere zedelijke wet door God zelf uitgevaardigd, nl. de natuurwet, waarontrent de mensch, in al zijn doen en laten, dus ook in zijn beroepsbezigheid, in geweten rekenplichtig is.

De zedenleeraar gaat dus *geenszins aanmatigend* te werk, noch verlaat zijn eigen gebied, wanneer hij van het standpunt der Moraal besluit, wat in zake medische verpleging voor het geweten voorgeschreven of verboden is. — Omgekeerd, is het veeleer te vreezen, dat sommige geneesheeren, welke dadelijk aan de theologen het verwijt van aan geneeskunde te doen voor de voeten werpen, wel eens zelf als godgeleerden optreden, zoohaast bij een vraagstuk de geneeskunde betrokken is! *Cuique suum!*

Om den artsen zedenkundige voorlichting te verstrekken, verschenen er eenige boeken door priesters, met medewerking van geneesheeren¹ geschreven, b. v. MOUREAU en LAVRAND, *Le médecin chrétien* (Parijs, 1901-2); COPPENS, *Moral principles and medical practice* (New-York, 1897). Een dergelijk nederlandsch werk is ons onbekend. Dat nu wenschen we, uit innige genegenheid, onze

1. Het werkje van D^r HUBERT, *Le devoir du médecin* (Leuven, 1897) is zoo voortreffelijk als een leek over dergelijk onderwerp schrijven kon. *Medische Fatsoensleer* van D^r TREUB voldoet natuurlijk veel minder in katholiek opzicht. De boeken van DEBREYNE, PARANT, VIDAL, VINCENT, zijn heelemaal ontoereikend tot onze bedoeling.

taalgenooten aan te bieden, namelijk een didaktisch handboek of bondige samenvatting van *wat de geneesheeren*¹ uit de moraal dienen te kennen, om hun beroep op een voor het geweten onberispelijke wijze uit te oefenen. Geen ontspanningslektuur derhalve, wel een studieboek, dat eens in zijn geheel doorgewerkt, en dan bij elk ethisch-moeilijk geval, in de haast der praktijk, geraadpleegd wordt. Een uitvoerig *Zaakregister* doet aanstonds de gewenschte inlichting aan de hand.

Ook bedoelen we geenszins een geneeskundig werk, waar de dokters iets in louter-wetenschappelijk opzicht zouden leeren. Daartoe zijn we totaal onbevoegd. Maar, de wetenschap nemende zooals ze door ernstig opgeleide mannen wordt voorgehouden, beoordeelen we in het licht der zedenleer hun meeningen en handelwijzen. Zoo schrijven we ook geen «*Medicina pastoralis*» als ANTONELLI, CAPELLMANN, enz., d. i. een geneeskundig boek door vakmannen in de wetenschap tot voorlichting van priesters en biechtvaders samengesteld: het standpunt van die schrijvers verschilt heelemaal van het onze, alhoewel natuurlijk menig punt, door hen behandeld, ook bij ons aan de beurt komt. — Om deze laatste reden kunnen ook de Heeren Geestelijken een en ander voordeel uit ons werk halen, al was het maar om de aanzienlijke vorderingen van genees- en heelkunde, die voortdurend nieuwe vraagstukken voor het geweten doen oprijzen en aan priesters den plicht opleggen van op de hoogte te blijven: ze moeten immers aan den rechtmatigen wensch van veel katholieke artsen kunnen voldoen, die zedelijke toelichting verlangen, en er wellicht met reden over klagen, dat die in moeilijke gevallen zoo schaars te vinden is.

Met al den mogelijken nadruk dient hierop gewezen: een geneesheer zou onze bedoeling ver te buiten gaan, indien hij meende, door ons boek te raadplegen, zelf *alle* netelig geval te kunnen ontwarren. We willen hem vooral doen nadenken en voorzichtig twifelen, en aansporen tot verdere studie² of *raadpleging* van deskundigen. Om een enkele bijkomende omstandigheid, past soms de oplossing, voor het eene geval voorgesteld, hoegenaamd niet meer

1. Eens voor altijd weze aangestipt dat, waar er van algemeene plichten sprake is, de woorden: artsen, geneesheeren, dokters, ook specialisten, heelmeesters, vroedkundigen, tandartsen, oogmeesters, enz., beduiden.

2. Daartoe kunnen de werken dienen op onze *BOEKENLIJST* vermeld. Bij elk belangrijk onderwerp worden, onderaan de bladzijde, de namen aangestipt der in zedenkundig opzicht voornaamste schrijvers.

op het andere. Men gelieve dus uit onze opzettelijk gebezigde woorden geen *gevolgtrekkingen* af te leiden, tenzij volgens strikt logische redeneering.

In een boek als het onze, dat kort en bondig moest blijven om niet al te zwaar te worden, is het, ondanks alle moeite, bepaald onmogelijk zich derwijze uit te drukken, dat alle *misverstand* bij wie niet als theologant de zedenleer bestudeerd heeft, bij voorbaat volstrekt uitgesloten is. Sommigen (ook artsen!) hebben, bij het inzien van ons handschrift, hier en daar onze oplossing al te ruim geacht; anderen integendeel vonden ze wat nauw. Na zorgvuldige inachtneming van die meeningen, hopen we de bewoording zoo verduidelijkt te hebben, dat men nu in onzen tekst niet licht iets anders zal meenen te vinden, dan hetgeen we werkelijk bedoelden, nl. de algemeene en *gewone leer* der H. Kerk en der moralisten¹, met enkele *toepassingen*, streng logisch uitgewerkt, op gevallen die niet dikwijls behandeld worden. Met andere woorden, we vermelden *onbetwijfelbare verplichtingen*, want strijdvrage tusschen zedenleeraars en daarmee verbonden slechts onzekere plichten (n. 5) worden in den regel niet eens aangestipt, of althans niet zonder uitdrukkelijke vermelding van den dienaangaande bestaanden twijfel.

We hebben geen blad voor den mond genomen bij het uiteenzetten der katholieke zedenleer, zooals ze wezenlijk is. Zoo schittert ze immers al te helder om onder de korenmaat verdoken te blijven. Ook op zedelijk gebied heeft onze godsdienst niets anders dan *waarheid* noodig, om door elk rechtgeaard man gewaardeerd te worden. — Zoo derhalve iets of wat zonderling mocht schijnen, dan wikke en wege men zorgvuldig *wat* er staat en *bij* staat: alles immers moet te zamen genomen. Anderzijds veronderstelle men niet licht wat er *niet* staat. En komt er nog geen lichtstraal den nevel opklaren, dan wijte men dit op de eerste plaats aan de onbeholpenheid des schrijvers, die, ondanks al zijn pogingen, de heerlijke katholieke zedenleer niet duidelijk genoeg onder woorden wist te brengen, noch te doen hoogschatten door wie geen vakman is in de moraal.

Waar we een verplichting vaststellen, wordt er niet altijd een plicht op doodzonde bedoeld: opzettelijk werd er over het onder-

1. Verwijzing naar zedenleeraars geschiedt in den regel slechts daar, waar bij het eerste zicht de voorgehouden leer verwondering mag wekken.

scheid tusschen *zware en dagelijksche zonde* gezwogen. Dit kan trouwens slechts bepaald worden door op al de omstandigheden van het geval te letten, de gewichtigheid der zaak zelve, 's naasten min of meer groot nadeel of behoefte aan hulp, enz. — Ten andere, waar in dit boek de strikte verplichting geloochend wordt, bedoelen we *geenszins* dat de ruimste handelwijze de *beste* is: meermalen zal het zedelijk aanbevelenswaardig, ja, veel beter zijn te handelen alsof er strikte verplichting was (n. 49). Maar vermits we een « plichtenleer » opstellen, is het onze taak niet zoozeer den nadruk op de streving naar het volmaaktere te leggen.

Voor vriendelijke terechtwijzing en nuttige aanvulling houden we ons ten zeerste aanbevolen.

We betuigen hier onzen innigen dank aan Hoogleeraar Dr DE STELLA, die bereidwillig de taak op zich nam ons werk aan de geneesheeren in de *Inleiding* voor te stellen. Ook zijn we erkentenis verschuldigd aan alle beoefenaars der geneeskundige wetenschap, die ons, na inzage van ons handschrift, menigen nuttigen wenk gaven: Hoogleeraren DAELS en DE STELLA van Gent, NELIS NOYONS en SCHOCKAERT van Leuven; verder aan de Heeren Dokters BAUWENS, F. en O. DAUWE, FRANSEN en NUIJENS.

Onder hun vriendelijke hoede, werd dit geesteskind reeds vóór den oorlog geboren. Als handschrift zorgvuldig meegedragen, wanneer de vijand ons uit het brandende Leuven verdreef, verongelukte het bijna in zijn wreede handen. Onder de akelige oorlogsjaren *con amore* bewerkt, is het nu eindelijk tot volwassen rijpheid gekomen, zoodat het « de wereld mag ingaan » tot meerdere eere Gods en tot welzijn van ons dierbaar Volk!

Leuven, Oktober 1919.

J. SALSMANS, s. J.

BIJ DE TWEEDE UITGAAF

De bijval, welken de eerste druk mocht genieten, maakte na enkele maanden een tweede uitgaaf wenschelijk. We hebben dan ook ons werk herzien en aangevuld, b. v. in zake stralenbehandeling in de gynaecologie, boekenverbod van den Index, enz. Onze oprechte dankbaarheid komt allen toe, die ons hun opmerkingen toezonden of... al te waardeerende recensies schreven, als de Heeren Doctors en Professors BEIJERSBERGEN in *Studiën*, BITTREMIEUX in *Diet-sche Warande en Belfort*, BONKE in *Boekenschouw*, CALLEWAERT in *Onze Jeugd*, COUCKE in *Collationes Brugenses*, DAELS in *Geneeskundig Tijdschrift*, DAMEN in *Nederlandsche katholieke Stemmen*, DATWE in *Le Scalpel*, JANSSENS in *De Boekenmarkt*, MARÉCHAL in *Revue des Questions scientifiques*, MEEUS in *De Standaard en Boekengids*, MUYLDERMANS in *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie*, NUIJENS in *Ons Geloof*, PRIMIS in *De Gids op maatschappelijk gebied*, SIMENON in *Revue ecclésiastique de Liège*, STANDAERT in *Collationes Gandavenses*, TASKIN in *De Katholiek*, TESSENS in *La Vie diocésaine*, VAN LUYK in *De Maasbode*, enz.

J. S.

BIJ DE DERDE UITGAAF

Bij dezen derden druk, achten wij niets anders noodig, dan de voornaamste sinds 1920 verschenen boeken over ons onderwerp te vermelden:

DIEBEN. — *In den dienst des Scheppers*. Een boek over het huwelijk, voor verloofden en gehuwden. Venlo, 1923.

FARGES. — *Les Phénomènes mystiques*. Parijs, 1924.

HOORNAERT. — *De Strijd om de kuischheid* (vert. Muyldermans, Brussel, 1924).

PAYEN. — *Déontologie médicale, d'après le droit naturel*. Parijs (Baillière), 1922.

ROURE. — *Le Spiritisme d'aujourd'hui et d'hier*, Parijs, 1923.

VAN MAASVELD. — *Kindsheid en kuischheid*. Tilburg, 1925.

Over mirakelen, bijzonder van Lourdes, verschenen werken van Dr. GAËLL, LE BEC, MARCHAND, VAN DER ELST (Parijs, 1924).

J. S.



INLEIDING

Geen studie die meer aanleiding geeft tot materialisme dan de geneeskunde. Al onze kennissen in natuurkunde, cellenleer, levensleer en geneeskunde zijn gestaafd en gegrond op proefondervindelijk gebied. Alleenlijk nog vast gelooven en als zekere waarheid aanvaarden, wat voelbaar, zichtbaar en tastbaar is, in een woord wat in het bereik van onze zinnen valt, ziedaar een vaste regel, maar al te dikwijls slaafs gevolgd door den jongeren student. Den bouw van het lichaam tot in zijn fijnste deeltjes kennen, de werking der organen doorschouwen, het leven der microben en de schade die zij berokkenen aanleeren, en verder allerlei geneesmiddelen uitvinden om de ziekten te bestrijden, dat is het grootste, ja, het eenige doel van zijn wetenschappelijk leven.

En de ziel? O, deze wordt, in zijn gedachten, afgescheiden van het lichaam en behoort alleen thuis in godsdienstige overwegingen, buiten het bereik der geneeskunde.

Zoo vervallen voor den student alle hoogere beschouwingen en alle hooger ideaal. Zoo komt hij tot het materialisme, dat ons lichaam wil onderwerpen aan de enkele natuurwetten, en het gelijkvormig maken met het lichaam van het dier. Zoo komt hij ook maar al te dikwijls tot het determinisme, dat den mensch tot hoogere of tot lagere daden doemt volgens goede of slechte aangeborenheid, zonder verdere verantwoordelijkheid.

Zoo denkt de jongere student, maar de praktiseerende geneesheer ondervindt weldra de leemte van dit stelsel. De ziel blijft één met het lichaam, en op alle oogenblikken bij gezonde en ziekelijke toestanden laat zij hare breede en onweerstaanbare werking op ons lichaam voelen. De materialist kon wel zeggen: «Nooit vond ik de ziel op de snede van mijn mes, bij het ontleden van 's menschen lichaam.» De katholieke arts antwoordt hem: «Ik vind de ziel en haar werking bij die ontelbare ziekten en ziekte-toestanden, die wij niet ontwaren bij het dier, maar alleenlijk bij den mensch, en

toe te schrijven zijn aan iets hoogers, aan iets bovenzinnelijks, dat ontsnapt aan de natuurwetten die het lichaam beheerschen, met een woord: aan de ziel. » Ziekten en ziekte-toestanden veroorzaakt door organische letsels, die stoornis teweegbrengen in de zielsvermogens en omgekeerd verzwakking der hoogere zielsbegeaafdheden, die stoornis brengen in de werking der organen.

Wij, katholieke geneesheeren, die gelooven aan het bestaan der ziel en aan den hoogen invloed uitgeoefend door de ziel op ons lichaam, wij moeten met dezen machtigen faktor afrekenen, en afbreken met het louter materialistisch standpunt. Wij, katholieke artsen, die hooger voelen en leven dan het aardsche, zullen het boek van Pater Salsmans van harte welkom heeten.

In het eerste deel van dit werk vinden wij de algemeene begrippen der zedenleer, naastenliefde, rechtvaardigheid, allen deugden zoo innig verbonden met het wezen van een eerlijken arts; de verantwoordelijkheid bij kinderen, en menschen in narkotischen of hypnotischen toestand, bij krankzinnigen en abnormalen, enz., verantwoordelijkheid waarover wij zoo dikwijls te beslissen hebben, zelfs voor het gerecht. Hier en in vele andere toestanden van ons verheven beroep, zal dit boek voor ieder geneesheer en vooral voor den katholieken arts een allerbeste raadsman zijn.

Schrijver bespreekt verder met veel bevoegdheid het kontrakt tusschen geneesheer en cliënt, de vereischte kennissen die een gewetensvolle geneesheer moet aanwenden, vooraleer hij het leven van zijn evennaaste in zijne handen mag nemen, enz. Deze beschouwing moet ons aanwakkeren om dagelijks onze kennissen door verdere studie te verhoogen en op het peil der huidige wetenschap te houden. Dan komt de zorgvuldigheid aan de beurt, het aanwenden van geneesmiddelen en heelkundige behandelingen met den goeden raad of liever de vermaning aan de heelmeeesters hunne operaties tot het noodige en het nuttige te beperken. Met andere woorden, zou Pater Salsmans, zich altijd houdend niet alleenlijk op het medisch maar ook op het zedelijk standpunt, ons allen heel graag zeggen: « Geneesheeren, behandelt uw patiënt gelijk u zelf zoudt willen behandeld worden. »

In een derde hoofdstuk komen wij tot zeer ernstige vraagstukken van ons beroep, namelijk het beroepsgeheim: strikte verbintenis tot zwijgen, die slechts door het biechtgeheim in strengheid overtroffen wordt. En nochtans lijdt het onderhouden van dit geheim soms groote moeilijkheid, vooral bij aanstekelijke ziekten

bij de dienstboden, bij geslachtszieken in of voor het huwelijk en vele andere lastige gevallen, die de schrijver bespreekt en tot oplossing brengt. In geen ander boek heb ik zoo grondig, met zooveel kennis en praktische waarheid, het beroepsgeheim behandeld gevonden.

In hoofdstuk IV bespreekt schijver het allergewichtigste vraagstuk der geslachtelijke voorlichting der jeugd. Dit is van groot belang voor den arts, die meer dan eens over dit vraagstuk geraadpleegd wordt door ouders of meesters, en hier een degelijken leidraad vinden zal. Hier ook wordt kränig en met wetenschappelijken ernst geantwoord aan dezen die zeggen, dat de jeugd aan de drift offeren moet. Wij allen, geneesheeren, moeten luid en wild laten hooren dat onthouding niet schadelijk is voor de gezondheid, en verder het eenige middel is om onze jeugd te vrijwaren tegen de geslachtsziekten. — Daarop wordt het malthusianisme te lijf geëen: wij, katholieke geneesheeren, moeten de voorvechters zijn in dezen strijd tegen de kinderbepierking: deze is tegen de goddelijke wet, maar ook in medisch opzicht brengt ze maar al te dikwijls physiologische stoornissen bij de vrouw tewee; en verder, op maatschappelijk gebied, doet ze de volkeren, reeds zoo schrikkelijk door den oorlog geteisterd, uitsterven of doemt ze tot machtelootheid.

In het vijfde hoofdstuk komt de schrijver tot de moeilijke en kiesche toestanden, die zich kunnen voordoen in de verloskunde: de afschuwelijke vruchtafdrijving, de zoo betwiste vraagstukken der keizersnede, embryotomie, enz., en verder het toedienen van het heilig Doopsel door den geneesheer.

In een laatste hoofdstuk worden de betrekkingen tusschen geneesheer en godsdienst behandeld. — Hier komt voor: het betwiste vraagstuk van het mirakel, de omzichtigheid waarmede wij het moeten aanvaarden en ook de plicht van een katholiek geneesheer om principieel de mogelijkheid van het mirakel aan te nemen; verder eenige gepaste beschouwingen over occultisme en spiritisme, over hypnotisme en de voorwaarden waarop dit is toegelaten aan den geneesheer; ook nog eenige wenken over de Heilige Sakramenten en het bereiden der zieken tot het ontvangen der laatste Rechten, enz. Eindelijk bespreekt P. Salsmans op heerlijke en treffende wijze onzen laatsten plicht van naastenliefde bij de stervenssponde van onze patiënten. Hoe en in welke mate mogen wij de pijnen verzachten? De echte « euthanasie » of den genade-

slag geven door narkotische middelen, is niet geoorloofd, zelfs op wetenschappelijk gebied aanschouwd, want wetenschap is faalbaar, en min nog op zedelijk gebied, want het is doodslag.

Dit zijn, in korte woorden eenige beschouwingen uit dit zoo merkwaardig boek. Nog veel andere zijn er die wij in deze voorrede niet eens kunnen vermelden. Ja, men zal niet licht een theoretisch of praktisch punt vinden, dat in betrekking staat met geweten en geneeskunde, en waarvoor in deze Plichtenleer geen duidelijke inlichting te bekomen is. Alle zijn van groot belang voor den geneesheer en worden bondig opgelost in eene mooie en sierlijke taal.

Ja, ons beroep, — gelijk Schrijver het zegt, — is verheven en voor ons, katholieke artsen, is het tweemaal heilig, omdat wij niet alleenlijk het stoffelijk deel van den mensch verplegen, maar ook nog in vele omstandigheden onze hulp verleen en tot het handhaven van het bovennatuurlijke geluk zijner ziel. De middelen om deze hulp te verleen, vinden wij in dit boek en daarom zal het prijken als een onontbeerlijk standaardwerk in de bibliotheek van elken geneesheer.

Dr med. H. DE STELLA,
Prof. aan de Universiteit van Gent.

EERSTE DEEL

ALGEMEENE BEGRIPPEN DER ZEDENLEER

HOOFDSTUK I.

Verantwoordelijkheid, Naastenteliefde en Rechtvaardigheid.

INHOUD. — *Gods wet*, grondslag der zedenleer. Geen « *onzijdige zedenleer* » (1-4); natuurlijk en stellig recht (5-6). — *Vrije wil* van den mensch (7-9); *toerekenbaarheid*, determinismus en nieuwere richting in de Strafrechtswetenschap (10-11). — *Vermindering van verantwoordelijkheid* (12), bij kinderen (13), in bedwelmingsstoestanden, dronkenschap (14), hypnose (15); in geval van onwetendheid (16), vrees (17), drift (18), abnormale neigingen (19-22), gedeeltelijke of twijfelachtige krankzinnigheid (23-4). Gerechtelijk onderzoek daaromtrent (25-6).

In welke maat worden de *gevolgen* van 's menschen handelingen hem toegerekend? Oorzakelijke toerekenbaarheid; regel van het « dubbel gevolg » (27-31). — In hoeverre wordt *andermans misdaad* ons toegerekend (32) uit hoofde van ergernis (33), van medewerking (34), inzonderheid door deelneming (35-8) of verzuiming (39).

Algemeene plicht van *naastenteliefde* (40-1); toepassingen omtrent ziekenverpleging (42-7); edelmoediger naastenteliefde (48-9).

Algemeene plicht van *rechtvaardigheid* en schadeloosstelling (50-4).

1. GRONDSTELLINGEN DER ZEDENLEER zijn in de eerste plaats de leerstukken van *Gods bestaan*, van zijn *wil* en *wet*, waardoor Hij den mensch *verplichting* oplegt.

Een katholiek mag niet aannemen, dat een zedenleer zonder metaphysischen grondslag, een zoogezegde « *onafhankelijke moraal* », d. i. een *zedelijk stelsel* zonder *God*, op degelijken grond berust en volkomen is. Een hechte en volledige zedenleer kan, ook in de

louter natuurlijke orde der rede, niet zonder het *Godsbegrip* bestaan.

Wel mag en moet men erkennen, dat de voor de hand liggende zedelijke voorschriften ook door de beschouwing der redelijke natuur van den mensch ontdekt kunnen worden, en dat men ze kan onderhouden uit een zeker natuurlijk plichtbesef, omdat het nl. gevoeglijk schijnt onze handelingen met onze redelijke natuur te doen overeenstemmen. « Een kind moet zijn ouders eeren » is een dier waarheden, die de natuur op zichzelf ons leert, en die slechts bij de ontaardste volkeren verduisterd worden.

2. Verder houden we staan dat buiten Gods *openbaring* de mensch het nooit tot een *volledige kennis* der zedenleer zal brengen, een kennis nl. die ook in ingewikkelde toestanden zeker en duidelijk aanwijst wat plicht is. Ten overvloede wordt dit feitelijk bewezen door de leemten en dwalingen van de stelsels der heidensche WIJSGEEREN, ja, door de onzekerheid waarin zelfs de kristelijke ZEDENLEERAARS soms verkeerden, wanneer ze wel gedwongen zijn door eigen beredeneering een allermoeilijkst vraagstuk toe te lichten, omdat noch Gods openbaring, noch het leergezag der Kerk over dit bepaald geval duidelijk spreken. — Nog klaarblijkelijker is het dat de ALGEMEENHEID der menschen, ontwikkelde en onwetende, nooit door louter redelijk onderzoek tot een volkomen kennis der zedenleer zou geraken.

3. Doch niet alleen uit gebrek aan licht en kennis, ook uit mangel aan *echt-bindende kracht* is een zedenleer zonder God een onbeholpen ongerijmdheid. Waarom ware de mensch gehouden zijn neigingen en handelingen naar de zedenleer te voegen, als er boven hem geen opperste Meester was, wiens onomstootbare *wil* en *wet* het is, dat hij de rechte orde eerbiedige, het goed verrichte, het kwaad mijde? Steeds zocht men te vergeefs naar een ander grondbeginsel der zedelijke *verplichting*¹. — Daarbij, niet alleen is Gods wil de grondslag der verplichting, hij is ook de bron der *bekrachtiging*, welke de menschen in hun algemeenheid noopt hun plicht na te komen. De neiging immers naar zinnelijk genot is, ook afgezien van de erfzonde, zoo hevig in den mensch, dat hij, zonder de

1. *Plicht* of verplichting in geweten is wezenlijk niets anders dan een *zedelijke noodwendigheid* iets te doen of te laten, om de noodzakelijke eindbestemming te bereiken.

verwachting van eeuwig loon of eeuwige straf, maar al te lichtvaardig de wet zou overtreden. Slechts een kleine minderheid immers laat zich overwegend leiden door de beweegreden der redelijkheid en der liefde tot God ¹.

4. Meer nog: Slechts door de volheid van de *genademiddelen* der katholieke Kerk, zal de mensch er toe geraken de zedenwet nagenoeg volledig te onderhouden. De *begeerlijkheid*, d. i. de overdreven neiging naar allerlei zinnelijk genot, tot ons van vader Adam met de erfzonde overgekomen, is immers al te hevig om door andere dan *bovennatuurlijke* middelen, gemakkelijk en duurzaam te worden onderdrukt. Wát al schoons over zedenleer en karaktervorming ook geschreven werd door FOERSTER en andere welmeenende niet-katholieken, toch ontbreekt er iets aan hun opleidingsmethode ², omdat ze de *bovennatuurlijke* hulpmiddelen, door Gods Voorzienigheid voornamelijk in en door de Heilige Kerk verleend, en schier alle *bovennatuurlijke* beweegredenen over het hoofd zien. Dit mogen de katholieken niet uit het oog verliezen, wanneer ze aan dergelijke boeken anders welverdienden lof toezwaaien.

5. Gods wil, grondslag van alle zedelijkheid, uit zich ten eerste in de *natuurwet* of het *natuurrecht*, *ius naturale*, praktisch in de *Tien Geboden*. — Verder in sommige stellige verordeningen door Hem afgekondigd, *ius positivum divinum*, b. v. de wet die voorschrijft de zonden te biechten. — Behalve deze «goddelijke» wetten bestaan er ook «menschelijke», uitgaande van het *wettig menschelijk gezag*, dat door God is ingesteld, nl. het geestelijk gezag in de Kerk door Hem gesticht, het tijdelijk gezag van den Staat door Hem gewild. Ook deze wetten, het *stellig recht*, kortweg *ius positivum*, bekrachtigt Hij ook over 't algemeen met zedelijke verplichting.

Om feitelijk in geweten gebonden te zijn, moet de mensch zijn verplichting *nagenoeg met zekerheid* kennen, want in den regel «*lex dubia non obligat*», een twijfelachtige wet verbindt tot niets. Deze stelling wordt door de zedenleeraars juist omlijnd en deug-

1. Over deze grondslagen der zedenleer, raadplege men de handboeken der wijsgeerige of theologische zedenleer, achteraan op onze Boekenlijst vermeld.

2. Dit was voornamelijk te merken in de eerste boeken van FOERSTER, als *Jugendlehre*, waar hij een zedenleer huldigde, die nog niet zoo innig met den godsdienst verbonden was. Zie onze Boekenlijst, IV.

delijk bewezen. Wie derhalve aan een verplichting *twijfelt*, moet door behoorlijk onderzoek en raadpleging zijn twijfel trachten op te lossen. Slaagt hij daar niet in, maar kan hij toch voorzichtig oordeelen dat de verplichting waarschijnlijk niet bestaat, dan mag hij die als feitelijk niet aanwezig beschouwen.

Wanneer in een bijzonder geval het onderhouden eener wet door een buitengewoon en *al te groot bezwaar* bemoeilijkt wordt, mag men, wel is waar, nooit doen wat *kwaad* op zich zelf is, maar men kan toch verschoond blijven van een *stellig voorschrift*, inzonderheid van het plegen eener goede daad, b. v. hulp uit naastenliefde, die anders verschuldigd zou zijn.

6. De *zedeleer* of moraal is de wetenschap die *al* de voornoemde (n. 5) wetten leert begrijpen en behoorlijk onderhouden. Haar gebied is dus heel wat ruimer dan dat der Staatswetten. — Op bepaalde punten komt het voor, dat *de opvatting van den Staat en die der zedeleer uiteenloopen*.

Dergelijk verschil is in veel gevallen billijk en *onvermijdelijk*: de *Staat* immers is slechts bevoegd te handelen overeenkomstig zijn doeleinde, d. i. het algemeen welzijn in tijdelijk opzicht. Dus moet hij wel tegen de openbare zedeloosheid optreden en alle waarnaembare rechtsverkrachting straffen. Maar ruimer toezicht houden over het behartigen der zedeleer, b. v. omtrent louter-private of louter-inwendige, of onwaarnaembare gewetensschuld, is hem niet opgelegd. — Ook mag het menschelijk gerecht, binnen zekere palen, sommige *wettelijke vermoedens* vooropzetten, en kan het slechts steunend op *uiterlijke teekenen* en bewijzen de misdaad straffen. — Eindelijk mag de Staatsmacht soms een kwaad, waartegen ze anders wel bevoegd is, eenvoudig *dulden* (zie aant. bij vlg. n.): wat in de verste verte geen goedkeuring is.

De *zedeleer* integendeel is op 's menschen volmaking en *eindbestemming* gericht, op zijn eeuwige zaligheid; daarom leert ze alle in geweten verplichtende wetten onderhouden. Gods oordeel dringt door tot hart en nieren en heeft de *waarheid* als eenig richtsnoer. — Ook wanneer God het kwaad niet verhindert, blijft Hij het niet minder verafschuwen, en ontzegt zich geenszins het recht het op tijd en stond te bestraffen.

Om al die redenen zullen of moeten de Staatsmacht en de zedeleer niet altijd hetzelfde omtrent een bepaalden plicht voorhouden. Daarom wordt een gewetenskwestie niet dadelijk opgelost met

het Strafwetboek te raadplegen ! Dergelijke misvatting komt, zoo niet theoretisch, dan toch praktisch voor, ook bij anders weldenkende geneesheeren, en derhalve is het goed hun herhaaldelijk voor te houden, dat *er boven de Staatswetten nog een hoogere maatstaf der zedelijkheid bestaat.*

7. Aan den kant van den mensch, stelt de kristelijke zedenwet als grondslag den *vrijen wil* voorop, tegenover de *deterministen*. Wanneer de mensch, in normalen toestand, met volle kennis iets wezenlijk wil, dan had hij ook anders kunnen willen of elke wilsakte omtrent bedoelde zaak daarlaten : zoo luidt de juiste omschrijving van het *liberum arbitrium*, de eigenlijke, inwendige physieke vrijheid ¹.

Hoe dit geschiedt, wordt nog het best uitgelegd in het oude wijsgeerig stelsel : Elk begeerbaar goed, buiten het Opperste Goed in zich zelf gekend, heeft redenen *voor* en redenen *tegen* (al was

1. De onderscheidene beteekenissen van het woordje *vrijheid* worden soms erbarmelijk onder elkander verward.

Physische vrijheid geniet ik *inwendig*, wanneer mijn wil niet genoodzaakt wordt, noch rechtstreeks (wat niet kan, althans buiten Gods macht), noch onrechtstreeks, d. i. door den invloed van zekere buitengewone abnormale toestanden (n. 14 vlg.), waar mijn innerlijke vermogens, verstand, gevoel, verbeelding, door of buiten mijn schuld, zich in bevinden. — *Uitwendig* geniet ik *physische vrijheid*, wanneer mijn vermogens kunnen uitvoeren wat mijn wil verkiest. — Met een woord, ik geniet *physische vrijheid* wanneer ik naar belofte *kan* willen of handelen. — Al mijn vermogens kunnen in hun onderscheidene werking rechtstreeks gedwongen worden, mijn wil alleen uitgezonderd : wanneer een dief mij een prop in den mond steekt, dan dwingt hij mij tot *zwijgen*, niet tot *willen zwijgen*.

Zedelijke vrijheid geniet ik, wanneer ik iets *mag* willen of doen. Voor God en mijn geweten blijf ik zedelijk vrij, zoolang Hij mij niet verplicht, noch rechtstreeks door zich zelf, noch door de wettige menschelijke overheid.

Wat God verbiedt, wat zonde is, wordt niet zelden, om voldoende of onvoldoende redenen, door de menschelijke overheid *geduld* : zoo b. v. duldte een vader eenig kwaad in zijn zoon om grooter onheil te voorkomen; de Staat duldte ontuchthuizen (n. 140); uit hoofde der moderne *vrijheden* van den eeredienst en van de drukpers, duldte hij de beoefening van valsche godsdiensten en de uitspattingen der goddelooze pers. Simpele menschen verwarren maar al te dikwijls het dulden, de onbelemmerdheid en onstrafbaarheid van wege het menschelijk gezag, de *burgerlijke vrijheid*, zooals sommigen zeggen, met een goedkeuring, met de wettigheid voor God en het geweten.

Nog een voorbeeld om dit te verduidelijken. 's Zondags al of niet naar de mis gaan, staat mij *physisch* vrij : ik *kan* dit willen of niet; ik kan het doen zoolang er geen uiterlijk beletsel in den weg komt, ik kan het laten zoolang

't maar zijn ontoereikendheid om ons te voldoen) : het verstand, volgens de richting van den wil, kan de redenen voor in acht nemen, meer dan de redenen tegen, en omgekeerd : de wil blijft vrij, totdat door zijn toedoen, het verstand zich voor goed vestigt op sommige redenen, die aldus overwegend schijnen ¹.

8. Die *werkdadigheid van den wil* is den willenden mensch persoonlijk eigen; hij is er aansprakelijk voor, zoowel als voor de daaruitvloeiende *uiterlijke handeling*. Beide zijn een echt *mensche-lijke* daad, een *actus humanus*.

9. VERANTWOORDELIJKHEID. — Tot het ontstaan van verantwoordelijkheid ² en schuld in de oogen van God, is de vrije wil op zichzelf *voldoende*. Iemand b. v. wil beslist een misdaad verrichten, doch wordt uiterlijk verhinderd : hij is, in geweten, niet minder schuldig, dan indien hij zijn besluit ten uitvoer gebracht had. Algemeen immers geldt voor het geweten de grondregel : *juist naarmate men het kwaad, als dusdanig gekend, gewild heeft, is men er ook bij God aansprakelijk voor*.

Omgekeerd, zonder vrijen wil bestaat er geen verantwoordelijkheid, b. v. in handelingen die de mensch heelemaal onbewust verricht, in verschijnselen die in hem buiten zijn wil ontstaan : daar is immers slechts een *actus hominis*, een werktuigelijke of niet beradene *daad des menschen*. Machienen of dieren worden ook nooit verantwoordelijk gesteld voor de schade door hen veroorzaakt; daarvoor staat, voor geweten en recht, de eigenaar van die redden en willooze dingen in.

10. Het hoeft hier nauwelijks gezegd dat een geloovige het determinismus als een ketterij moet aanzien (Trid. S. VI, Can. 2) en

men mij niet naar de kerk sleurt. *Zedelijk* staat mij dit geenszins vrij voor God en de Kerk, in geweten *mag* ik de mis niet verzuimen, maar de Staat zal dit wel *dulden*.

Het uitvoerig bewijs van 's menschen vrijen wil is te vinden bij BEYSSENS, CATHREIN, GUTBERLET en andere katholieke wijsgeeren, op onze Boekenlijst, II, vermeld.

1. Zie TUMMERS, blz. 32.

2. *Toerekenbaarheid* past op de *daeden* of gevolgen; met betrekking tot den persoon of *dader*, zegt men *aansprakelijkheid, verantwoordelijkheid*. Deze woorden worden niet zelden zonder onderscheid gebruikt, daar het bedoelde onafscheidelijk samenhangt.

geenszins de radikale uiterste stellingen van LOMBROSO, FERRI en dergelijken mag aankleven. Dezen immers ontwaren in den boosdoener meestal schier niets anders dan een *geboren* of een *gedwongen misdadiger*, een zieke uit *natuurlijken* of in een *bepaald midden* ontwikkelden *aanleg*. Bijgevolg willen ze de gevangenen in verpleeghuizen omscheppen.

11. De « *nieuwere richting* » in de *Strafrechtswetenschap*¹ staat hiermede in verband. Er zij met nadruk op gewezen hoe scherp geneesheeren en juristen, bij het lezen van sommige boeken, uit hun oogen moeten kijken, om niet te verre in die richting, tot in den afgrond waar 's menschen vrije wil in wegzinkt, mee te gaan.

Zelfs past het niet dat een katholiek zich al te nauw bij de zoogenoemde gematigde strekking aansluit, die, zonder den vrijen wil te ontkennen, toch meent dat ze er niet mee hoeft te rekenen om een strafrecht samen te stellen. — Immers, volgens de gezonde wijsbegeerte, heeft de *straf* drievoudigen aard en doelwit: ze *wreekt* en herstelt de zedelijke orde, welke door den wil en de daad van den boosdoener gestoord werd; ze streeft, zoo goed mogelijk, naar *verbetering* van den misdadiger; ze boezemt hem en anderen schrik in, en *voorkomt* aldus nieuwe misdrijven, tot groot welzijn der maatschappij. Het begrip van *straf* veronderstelt noodwendigerwijze vrijheid en toerekenbaarheid.

Waar er spraak is van wezenlijk *schuldigen* moet het strafrecht niet in ziekelijke gevoelerigheid verwateren. — Tegen werkelijk *onaansprakelijken* mag en moet de Staat, om wille van het algemeen welzijn en naar gelang die ongelukkigen gevaarlijk zijn en blijven, slechts *veiligheidsmaatregelen* treffen, b. v. afzondering gedurende eenigen tijd en onder onafgebroken toezicht (n. 26).

12. VERMINDERING VAN VERANTWOORDELIJKHEID.

— Doch moeten wij, katholieken, pal blijven staan tot handhaving van 's menschen vrijen wil, we mogen wel toegeven dat het « *oude* » strafrecht en het heerschende gebruik bij de rechtbank wellicht wat al te eenvormig met dezelfde maat de *volle* en de *verminderde toerekenbaarheid* afmeet. Er zijn immers niet weinig oorzaken die verstand en kennis verduisteren en bijgevolg den wil in zijn vrije

1. Zie o. a. CATHREIN en vooral TUMMERS, die geheel het vraagstuk grondig behandelt.

werking hinderen, niet slechts nagenoeg *heelemaal* als bij kleine kinderen, of in toestanden van slaap, dronkenschap, opium- of chloroformium-bedwelming en dergelijke, — doch vooral *gedeeltelijk* door hypnose, stompzinnigheid, onoplettendheid, drift, natuurlijke aandrang, enz. Juist naarmate verstand en wil door deze innerlijke hinderpalen belemmerd zijn, neemt ook de toerekenbaarheid af.

Vaststellen of er al of niet volle toerekenbaarheid bestaat, is soms zoo bezwaarlijk, dat we achtereenvolgens onderscheidene gevallen van naderbij moeten beschouwen.

13. Omtrent de volle onverantwoordelijkheid bij *kinderen* heelemaal *beneden de jaren van verstand*, kan er geen twijfel bestaan. Wanneer ze echter bijna tot hun « verstand » komen, spreekt men best van verminderde toerekenbaarheid.

Ook bij *andere minderjarigen* is de schuld dikwijls lichter. Daarom bepaalt wijselijk het strafrecht der beschaafde volkeren een mindere straf, of slechts maatregelen van toezicht en tucht, voor den misdadiger beneden de 16 of 18 jaar. Daar deze in den regel nog vatbaarder is voor verbetering en dikwerf door uiterlijke oorzaken tot het kwaad werd aangedreven, heeft hij recht op een zachtere behandeling zooals er b. v. in België door de wet op de kinderbescherming (15 Mei 1912) voorgeschreven werd.

14. Wat *slaap- en bedwelmingstoestanden* aanbelangt, kan er, voornamelijk in *dronkenschap*, vermindering van toerekenbaarheid voorkomen. — Doch hierop dient nadruk gelegd : al zijn de dronkaards en andere bedwelmden wellicht heelemaal onverantwoordelijk *in actu*, op het oogenblik dat ze misdaden verrichten, toch zijn ze daarvoor aansprakelijk, indien ze die eenigszins voorzien hebben — zooals licht kan gebeuren bij drinkebroers — en zich toch moedwillig in dien toestand begaven. Dit is niets anders dan de toepassing van de grondstelling der toerekenbaarheid *in causa*, de oorzakelijke toerekenbaarheid¹.

15. Artsen, zielkundigen en zedenleeraars zijn het lang niet eens, zelfs onder katholieken, omtrent de vraag of de *hypnose*, de zoogezegde hypnotische slaap, al is deze nog zoo diep, de verant-

1. Daarover uitvoerig n. 27 vlg.

woordelijkheid ten volle kan opheffen¹. Men zou dit met waarschijnlijkheid kunnen gissen, wanneer in *diepe* hypnose de slapende zonder angstgevoel of tegenstribbeling handelingen uitvoerde, die heelemaal tegen zijn gewoonten indruischen. — Als de hypnose *niet diep* is, bestaat er zonder twijfel althans gedeeltelijke toerekenbaarheid.

Nog omzichtiger moet men antwoorden omtrent het uitvoeren der bevelen van den hypnotiseerder, nadat de hypnose geweken is. Hervalt de persoon in den hypnotischen slaap op het daartoe bepaalde oogenblik, dan is de verantwoordelijkheid ongeveer als in het vorig geval te beoordeelen, waar de hypnotiseerder nog aanwezig is. Blijft integendeel de hypnose uit, dan mag men hoogstwaarschijnlijk slechts vermindering van toerekenbaarheid aannemen.

Doch zoowel als in de boven besproken slaap- en bedwelmingstoestanden, moet de *oorzakelijke toerekenbaarheid* (n. 27 vlg.) hier in aanmerking komen: Wie zich wetens en willens aan den hypnotiseerder slaafsch overlevert, is in geweten aansprakelijk voor de misdaden welke hij in de hypnose verricht of op zich zelf verrichten laat. Het spreekt van zelf dat in den regel die handelingen den hypnotiseerder in de eerste plaats aangerekend worden. Om alle misbruik zoo goed mogelijk te voorkomen, heeft onze wet van 30 Mei 1892, overeenkomstig met de zedenleer, wijselijk sommige gevallen van schuldige hypnotiseering getroffen.

Terloops zij nog opgemerkt dat het *gerechtelijk getuigenis* of de *bekentenis* van personen die vroeger aangaande de bedoelde zaken gehypnotiseerd werden, in den regel zeer onbetrouwbaar is en bijgevolg nooit zonder de allergrootste voorzichtigheid gebruikt mag worden. Het kan gebeuren dat gehypnotiseerde getuigen te goeder trouw onwaarheid zeggen, ja, beweren niet onder invloed der hypnose te spreken. Daarbij is het niet altijd gemakkelijk te bepalen, of de getuige omtrent de bewuste feiten al of niet gehypnotiseerd werd.

16. *Onwetendheid, onbedachtzaamheid, onoplettendheid* zal in den regel de toerekenbaarheid voor het geweten of ten volle opheffen, of althans verminderen. Voor zoover immers iemand het kwaad

1. Zie BERGMANN, GRASSET, HUBER, VAN VELSEN. Boekenlijst, II, XIII.
— Over het gebruik der hypnose, zie verder n. 215 vlg.

als dusdanig *niet kent* of niet opmerkt, kan hij het ook *niet willen* ¹. Dit is de *ignorantia invincibilis* der zedenleeraars, de onverhelpbare onwetendheid, welke nl. voorkomt wanneer iemand, ondanks behoorlijke pogingen, niet tot de waarheid kon geraken, of ook misschien niet eens opmerkte dat er iets te onderzoeken was. Is echter de onwetendheid zelve vrijwillig of *vincibilis*, dan moet men ten eerste letten op *oorzakelijke verantwoordelijkheid* (n. 27 vlg.), b. v. wanneer iemand, wel merkende dat hetgeen hij doet wellicht kwaad is, er maar op los gaat zonder voldoende onderzoek, of wanneer een geneesheer wetens en willens zonder genoegzame kennis zijn beroep uitoefent en niet alleen zich aldus blootstelt wetenschappelijk verkeerd te handelen, doch ook zedelijk misdoet, enz.

Hier moet de menschelijke gerechtigheid wel volgens sommige *wettelijke vermoedens* te werk gaan; anders ware het immers te gemakkelijk voor alle beklaagden te beweren, dat ze onbedacht gehandeld hebben, of de wet niet eens kenden. Enkel, en met reden, past het menschelijk recht niet zoo strenge straffen toe, wanneer de misdaad klaarblijkelijk zonder wezenlijke kennis en zonder « voorbedachten rade » gepleegd is.

17. Wat uit groote vrees, b. v. in geval van erge bedreiging, bedreven is, blijft in *geweten* toerekenbaar, zoolang de vrees den mensch niet heelemaal buiten zijn verstand bracht. Hij heeft het dan eenvoudig gewild, daar het in zijn macht bleef niet te willen. — Werd de rede eenigszins beneveld, dan is tegelijk de toerekenbaarheid verminderd.

Ook voor de menschelijke rechtbank moet vrees en geweld wij-

1. Altoos volgens den stelregel: « Juist naarmate men iets (gekend en) gewild heeft, is men er ook in geweten aansprakelijk voor » (n. 9), worden volgende gevallen beoordeeld: Iemand wil beslist handeling A verrichten, doch bij vergissing, buiten zijn weet, bedrijft hij B: hij is voor God geenszins aansprakelijk voor B, wel voor zijn slechten wil omtrent A; — iemand wil *onbepaalde* schade toebrengen, hij berekent niet juist welk het uitwerksel van zijn handeling zal wezen, of voorziet maar half en half wat hij doen zal in een staat van woede of dronkenschap, waar hij zich moedwillig aan overgeeft: hij is voor God aansprakelijk in de mate der *waarschijnlijke uitwerkselen* en gevolgen, die hij nl. feitelijk eenigszins voorzien heeft (al blijven die gevolgen wellicht uit); hij is geenszins schuldig voor een heelemaal buitengewoon uitwerksel, dat onvoorziens voorkomt.

selijk als een verzachtende omstandigheid ¹ aangenomen worden : ja, in sommige gevallen, zal men vrijspreken (Strafw. a. 71).

Dit laatste geldt ten volle, wanneer de uiterlijke handeling ² van den mensch door lichamelijk geweld werd afgeperst, b. v. wanneer men iemands hand vastgrijpen en hem dwingen zou een valsch stuk te onderteekenen : hier is natuurlijk volstrekte ontoerekenbaarheid.

18. Wat omtrent de aansprakelijkheid het meest onze aandacht verdient te vestigen, is de *drift* waarmede gehandeld werd. Deze kan het verstand zoozeer benevelen en beheerschen, dat de mensch, buiten zich zelf zijnde, niet meer weet wat hij doet, of althans niets anders meer inziet dan de beweegredenen tot handelen volgens zijn drift (n. 7). In zoo'n geval is alle toerekenbaarheid verdwenen, behalve wanneer de drift zelf vrijwillig is, wanneer de betrokkene zich moedwillig, met vooruitzicht der gevolgen, heeft opgewonden. Dan is er natuurlijk plaats voor oorzakelijke schuld (n. 27).

Volledige onverantwoordelijkheid kan zich best voordoen in *plotselinge* aandoeningen en neigingen, wanneer die nl. aanleiding geven tot heelmaal onoverlegde en onwillekeurige gemoedsbewegingen en tot handelingen die alle beredeneering voorkomen. — Ook gebeurt het soms dat, in heftige gemoedsopwellingen, het verstand zich na eenigen tijd uitsluitelijk op de drijfveeren tot misdoen vestigt, en de beweegredenen daartegen niet eens meer beseft (n. 7). In zoo'n geval wordt de wil inwendig, doch onrechtstreeks, door de drift genoodzaakt, en de handeling daaruit komende is noch vrij noch toerekenbaar. Dit erkent dan ook, binnen zekere palen, ons Strafrecht (a. 71), zoowel als God en het geweten.

Er moet nochtans nadruk op gelegd dat dit laatste geval *zelden* voorkomt. *Dikwijls is er wel vermindering van verantwoordelijkheid aan te nemen, doch zelden volkomen opschorsing.*

1. In sommige gerechtshoven bestaat er een verderfelijke strekking tot al te zachte behandeling eener vrouw die *vruchtafdriving* of *kindermoord* pleegde op haar *onwettig* kroost. Door mindere straffen uit te schrijven dan tegen een anderen moord, heeft ons Strafwetboek (a. 351, 396) reeds ruimschoots de verzachtende omstandigheid in aanmerking genomen, die soms in dit geval uit verminderde toerekenbaarheid ontstaat.

2. Boven (n. 7 aant.) werd reeds betoogd dat 's menschen *wil* niet rechtstreeks door geweld gedwongen wordt.

19. Deze beschouwingen gelden eveneens voor de schier onweersaanbare *abnormale neigingen*, b. v. tot diefstal, tot leugen, tot brandstichting, tot moord, tot onzedelijkheid, enz. die in deze laatste jaren zoo zorgvuldig door de zielgeneeskunde (psychiatrie) bestudeerd werden¹. Zij spruiten voort uit een buitengewonen of abnormalen physiologischen aanleg, dikwijls uit *overerving*. Het zijn *pathologische toestanden*, die als een ziekte moeten aangezien worden.

Het gaat geenszins op, al de dieven als *steelzuchtigen* (*kleptomaan*), al de dronkaards als *drankzuchtigen* of dorstzieken (*dipsomaan*), al de brandstichters als *brandzuchtigen* (*pyromaan*) te bestempelen, enz. Dit ware overhellen naar de leer van LOMBROSO, enz. die de meeste misdadigers voor abnormalen houdt (n. 10). De meeste menschen, ja, de meeste misdadigers zijn nog normaal, en bijgevolg in den regel voor hun daden aansprakelijk. Sommigen echter, en in onzen tijd van zenuwachtige overprikkeling meer dan vroeger, zijn abnormaal aangelegd en moeten dus niet gladweg, in het opzicht der toerekenbaarheid, op één lijn met de overige menschen gesteld worden.

20. Het is niet onze taak haarfijnte bepalen, hoe een abnormale onderscheiden kan worden van alledaagsche misdadigers. Dit laten we aan ervaren psychiaters met gezonde wijsgeerige begrippen over. Het heeft nochtans zijn voordeel in, hier eenige kenteekenen aan te geven, waardoor ook niet-specialisten vermoeden kunnen, dat een bepaalde persoon min of meer abnormaal is.

Het allereerste kenmerk verstrekt ons het wangedrag der ouders, waaruit een *erfelijke belasting* op hun nakomelingen kan overgaan. — Een tweede teken leveren de omstandigheden der handeling zelve. Indien een bepaalde daad meermaals, als 't ware *werktuigelijk*, verricht wordt, b. v. herhaalde diefstallen; zoo dit geschiedt *zonder eigen voordeel*, b. v. wanneer de dief het ontvreemde goed dadelijk wegwerpt of vernielt; indien er *geen zinnelijk genoegen noch bevrediging van lage gevoelens*, als wraakzucht, tot de handeling aanspoort; indien de bedoelde persoon een zeker zenuwachtig *angstgevoel* ondervond, dat door het volbrengen der handeling als bij tooverslag dadelijk rustig viel; zoo hij integen-

1. Omgekeerd, omtrent de toerekenbaarheid van *plichtverzuiming* dient er soms onderzocht of er geen abnormale *vreestoestand* of *phobie* aanwezig is.

deel, wanneer hij zich niet in dergelijken angsttoestand bevindt, het bewust misdrijf nooit begaat; eindelijk indien hij zonder eenigen schijn van bedriegerij, beweert dat hij waarlijk « *gedwongen* » is geweest, en zich over zijn eigen handelwijze verwondert: in die omstandigheden, vooral wanneer er zich *onderscheidene te gelijk* voordoen, zal een voorzichtig man met alle behoedzaamheid kunnen *gissen*, dat er, althans *eenigermate*, abnormaliteit voorhanden is.

21. Over de toerekenbaarheid bij zulke ongelukkigen¹ hebben de katholieke psycho-physiologen zich tot nu toe schier niet uitgesproken. En inderdaad is die vraag zoo veelvuldig en ingewikkeld en de zielgeneeskunde nog zoo weinig gevorderd, dat het voorbarig is een volledig stelsel te willen opbouwen. In den huidige staat der wetenschap, schijnt het nog best met waarheid en wijsheid overeen te stemmen², geen anderen praktischen regel te bepalen, dan dien we boven in het geval van « *drift* » voorstelden: *dikwijls mag men vermindering van verantwoordelijkheid aannemen, zelden volkomen opschorsing*. Men lette daarbij ten zeerste op *oorzakelijke toerekenbaarheid* (n. 27 vlg.).

Deze uiteenzetting toont aan in welken zin een katholiek spreken mag van *geboren of gedwongen misdadigers*. Voor sommige jongelingen is het allerwaarschijnlijkst, dat ze tot boeven zullen opgroeien. Dit belet echter niet dat ze voor hun misdaden, althans ten deele, aansprakelijk zijn, even als een normale mensch, die in gedurige gelegenheid tot zonde leven moet, verantwoordelijk blijft voor de feiten die hij wetens en willens bedrijft, al was het bij voorbaat zoo goed als zeker dat hij zou misdoen. Het voorzien van een zonde is op zich zelf heelemaal geen bewijs dat ze noodzakelijk zal afgedwongen zijn.

22. In een zekere maat kunnen we dezelfde beschouwingen toepassen op andere abnormale zedelijke toestanden, als wilcoosheid, of *aboulia*, erge zenuwziekte, vallende ziekte, hysterie, enz. — Omtrent het gerechtelijk getuigenis van hysterische personen

1. Hun abnormaliteit is nooit algemeen, maar tot het een of ander punt beperkt. Het spreekt van zelf dat zij in de reeks hunner niet-abnormale daden even verantwoordelijk zijn als de overige menschen.

2. Zie de werken van BESSMER, BEYSENS (*Zielkunde, Ethiek*), BOULE, FRÖBES, GRASSET, HUBER, LEHMKUHL, PILCZ, RIAANT, enz. *Rekenlijst*, I, II.

is even veel omzichtigheid noodwendig als bij gehypnotiseerden (n. 15).

23. Bij *krankzinnigen*, die het gebruik der rede *heelemaal* verloren hebben, wordt ook eenparig tot ontoerekenbaarheid hunner daden besloten.

Maar tot nog toe was er wellicht niet genoeg op gewezen, dat sommige krankzinnigen omtrent *bepaalde punten* nog normaal en verantwoordelijk zijn. — Ook dient er opgemerkt, dat er tusschen volslagen zinneloosheid en volkomen gebruik der rede allerfijnste *schakeeringen* liggen, die de aliënisten tegenwoordig vlijtig bestudeeren¹. In dergelijke gevallen moet men tot verminderde toerekenbaarheid besluiten en voor het menschelijk gerecht verzachtende omstandigheden in aanmerking nemen.

Van ons standpunt uit dient er vooral gewezen op de zoogenaamde zedelijke stompzinnigheid, *insania moralis*, waardoor de begrippen van zedelijkheid in het verstand verduisterd worden. Het is geenszins uitgemaakt dat het een eigensoortig gebrek is². Ook kunnen we niet aannemen dat die «moral insanity» alleenlijk in het zedelijk gevoel of in een letsel van den wil zou bestaan zonder stoornis in de kenvermogens (n. 7). — Wat daar ook van zij, valsch is de bewering dat alle misdadigers «zedelijke krankzinnigen» zijn en derhalve nagenoeg onverantwoordelijk.

24. Om de zedelijke toerekenbaarheid bij krankzinnigen te toetsen, volstaat *theoretisch* de volgende vraag: Begreep de bedoelde persoon, op het oogenblik zijner misdaad, dat hij slecht handelde, en werd hij niet ontredderd door zekere voorstellingen die zijn verstand en wil beheerschten?

Doch de zedenleer stelt geen methode op om in de onderscheidene gevallen deze vraag *praktisch* te beantwoorden. Dit is immers de taak der psycho-physiologie. De zedenleer neemt de praktische uitspraken dezer wetenschap aan, mits ze niet door materialistisch determinismus of andere dwaalleeren vervalscht zijn, en besluit vervolgens tot min of meer aansprakelijkheid.

25. Ook de *strafrechtbanken* laten zich voorlichten door het wetenschappelijk onderzoek der aangeklaagden, wier verantwoor-

1. Over de eigenlijke *abnormale neigingen*, zie boven n. 19.

2. Zie o. a. BESSMER, *Stimmen*, dl. 86.

delijkheid twijfelachtig is. De aliënisten, hiermee gelast, hebben zware gewetensverplichting in hun verslag of getuigenis de *strikte en volledige waarheid* bloot te leggen, nl. te antwoorden volgens hun overtuiging¹, en de gegevens der wetenschap op dergelijke grondslagen gevestigd². Zoo er omtrent een bepaald soort van krankzinnigheid geen vaste leer bestaat, m. a. w. indien onder de psycho-physiologen, die den vrijen wil aannemen, de eenen met deugdelijke waarschijnlijkheid tot toerekenbaarheid besluiten, en de anderen niet, dan staat het den aliënist niet vrij alleenlijk de meening der eersten te vermelden, al is die ook de zijne. Wie in zoo'n geval zijn eigen oordeel als het eenig redelijke voorstelt, loopt gevaar een onschuldige te doen veroordeelen³.

26. *Op welke wijze en in welke bewoordingen het verslag van den aliënist zal uitgedrukt worden*, hangt grootendeels af van de gerechtelijke vraag die gesteld wordt. Het ware voorzeker beter, om den specialist op zijn louter wetenschappelijk gebied te laten, bepaaldelijk te vragen: Verstond de aangeklaagde dat hij verkeerd handelde? Kon hij zich rekenschap geven van wat hij doen of laten moest? Kon hij aan den aandrang weerstaan? — dan wel: Is hij verantwoordelijk? — Niettemin, omdat er, volgens bovenvermeld beginsel, zoo gemakkelijk van het eene tot het andere overgegaan wordt, is deze moeilijkheid al niet veel meer dan een woordenkwestie. — Het spreekt van zelf dat, indien het gerecht de vraag anders stelt, b. v. « Had de aangeklaagde den graad van verantwoordelijkheid door de wet vereischt? », de aliënist juist *daarop* antwoorden, en bijgevolg, behalve zijn zielgeneeskundige bedrevenheid, nog een zekere kennis van het recht bezitten moet.

26^{bis}. De dokter bedrijft een schromelijke onrechtvaardigheid (n. 50), indien hij iemand *doet veroordeelen*, wiens verantwoorde-

1. Zie n. 118. Dit schijnt ook geldend voor den aliënist die *op aanvraag van den advocaat* aangesteld werd tot onderzoek van den beschuldigde. Volgens de bestaande gerechtelijke gebruiken, mag deze arts niet, zooals de advocaat, slechts de redenen tot onverantwoordelijkheid en vrijspreking in het licht stellen en de andere onder de korenmaat trachten te houden.

2. Daartoe mogen en moeten zij de rechtmatige *onderzoeksmiddelen* gebruiken die de wetenschap aan de hand doet. Onlaakbare hypnose (n. 215-7) is niet uiteraard uitgesloten, maar de wet kan het gebruik er van verbieden. Zie n. 94, hoe het *beroepsgeheim* daarbij in aanmerking komt.

3. BEYSENS, *Ethiek*, blz. 573.

lijkheid hij volgens de boven aangeduide regelen niet effenaf mocht bevestigen. — Ook bezondigt hij zich aan onrechtvaardigheid, wanneer hij tegen onaansprakelijken strenger of langduriger *veiligheidsmaatregelen* (n. 11) doet nemen, dan wezenlijk noodig is tot afwering van het gevaar voor het algemeen welzijn. De afzondering nl. in verpleeghuizen mag niet lichtvaardig geschieden en moet onder gedurig toezicht blijven, ten einde aan «redelijke schepselen Gods» de vrijheid, waarop ze van natuurswege recht hebben terug te geven, zoodra het gevaar inderdaad geweken is ¹. Sommigen bekommeren er zich te weinig om een mensch altijd menschwaardig te behandelen.

Aan den anderen kant staat het den arts niet vrij wezenlijk bestaande toerekenbaarheid en *schuld weg te moffelen* : als lasthebber der openbare macht, die in het algemeen belang de misdadigers straffen moet, heeft de geneesheer, toen hij het onderzoek van den beschuldigde aanvaardde, meteen den plicht op zich genomen daaraan mede te helpen.

27. TOEREKENBAARHEID DER GEVOLGEN van 's menschen handelingen. — Een gewichtige vraag in zake toerekenbaarheid heeft betrekking op de slechte gevolgen onzer handelingen. In hoeverre zijn we daaraan schuldig?

Het gezond verstand leert aanstonds dat *niet in elk geval*, niet overal en altijd, de slechte gevolgen ² ons toegeschreven kunnen worden : anders mochten we wel de wereld uitgaan, daar uit onze beste handelingen, door den boozen wil van anderen of bij toeval, de treurigste gevolgen kunnen voortkomen.

Toch geldt het hier een punt dat in ons dagelijksch leven van *voortdurende toepassing* is. Voor boosdoeners hebben we hierboven reeds eenigszins onderzocht in hoever ze door *oorzakelijke toerekenbaarheid* schuldig zijn. Maar ook gewone private personen in den alledaagschen levenswandel, de geneesheeren niet uitgezonderd, willen ze gewetensvol handelen, zullen zich niet zelden af-

1. TUMMERS, blz. 151.

2. In de volgende uiteenzetting maken we geen onderscheid tusschen *zedelijk* en *physisch* kwaad. Trouwens dit laatste aan den ~~n~~aste berokkenen is in den regel ook zedelijk kwaad. Alleenlijk mag men omtrent de redenen tot verontschuldiging (n. 30), in den regel breeder antwoorden, indien er in de eerste plaats slechts een physisch dan indien er een zedelijk kwaad gevolg te vreezen is.

vragen of ze voor de gebeurlijke gevolgen hunner handeling niet moeten terugdeinzen.

28. Daar dit vraagstuk der oorzakelijke toerekenbaarheid tamenlijk ingewikkeld is, geven we hier eenige duidelijke stellingen, en drukken tevens den wensch uit dat in een gewichtig geval de raad van een vakman, van een geleerd priester, worde ingeroepen :

1^o Slechte gevolgen onzer handeling zijn ons *nooit* zedelijk toerekenbaar, wanneer wij ze feitelijk ¹ *geenszins voorzien* hadden (n. 16); — of wanneer we noch onze handeling daarlaten, noch het kwade gevolg verhinderen konden.

2^o Dezelfde gevolgen worden ons *altijd* toegeschreven, wanneer wij ze ook na onze handeling (waarmede ze nauw verbonden zijn) zonder groote moeite *konden beletten* (b.v. n. 51). — Ook is er zonde, als de slechte gevolgen boosaardig *gewenscht* zijn : in dit laatste geval is althans de *wil* boos, b. v. wanneer iemand een rechtmatig geding tegen zijn vijand inspant, doch zich tevens uit wraakzucht verheugt om de droefheid en schade, die de tegenstander daardoor zal ondergaan.

3^o Maar wat dient er gezegd in geval die slechte gevolgen wel voorzien, doch geenszins van harte gewenscht, onverhinderlijk zouden voortkomen uit een handeling, waarvan we eigenlijk wel konden afzien? Kortom : *Mogen we handelen, niettegenstaande de onvermijdelijke verafschuwde gevolgen, die uit onze handeling zouden spruiten?*

29. Hier moet wederom onderscheiden worden. We mogen handelen en de kwade gevolgen hebben we voor ons geweten niet te verantwoorden, naar gelang al de voorwaarden van den zoogenaamden REGEL VAN HET DUBBEL GEVOLG verwezenlijkt zijn. Deze grondregel luidt : Het is toegelaten (a) met een *goede bedoeling* iets te doen, dat (b) *op zich zelf* ² *niet kwaad* is, doch waaruit een

1. Gods oordeel wikt niet uitsluitend of de mensch dit alles had *moeten* voorzien, maar wel of hij het *feitelijk* voorzien heeft, of hij *feitelijk* *moedwillig nalatig* geweest is in het wikken en wegen der gebeurlijke gevolgen zijner handeling : Juist naarmate men iets gekend en gewild heeft, is men er bij God aansprakelijk voor (n. 9, 16). — Anderzijds volgt daar ook uit, dat iemand die wetens en willens roekeloos handelt, even schuldig is voor God, al blijft nu bij toeval het kwade gevolg uit.

2. D. i. afgezien van de gevolgen. Een eerste punt dat te onderzoeken valt, is of mijn handeling zelve kwaad is of niet : want is die slecht, dan wordt alle verder onderzoek overbodig.

slecht gevolg vloeit, indien er (c) rechtstreeks ook een *goed gevolg* uit vloeit, waarvoor we een *betrekkelijk gewichtige reden* hebben.

De beide eerste voorwaarden (a, b) zijn klaarblijkelijk : het is immers nooit toegelaten met een booze bedoeling te handelen, of iets te doen dat op zich zelf kwaad is.

Doch de derde voorwaarde (c) verdient onze aandacht te vestigen.

Het *goed gevolg* mag geenszins alleenlijk *door middel* van het slecht gevolg te bereiken zijn : dit ware immers *door* het kwaad het goede zien te bekomen en dus het kwaad zelf eenigerwijze willen. Dit is nooit geoorloofd, want het doel wettigt de middelen niet, en S. Paulus zegt uitdrukkelijk : « Laat ons geen kwaad doen, opdat het goede gebeure » (Rom. 3, 8.). Zoo mag niemand, zonder een andere goede reden zijn gezondheid zoo verwaarloozen (n. 41 aant.) dat hij zijn leven merklijk verkort (slecht gevolg) en daardoor aan grooten rampspoed op aarde ontsnapt (goed gevolg). Noch mag iemand, om verlies van beroep en goederen te beletten, een tweegevecht aannemen en aldus in doodsgevaar komen (slecht gevolg), omdat hij slechts *door* zich met gewaande onverschrokkenheid bloot te stellen, zijn eer (!) en zijn goederen zou behouden (goed gevolg).

30. De *gewichtige reden* waarvan er sprake is in bovenstaanden regel, wordt door de meeste schrijvers als een vierde voorwaarde beschouwd. Inderdaad vloeit ze doorgaans samen met het goed gevolg. Dit nl. zal door den band op zich zelf een gewichtige reden tot handelen opleveren.

Het gewicht dezer reden moet niet op zich zelf worden geschat, maar in betrekking tot de aanzienlijkheid van het kwade gevolg, tot het nauwer of lossere verband van dit gevolg met mijn handeling, tot de overige nadeelen, als ergernis, die gebeurlijk zouden volgen. Tegen dit alles te zamen genomen moet de gewichtige reden die tot handelen aanspoort, kunnen opwegen. Deze reden behoort dus **DES TE AANZIENLIJKER** te zijn, naarmate het *kwaad gevolg* *erger* is, voornamelijk wanneer het onschuldigen benadeelt of strijdt met het algemeen welzijn; des te aanzienlijker ook, naarmate het *nauwer met mijn handeling verbonden* is, m.a.w. naarmate ik het door niet te handelen feitelijk zou verhinderen; des te aanzienlijker eindelijk naarmate er *nog andere slechte gevolgen*, als ergernis, te duchten zijn.

Het spreekt ook van zelf dat die gewichtige reden niet bestaat, wanneer de moeilijkheid *op een andere wijze kan opgelost* worden zonder slecht gevolg, m.a.w. wanneer het goede gevolg kan worden bereikt zonder vrees voor het kwade.

31. *Voorbeelden* zijn voorhanden bij de vleet. De reden tot handelen is *betrekkelijk niet gewichtig genoeg* en er zal dus zonde zijn in de volgende gevallen : wanneer ik, alleen om aan een paar scheldwoorden te ontkomen, aan een bedelaar een aalmoes geef, waarmede hij zonder den minsten twijfel zich aan drank te buiten zal gaan, tot groot nadeel van zijn ongelukkige vrouw en kinderen; wanneer een katholieke, enkel om aan de wereldsche beleefdheid te voldoen of om aan een stuurschen blik van een zijner kennissen te ontsnappen, een « burgerlijke » teraardebestelling bijwoont; wanneer uitsluitend om met den modernen geest mee te gaan, de burgerlijke overheid schouwburgen laat oprichten of spelen en vertooningen geven, waardoor onvermijdelijk, althans later, zedelijk bederf zal teweeggebracht worden; wanneer alleen om aan een gevangenisstraf van eenige weken te ontkomen, een veroordeelde vlucht, op gevaar af van er het leven bij in te schieten; wanneer iemand uit bloote sportfurie en waaghalzerij, zonder groot nut voor de wetenschap, zonder redelijke voorzorgen en bezadigheid, door wedrennen of vliegerij zijn leven op het spel zet.

Integendeel kan de reden tot handelen als *betrekkelijk gewichtig genoeg* aangezien worden en is er dus geen zonde in de volgende gevallen : wanneer de bedelaar, boven vermeld, mij niet alleen scheldwoorden naar het hoofd slingeren, maar nog een pak slagen of een erge mishandeling toedienen zou, indien ik hem geld bleef weigeren; wanneer iemand, om aan brand te ontkomen uit een hoog venster springt op gevaar af van zijn hals te breken; wanneer een geneesheer zich plichtmatig aan levensgevaar blootstelt door besmettelijke zieken te behandelen.

32. TOEREKENBAARHEID VAN ANDERMANS MISDRIJF. — Om het netelig en ingewikkeld vraagstuk der verantwoordelijkheid voor andermans misdaad op te lossen, moeten we theoretisch twee gevallen onderscheiden : de *ergernis* en de *medewerking* tot andermans kwaad. Theoretisch, zeggen we, want praktisch zal die dubbele invloed dikwijls ineenloopen.

33. *Ergernis* ontstaat door een handeling die *ten minste in schijn* slecht is en aldus *gelegenheid* of *aanleiding tot zonde* aan een ander geeft, inzonderheid door de kracht van het slecht voorbeeld.

Het spreekt van zelf dat andermans zonde ons aangerekend wordt, als onze handeling reeds *op zich zelf kwaad* is, of gepleegd wordt met de *slechte bedoeling* anderen te doen zondigen. — Doch ook buiten die gevallen, moeten we op onze hoede zijn: uit naastenliefde n.l. zijn we verplicht te doen wat we rederlijkerwijze kunnen, om eens anders zonde te voorkomen. Dit kan b. v. geschieden door openlijk te verklaren waarom we *zoo* handelen mogen. Kan die verklaring echter niet gevoeglijk afgelegd worden, of, over 't algemeen, zal de naaste, ondanks onze goede pogingen, toch in onze handelwijze een aanleiding tot misdoen vinden, dan moet er een *betrekkelijk gewichtige reden* aanwezig zijn, om die handeling te mogen verrichten. Heb ik toelating 's Vrijdags vleesch te eten, en kan ik dit niet in het geheim doen, noch de aanwezigen verwittigen dat ik toelating heb, dan zal ik het toch mogen, indien anders mijn gezondheid een merklijk nadeel zou ondergaan: dit is een *betrekkelijk gewichtige reden* (n. 30). Maar men moet strenger oordeelen, in geval een welbekend katholiek, die noodzakelijk een slecht dagblad moet doorloopen b. v. om het te weerleggen, uit louter gemakzucht of om tijd te sparen, dit in het openbaar, op straat of in den spoortrein zou lezen, op gevaar af dat ook anderen later dergelijke slechte lectuur ter hand nemen.

Is de handeling *zelfs niet in schijn* afkeurenswaardig, dan is er geen eigenlijke *ergernis* meer, en volgens den grondregel van het « dubbel gevolg » (n. 29), is een mindere reden *betrekkelijk gewichtig* genoeg om ze te mogen doen, b. v. indien een meester, om te weten of zijn knecht een dief is, opzettelijk den sleutel op de geldkas laat steken en affoert wat er gebeuren zal; indien iemand een getuige te zijnen gunste wil oproepen, doch ook vreest dat deze een valschen eed zal doen, enz.

34. De tweede wijze waarop andermans zonde ons kan toegerekend worden, is *medewerking*¹. Van onze prilste jaren af kennen we de *vreemde zonden* uit den katechismus.* Die geschieden op

1. Het weze hier eens en voor altijd aangestipt, dat iemand die slechten invloed door gebod of raad of anders uitoefende, dit zoo goed mogelijk *moet verhelpen*, indien het nog kan.

allerlei manieren. In de eerste plaats door *gebod* of *raad* tot kwaaddoen¹; verder door het kwaad *aan te prijzen* of omgekeerd de deugd te bespotten, b. v. in een echtgenoot die veel kinderen heeft; door het kwaad te *beschermen* tegen wie het beletten wil; door er in *toe te stemmen*; er *uiterlijk hulp* in te verleenen; eindelijk door de driefvoudige wijze van *verzuiming* in n. 39 vermeld.

35. Daar het in de beroepsbezigheid van den geneesheer niet zelden bezwaarlijk is te bepalen, in hoever het verboden is *uiterlijke hulp* tot andermans misdrijf te bieden, moeten we daar eenigszins dieper op ingaan.

Eerst dienen alle gevallen aan kant gezet waar *slechte bedoeling* of booze wil tuschenbeide komt, al is wellicht de uiterlijke handeling geen zonde: iemand b. v. wijst den weg aan een dief in een geval waar hij dit uiterlijk wel mag (n. 38), doch met inwendig boos genoegen, omdat aldus zijn vijand bestolen zal worden: er is ontegensprekelijk zonde, doch zonder verplichting tot restitutie omdat er feitelijk geen schuldige medewerking tot de gepleegde diefte heeft plaats gehad.

Ook is er altijd zonde wanneer de uiterlijke behandeling die de helper verricht, *op zich zelf kwaad* is: zoo mag nooit iemand een onschuldige bedwingen, terwijl een andere dezen de keel afsnijdt, zelfs al wordt hij daartoe op eigen levensgevaar genoopt.

In elk dezer beide gevallen ontbreekt er een der twee eerste voorwaarden, welke tot een rechtmatige toepassing van den grondregel van het « dubbel gevolg » noodig zijn (n. 29). Zijn deze aanwezig, m. a. w. heb ik een *goede bedoeling* (a) en is de handeling waardoor ik een ander in zijn zonde help, *op zich zelf niet kwaad* (b), dan blijft er verder te onderzoeken, of (c) het *goede gevolg niet door middel van het kwade* uit mijn handeling volgt (wat zelden moeilijkheid zal berokkenen), en voornamelijk of er een *betrekkelijk gewichtige reden* bestaat om tot andermans zonde een handje

1. Wanneer iemand die reeds vast besloten is iets ongeoorloofds te doen, tot minder kwaad wordt aangezet, b. v. tot diefstal in plaats van doodslag, schijnt deze raad voor het geweten in den regel niet laakbaar te zijn, althans wanneer geen andere persoon daar schade bij lijdt. Derhalve wordt aan zulken raadgever niet het mindere kwaad ten kwade, maar wel de vermindering van het kwaad ten goede gerekend. Dit kunnen, met alle wenschelijke omzichtigheid, de geneesheeren te pas brengen in hun raadgevingen: wanneer ze een cliënt niet heelemaal verhinderen kunnen kwaad te doen, dat ze dan trachten dit te verminderen, zonder nochtans zelf iets verbodens te plegen.

te leenen. Die gewichtige reden of goed gevolg zal praktisch niets anders zijn dan mijn eigen voordeel, mijn bevrijding van het een of ander gevaar, welke door geen ander middel te bekomen is.

36. Zooals in het geval der oorzakelijke toerekenbaarheid (n. 30) moet die reden DES TE AANZIENLIJKE zijn, naarmate de zonde waaraan men meewerkt erger is, voornamelijk wanneer ze aan een onschuldige of aan het algemeen welzijn schade toebrengt; des te aanzienlijker ook naarmate deze zonde *naauwer en zekerder met mijn handeling samenhangt*, m.a.w. naarmate ik door alle hulp te weigeren het kwaad feitelijk zou beletten; des te aanzienlijker eindelijk naarmate er nog *andere slechte gevolgen*, als ergernis, te duchten zijn. Dit alles moet te zamen gewikt en gewogen worden.

37. Laten we dit met een paar *voorbeelden* ophelderen. Deze reden is *betrekkelijk niet gewichtig genoeg* en eens anders zonde is mij, althans ten deele, toerekenbaar, b. v. wanneer ik uit overdreven vrees voor een ijdele bedreiging aan een dief leer hoe hij in een huis kan inbreken; — wanneer een herbergier, om wat geld te winnen of om aan een paar scheldwoorden te ontkomen, sterken drank schenkt aan iemand die niet veel meer noodig heeft om smoordronken te zijn; — wanneer een geneesheer, door zijn aanwezigheid bij een tweegevecht, of zijn belofte van toe te snellen, ten einde hulp te verleen, de partijen in hun boos opzet versterkt¹, — of indien hij, ter wille van eenig profijt, medehelpt tot de een of andere onrechtvaardigheid, de onrechtmatige verlating van een kind b.v. of de onderschuiving van het eene kind voor het andere; — wanneer, in een hospitaal, een adsistent-arts of «intern», om een betrekkelijk gering nadeel te vermijden, een ongeoorloofde operatie helpt uitvoeren (n. 85 vlg.); — wanneer een apotheker, onder voorwendsel dat het zijn broodwinning is, zonder voldoende waarborg en met gevaar voor misbruik vergif verkoopt of geneesmiddelen die ook tot vruchtafdrijving of tot voorkoming van ontvangenis kunnen dienen (n. 158 aant., 170).

1. De deelneming in het tweegevecht, ook door verzekering van hulp, wordt met den kerkelijken ban gestraft. — Indien de geneesheer, *buiten weten der partijen*, zich in de mogelijkheid stelt van ter hulp te komen, dan moedigt hij wezenlijk niet tot het tweegevecht aan, en verdient lofprijzing om zijn naastenliefde.

38. Integendeel mag in de volgende gevallen de reden wel als *betrekkelijk gewichtig genoeg* aangezien worden, en zal er dus voor het geweten geen schuld bestaan, alhoewel misschien het menschelijk gerecht toch tot toerekenbaarheid en straf zou besluiten: wanneer een dief mij onvermijdelijk zal dooden, indien ik den sleutel of het geheim van een mij niet toebehoorende brandkas niet overlever; — wanneer een boekhandelaar, als broodwinning, slechte boeken verkoopt aan personen, van wie hij met waarschijnlijkheid meenen kan, dat ze toelating hebben om die te lezen, enz.

Deze voorbeelden en de groote menigte andere die we daar nog konden bijvoegen, bewijzen klaar genoeg, hoe dikwijls men in allerhande levensomstandigheden voor gewetensschuld door deelneming op zijn hoede moet zijn.

39. Ook uit *verzuiming* kan er schuld aan een andermans misdrijf ontstaan, nl. door niet te vermanen of het kwaad niet te verhinderen vóór of terwijl het geschiedt (*niet straffen, niet beletten*), of door het vergriep of den schuldige niet bekend te maken (*niet overdragen*) aan meesters en oversten, die in het vervolg het kwaad zullen beletten of ten minste eischen dat het hersteld worde.

Zulk nalatigheid kan men echter vaker dan stellige hulp van gewetensschuld vrijpleiten. Immers, opdat iemand door verzuiming eigenlijk medeplichtig worde, moet hij om een bijzondere reden gehouden zijn het bewuste kwaad te verhinderen. Zulk een verplichting kan voortvloeien uit den *stand* (ouders, overste, meester, beheerder, bestuurder en aandeelhebber in Vennootschappen, enz.), uit het *ambt*¹ (onderwijzer, tol- en politiebeambte, enz.) of uit een

1. Hiertoe hoort de vraag in hoeverre de Staat, en bijgevolg zijn beheerders en wetgevers, verplicht zijn het zedelijk kwaad door wetten of andere maatregelen te keer te gaan? — De Staatsoverheid is niet gehouden volstrekt alle zedelijke kwaad uit te roeien: niet alles immers valt onder haar bevoegdheid, inzonderheid geen louter private gewetensschuld (n. 6). Maar in den regel moet de Staat zoo goed mogelijk alle zedelijke kwaad dat *tegen het algemeen welzijn* aanduischt, verhinderen. Derhalve ook al wat tegen de openbare zedelijkheid is, althans zooals die door de natuurwet zelve bepaald wordt. *Ernstig* moet 's lands regeering dit alles trachten te beletten, alhoewel dit feitelijk niet altijd doenlijk is.

Daarenboven kunnen er toestanden voorkomen — en dit is een tweede geval waarin de Staat het kwaad mag dulden — waarin het uitroeien van het eene kwaad tot een grooter kwaad aanleiding geven zou. Evenals een huisvader soms voor een fout van zijn zoon de oogen mag dichtknippen, uit vrees van allen invloed op zijn weerbarstigen jongen te verliezen, zoo zal het

vrij aangegaan *kontrakt* (geneesheer, advokaat, bewaker, huis- of jachtwachter, enz.).

Nochtans mag men niet vergeten dat de welbegrepen *naastenliefde* soms aan *iedereen* den plicht oplegt het geestelijk of tijdelijk nadeel te verhinderen, waaraan de evenmensch bloot staat (n. 41).

40. Dit geeft aanleiding tot een algemeene vraag: Uit welken hoofde heeft een mensch, ook een geneesheer als dusdanig, *gewetensoverplichting tegenover den naaste*? Hoofdzakelijk uit twee deugden: *naastenliefde* en *rechtvaardigheid*.

NAASTENLIEFDE. — Zonder twijfel kan uit bloote naastenliefde verplichting, ja, zelfs zware verplichting voortvloeien. Dit wordt wel eens over het hoofd gezien. Sommigen brengen alle verplichting-op-straf-van-zonde tegenover den naaste bij de rechtvaardigheid te huis¹, alsof men uit naastenliefde niet waarlijk gebonden kon zijn, alsof deze deugd zich tot vrome raadgevingen beperkte! Wachten we ons wel voor zeker soort van *zedelijk liberalismus*: « laat den molen maar draaien, elk voor zich, andermans belangen gaan mij niet aan. » Niets is meer in strijd met de bovennatuurlijke broederlijkheid, die volgens de zedenleer en Christus' wet onder de menschen moet heerschen.

41. Wanneer legt nu de naastenliefde gewetensplicht op? — Telkens als, om den naaste een *groot nadeel*, zoo geestelijk als tijdelijk, te sparen (ook buiten de gevallen n. 39 aangestipt), of om hem een *groot voordeel* te bezorgen, een bepaalde handeling of tusschenkomst waarlijk noodig is, *doeltreffend* zal zijn en *zonder al te groot bezwaar* kan teweeggebracht worden². Zelfs zou ook groote moeite niet licht een verontschuldiging aan de hand doen,

ook aan wetgever en Staatsoverheid toegelaten zijn het kwaad niet te verhinderen, wanneer het klaarblijkelijk bewezen is dat een krachtiger optreden een wezenlijk grooter nadeel zou veroorzaken. Of dit tegenwoordig nog op het dulden der *ontuchthuizen* toepasselijk is, zie n. 140.

1. Dat *niet alle* plicht tegenover andere menschen tot de rechtvaardigheid terug te brengen is, blijkt nog hieruit dat de onderlinge verplichtingen van *ouders en kinderen*, als dusdanig, opgelegd zijn krachtens de *pietas*, de ouder- of kinderliefde, die volgens de zedenleeraars een bijzondere deugd is.

2. Nagenoeg op dezelfde wijze moet bepaald worden in hoeverre de mensch uit *gewetensplicht* voor zijn *eigen gezondheid en leven te zorgen heeft*. Hij is daar *geenszins onafhankelijk heer en meester* van. Ook uit welbegrepen *liefde tot zich zelf* moet hij redelijke zorg daaraan besteden. Om derhalve ernstig

indien de naaste *in uitersten nood* verkeerde. — Volgens dezen grondregel moet er b. v. beslist worden of men een vondeling aan den ambtenaar van den burgerlijken stand moet aangeven; — een blinde waarschuwen, die onwetend naar een afgrond loopt; — een aalmoes geven, waardoor een arme uit grooten nood gered zou worden; — een geval van besmettelijke ziekte aan de overheid bekend maken!, enz.

Wanneer de naastenliefde alleen, niet de rechtvaardigheid, gekrenkt wordt, is er geen strikte verplichting tot *restitutie*.

42. Volgens dezelfde grondstelling der naastenliefde moeten bepaaldelijk voor de *geneesheeren* — ook voor niet praktizeerende — de volgende vragen opgelost worden :

levensgevaar af te weren, zal iedereen, *waar dit zonder al te veel moeite mogelijk is*, de *gewone noodige en doeltreffende middelen* aanwenden, b. v. een geneesheer raadplegen, de gebruikelijke versterkings- en geneesmiddelen nemen; — doch men is niet verplicht een buitengewoon groote som geld uit te geven, b. v. om in een verafgelegen land een gezondheidskuur te gaan doen. — Over de heilkundige behandelingen, zie n. 86.

Op dezelfde manier dient men te antwoorden nopens het gebruik van zekere stoffen, nopens zeker werk of handelingen, enz., *welke de gezondheid schaden en het leven verkorten of in de weegschaal stellen*. Benevens de vereischte *betrekkelijk gewichtige redenen* (n. 29) b. v. algemeen welzijn, noodige broodwinning, verpleging van zieken, — en de *behoorlijke voorzichtigheidsmaatregelen* die in alle geval dienen genomen —, mag in de eerste plaats de handeling die men verricht *niet op zich zelf kwaad zijn*, nl. niet uiteraard rechtstreeks doodend. Alhoewel het in de toepassingen niet zoo gemakkelijk uiteen te houden is, blijft er een onoverbrugbare zedelijke kloof bestaan tusschen rechtstreekschen zelfmoord, d. i. zich den dood toebrengen door een handeling die uiteraard tot doodgaan strekt, b. v. doodend vergif innemen, en zich blootstellen door een handeling die op zich zelf niet doodend is, doch alleen gevaarlijk, omdat een andere nadeelige oorzaak werkdadig tusschenbeide kan treden. Slechts in dit tweede geval is het soms toegelaten het gevaar te trotseeren, wanneer nl. de omstandigheden toelaten den regel van het « dubbel gevolg » (n. 29 vlg.) rechtmatig toe te passen.

Wie verplicht is voor de *gezondheid van anderen* zorg te dragen, b. v. ouders voor kinderen, moet doorgaans daar nog stipter op letten, dan op zijn eigen gezondheid. — Uit rechtvaardigheid, volgens het arbeidskontrakt, moet b. v. ook een werkgever behoorlijke gezondheidsmaatregelen voor zijn werklieden nemen.

1. Over desbetreffende verplichting der *geneesheeren*, in verband met het beroepsgeheim, zie n. 117. — De gewetensplicht die *uit de wet* daaromtrent voor de geneesheeren ontstaat, komt neer op de verplichting uit naastenliefde in den tekst uitgelegd. Doch een *valsche* verklaring afleggen, waaruit groote schade volgen kan (wat streng gestraft wordt door a. 10 van het dekreet van 18 Juli 1831), is een erge zonde tegen de rechtvaardigheid (n. 50).

a) in hoeverre ze verplicht zijn in een *schielijk geval*, of telkens als er *geen ander geneesheer* beschikbaar is, een zieke te gaan verzorgen, met wien zij geen verbintenis hebben. Een nachtelijke, lange of betrekkelijk moeilijke tocht is op zich zelf geen voldoende reden tot verontschuldiging; doch is de geneesheer zelf ziek, of is zijn tijd reeds door een anderen zieke in beslag genomen, of is er nagenoeg zeker geen dringend gevaar bij, dan is zijn achterblijven van zonde vrij te pleiten. — Nadere bepaling daaromtrent is uiteraard onmogelijk en de oplossing hangt ten slotte af van het wijselijk wikken en wegen van al de omstandigheden. Zoo kan om zijn goeden naam te bewaren, bij een plotseling geval in een ontuchthuis, een arts verschoond blijven van daar te gaan meesteren, vooral 's nachts en zonder deftige getuigen. Ook mag een heemeester, wiens hand gekwetst is, een operatie afwijzen, wanneer het gevaar voor eigen besmetting niet kan vermeden worden.

In een dringend geval is het geen voldoende reden om weg te blijven, dat de hulpbehoevende een sedert lang verschuldigd eereloon nog niet betaald heeft, of dat er weinig of niets te verdienen is, al had de geneesheer zich met zijn confraters gesyndiceerd om niemand voor een spotprijs te verzorgen (n. 126).

43. b) in hoeverre een dokter gehouden is zich ter plaatse te begeven waar een *groot getal* zieken of gekwetsten, b. v. in geval van besmetting, spoorwegramp of veldslag, hulp behoeven. Hier dient in aanmerking genomen de min of meer lange reis die de arts daartoe zou moeten ondernemen, de stoornis eener lange afwezigheid, enz., te meer daar het te verwachten is dat de artsen die dichterbij wonen, wel zullen toesnellen.

44. c) of een geneesheer ter plaatse waar een *besmettelijke ziekte* heerscht, moet blijven, om aldaar ook de personen met wie hij tot nog toe geen verbintenis heeft, te verzorgen¹. Hiertoe bestaat er doorgaans een dringende verplichting: wanneer er immers zooveel zieken tegelijkertijd op hulp wachten, zijn er feitelijk nooit geneesheeren genoeg om die behoorlijk te verzorgen.

45. d) in hoeverre een dokter verplicht is tot *kosteloze verpleging* van behoeftigen, of althans tot den armdienst met vergelding

1. Zie n. 58 omtrent de zieken met wie hij een blijvend kontrakt heeft.

door openbare of bijzondere instellingen. Tegenwoordig verstrekken dikwijls kosteloze inrichtingen en polyklinieken de noodige hulp. Maar is er in een bepaald geval niemand die helpend zal optreden, dan is de geneesheer in den regel uit naastenliefde tot verzorging verplicht, tenzij een bijkomend groot bezwaar hem verontschuldige. — Een zeer aanzienlijke heelkundige behandeling hoeft, strikt genomen, niet kosteloos uit naastenliefde te worden verricht: de zieke zelf is doorgaans niet streng verplicht een dergelijke operatie te ondergaan, hetzij kosteloos, hetzij met groote onkosten (n. 41 aant. 86.).

46. e) of een geneesheer die een *deugdelijk nieuw geneesmiddel* of een *nieuwe wijze van verpleging* gevonden heeft, zijn medemenschen van het nut zijner uitvinding verstoken mag laten. Dit is hem gewoonlijk verboden. Maar hij mag er voor zorgen dat het geldelijk profijt dier uitvinding aan hem en zijn familie op de een of andere wijze ten goed kome. Het is doorgaans wel mogelijk het « geheim » aan een degelijke firma te verkoopen en te laten uitbaten. We bedoelen natuurlijk geenszins kwakzalverachtige geldklopperij.

47. f) of een arts die de *sporen eener misdaad*, b. v. van vergiftiging buiten opdracht van het gerecht ontdekt, het bevondene toch aangeven moet. Kan hij daardoor aan den benadeelde of aan dezes familie een passende schadeloosstelling helpen toekennen, dan zal de naastenliefde hem soms daartoe verplichten. Maar een schuldige moet men niet aanklagen met het eenig doel hem te doen straffen. — Volgens die leer bepale men in hoever artikel 20 van het Koninklijk Besluit van 31 Mei 1885 het geweten bindt. — Omtrent gevallen waar het beroepsgeheim tusschenbeide komt, zie verder n. 100-4.

48. Wanneer echter in deze (n. 42-7) en dergelijke omstandigheden¹ een dokter aan zijn *strikten plicht* voldaan heeft, of zich met reden daarvan verschoond kan achten, is daarom het laatste woord

1. Zoo kan de arts nog uitstekend werk van maatschappelijke naastenliefde tot het algemeen welzijn verrichten, door van geneeskundig standpunt uit juiste meeningen te verspreiden omtrent kuischheid (n. 141-2), nieuw-malthusianismus (n. 159) en drankmisbruik (n. 219).

nog niet gesproken. Het Evangelie, de geest van het kristendom, dringt er op aan, zelfs *waar geen verplichting op straf van zonde* bestaat, toch met woord en geld en daad het geestelijk en tijdelijk heil van den evenmensch te bevorderen of zijn nadeel te voorkomen. De geneesheer zal derhalve trachten met uiterste bescheidenheid en te goeder ure, een troostend woord te spreken, een goeden raad te doen aannemen, enz. : Lijdenden zijn doorgaans zeer gevoelig voor een hartelijk en meewarig woord van een gezaghebbend man. Daardoor vermag dikwijls een arts even veel, ja, soms meer dan een priester en kan dezen allicht den weg banen. Waarom zou hij dan op zijn levenspad niet alle goed doen waartoe hij in staat is, en den machtigen *invloed in de maatschappij* uitoefenen dien Dr HUBERT zoo treffend, in de laatste bladzijden van zijn boek *Le devoir du médecin*, beschreven heeft?

Uit hetzelfde gevoel van edele naastenliefde en naar het heerlijk voorbeeld van uitmuntende confraters, zal de katholieke geneesheer ook de bovennatuurlijke middelen tot weldoen, b. v. bidden voor zijn zieken, niet verwaarloozen¹.

Eindelijk moet ook een zeker *ridderlijk eergevoel* hem aanzetten zich niet tot zijn strengen plicht te beperken, b. v. in geval van besmettelijke ziekte, of van lastige verzorging van een zieke zonder veel hoop op behoorlijke vergelding. Hoe meer zelfopoffering en belangloosheid in zijn handelwijze uitstraalt, des te hooger staat hij zelf in de oogen van God en van de menschen.

49. Daar ons boek in de allereerste plaats den strikten plicht beschouwt, — het handelt immers over zedenleer, niet over het streven naar hoogere volmaaktheid — weze de lezer voortdurend op zijn hoede tegen de meening, dat zóó handelen als hier gedrukt staat altijd en overal het *volmaaktste* is : het zou ons leed doen, moesten we iemand aanleiding geven tot minder volmaakte beoefening der deugden welke den arts uitmuntend passen.

50. RECHTVAARDIGHEID. — Dit is de tweede deugd die hoofdzakelijk onze betrekkingen tot den evenmensch regelt. Zij verbiedt eens anders *recht* op alles wat hij « het zijne » noemen mag, te schenden. Hiertoe behooren zijn goederen, eer en faam, uitwen-

1. Zie MOUREAU en LAVRAND, blz. 24.

dige of persoonlijke vrijheid, lichamelijke gezondheid en ongeschondenheid¹, eindelijk en vooral zijn leven.

51. Wie *vrijwillig* en *onrechtmatig* *stellige schade* daar aan toebrengt², hetzij onmiddellijk, hetzij als toerekenbaar gevolg (n. 27-31), hetzij door schuldige medewerking (n. 34-8), bezondigt zich aan onrechtvaardigheid en is in den regel verplicht tot *restitutie*, juist in zoover als hij oorzaak der schade is. Hetzelfde geldt van vrijwillige *verzuiming*, telkens als het verhinderen eener schade uit rechtvaardigheid verschuldigd was (n. 39).

Wanneer echter de benadeelde, geldig en met volle kennis en vrijheid, in zijn benadeeling *toestemt*, of toch redelijkerwijze zou moeten toestemmen, dan is er noch onrecht noch verplichting tot vergoeding.

Heeft iemand eerst onvrijwillig de oorzaak der schade gesteld en schijnt hij daarom niet aanstonds voor het geweten aansprakelijk, toch is hij schadevergoeding schuldig, wanneer hij zonder groote moeite het voortwerken dier oorzaak kon tegenhouden. Heeft iemand zonder erg b. v. vuur ontstoken, en, opmerkende dat het brand kon veroorzaken, nochtans niet uitgedoofd, ofschoon hij dit zonder groot bezwaar kon doen, dan is hij vergoeding schuldig voor het afgebrande eigendom. In zoo'n geval zal iedereen zeggen dat die mensch door zijn verzuiming vrijwillig oorzaak is geweest van den heelen brand. Een geneesheer of een apotheker die in het voorschrijven of leveren van medicijnen zich vergist heeft, moet ook in den regel, zoolang het nog tijd is, zijn dwaling herstellen, of anders is hij voor de gevolgen aansprakelijk.

52. Hiermede is de gewetensplicht tot restitutie bepaald. Daartoe immers wordt in den *regel gewetensschuld* vereischt, nl. dat de schade onrechtmatig en wetens en willens toegebracht zij, met het min of meer duidelijk besef dat men misdoet of ten minste onvoorzichtig is; dus eenigszins te *kwader trouw*, al gebeurde dit ook zonder opzettelijke boosaardige bedoeling.

1. Iemand b. v. die een aanstekelijke ziekte op anderen kan overbrengen, is streng verplicht redelijke voorzorgen daartegen te nemen. Zie toepassingen, b. v. n. 92bis, 105 vlg. 117.

2. Dit gebeurt door gemis aan zorgvuldige uitvoering van een kontrakt, als de overeenkomst van den arts met zijn cliënt, of ook buiten alle kontrakt om.

53. Heeft men echter *louder uiterlijk* onrecht en schade toegebracht, zonder dit op te merken of te willen, zonder zelfs oorzakelijk schuldig te zijn (n. 27), dan is men voor die schade, hoe aanzienlijk ook, niet strikt verantwoordelijk, tenware er een rechterlijke uitspraak geveld werd, of men zich bij uitdrukkelijk en vrij kontrakt verbonden had zelfs onschuldig veroorzaakte schade te vergoeden. Dit is b. v. het geval van een heelmeeester, die, vurig wenshend een bepaalde operatie te doen, zich strikt zou verbinden in geval van mislukking alle, ook onvrijwillige schade, te herstellen.

Kwam er eindelijk een rechtmatige *rechterlijke uitspraak tussenbeide* (Burg. Wetb., a. 1382-3), dan is de vergoeding ook voor het geweten verschuldigd, zelfs als de schade alleen voortkwam uit *rechtelijke schuld*, *culpa iuridica*¹, d. i. uit werkelijk of vermoedelijk, doch onvrijwillig, gemis aan verplichte omzichtigheid. Dat Staatswet en rechtbank in zoo'n geval schadeloosstelling mogen opleggen, blijkt hieruit dat zulk vonnis de burgers tot voorzichtigheid aanspoort, tot groot profijt van iedereen. Derhalve mag ook niemand die aldus vergoeding heeft moeten uitbetalen, deze heimelijk terughalen.

54. Hoe deze stellingen aangaande rechtvaardigheid en naastenliefde op de geneesheeren toepasselijk zijn, zal duidelijker blijken uit het volgende hoofdstuk, waar de « *geneeskundige verantwoordelijkheid* » en beroepslichten aan de beurt komen.

1. Deze uitdrukking der theologanten komt nagenoeg overeen met *louder* « burgerlijke verantwoordelijkheid » daar de « strafrechtelijke verantwoordelijkheid » doorgaans met gewetensschuld (n. 52) gepaard is. Er zijn toch gevallen die strafrechtelijk vervolgd worden (b. v., Strafw. a. 418-21) en *inderdaad* vrij van gewetensschuld kunnen zijn, waar derhalve volgens de zedenleeraars slechts « rechtelijke schuld » zou bestaan. De grenslijn loopt in het recht niet juist als voor het geweten, omdat het recht ook in aanmerking neemt of er *vermoedelijk* vrijwillige schuld is.

TWEEDE DEEL

ALGEMEENE BEROEPSPLICHTEN DER ARTSEN

HOOFDSTUK II.

Kennis en Zorgvuldigheid.

INHOUD. — Kosteloze verpleging en raadgeving (55); *kontrakt* tusschen dokter en cliënt; medische verantwoordelijkheid (56-7); gestrengheid en duur van het *kontrakt* (58-60).

Vereischte *kennis* (61-2); gebrek daaraan (63-5); *consultatie* (66-9).

Vereischte *zorgvuldigheid* (70-2), inzonderheid in het voorschrijven van *geneesmiddelen* (73-5); proefnemingen (76-8); gevaarlijke geneesmiddelen in geval van nood (79-81), of anders (82-3); ongeoorloofde geneesmiddelen (84). — Gevaarlijke *heelkundige behandelingen* (85-6); ongeoorloofde *behandelingen*, vooral wegens verminking (87).

55. Telkens als een arts de verpleging van een zieke toevallig en heelémaal *kosteloos* op zich neemt, — d. i. zonder recht op vergelding van wege den zieke, een derden persoon, of een openbare of bijzondere instelling tot hulp der behoeftigen — dan worden zijn beroepsplichten door de *naastenliefde* geregeld. Indien hij daaraan derhalve te kort komt, b. v. door de « beste » verpleging te *verzuimen* (n. 57), is er geen zonde tegen de *rechtvaardigheid*, noch verplichting tot vergoeding, wel echter indien hij *vrijwillig stellige schade* toebrengt.

Wanneer de dokter te zijnent of in klinieken « *kosteloze raadgevingen* » geeft, dan verstaat men gemeenlijk daaronder, dat hij zich tegenover de cliënten, welke daar gebruik van maken, door een strikte belofte tot nagenoeg dezelfde *zorgvuldigheid* verbindt,

als stond hem eereloon te wachten. Anders zouden die cliënten zich doorgaans niet aan hem toevertrouwen. In dit geval is de gebeurlijke schadeloosstelling, uit rechtvaardigheid verschuldigd, bijna volgens denzelfden maatstaf af te meten, als wanneer er vergelding volgen zal.

Trouwens een geneesheer die ridderlijk zijn beroep hoogschat, legt *nooit daarom minder zorgvuldigheid* aan den dag, omdat hij geen geldelijke belooning te verwachten heeft. Indien de menschen hem zijn offervaardige menschlievendheid niet vergelden kunnen, dan wordt op een bijzondere wijze God zelf zijn schuldenaar : « Wat ge aan een van deze mijn geringste broeders gedaan hebt, zegt Christus, hebt ge aan Mij zelven gedaan » (Mt. 25, 40).

56. KONTRAKT TUSSCHEN ARTS EN KLIËNT. — Telkens als de arts voor zijn zorgen geldelijk zal *beloond* worden, ontstaat tusschen hem eenerzijds, en den zieke, den derden persoon of de instelling die betalen zal, anderzijds, een strikt *kontraht* uit *rechtvaardigheid*, zelfs in het geval eener voorbijgaande *raadpleging*. Of deze overeenkomst tot de *dienstverhuuring* thuis te brengen is, of als een kontraht zonder eigen naam, *contractus innominatus*, dient opgevat, doet hier niets ter zake. Ook is het niet vereischt dat geneesheer en cliënt deze verbintenis *uitdrukkelijk* bedoeld en besproken hebben : zij ontstaat uiteraard, en bijgevolg stemmen ze daar in toe, behoudens uitdrukkelijke afwijking.

Dit kontraht verplicht uit rechtvaardigheid den geneesheer tot alle behoorlijke zorgvuldigheid, ook tegenover de arme zieken, voor wie een bijzondere of openbare instelling betaalt : die zieken immers ontvangen van het betalende bestuur het strikte recht verzorgd te worden alsof ze zelf betaalden.

57. Bedoeld kontraht wordt zoo opgevat dat de dokter de belangen van den zieke *naar zijn best vermogen zal behartigen*. Het verbiedt dus niet slechts alle *stellige schade* toe te brengen, — waardoor reeds iedereen, buiten alle kontraht om, tot restitutie verplicht zou zijn (n. 50) — doch beveelt ook zoo goed mogelijk alle nadeel en kwaal te voorkomen, zoodat ook *verzuiming* daaromtrent den arts tot schadeloosstelling verbindt. We moeten hier slechts de grondbeginselen toepassen omtrent vrijwillige gewetenschuld, buiten alle rechterlijke tusschenkomst (n. 51-2), of omtrent rechtelijke schuld, indien er een vonnis geveld wordt (n. 53).

Om de *gewetensschuld* redelijk te schatten, zonder overdrijving geenerzijds, moet wel in acht genomen worden, wat verder (n. 61 vlg.) omtrent vereischte kennis en zorgvuldigheid gezegd wordt¹. De cliënt zelf zal doorgaans daar niet bezadigd over kunnen oordeelen: hij is dikwijls al te zeer geneigd om de schuld van den dokter te vergrooten. Onwillekeurig vraagt hij zich af of het voor alle artsen wel louter scherts blijft wat MOLIÈRE² hun zoo mildelijk toekent, nl. de macht « medicandi, purgandi, saignandi, perçandi, taillandi, coupandi et occidendi impune per totam terram! »

Het *menschelijk gerecht* zijnerzijds oordeelt volgens de feitelijk bestaande of wettelijk vermoede nalatigheid, zonder in de eerste plaats op de gewetensschuld te letten. Zoo kan het gebeuren dat een arts die voor God niet schuldig is, toch door de menschelijke rechtbank veroordeeld wordt: wat niet uiteraard af te keuren is (n. 53). Hoe verre de rechtelijke verantwoordelijkheid van den medicus zich uitstrekt, en hoe ze moet verklaard³, wordt nog al eens heftig betwist. — Het is billijk dat de rechtbank slechts *grove* schuld straffe: anders zou de geneesheer, uit vrees voor gerechtelijke gevolgen, zijn beroep haast niet meer durven uitoefenen. Daarbij meenen sommige artsen nog dat de rechters wat al te haastig om zoogezegde grove schuld schadevergoeding opleggen. Voor het geweten is het niet verboden tegen dergelijk « beroepsgevaar » zich onderling te verzekeren, zoodat de verzekeringskas de rechterlijk uitgesproken schadevergoeding te betalen heeft. Ten andere zijn er ook gevallen, waar het gerecht schijnbaar te licht vrijspreekt. Door zulke vrijspraak wordt de gebeurlijk bestaande gewetensplicht tot vergoeding (n. 51-2) natuurlijk niet opgeheven.

Om de rechtelijke schuld van den arts te bepalen, zal de rechtbank niet zelden de meening van uitstekende geneesheeren vragen, om nl. vast te stellen of de aangeklaagde grofweg aan zijn plicht te kort gekomen is. Deze beëdigde *deskundigen* zijn streng verplicht oprecht en volgens de gegevens der wetenschap te antwoor-

1. Alwie, door vrijwillige onvoorzichtigheid of anderszins, zware gewetensschuld heeft aan den dood of aan de erge verminking van een mensch, dus ook van een fetus, valt in de kerkwettelijke *irregularitas* of onregelmatigheid, d. i. wordt onbekwaam tot de heilige Wijdingen, die bij derhalve niet zonder dispensatie mag ontvangen.

2. Le Malade imaginaire.

3. Zie KEULLER, MAURES, MOREAU, OIDTMANN, VAN HUGENPOTH. Boekenlijst III.

den, nagenoeg als wanneer hun oordeel ingeroepen wordt omtrent de verantwoordelijkheid van een misdadiger (n. 25). Omdat er niet zelden, omtrent de doelmatigheid van de eene of andere behandeling, verscheidene wetenschappelijk houdbare meeningen bestaan, mogen die deskundigen niet al te vlug besluiten dat er zeker een rechtelijk grove fout begaan werd.

58. Het kontrakt, met den cliënt gesloten, verplicht in den regel den dokter ook dan, wanneer hij zelf uit de verpleging van den zieke een groot nadeel mocht lijden, b. v. wanneer de ziekte *besmettelijk* wordt. Niet alleen aan de ridderlijke opvatting zijner beroeps-plichten, ook aan de strikte rechtvaardigheid komt de geneesheer te kort, die in zoo'n geval zijn zieke verlaat. Het kontrakt immers, behoudens duidelijke andere overeenkomst, wordt door beide partijen zeker aldus opgevat. Indien daaruit groot nadeel voor den arts volgt, bewijst dit slechts dat het beroep van geneesheer een verheven beroep vol zelfopoffering is, en dat anderzijds het gevaar waar de dokter zich gebeurlijk aan blootstelt, hem het recht geeft om in 't algemeen een betrekkelijk hoog eerloon te vragen (n. 121).

Gelijkerwijze moet aan den arts het recht ontzegd worden *de plaats te verlaten* waar een besmettelijke ziekte uitbreekt, indien hij daar nog met sommige cliënten of met een instelling tot verpleging der behoeftigen een verbintenis heeft. En al was hij geenszins door dergelijke verplichting gehouden, toch zou de naastenliefde hem doorgaans verbieden het veld te ruimen (n. 44).

59. Uit het voorgaande moet men niet besluiten dat het kontrakt tusschen dokter en zieke noodwendigerwijze « *tot de genezing toe* » aangegaan wordt.

Men kan aan den zieke het recht niet ontzeggen den eersten geroepen geneesheer te bedanken, mits voldoende vergelding voor de reeds bewezen diensten.

In sommige buitengewone gevallen zou ook de geneesheer niet misdoen door verdere verpleging te weigeren. Veronderstellen we b. v. dat de zieke onredelijk en medwillig de voorschriften van den dokter van de hand wijst; dan mag deze hem een « ultimatum » stellen en desnoods de behandeling opzeggen. Ook indien het verder omgaan met den zieke, inzonderheid door dezes schuld, een ernstig zedelijk gevaar voor den arts opleverde. Dit laatste geval en andere dergelijke zouden aan den arts het recht verleen

zelfs een bestaande verbintenis tot verpleging vóór het verloop van den bepaalden tijd te verbreken (n. 125).

60. Omgekeerd staat het den geneesheer geenszins vrij te behandeling *langer te laten voortduren* dan noodig of ten minste zeer nuttig is : de cliënt stemt er in den regel heelemaal niet in toe nuttelooze onkosten te doen. Wanneer derhalve de arts met voorzichtigheid oordeelt dat de genezende zijne hulp niet zoo dringend, of zelfs heelemaal niet meer behoeft, dan moet hij zijn bezoeken verminderen en eerlijk den gunstigen toestand aan zijn cliënt of aan dezes nabestaanden bekend maken. Verlangde men echter, tot geruststelling en heilzame suggestie van den genezende, dat de arts bleef komen, dan mag deze, met alle kieschheid, nog bezoeken tegen vergelding blijven doen.

61. KENNIS. — De opvatting van het kontrakt, krachtens welk alles ten beste van den cliënt geregeld dient te worden (n. 57), veronderstelt natuurlijk als noodzakelijk vereischte dat de geneesheer een *degelijke kennis* van zijn vak heeft. Trouwens, door het feit alleen dat hij zich als dokter aanstelt, beweert en waarborgt hij de noodige kundigheid te bezitten om voorzichtig althans die gevallen te kunnen oplossen, welke door den band voorkomen in de omstandigheden waarin hij zich plaatst. Hij vatte anderzijds niet zoo'n hoogen dunk van zijn aangeworven wetenschap op, dat hij het zalige « twifelen » verleere. « *Weten te twifelen* » maakt deel uit van echte kundigheid : alleen onwetenden of roekeloozen twifelen nooit, noch vermoeden « iets anders ». Een flink opgeleid geneesheer integendeel weet en voelt, dat hij in sommige gevallen nadere opsporingen doen moet, en confraters of boeken raadplegen.

62. Het is geen onfeilbaar *bewijs* van voldoende kennis, de *diploma's en graden* aan de Hoogeschool bemachtigd te hebben; het doorstaan dezer proef laat echter wel met reden *veronderstellen* dat de vereischte kennis aanwezig is. De Staat handelt wijs wanneer hij, ter wille van het algemeen welzijn, dezen waarborg tot het uitoefenen der geneeskunde vereischt, alhoewel het praktizeeren toch niet als zondig bestempeld mag worden, wanneer er niets anders ¹ dan een wettelijk diploma ontbreekt.

1. Het is niet ongehoord dat een gediplomeerde zich aansloot bij een kwakzalver en dezes voorschriften onderteekende, om hem tegen de wet te

63. Het kan stellig wel eens gebeuren dat, ten gevolge van bijzondere omstandigheden iemand de examina doormaakt *zonder de vereischte kundigheid* te bezitten. Door dit gelukkig toeval wordt zijn verantwoordelijkheid voor het geweten geenszins verminderd, en de algemeene beginselen omtrent toerekenbaarheid en schade-loosstelling (n. 27-8, 50) zijn toepasselijk.

Zoo heeft de geneesheer wel geen gewetensschuld in de fouten die hij bedreef, vooraleer hij inzag dat zijn kennis ontoereikend was; toen immers *wist hij niet* dat hij misdeed door aldus de geneeskunde uit te oefenen, en zijn de bedreven feilen wezenlijk onvrijwillig geweest.

Wanneer hij echter *zijn tekort opmerkt*, moet hij het zoohaast mogelijk door *degelijke studie aanvullen* en vooralsnog elk *moeilijk geval onaangeroerd* laten. Gaat hij niettemin blindelings en voortvarend te werk, dan misdoet hij en staat voor de gebeurlijke gevolgen in (n. 27-8). « Een onwetend arts, zegt Dr HUBERT (blz. 44), is een gevaarlijk mensch, zooals een loods die de zee niet kent : hij moest achter den grendel gezet. » De vrees van eenig geld, of zelfs eer en faam¹ te verbeuren door het weigeren van een voorkomend gewichtig geval, is in den regel voor den onbekwamen geneesheer geen voldoende verontschuldiging om den zieke aan groot nadeel bloot te stellen. — Hoogdringendheid integendeel en betrekkelijk *grootte nood*, die den zieke in erg gevaar zou brengen indien men op een anderen arts bleef wachten, zou aan den onervaren dokter wel toelaten zoo goed mogelijk in te grijpen. Indien deze dan met verdubbelde omzichtigheid en nauwkeurig onderzoek te werk gaat, staat hij, buiten alle rechterlijk vonnis, niet voor de gevolgen in : het was immers voor den zieke nog beter door dien geneesheer, dan heelemaal niet verzorgd te worden.

vrijwaren. Het spreekt van zelf dat zoo'n handelwijze bepaald ongeoorloofd is, wanneer de gezondheid van andere menschen daardoor benadeeld wordt. Zie n. 34, 50.

1. Het is doorgaans niet zoo bezwaarlijk voor een onwetenden arts zijn erge onbeholpenheid voor den zieke en dezes verwanten te verbergen, onder zeker voorwendsel van mogelijke verwikkelingen, enz. Hij kan dan aanstonds op zijn eigen kosten een *confrater* bijroepen, die tot strikte geheimhouding verplicht is, indien het geval voor den behandelenden arts alleen om zijn onwetendheid moeilijk was. — Men verwarre dit niet met een *consult* (n. 69) dat waarlijk noodig is wegens de moeilijkheid van het geval, inzonderheid wanneer men er een *specialist* moet bijhalen.

64. Wie uit de Hoogeschool degelijke kennis meedraagt, is daar door *geenszins voor gansch zijn leven van studieplicht ontslagen*. Er is tegenwoordig wellicht niet één vak, waarin op korten tijd zoo'n verbazende vooruitgang te bewonderen valt, als in de genees- en heelkunde. Wie derhalve niet wijselijk *op de hoogte* blijft, inzonderheid door het raadplegen der voornaamste boeken en tijdschriften, zal weldra slechts een ouderwetsche kennis meer hebben: wat wederom in de geneeskunde hachelijker is dan elders, daar de verbeterde heelwijzen, de nieuwe geneesmiddelen, waar de cliënt recht op heeft (n. 57), onbekend en ongebruikt zouden blijven.

65. Daarbij, die omtrent *zelden voorkomende ziekten* nooit zijn kennis opfrischt, verliest welhaast uit het geheugen wat hij daarover geweten heeft. — Zelfs bij vaak herhaalde gevallen doet de praktijk geen deugdelijke ondervinding aan de hand, indien ze niet wetenschappelijk onderzocht en beredeneerd worden. Het werd heel dikwijls gezegd: de lessen der praktijk zijn dan alleen vrucht dragend, wanneer de arts voldoende kundigheid bezit om ze wetenschappelijk te toetsen¹.

66. Wanneer in een gewichtig geval, ook na herhaaldelijk onderzoeken, nadenken en raadplegen van boeken, de geneesheer tot de slotsom komt, dat het zijn kennis te boven gaat den echten aard der ziekte of een doelmatige verpleging te bepalen, dan heeft hij den strikten gewetensplicht, indien tijd en omstandigheden het eenigszins toelaten, uit te zien naar het oordeel van een confrater, en zelfs, zoo noodig, van een *specialist* of een *hoogleeraar*, m. a. w. dan moet hij een *consult voorstellen*. Wordt dit door den zieke of door de verwanten van de hand gewezen, dan is de behandelende geneesheer niet aansprakelijk meer voor de gevolgen, indien hij met alle omzichtigheid de verpleging voortzet.

In een buitengewoon erg geval, waar *levensgevaar* te vreezen is dat hoogstwaarschijnlijk door het onderzoek van een specialist zou afgeweerd worden, mag de behandelende geneesheer eenvoudig weigeren den zieke langer te verplegen, indien men de noodige consultatie zoo onredelijk verwerpt. Noch de zieke, noch de nabestaanden kunnen het kwalijk opnemen dat de arts het niet wil wagen iemand het leven te benemen, indien dit gevaar door een raadpleging voorkomen kan worden.

1. MOUREAU en LAVRAND, biz. 29.

67. Van den plicht in een moeilijk geval een raadpleging voor te stellen, blijft de arts geenszins verschoond door het voorwendsel dat zijn *eer* en *faam* bij zijn *kliënten* daaronder zouden lijden. Niemand met gezond verstand zal daarom den arts in zijn achting doen dalen, doch veeleer zijn voorzichtigheid prijzen, vooral wanneer de hulp van een specialist moet ingeroepen worden.

Ook is de vrees voor het verbeuren der achting van den *raadgevenden geneesheer*, die misschien grove feilen in de behandeling ontdekken zal, geen voldoende reden om de raadpleging te ontwijken; de raadgevende is immers ook tot geheimhouding verplicht (n. 69). — Maar indien de behandelende arts op een zeker oogenblik heel duidelijk inziet dat hij gefaald heeft en begrijpt welke verpleging hij dient toe te passen, dan mag hij, om de schaamte tegenover zijn confrater te ontwijken, het consulteren staken, op de strenge voorwaarde dat hij in het vervolg de juiste behandeling met alle mogelijke zorg kan en wil aanwenden.

68. Omgekeerd, indien *de zieke of zijn nabestaanden een consult voorstellen*, zal, uit voorzichtigheid en beroepswaardigheid, de geneesheer daar gewillig in toestemmen. Is hij nochtans heelemaal zeker van zijn stuk, dan moet hij verklaren dat een raadpleging volstrekt overbodig is, om zoodoende aan zijn cliënt nuttelooze onkosten te sparen. Sommige zieken, b. v. zenuwlijders, zijn niet gerust tenzij er veel over hun lijden gepraat wordt; dan kan het consult beschouwd worden als deel uitmakende van de heelende suggestie en de artsen mogen daar in toestemmen, ongeveer zooals boven (n. 60) van min of meer nuttelooze bezoeken gezegd werd.

Wordt een bepaalde geneesheer door den zieke of zijn nabestaanden tot het consult voorgesteld, dan mag en moet in den regel de behandelende arts in die keuze berusten¹. Laat men hem daarentegen zelf kiezen, dan is hij verplicht een geneeskundige te nemen, die de gewenschte voorlichting bijzonder goed verstrekken kan.

69. *Aangaande de wijze van het consult* te houden, zijn er sommige goede gebruiken ook met gewetensplicht bekrachtigd².

1. In een buitengewoon geval, om een erge reden, mag de behandelende arts loffelijk weigeren met een bepaalden confrater in consult te treden, indien hij b. v. op voorhand met zekerheid weet dat die confrater tot ongeoorloofde middelen, als vruchtafdrijving, zal besluiten.

2. Onderkruiperij wordt n. 120-30 gelaakt.

Al zoo moet de raadgevende geneesheer zijn best doen om met de grootste kieschheid de misslagen van zijn beroepsgenoot *bedekt te houden*. Die uitkramen ware doorgaans zonder voldoende reden den goeden naam van den confrater rooven, dus een zonde tegen de rechtvaardigheid.

Ten andere mag hij geenszins, door goedkeuring of louter stilzwijgen, iets bekrachtigen wat hij als verkeerd aanziet, al zou de behandelende arts daar halsstarrig aan vasthouden : daar hij door de familie juist bijgehaald werd om den behandelenden geneesheer voor te lichten en een gebeurlijke dwaling te helpen goedmaken, zou hij door met den huisdokter samen te spannen zich tegenover den zieke aan onrechtvaardigheid wegens verkrachting van zijn kontrakt schuldig maken, en dus verplicht zijn tot restitutie (n. 50, 56).

Indien derhalve de geneesheeren *niet tot eensluidende besluiten geraken*, is het ook strikte gewetensplicht de verwanten hierover in te lichten en het toevoegen van een derden geneesheer voor te stellen. Weigeren zij en blijven zij in den behandelenden arts vertrouwen stellen, dan mag deze, tenzij er wellicht dringend levensgevaar te vreezen was, volgens zijn meening de verpleging voortzetten, ongeveer zooals boven (n. 66) in het geval waar de familie het consult van het begin af weigerde. Zie ook verder n. 73, 79, omtrent het voorschrijven van geneesmiddelen.

70. ZORGVULDIGHEID. — Niet minder dan tot voldoende kennis, is de geneesheer wegens zijn kontrakt uit rechtvaardigheid verplicht tot *degelijke zorgvuldigheid*, welke nl. evenredig is aan de gewichtigheid van het geval. In zeker opzicht drukt deze plicht zwaarder op het geweten van den dokter dan van welkdanige andere vakkundigen, om de aanzienlijkheid der belangen die hem toevertrouwd zijn en om het gemis aan rechtstreeksch toezicht. Een geneesheer behandelt zijn zieke doorgaans alleen en min of meer heimelijk, terwijl integendeel een advokaat b. v. met een tegenpartij te doen heeft, die zijn handelwijze voortdurend gadeslaat om er voordeel uit te halen, en hem zoo aanhoudend tot oplettendheid aanzet.

De arts moet derhalve altijd in staat zijn aan *elk* voorkomend geval *al zijn zorg en geesteskracht* te besteden : hij mag zich niet laten afmatten of zenuwachtig prikkelen door al te groote vermoeienis, voornamelijk niet door overdaad in spijs of drank. Vooral

in heelkundige behandelingen, waar zooveel van de aandacht en de volle geesteskracht van den geneesheer kan afhangen, is deze daartoe strikt uit rechtvaardigheid verplicht en staat hij voor gebeurlijk onheil in.

Zoo mag de dokter niet bezwijken voor de bekoring van meer geld te winnen, door zich met *te veel zieken* te overladen, op het gevaar af ze min of meer te moeten verwaarloosen. Desnoods is hij strikt verplicht sommige cliënten af te wijzen om aan zijn zieken den noodigen tijd te gunnen. Slechts waar buitengewone bekwaamheid het gebrek aan tijd vergoedt, of in geval van nood, wanneer er nl. geen andere dokters zijn om de vele zieken te verzorgen, kan het billijk worden dat de geneesheer wat minder tijd aan zijn zieken besteedt.

71. De zorgvuldigheid van den arts zal in de eerste plaats blijken bij het *onderzoek* van den zieke, voornamelijk bij een eerste bezoek. Met alle mogelijke kieschheid (n. 133), doch ook met echt wetenschappelijken (n. 61 vlg.) diepgaanden ernst, moet de krankheid opgespoord en onderkend worden, en de heelwijze na rijpelijk nadenken vastgesteld.

Onverschoonbare nalatigheid valt b. v. in de volgende voorbeelden te brandmerken. Een specialist wordt geraadpleegd door een maaglijder, maanden achtereen. De wetenschappelijk hoogstaande man verzuimt lokaal onderzoek, ja zelfs inspectie van de ontbloote maagstreek, maar voelt even naar den pols, bekijkt de tong en schrijft een zenuwsterkend poedertje voor... : 10 fr. per bezoek. Na drie maanden wendt zich de lijder tot een niet-specialist, welke aanstonds afsluiting van den maaguitgang erkent, en voorts maagkanker. Bij de heelkundige behandeling blijkt de kwaal inoperabel geworden! — Een persoon wordt behandeld wegens longontsteking, doch gaat van dag tot dag achteruit. De arts vergeet zich te vergewissen of in de borstholte geen toevloed van etterig vocht is ontstaan. En wezenlijk sterft de lijder aan etter in de borst.

Ook bij het schrijven en herlezen van het *recept*, moet de dokter ten zeerste opletten, daar b. v. een vergissing in de dosis afschuwelijke gevolgen kan hebben. Tevens dient hij, vooraleer een bepaalde stof te gebruiken, zich zoo goed mogelijk te verzekeren of de apotheker of zijn bediende zich niet vergist heeft. Het is wel eens gebeurd dat een arts fijn vermaald sublimaat bezigde en... een kind zijn oog deed verliezen.

Wanneer een arts zich tijdelijk door een confrater laat *vervangen*, vergeet hij niet voldoende inlichting aangaande zijn cliënten te geven. Wegens ontoereikende aanwijzing omtrent een gipsverband, kwam er eens, tijdens de afwezigheid van den behandelenden dokter, koudvuur in iemands been... hetwelk derhalve moest afgezet worden.

In het verplegen van den zieke, voornamelijk in geval van operatie, zijn alle gebruikelijke voorzorgen, als smetvrije en berderfwerende behandeling, ontsmetting, enz. strikt opgelegd.

72. Tot het behandelen van den zieke moet elke geneesheer over de behoorlijke *kunstwerktuigen en toestellen* beschikken, welke althans in de gewone en vooral in de haastige gevallen noodig zijn. — Wat meer ingewikkelde toestellen, nieuwe en kostelijke werktuigen aangaat, die moet de arts ten minste kennen (n. 64), om er desnoods zijn zieke van te laten genieten, door een confrater te roepen die bedoelde toestellen heeft, of den zieke naar een hospitaal of een kliniek te laten overbrengen. Trouwens, de heerschende meening onder de geneesheeren zal doorgaans voldoende inlichten omtrent het kunstgereedschap dat ze zich moeten aanschaffen.

73. GENEESMIDDELEN. — Volgens het kontrakt met den zieke (n. 57) is de geneesheer strikt verplicht de *beste en zekerste* geneesmiddelen voor te schrijven. *Twijfelt* hij daaromtrent, ook na rijp beraad, dan moet hij, zoo goed mogelijk, van de onschadelijke geneesmiddelen nu het eene, dan het andere, beproeven. Onder de nagenoeg even goede heelmiddelen moet hij die verkiezen welke op *kortere tijd* en op *duurzamer wijze* de genezing bewerken. Eindelijk is het den cliënt volstrekt niet onverschillig of de geneesmiddelen al of *niet pijnlijk* zijn, duur of *goedkoop*.

Dit alles moet door den geneesheer wijselijk in aanmerking genomen, en tot grooter nut van den zieke, ook door herhaalde navorsching, bepaald worden. Ook zal hij daarbij op al de omstandigheden acht slaan. Zoo kan een bepaalde verpleging voor een gegoeden zieke afkeurenswaardig zijn, die toch voor een werkman, welke spoedig tot blijvende werkvaardigheid moet kunnen opstaan, alles wel ingezien, de voordeeligste is.

In geval bovenstaande hoedanigheden malkander in den weg loopen, bij voorbeeld wanneer er te kiezen valt tusschen een twij-

felachtig en langdurig geneesmiddel zonder pijn en een ander dat zeker en kortstondig doch pijnlijk is, moet in den regel de geneesheer de keus aan den zieke of aan de verwanten overlaten, indien wel te verstaan het geval gewichtig genoeg en die keus op redelijke manier door bedoelde personen geschieden kan. In 't algemeen gesproken, stemt de cliënt in het gebruik van gewone middelen toe; dient er echter iets buitengewoons aangewend, dan moet de arts passende inwilliging zoeken te bekomen.

74. De geneesheer zal derhalve in de eerste plaats vermijden *nuttelooze geneesmiddelen*¹ voor te schrijven, inzonderheid indien ze duurkoop waren. Zijn ze goedkoop (*aqua distillata!*), dan is het geen onrechtvaardigheid meer die voor te schrijven, indien ze den zieke althans zedelijk ondersteunen en behoeden voor schadelijke moedeloosheid, waarin hij anders, als verlaten en verloren zijnde, vervallen zou. Of in zoo'n geval de geneesheer betaalde bezoeken mag blijven doen, werd reeds boven gezegd (n. 60).

75. Nog erger misdoet de dokter tegen de rechtvaardigheid, indien hij, met een zweem van kwakzalverij, nuttelooze geneesmiddelen voorschrijft of aanprijst, omdat hij daar een *geldelijk belang* bij vindt, b. v. ten gevolge van een overeenkomst met den fabrikant van die artsenij of met den apotheker, ofwel door persoonlijken verkoop van die stoffen². Zie daarover n. 124.

76. Het is in zedelijk opzicht streng verboden artsenijen die wellicht erg gevaarlijk³ zijn, voor te schrijven of te gebruiken, schier *uitsluitend om hun uitwerkselen te leeren kennen*. Dergelijke proefnemingen met nieuwe stoffen, inenting, enz. moeten, als *experimentum in anima vili*, op dieren⁴ geschieden. Wie die aan

1. Zie verder n. 171 omtrent het voorschrijven van nuttelooze geneesmiddelen, om te verhinderen dat de cliënt slechte, b. v. vruchtafdrijvende, stoffen zou gebruiken.

2. Om reden van algemeen welzijn handelt de wet ook wijselijk door aan *niet-gediplomeerden* het verkoopen van geneesmiddelen te ontzeggen (zie b. v. Wet van 12 Maart 1818, a. 17). Deze handel is nochtans geen zonde op zich zelf, indien hij feitelijk met voldoende behoedzaamheid geschiedt.

3. Schier onmisbare proefnemingen, die *niet zoo gevaarlijk* noch onherstelbaar zijn, verdienen in zedelijk opzicht zoo'n scherpe afkeuring niet, wanneer men ze op zijn eigen lichaam, of met de vereischte toestemming op anderen doet.

4. Uit heel verkeerd medelijden spaart men soms de *dieren* die toch voor het nut van den mensch geschapen zijn, en brengt men zijn evennaaste, het

menschen, buiten hun weten, doet onderstaan, bedrijft schromelijke onrechtvaardigheid tegen het V^e Gebod. Of stemden dezen daarin toe, dan bleef er niettemin een zonde tegen hetzelfde Gebod, daar noch gezonde noch zieke, als heer en meester, over zijn eigen gezondheid en leven kan of mag beschikken (n. 41 aant.). — Dit alles geldt ook indien een kranke, wat men doe of niet, onvermijdelijk verloren is. Zie verder n. 79.

Alleen de Staatsmacht kan dergelijke proefnemingen veroorloven op *booswichten*, die ter dood veroordeeld zijn. Ze mag namelijk bepalen hoe dezen terechtgesteld zullen worden. Toch zouden onze moderne opvattingen dergelijke handelwijze zelden goedkeuren, inzonderheid buiten de toestemming van den betreffende en zonder dat deze er iets bij kon winnen, b. v. vrijlating indien hij aan het gevaar ontkomt.

77. Om dezelfde reden dat niemand heer en meester over zijn eigen leven is, blijft het ook aan den *geneesheer* verboden dergelijke gevaarlijke en wellicht onherstelbare proefnemingen op *zich zelven* te doen ! Een goede bedoeling, de bevordering b. v. der wetenschap of het welzijn van den evennaaste, wettigt geenszins dit gevaarlijk spel (n. 28-9).

78. Daar kan men niet tegen inbrengen, dat men zich aldus slechts aan gevaar *blootstelt*, wat niet op zich zelf slecht, maar om een betrekkelijk gewichtige reden volgens den regel, van het « dubbel gevolg » (n. 29) toegelaten, ja, zelfs prijzenswaardig en heldhaftig is. In de eerste plaats ontkennen we dat er een « betrekkelijk gewichtige reden » voorhanden is, om door zoo'n waaghalzerij het uitwissel van zekere stoffen te leeren kennen, vermits

redelijk schepsel Gods, in een groot gevaar ! Pijnlijke proefneming op levende dieren, *vivisectie*, enz. zijn niet uiteraard af te keuren. Doch het betaamt volstrekt niet de dieren meer of langer dan noodig is, te doen lijden. Dit is onredelijk en daarom zondig, vooral indien de mensch daardoor in zich zelf ruwe en wreede gevoelens aankweekt.

1. Ook is het geenszins goed te praten wat van sommige geneesheeren uit vroegeren tijd... verteld wordt, dat ze nl. om hun zieken moed in te geven of zich zelven tegen alle weifeling te harden, *gevaarlijke stoffen* innamen. Het doel wettigt de middelen *niet* ! — In alle besmettelijk of gevaarlijk geval is veeleer de arts in geweten behoorlijk verplicht te zorgen dat hij zelf niet worde aangetast : op ieder mensch rust de verplichting zijn gezondheid en leven niet roekeloos te wagen (n. 41 aant.).

door andere middelen, d. i. door proefnemingen op dieren enz. een eerste kennis kan worden opgedaan, waarmede men dan, met voldoende voorzichtigheid en mits aanwending van passende behoed- en heelmiddelen, verder onderzoek mag instellen. Trouwens in het volgend nummer komt er een uiterst geval aan de beurt, waar men dergelijke artsijen ook op een mensch mag toepassen: meteen zal de wetenschap nader kennis inwinnen. Verder kan niet gladweg toegegeven worden, dat het innemen van dergelijke stoffen een op zich zelf onverschillige daad is: bijna even als het innemen van vergift, begrijpt het uiteraard een willekeurig *beschikken*, als heer en meester, over gezondheid en leven¹; dit echter heeft God aan den mensch niet toegestaan (n. 41 aant.), wel het wijs *beheer* over die gaven: welke stelregel juist in het volgende geval aanwending vindt.

79. Wanneer er volstrekt *geen onschadelijke middelen* voorhanden zijn, is het niet verboden een andere stof te gebruiken, wier geneeskracht over 't algemeen wel gekend is, maar waar toch, om de min of meer raadselachtige gesteltenis van den zieke en mogelijke bijkomende verwickelingen, niet met zekerheid kan van voorzeggd worden of ze heilzaam dan wel schadelijk werken zal.

In zoo'n geval van nood, wanneer zeker nog lange smarten en misschien de dood zelf te wachten zouden staan, indien men *niets* beproefde, is het redelijk het eenige mogelijke heelmiddel aan te wenden: *dit* is door God toegelaten, omdat Hij aan den mensch het redelijk *beheer* over zijn gezondheid overlaat. — Ook is het gebruik van zulk een geneesmiddel niet kwaad op zich zelf, al was het maar omdat het uiteraard geneeskracht heeft, en slechts wegens de eigen gesteltenis van den zieke hachelijk en twijfelachtig in zijn uitwerking wordt. Noch ontbreekt de betrekkelijk gewichtige reden tot het gebruik van die artsijen: het is, alles wel ingezien, nog de eenige kans tot hulp van den zieke, die anders zonder twijfel nog veel zal moeten lijden. Om al deze redenen is in *dit* geval de regel van het « dubbel gevolg » (n. 29) toepasselijk.]

1. De bestaande twijfel omtrent het feit, *dubium facti*, nl. omtrent de schadelijkheid van het geneesmiddel verandert daar niets aan: met schier onbekende scheikundige stoffen proefnemingen doen, die wellicht bij ontploffing een gebouw erg beschadigen zullen, mag slechts, buiten andere vereischten, met de toelating van den *eigenaar* van dit gebouw geschieden.

79^{bis}. Nochtans, het weze met nadruk gezegd, indien uit het beoelde geneesmiddel ook erge en *onherstelbare schade* volgen kan, als verminking, blindheid, krankzinnigheid of verhaaste dood, dan is de reden tot gebruik niet *betrekkelijk gewichtig* genoeg, tenzij anders de zieke tot even groote schade onvermijdelijk verwezen was.

Ook mag het dan geenszins aangewend worden zonder behoorlijke *toestemming* van den zieke, indien deze, voldoende omtrent zijn toestand ingelicht, nog in staat is zijn goedkeuring te geven; anders is de bewilliging vereischt der nabestaanden, die voor den kranke instaan, b. v. de ouders voor hun ziek kind. Het hoort geenszins den dokter toe op eigen hand, een gewichtige beslissing te nemen, waar leven en dood mee gemoeid zijn! Toen de zieke zijn hulp inriep, bedoelde hij zeker niet hem zulke onbegrensde volmacht te geven. — De gewetensschuld van den arts ware nog aanzienlijker, indien hij den patiënt, zonder waarschuwing, in gevaar bracht de eeuwigheid in te gaan vooraleer zijn tijdelijke en geestelijke belangen in orde gebracht te hebben (n. 220 vlg.).

Is er volstrekt niemand die bij dringend gevaar de vereischte toestemming geven kan, indien b. v. een onbekende zieke niet meer bij zijn verstand is, dan mag de dokter een gevaarlijk geneesmiddel wagen, als er geen andere kans tot redding bestaat. De zieke kan er niet redelijkerwijze tegen zijn zoo goed mogelijk geholpen te worden.

80. Zou de geneesheer zich mogen tevreden stellen met de toestemming der nabestaanden, indien uit die behandeling slechts heel *gering gevaar* voor onherstelbare schade ontstaat en de zieke, zoo hij om zijn bewilliging verzocht werd, uit angst of besluiteloosheid bepaald *weigeren* zou?

Welnu in zoo 'n geval, zouden we niet altijd den arts durven afkeuren, die zich met de toestemming der nabestaanden vergeenoegt. Daartoe echter zijn twee voorwaarden vereischt, nl. dat de zieke de bewuste medicijn *niet stellig geweigerd* hebbe, en dat er geenszins te vreezen zij dat hij *schielijk*, zonder zijn zaken in orde te kunnen brengen, de eeuwigheid inga.

81. Wanneer er slechts *gering gevaar* voor onherstelbare schade te duchten is, en derhalve de patiënt onredelijkerwijze het geneesmiddel weigeren zou, bestaat er veeleer voor hem *gewetensplicht*

tot toestemming, ten einde naar alle waarschijnlijkheid uit het erge gevaar, waarin hij reeds verkeert, gered te worden. Dit volgt uit de algemeene grondstelling, luidens welke iedereen op redelijke wijze voor eigen gezondheid en leven zorg dragen moet (n. 41 aant.). Het spreekt van zelf dat het de taak van den biechtvader, niet van den geneesheer, is dezen gewetensplicht met alle omzichtigheid den zieke voor te houden.

82. Sommige gevoelloosmakende geneesmiddelen¹ als *morphium*, *cocaïne*, enz. moeten van zedelijk standpunt uit in 't bijzonder besproken worden, omdat hun overmatig gebruik, een ziekelijken aandrang daartoe of *manie*, levensgevaar en andere in zedelijk opzicht bedenkelijke uitwerkselen teweegbrengt. Deze gevolgen moeten dus meetellen, wil men de voorgaande grondbeginselen juist toepassen! — De geneesheer zal zich b. v. in den regel² wel wachten derwijze *morphium* toe te dienen, dat zijn zieke een *morphinist* worde, en noch deze gevaarlijke stof, noch het inspuitings-apparaat ter beschikking van den zieke laten, al werd de dosis daarbij streng bepaald: het is immers wel te vreezen dat de kranke die te buiten gaan zal.

In welke maat de *morphium*zuchtige zelf zondigt, is uit te maken uit de aanzienlijkheid van het gevaar waar hij zich aan prijsgeeft (n. 41 aant.) en den graad van toerekenbaarheid zijner handelwijze (n. 21).

83. Ook op andere stoffen, die gevoeldoodend werken, als *chloroform*³, *ether*, enz. valt er, van het standpunt der zedenleer uit, een

1. Volgens de Wet mogen sommige gevaarlijke geneesmiddelen, inzonderheid vergift, niet verkocht worden, tenzij met bepaalden waarborg. Zie b. v. wet van 12 Maart 1818, a. 16; Kon. Besl. van 2 Oogst 1902, a. 5-6. Die bepalingen zijn in den regel voor de apothekers verbonden met gewetensplicht, zoolang deze niet volstrekt zeker zijn dat er geen schadelijk gebruik bedoeld wordt. Trouwens ook volgens de natuurwet alleen kunnen ze zedelijk schuld hebben aan het gebeurlijk misbruik (n. 37, 50).

2. In een voorbijgaande gelegenheid ware daar zoo'n erg bezwaar niet tegen, indien men de *morphinomanie* kan te keer gaan, of indien de zieke toch onherroepelijk verloren is. Zie echter n. 229-31, indien er opschorsing van het gebruik der rede of verkorting van het leven bij betrokken is.

3. Daar de werking van *chloroform* voortdurend toezicht vergt, heeft de heelmeeester welke deze gevaarlijke stof bij een operatie gebruikt den strikten gewetensplicht die werking oplettend gade te slaan. Hij moet desnoods deze taak aan een tweeden ervaren geneesheer toevertrouwen, die plichtmatig zijn aandacht door niets anders in beslag laat nemen.

en ander aan te stippen¹. Iemand immers *van het gebruik zijner rede berooven*, ook in een voorbijgaande omstandigheid, is zedelijk geen onverschillige zaak. Dit mag namelijk niet zonder *behoorlijken waarborg* tegen misbruik en gevaar geschieden; ook niet zonder *voldoende reden*, als b. v. gevoelloosheid voor snerpens lijden, vooral in een *heelkundige behandeling*.

Of zoodanige bedwelming toegelaten is bij de *bevalling*, hangt af van het min of meer groot gevaar, dat moeder en kind daarbij loopen. Daar zullen voorzichtige artsen best over oordeelen.

Over het gebruik van bedwelmingmiddelen in *stervensgevaar*, wordt verder in n. 228 vlg. gesproken.

Voor de *hypnose* die ook het vrij gebruik der rede belemmert, geldt dezelfde grondstelling. Maar daaromtrent moeten nog andere beschouwingen in aanmerking genomen worden (n. 215 vlg.).

84. De door sommigen voorgewende « geneesmiddelen » die *op zich zelf zondig* zijn, als b. v. ongeoorloofd geslachtelijk verkeer of genot of andere zedelijke uitspattingen, mogen nooit, het spreekt van zelf, door den dokter aangeraden of rechtstreeks veroorzaakt worden (n. 138). Trouwens, alleen plichtvergeten mannen, die de eerste beginselen der zedenleer en hun eigen beroepswaardigheid of niet begrijpen, of met de voeten treden, maken zich soms aan zoo'n wandaad schuldig.

Over wasschingen, inspuitingen en andere middelen tot voorkoming van zwangerschap en tot vruchtafdrijving, wordt n. 160 en 167 gehandeld; over behoedmiddelen tegen geslachtsziekten, n. 140 en 158.

85. HEELKUNDIGE BEHANDELINGEN. — Nagenoeg dezelfde grondstellingen als boven (n. 76-81) gelden ook hier. Het is derhalve nutteloos ze te herhalen.

Inzonderheid omtrent het *levensgevaar*, dat uit de mogelijke verwikkelingen bij een operatie ontstaat, leveren de statistieken bepaalde inlichtingen, volgens welke moet vastgesteld worden of,

1. Tot hetzelfde doel werd soms ook een betrekkelijk groote hoeveelheid *sterke drank* gebruikt. Die « kunstmatige dronkenschap » moet zedelijk beoordeeld worden als het gebruik van een ander even doelmatig gevoelloosmakend middel. — Ook kan dergelijk gebruik van wijn, enz. verontschuldigd worden, indien het werkelijk in sommige ziekten als geneesmiddel onontbeerlijk is.

alles wel ingezien, de heilkundige behandeling al dan niet in strijd is met het V^e Gebod (n. 41 aant.).

Zoo is een operatie nooit toegelaten, die, gezien al de omstandigheden, zoo gevaarlijk is dat er *geen waarschijnlijkheid* van goeden uitslag bestaat. — *Dringend levensgevaar* in de behandeling (b.v. 70-80 %), mag wel getrotseerd worden om een even grooten of grooteren stervensnood af te weren, wellicht ook om een pijnlijke gebrekkelijkheid of lange en hevige smarten, die vreeselijker dan de dood schijnen, te voorkomen; niet echter om van een lichter ongemak of ziekte bevrijd te zijn of slechts een « verbetering » in den toestand teweeg te brengen. — Deze laatste redenen echter zouden voldoende wezen tot een behandeling met *geringer levensgevaar*.

Met een woord de reden tot de operatie moet *betrekkelijk gewichtig* zijn ten overstaan van het gevaar. Deze regel worde dan, alles wel gewikt en gewogen zijnde, oordeelkundig toegepast, want een nauwer bepaling kan niet gegeven worden. — Dr HUBERT heeft dus groot gelijk wanneer hij het gedrag van sommigen vinnig laakt: « Alles durven, altijd opereeren, schijnt de leuze van zekere school te zijn. Men zou haast zeggen dat sommigen de menschen opensnijden alleen om te zien wat er in zit... Wilt ge een onfeilbaar goeden regel? Welnu veronderstel dat de persoon dien ge op aarde het innigst lief hebt, aan dezelfde kwaal lijdt, zoudt ge tot de operatie besluiten? ¹ » — Bij het aanwenden van dien regel, is overdreven vrees uit gevoelerigheid bij den heelmeeester weinig te duchten; aan den anderen kant zal hij zich aldus wijselijk niet laten meeslepen door ijdelheid en waaghalzerij of door misplaatste wetenschappelijke nieuwsgierigheid.

Om dezelfde reden moet men van een gevaarlijke operatie afzien, wanneer het *bij nader onderzoek* of in het begin der behandeling, duidelijk wordt, dat ze bijna even goed kan uitblijven.

Het is ook zonneklaar dat in den regel de zieke en zijn verwanten oprecht moeten onderricht worden omtrent wezenlijke kans en gevaar, voornamelijk opdat ze, al is er maar één op de duizend die in een bepaalde operatie den dood vindt, behoorlijk hun geestelijke en tijdelijke belangen zouden kunnen bezorgen. Zoo is nog strikter dan bij het toepassen van een gevaarlijk geneesmiddel (n. 79bis, 80) de *toestemming* van den patiënt, of althans van zijn nabestaanden, tot heilkundig ingrijpen vereischt. — Hoe dient er dus

1. *Le Devoir du Médecin*, blz. 52.

gehandeld, zoo onder een operatie bij den in narcose gebrachten lijder een gezwel ontdekt wordt, dat volstrekt moet, doch slechts met groot gevaar kan uitgehaald worden? Kan de heekkundige gevoeglijk de goedkeuring der familie vragen, dan past het dit te doen, anders mag hij zelf ten beste van den zieke beslissen.

86. Dat een zieke voor zijn geweten strikt verplicht is toe te stemmen in een heekkundige behandeling, die tot behoud van zijn leven onontbeerlijk schijnt, mag doorgaans ontkend worden (n. 41 aant.). In veel gevallen echter zou hij veel *loffelijker* handelen door die te laten geschieden.

Er bestaat zeker geen strikte gewetensplicht, wanneer ook de operatie *ernstig gevaar* oplevert voor onherstelbare schade, als dood en verminking, al is dit ook kleiner dat indien men niet opereerde.

Ook waar er slechts geringe vrees voor onherstelbare schade bestaat, doch een *aanzienlijke heekkundige behandeling* grooten *afschuw* aan den zieke inboezemt om de *pijn* en het *ongemak* of om de lichamelijke bezichtiging en betasting zelve, kan men bezwaarlijk aan den kranke den strengen zedelijken plicht opleggen zijn bewilling te geven. In zoo'n geval is het voor den arts loffelijk den zieke voor te houden, dat hij zich door zijn inbeelding laat misleiden, dat door de moderne gevoelloosmakende middelen de geduchte pijn grootendeels achterblijft, enz. Om deze laatstgenoemde reden en de vorderingen der heekkunst kan het soms betwijfeld worden of zelfs een aanzienlijke operatie nog beschouwd moet worden als buitengewoon heelmiddel, dat slechts met groote moeite en derhalve zonder strikten gewetensplicht wordt aangewend (n. 41 aant.). Of een moeder om het tijdelijk of eeuwig leven van haar kind verplicht is een groote operatie te onderstaan, wordt verder n. 183 uitvoeriger besproken.

Tot een *lichte heekkundige behandeling* die onmisbaar blijkt te zijn, bestaat niet zoo zelden echte gewetensplicht, ongeveer zooals n. 81 omtrent het gebruik van geneesmiddelen bepaald werd.

Natuurlijk is het de taak van den geneesheer niet, maar wel van een ervaren biechtvader, dezen plicht aan den lijder voor te houden. De priester moet zich omtrent al de bovenvermelde omstandigheden bij den arts vergewissen en dan wijselijk beramen, hoe hij met den zieke voorzichtig spreken kan. De heelmeester zal met alle bescheidenheid de noodige toestemming afwachten.

87. Bij de heilkundige behandeling dient men ook te letten op den zedelijken grondregel in zake *verminking* van 's menschen lichaam.

Het is namelijk wel toegelaten een lid af te zetten, dat, indien het niet verwijderd wordt, levensgevaar zou veroorzaken¹: God immers heeft den mensch zooveel macht over zijn lichaam toegestaan, dat hij een deel mag prijsgeven voor het behoud van het geheel. Maar die macht reikt ook niet verder. Om minder dringende redenen of als men een anderen weg kan volgen, is een aanmerkelijke verminking geenszins toegelaten. Zoo mag men geen vinger afzetten om aan soldatendienst te ontkomen, noch ontmanning plegen (n. 148) onder voorwendsel daardoor de gewone opweelingen der begeerlijkheid te temperen.

87^{bis}. Hetzelfde grondbeginsel is van kracht, wanneer de operatie of verminking *op zich zelf bijna onbeduidend* schijnt, maar toch een der *voornaamste krachten* van 's menschen lichaam vernietigt, b. v. een zenuw waar de beweegbaarheid van een lid mee verbonden is, of de zaadleiders afsnijden (vasectomia, n. 149) waardoor de teelkracht verloren gaat. Dergelijke behandelingen zijn niet toegelaten, tenzij om een reden, die met levensgevaar nagenoeg gelijk staat, en waarin door geen ander middel te voorzien is.

Sommige heilkundige behandelingen, die bij de verloskunde te huis behooren, worden verder n. 179 vlg. uitvoeriger besproken.

1. De H. Kerk drukt er op, dat bij afzetting van een aanzienlijk lichaamsdeel van een gedoopten persoon dit, zoo goed mogelijk, eerbiedig in *gewijde aarde* begraven worde. Vgl. n. 234.

HOOFDSTUK III.

Kieschheid.

INHOUD: — Viervoudig geheim (88). — *Beroepsgeheim* : schending (89); voorwerp (90-5). — *Uitzonderingen* : *algemeene stelling* (96), toestemming van den cliënt (97), gerechtelijk getuigenis (98), aangifte van een aanslag (99-101); — *bijzondere gevallen* en voorbeelden : veroordeeling van een onschuldige (102), laster (103), moordaanslag (104), aanstaande huwelijk (105), betrekkingen der echtgenooten (106-8), zuigelingen (109), voedsters (110), aangifte van geboorte (111), levensverzekering (112-5), geesteshelderheid bij testament of kontrakt (116); — besmettelijke ziekte (117).

Oprechtheid in *verslag of getuigschrift* (118-9); tegenover den zieke (120).

Eerloon : bepaling (121-3), bijzondere handelwijzen (124-6); eerloon en recht (127-8). — Kieschheid tegenover confraters (129-31).

Onderzoek van den zieke (132), waarborg (133).

Samenvatting van het Tweede Deel (134).

¶ 88. Van al de beroepslichten des dokters, welke men onder de benaming van *kieschheid* kan vereenigen, is de voornaamste wellicht het *beroepsgeheim*.

Buiten het *biechtgeheim* onderscheiden de zedenleeraars het *secretum commissum*, d. i. een *na verbintenis* en op voorwaarde van te zwijgen *toevertrouwd geheim*; — het *secretum promissum* d. i. een geheim, dat men, *na het reeds vernomen* te hebben, *belooft* bedekt te houden; — het *secretum naturale*, d. i. alle geheime zaak welke men uit rechtvaardigheid (om 's naasten eer of andere goederen niet te krenken) of ten minste uit naastenliefde dient te verzwijgen.

BEROEPSGEHEIM. — Dit is een soort van toevertrouwd geheim. Zoohaast een dokter op zich neemt aan een cliënt verpleging of zelfs maar raadgeving te verstrekken, ontstaat er voor hem, ook zonder uitdrukkelijke afspraak daaromtrent, een strikte verbintenis tot zwijgen¹, die slechts door het biechtgeheim in streng-

1. Om terloops door een voorbeeld aan te toonen, hoe trouwens met recht en reden gewaardeerde schrijvers, over zulke zedelijke grondbeginselen, onjuist en onduidelijk spreken, nemen we wat D^r HUBERT (blz. 100) aanhaalt

heid overtroffen wordt. De geneesheer, welke in een bepaald geval deze verplichting niet wil aangaan, behoort dit voorafgaandelijk en onomwonden te verklaren.

89. *Schending van het beroepsgeheim* geschiedt hetzij door eenvoudig *uitbrengen*, hetzij nog door *gebruik* maken van het geheim ten nadeele van den cliënt¹. — Wanneer de zaak door toedoen van anderen aan het uitlekken is, of nog maar als twijfelachtig zijnde verteld wordt, mag de dokter ze geenszins, door zijn beroepshalve verkregen kennis, verder *bevestigen*. — Zelfs wanneer de zaak heelemaal rechtbaar geworden is, zal de arts zich wel wachten er « pikante » bijzonderheden bij te voegen die hem slechts door zijn medische praktijk bekend zijn. Al hecht wellicht de cliënt er geen belang meer aan, dat bedoelde dingen onbekend blijven, toch handelt de geneesheer prijzenswaardig, indien hij al zijn kennis als in een graf verzegeld bewaart. — Tegenover zijn eigen echtgenoot moet de arts in den regel even strikt zwijgen als tegenover anderen.

Vrijwillige schending van het beroepsgeheim is een zonde tegen de *rechtvaardigheid*, en verplicht derhalve, volgens de algemeene grondstellingen (n. 50-2), tot schadevergoeding, ook vóór alle rechterlijke tusschenkomst en buiten allen wettelijken tekst om.

uit CHAUVEAU en HÉLIE, *Le secret professionnel*, blz. 246 : « Les médecins sont tenus à une inviolable discrétion dans trois cas : lorsqu'ils n'ont connu les faits que par les soins qu'ils ont été appelés à donner; lorsque les maladies, par leur nature, exigent le secret; et enfin, lorsque le secret leur a été demandé. » De schrijvers stellen het voor alsof ze drie onderscheidene gevallen bedoelden. Welnu, deze zoogezegde gevallen sluiten elkander geenszins uit : het eerste is veeleer een voorwaarde, zonder welke er nimmer of nooit van beroepsgeheim spraak zijn kan (n. 90); de beide andere drukken een bijzondere doch geenszins vereischte reden uit om tot beroepsgeheim verplicht te wezen, terwijl het derde « geval » (ten ware het een *uitdrukkelijk* beding beduide) ook feitelijk altijd verwezenlijkt wordt, vermits de cliënt ook zonder uitdrukkelijke overeenkomst geheimhouding eischt !

Ook onder de artsen is er in zake beroepsgeheim veel onzekerheid en meeningsverschil te betreuren : *Quot medici tot sensus !* Men heeft wel eens van een « beroepsgeheimchaos » gesproken. Zoo blijkt het hier meer dan ooit van belang de vaste beginselen der zedenleer in te prenten en ze aan de praxis ten gronde te leggen. De moralisten zijn ambtshalve aangewezen om een oordeel over zulke gewetenszaken te vellen.

1. Er is geen nadeelig gebruik van het beroepsgeheim in het opmaken van *statistieken* omtrent den gezondheidstoestand, mits niemand kan gissen van welke personen er spraak is.

Trouwens ook in ons *recht*¹ wordt dit vergriep streng gestraft, al geschiedde het misschien zonder opzettelijke bedoeling tot schadestichting. — Wordt in dit geval rechtmatige vergoeding door een vonnis opgelegd (b. v. krachtens Burg. Wetb., a. 1382-3), dan is die alleszins in geweten verschuldigd.

90. Volstrekt alles wat de arts *beroepshalve* te weten kwam, en waaromtrent geheimhouding door den cliënt gewenscht wordt, valt binnen den omvang van het beroepsgeheim. Namelijk de aard der ziekte zelve, inzonderheid als deze heimelijk of erfelijk is, en ook later aan den cliënt of zijn nakomelingen den toegang tot zekere bedieningen of voordeelen versperren zou; elke omstandigheid of familiezaak, die rechtstreeks of onrechtstreeks met de ziekte in verband staat; elke bijzonderheid welke de dokter in den zieke ontwaart; elk geheim dat een krankzinnige of een ijende laat ontsnappen; alles wat omtrent zijn gezondheidstoestand de patiënt of zijn nabestaanden aan den arts bekend maken.

Wat de geneesheer met eigen oogen ziet in het huis, waar hij als arts toegang heeft, wordt door veel schrijvers tot het « beroepsgeheim » gerekend. Dit schijnt echter te algemeen. Als de *cliënt* zelf er belang bij heeft, dat zulke bijzonderheden niet uitgebracht worden, is waarschijnlijk wel het beroepsgeheim of zeker het natuurlijk geheim (n. 88) er bij betrokken. Indien echter de ruchtbaarmaking slechts aan *vreemden* nadeelig ware, kan er logisch van geen beroepsgeheim spraak zijn², daar dit uitsluitend tot voordeel van den cliënt strekt.

Wat aan den arts niet als dusdanig, maar als aan een vriend des huizes, en derhalve zonder eenige betrekking met den zieke verteld wordt, hoort ook niet tot het « beroepsgeheim », doch mag dikwijls evenmin bekend gemaakt worden, omdat dergelijke zaken onder het natuurlijk geheim kunnen vallen (n. 95).

1. Onze *wetsbepalingen* omtrent het beroepsgeheim zijn hoofdzakelijk a. 19 van het Kon. Besl. van 31 Mei 1885, a. 458, van ons Strafwetboek, en de rechtspraak daaromtrent, bondig saamgevat b. v. in de uitg. van onze Wetboeken door SERVAIS en MECHELYNCK. Het is hier de plaats niet om van rechtskundig standpunt uit daar verder over uit te weiden. Zie trouwens n. 98-9 en III; ook HUBERT, blz. 69. Men vergete niet dat wij in de volgende nummers, zooals altijd, van uit het standpunt der zedenleer spreken. Wellicht zou de rechtbank menig punt of strenger of milder oplossen. Zie n. 101bis.

2. Zie HUBERT, blz. 104.

91. De verplichting van het « beroepsgeheim » wordt aangegeaan *ten gunste van den cliënt*, d. i. van iemand die zich tot den arts wendt, hetzij om zelf geholpen te worden; hetzij om een zijner onderhoorigen, zijn kind b. v., door den arts te laten onderzoeken of verplegen. De innerlijke reden van bestaan van het beroepsgeheim is immers, tot voordeel van de cliënten, de onbelemmerdheid der medische raadpleging te verzekeren, m. a. w. hun den noodigen waarborg te verschaffen om medische hulp te kunnen inroepen zonder vrees voor ongewenschte ruchtbaarmaking. Dit is een maatschappelijke behoefte, en wordt vereischt door het *algemeen welzijn*. Alles derhalve wat de cliënten willen verbergen en de geneesheer slechts beroepshalve te weten komt (n. 90), wordt door dit geheim met een veiligen dekmantel omhuld.

Insgelijks beslist nagenoeg die zelfde wil van de cliënten *hoelang en tot wiens voordeel* het geheim zal bewaard blijven. Zoo eischen ze doorgaans geheimhouding ook na hun afsterven en ten gunste hunner nakomelingen, zoolang nl. dezen door openbaring kunnen benadeeld worden. — Over het bijzonder geval van levensverzekering, zie uitvoeriger uitleg n. 112.

92. De zieke zelf heeft feitelijk altijd recht op verzwijging, althans tegenover vreemden. Dit is klaarblijkelijk, wanneer hij zich zelf aan den arts toevertrouwt, of door zijn ouders of oversten, die den arts ontboden, onder beschutting van het beroepsgeheim geplaatst wordt, of zelf in de verpleging toestemt, of zou toestemmen indien hij kon : aldus heeft een met beroerte geslagen mensch, die buiten kennis ligt, recht op het beroepsgeheim van den dokter die door vreemde lieden ter hulp geroepen werd.

Hetzelfde geldt voor al wie onrechtmatig, *tegen zijn vermoedelijke of uitdrukkelijke* wil in, op andermans verzoek of uit eigen beweging van den arts, onderzocht werd. — De dokter moet natuurlijk zoo'n onderzoek schuwen, telkens als hij *geen oorlof van daartoe bevoegde personen* heeft.

Zoo weigere hij beslist op aanvraag der voedster kinderen te onderzoeken buiten den wil der ouders (n. 109), — of, op aanvraag van haar echtgenoot, een bewustelooze vrouw, welke van die lichamelijke bezichtiging redelijkerwijze niet zou willen hooren. — Maar heeft eenmaal de arts zich aan dergelijk onderzoek vergrepen, dan mag hij in den regel niets uitklappen, voornamelijk niet aan den persoon die onrechtmatig daartoe noopte.

92^{bis}. Ook wanneer een zieke onderzocht en verpleegd wordt op *rechtmatige aanvraag van wie gezag over hem heeft*, mag nog niet altijd alles aan dien gezaghebbende gezegd worden. — Wel is waar, kan de arts die een kind verzorgt, met de *ouders* of met den *overste* van een onderwijsgesticht die hen vervangt, doorgaans vrij spreken. Soms echter zou een bepaalde inlichting, omtrent de oorzaak of den aard der ziekte beschamend voor het kind zijn : in dit geval moet de dokter zwijgen, indien hij zelf voldoende alles verhelpen kan (vgl. n. 140). Ook als de ouders een bepaalde bekendmaking (b. v. omtrent een geërfde ziekte) aan den overste van het gesticht zouden verafschuwen, moet de geneesheer in den regel aan hen alleen zeggen wat noodig is, om desnoods het kind uit de kostschool te doen verwijderen. — Bij *dienstboden*, *bedienden*, *werklieden*, enz. die op aanvraag hunner *meesters* onderzocht worden, komt het meermalen voor, dat de dokter niet aanstonds alles aan die meerderen mag openbaren ¹. Wanneer nl. de zieken er redelijk zouden tegen zijn dat bepaalde zaken, als geslachtsziekten, aan het licht komen, moeten zij zelf eerst gewaarschuwd, opdat ze hun dienst opzeggen of althans sommige voorzorgen tot andermans beveiliging bezigen. Slechts na weigering daaromtrent mag soms de geneesheer de meesters verwittigen om een groot onheil te voorkomen, dat anders niet af te weren is (n. 96 vlg. 110, 117 aant.). — Bij het medisch onderzoek van *soldaten* dient ook de grootste kieschheid onderhouden. Ten allerminste worde het beroepsgeheim geëerbiedigd zoo goed als het met de verordeningen en noodwendigheden van het leger vereenigbaar is, en des te stipter alle verdere ruchtbaarmaking vermeden.

Het spreekt van zelf dat op *eigen aanvraag verpleegde onderhoorigen*, dienstboden, enz., volle recht hebben op geheimhouding tegenover de *meesters*, tenzij hun eigen moedwilligheid en het overgroot belang van anderen een uitzondering wettige (n. 96 vlg., 110, 117 aant.). — Indien *minderjarige* jonge lieden zich buiten de weet hunner ouders tot den arts wenden, onderzoekte deze eerst en vooral of het niet raadzaam is alle verpleging te weigeren. Heeft hij toch die taak op zich genomen, dan is hij in den regel ook tegenover de *ouders* door het beroepsgeheim gebonden, al moest

1. Tenzij de onderzochte bij voorbaat volle toestemming gegeven had. Het is soms voorzichtig die uitdrukkelijk te vragen om alle verwickeling en onzekerheid te voorkomen.

hij daardoor alle kans op eereloon verbeuren. Slechts indien er een overgroot belang van anderen tusschenbeide kwam (zie b. v. n. 104 aant., 117 aant.), kan de bekendmaking gewettigd zijn.

93. Over 't algemeen mag de arts, indien er in een zelfde aangelegenheid eigenlijk *meer dan een cliënt te gelijk* is, daarom nog niet alles aan beiden bekend maken : wat hij beroepshalve over één cliënt te weten komt, zegge hij slechts met dezès instemming aan den anderen.

Dit is dikwijls toepasselijk wanneer *echtgenooten* zich tot hem wenden, vooral zoo ze zich beiden aan een geneeskundig onderzoek onderwerpen. Wanneer b. v. man en vrouw te zamen hem komen raadplegen over de onvruchtbaarheid van hun huwelijk ¹ en hij bij de vrouw duidelijk ziet, dat ze vroeger een kind gehad heeft, moet dit zeker, krachtens het beroepsgeheim aan den echtgenoot verzwegen worden. De vrouw immers stemt in die bekendmaking niet toe : waarschijnlijk had ze zich niet laten onderzoeken, indien ze had opgemerkt dat de arts achter de waarheid kon komen. De dokter kan haar echter onder vier oogen zeggen dat hij alles begrepen heeft. — Zie een ander voorbeeld n. 105 aant.

94. Wanneer eindelijk een aangeklaagde of een gewonde *op last van het gerecht* ² den geneesheer in handen komt, mag deze niets zeggen tenzij *aan het gerecht* zelf, en slechts *omtrent de punten* waarover het een onderzoek deed instellen.

Ook mag dit onderzoek maar geschieden volgens methoden door 't landsrecht aangenomen. Waar b. v. de wet of de bestaande gewoonte het gebruik der hypnose niet gedooft, mag de aliënist zijn getuigenis of verslag geenszins opmaken volgens hetgeen hij, ten nadeele van den aangeklaagde, door dergelijke middelen te weten kwam.

Eveneens beschouwt men doorgaans als door het-beroepsgeheim beschut, al wat de beschuldigde hem vriendschappelijk toevertrouwde, b. v. dat hij krankzinnigheid aan het veinzen is.

Het spreekt van zelf dat, indien de dokter den aangeklaagde vroeger als cliënt verzorgd heeft, hij nu geenszins, wat hij toen

1. HUBERT, blz. 64.

2. Geschiedt het onderzoek *op aanvraag van den advocaat* van den aangeklaagde, dan zal deze er in toestemmen dat de arts wetenschappelijk en oprecht zijn verslag uitbrengt. Zie n. 25 aant.

vernam, tot zijn nadeel mag uitbrengen. Desnoods moet hij de door het gerecht opgedragen taak van de hand wijzen.

95. Er zijn soms gevallen waarin het niet aanstonds duidelijk voorkomt, of volgens boven vermelde stelling (n. 91) iemand eigenlijk cliënt is, en of de geneesheer dus ambtshalve zwijgen moet. Hieromtrent geldt de algemeene regel: Telkens als de arts *twijfelt of iets onder het beroepsgeheim valt*, moet hij zwijgen, zoolang nl. hij niet duidelijk inziet dat er geen beroepsgeheim mee gemoeid is. Al kwam trouwens eigenlijk zijn beroepsplicht niet tusschenbeide, toch zou hij nog heel dikwijls tot geheimhouding verplicht zijn. Zoowel immers als wie ook, moet hij het *natuurlijk geheim* (n. 88) in acht nemen, de verplichting nl. van in den regel bedekt te houden alles wat den naaste kan schaden in zijn eer en faam of zijn andere tijdelijke goederen, en alles waarvan de ruchtbaarheid hem wezenlijk onaangenaam zou zijn. Zoo b. v. wanneer een vrouw alleen den arts komt raadplegen omtrent de onvruchtbaarheid van haar huwelijk, moet de dokter, die tot de overtuiging komt dat er bij haar man geslachtelijk onvermogen kan aanwezig zijn, zich wel wachten haar dit bekend te maken¹. Er dient wel op gewezen dat zwijgen doorgaans kan aangevuld worden, terwijl spreken integendeel niet meer ongedaan is te maken.

96. Ondanks de strengheid der voorgaande leer, kunnen er niettemin BUITENGEWONE OMSTANDIGHEDEN voorkomen, waarin binnen zekere perken en bij bepaalde personen het geheim mag en soms moet verbroken worden. Dit geldt niet enkel voor het *natuurlijk* en het *beloofd* geheim (n. 88), maar ook, wegens ernstiger redenen, voor het *toevertrouwd* en bepaaldelijk voor het *beroepsgeheim*.

Doch met *gewetensvolle nauwgezetheid* blijve men steeds op zijn hoede om niet al te licht tot gebruik van het beroepsgeheim over te gaan. Het is immers prijselijk, uit eergevoel en rechtschapenheid, als 't ware a priori van alle dusdanige openbaring afkeerig te wezen. Daarom zal men ook in de heel zeldzame gevallen waar spreken toegelaten of verplicht schijnt, eerst met de uiterste omzichtigheid alle omstandigheden wikken en wegen, en niet nalaten aan deskundige wijze lieden raad te vragen.

Al die *uitzonderingen* kan men herleiden tot de volgende *alge-*

1. HUBERT, blz. 64.

meene stelling, die volgens de leer der rechtvaardigheid (n. 50) op redelijke wijze de overeenkomst tot geheimhouding omschrijft, door den geneesheer met den cliënt (n. 91) aangegaan. *Tegenover den cliënt vervalt de plicht tot geheimhouding juist naarmate de cliënt daarin toestemt*, of althans *redelijk zou moeten toestemmen*. Deze instemming behoort des te gereedelijker gegeven of mag des te gemakkelijker verondersteld worden, naarmate de ruchtbaarmaking den zieke minder schaadt, en anderzijds een grooter kwaad voorkomt, bijzonderlijk een onheil voor het algemeen welzijn, of een overgroot nadeel dat de cliënt aan een onschuldige tegen alle rechtvaardigheid in berokkent¹. Zie verder n. 100 vlg.

97. A. Indien de cliënt *uitdrukkelijk* toestemt² is er natuurlijk geen gewetensverplichting meer tot zwijgen krachtens het beroepsgeheim (n. 91). Doch, buiten alle de gevallen waarin het om zeer erge redenen plicht wordt te spreken, is het loffelijker van die toestemming geen gebruik te maken om de heiligheid van het beroepsgeheim, als 't ware stelselmatig, in eere te houden en ook omdat de cliënt niet altijd al de gevolgen der ruchtbaarmaking begrijpt. Een veelvuldig gebruik van die toestemming kon daarbij onrechtstreeks in andere gevallen waar geen inwilliging bestaat, uit het zwijgen van den geneesheer enz. ongunstige vermoedens tegen den cliënt doen ontstaan.

• In geen geval mag de toestemming *breeder* worden opgevat dan ze wezenlijk reikt. Zoo kan er toelating gegeven zijn tot bekendmaking van een bepaalde omstandigheid, geenszins van een andere. Zoo kan de zieke aan allen waarborg voor zich zelf verzaken, zonder dit ook voor anderen te bedoelen, b. v. voor zijn kinderen dielater, door ruchtbaarmaking van vaders erfelijke ziekte, konden benadeeld worden. Ja, al had de cliënt van zijn kant de ruimste vergunning gegeven, dan moet men nog nagaan of hij wel eigenmachtig over het geheim beschikken kan, of wellicht *ook anderen* er recht op hebben, b. v. zijn broeders en zusters, wien het niet om het even is dat eene van hun aller vader overgeërfde ziekte bekend worde (n. 91). Eindelijk zal ondanks de toestemming van den

1. S. ALPH. I. 4. n. 971; AERTNYS, I. 3. n. 552; GENICOT, I. n. 432; LEHM-KUHL, I. n. 1444; WAFFELAERT, II, n. 181, vlg. Boekenlijst I.

2. Of op gelijkwaardige wijze, b. v. wanneer de cliënt zelf den aard van zijn ziekte niet verduikt, wanneer hij openlijk naar een sanatorium of hospitaal voor bepaalde ziekten gaat, enz.

kliënt, misschien nog het *natuurlijk geheim* (n. 95) in aanmerking moeten komen, ten minste ten bate van derde personen ¹.

98. B. Ook buiten uitdrukkelijke inwilliging van den kliënt, nemen *wet en rechtspraak* sommige uitzonderingen op de bindende kracht van het beroepsgeheim aan. Behoudens andersluidend uitdrukkelijk beding, mag men besluiten dat de kliënt *zijn overeenkomst met den arts volgens die rechtsbepalingen wil verstaan*, voor die gevallen althans waar de wet rechtstreeks en duidelijk den geneesheer oplegt of toelaat te spreken.

Inzonderheid veronderstelt het *belgisch recht* (b. v. Strafw., a. 458) sommige gevallen waar een geneesheer, als *getuige voor de rechtbank* of anderszins, volgens de wet het geheim *mag uitbrengen* ².

Deze wettelijke bepalingen dienen niet al te ruim opgevat en mogen zeker niet verder uitgerekt dan de rechtspraak en de bestaande gewoonten gedoogen.

Ons Verbrekingshof, men vergeet dit ook niet, heeft beslist (22 Maart 1888) dat een geneesheer, als getuige opgeroepen, *niet verplicht* kan worden tot een antwoord dat hij krachtens zijn beroepsgeheim niet meent te mogen geven. Zoo werd feitelijk het *verschooningsrecht* bekrachtigd. Het ware dus volstrekt onjuist te beweren dat in ons land telkens als een arts als getuige opgeroepen

1. Zie HUBERT, blz. 103: D^r L..., van Antwerpen, werd eerst veroordeeld, doch door het Beroepshof vrijgesproken, om getuigenis geweigerd te hebben krachtens verschooningsrecht, uit vrees van aan derde personen schade toe te brengen.

2. Omtrent de punten waarvan de geneesheer buiten het beroepsgeheim kennis heeft, moet hij natuurlijk in den regel als onverschillig welk getuige spreken.

Daaruit kan een erg bezwaar ontstaan, wanneer in een zelfde zaak zijn kennis deels buiten, deels binnen het beroepsgeheim valt. Wanneer hij immers al getuigt heeft wat hij zeggen mag en moet, zal er wellicht een vraag gesteld worden, die hij niet meer mag beantwoorden. Beriep hij zich dan uitdrukkelijk op zijn beroepsgeheim, dan zou misschien juist die weigering tot antwoorden vermoedens verwekken, welke hij niet mag doen oprijzen. In zoo'n geval, indien het geheim niet anders kan gered worden, is het noch leugen noch meeneed eenvoudig te antwoorden: « Ik weet het niet » of iets dergelijks. Soms kan de moeilijkheid voorkomen worden door op voorhand te verklaren, dat men niets anders dan dit en dat zeggen kan. Zelfs zou de arts alle getuigenis mogen weigeren, ook omtrent de punten die hij niet van beroepswege kent, indien anders het geheim volstrekt niet kon verzekerd worden.

wordt, het beroepsgeheim ophoudt ¹. Daar nu anderzijds, luidens dezelfde beslissing, de geneesheer niet mag worden gestraft zoo hij spreekt, blijkt dat per slot van rekening ons recht zijn geweten over de verplichting tot spreken of zwijgen laat beslissen ², en derhalve de arts slechts dan mag of moet spreken, wanneer hij volgens de stellingen der *zedenleer* daartoe berechtigd of verplicht is. De dokter moet dus hoofdzakelijk letten op wat boven over den omvang van het beroepsgeheim (n. 90-5), over de toestemming (n. 96, 100), en verder in de toepassingen (n. 102 vlg.) gezegd wordt.

99. Artikel 30 van ons Wetboek van Strafrechtspleging, waar door elke *getuige van een aanslag* op personen of op de algemeene yeiligheid, daar aan het gerecht kennis moet van geven, wordt niet met straf bekrachtigd en blijft derhalve, volgens vele rechtsgeleerden, zelfs zonder burgerlijke verplichting. Dit worde ook door den arts, die onder beroepsgeheim een aanslag heeft leeren kennen ³ in aanmerking genomen : men kan *niet* beweren dat hij krachtens de wet *verplicht* zij te spreken. Anderzijds acht ons recht ook in dit geval het uitbrengen *niet* als uiteraard slecht en verboden. Dientengevolge wordt hier, zooals in voorgaand nummer, aan het geweten van den dokter de beslissing overgelaten.

Krachtens zijn geweten nu *moet* niemand, en bijgevolg zal de geneesheer nooit tegen het beroepsgeheim in, een misdadiger aanklagen, *alleen om hem te doen straffen*.

Maar het geval verandert heelemaal, wanneer door een aanklacht een nog niet voltooide *aanslag geheel of gedeeltelijk verhinderd* kan worden. Dan immers is de volgende regel (n. 100) toepasselijk.

100. C. Uit de grondstelling der toestemming n. 96 vermeld, wordt, als praktische samenvatting der uitzonderingen op het beroepsgeheim, logisch afgeleid dat een geneesheer spreken mag,

1. Wat COPPENS (blz. 121-4) daarover zegt, staat in betrekking met de Amerikaansche wetten, die schier altijd den geneesheer tot volledige getuigenis verplichten. — Het Nederlandsch B. W. (a. 1946) zegt : « Kunnen zich van het afleggen van getuigenis verschoonen.... alle degenen die uit hoofde van stand, beroep of wettige betrekking tot geheimhouding verplicht zijn... »

2. Zie ook de uitspraak van het Beroepshof van Brussel (Juni 1884) door HUBERT, blz. 103, vermeld.

Over het bijzonder geval van *aangifte van geboorte*, zie verder n. III.

3. Nl. wanneer de cliënt den aanslag *zelf gepleegd* heeft. — Wanneer echter de cliënt *slachtoffer* van een aanslag is, zal doorgaans het beroepsgeheim niet

niet alleen voor het gerecht, maar ook elders, *juist naarmate dit onontbeerlijk is* om een onheil voor het *algemeen welzijn* af te weren, of een groot nadeel dat de cliënt *aan een onschuldige* tegen alle rechtvaardigheid in berokkent ¹. In zoo'n geval immers heeft de cliënt den plicht af te zien van dit misdadig voornemen. Weigert hij zulks, dan kan hij er *niet meer redelijkerwijze tegen zijn* dat de arts het beroepsgeheim verbreke : zoo'n *onrechtvaardig aanvaller* van het algemeen welzijn of van enkelingen mag door iedereen bestreden worden, zelfs met de wapens welke hij zelf leverde door vertrouwelijke mededeeling van zijn plan.

101. Daar volgt dan ook uit dat *in dergelijke uiterste gevallen* de dokter het geheim in geweten niet alleen *mag*, maar ook in den regel *moet* aanwenden tot verdediging van onschuldigen of van het algemeen welzijn. Zoo gebiedt de wet der naastenliefde (n. 41), waarvan de arts niet wordt ontslagen tenzij hij zelf met een *overgroot nadeel* bedreigd weze, b. v. een erge veroordeeling door een rechtbank die zijn spreken zeker als een schending van het beroepsgeheim zou aanzien. De naastenliefde gebiedt immers niet

beletten dit aan het gerecht te berichten, volgens a. 20 van het Koninklijk Besluit van 31 Mei 1885. Of dit echter *moet* geschieden, is uit te maken volgens den algemeenen plicht der naastenliefde (n. 47.)

1. In een *derde geval* kan het wellicht aan den geneesheer toegelaten zijn het beroepsgeheim eenigszins te schenden, nl. wanneer er een *overgroot schade* voor hem zelven uit het bewaren van het geheim volgen zou.

Een geneesheer b. v. wordt zelf aangetast door een zieke te verplegen. De omstandigheden zijn nu zoo buitengewoon ingewikkeld, dat hij geen doelmatige verpleging bekomen noch aan levensgevaar ontsnappen kan, zonder door de verklaring van zijn ziekte meteen die van zijn eigen cliënt bekend te maken. Zal hij nu moeten zwijgen op levensgevaar af? Sommigen zullen meenen dat hij als martelaar van het beroepsgeheim moet sterven, omdat zij de overeenkomst met den cliënt zoo streng opvatten. Doch anderen zullen juist dit laatste betwisten, en beweren dat de gewezen cliënt in zoo'n uiterst geval redelijkerwijze in het uitbrengen van het beroepsgeheim moet toestemmen, zoover dit onontbeerlijk is om den zieken arts het leven te redden.

Gemakkelijker is de oplossing wanneer men b. v. een arts naar een huis heeft gelokt, onder voorwendsel van een zieke te bezoeken, inderdaad om hem in een heel andere erge zaak te verwickelen. Blijft hij later vrij te spreken om zijn eer te verdedigen? In den regel ja : vermits er in zoo'n geval geen echte cliënt is, kan er ook eigenlijk van beroepsgeheim geen spraak zijn. — Trouwens ook daar waar het beroepsgeheim bij betrokken is, zal een voorzichtige arts er altijd voor zorgen b. v. door het aanwenden van getuigen, dat het beroepsgeheim hem niet belette valsche beschuldigingen af te weren (n. 133).

den evenmensch te helpen met overgroot en overwegend bezwaar voor ons zelveu.

101^{bis}. Zoo luidt de echte zedelijke *theorie*¹. We begrijpen zeer wel dat sommige artsen daar geen vrede mee hebben, eenerzijds omdat ze van hun beroepswaardigheid innig doordrongen zijn, anderzijds omdat ze te veel letten op de burgerlijke wetgeving die den voorgaanden regel (n. 100) niet in al zijn toepassingen beaamt, en zich te diep laten beïnvloeden door de fransche rechtspraak, die, veel strenger dan de duitsche (n. 105 aant.), den arts tot zwijgen verplicht. Nu is het in de eerste plaats *geenszins door het stellig recht, maar wel door de natuurwet*, dat het bereik van het beroepsgeheim moet omlijnd worden: de burgerlijke wet kan alleenlijk sommige op zich zelf twijfelachtige verplichtingen tot algemeen welzijn voor goed vaststellen (zie b. v. n. III), of in sommige gevallen bekendmaking opleggen of onstrafbaar achten. En daar geneesheer en cliënt hun overeenkomst omtrent geheimhouding volgens de bepalingen van de burgerlijke wet opvatten, wettigt dan ook het natuurrecht, krachtens de toestemming van den cliënt, dit wettelijk gebruik van het beroepsgeheim (n. 98). — Maar, omgekeerd, nooit kan het burgerlijk recht op zich zelf ruchtbaarmaking in geweten ongeoorloofd maken, wanneer deze door de natuurwet zonder twijfel toegelaten is: dit ware in zulke stof een onrechtmatige overheersching van het stellig recht op de natuurwet. Wanneer immers de natuurwet ruchtbaarmaking toelaat, is de geheimhouding niet door het algemeen belang geeischt: welnu dan mist ook het burgerlijk recht allen grond om het beroepsgeheim strenger op te leggen.

Er moet dus in de eerste plaats, om de strengheid van het beroepsgeheim te bepalen, op zijn *innige reden van bestaan* volgens het natuurrecht gelet, nl. het « algemeen belang » in de onbelemmerdheid der medische raadpleging (n. 91). Nu kan toch het algemeen welzijn nooit geheimhouding eischen, niet alleen waar deze algemeen onheil zou stichten (wat uit de woorden zelf klaarblijkend is en ook niet betwist wordt), maar evenmin waar het stilzwijgen ten nadeel van onschuldigen en tot beschutting van boosdoeners zou strekken: dit ware het beroepsgeheim *regelrecht tegen*

1. Zie o. a. S. ALPH. I, 4, n. 971; AERTNYS, I, 3, n. 552; GENICOT, I, n. 432; KEULLER, blz. 12; LEHMKUHL, I, n. 1444.

het openbaar belang verdraaien. Het is immers toch wel tegen het algemeen welzijn, dat in een gemeenschap booswichten ongehinderd hun schelmstuk tegen onschuldigen kunnen ten uitvoer brengen.

— Men merke zorgvuldig op, dat die enkele « uitzonderingen » niemand rechtstreeks verhinderen zich door de dokters te laten verzorgen, maar alleen de kwaadwilligen beletten een misdaad te plegen, door nl. ondanks de aanmaning van den arts in hun boos opzet te volharden. Het beroepsgeheim zou in die gevallen niet zoozeer de onbelemmerdheid der medische raadpleging verzekeren als wel veeleer een misdaad beschermen. We beseffen niet hoe het algemeen welzijn daarmee gediend kan wezen. « Men kan, zegt KEULLER te recht (blz. 13), hiertegen niet opwerpen, dat het openbaar belang in zulke gevallen toch geheimhouding blijft eischen. Want vooreerst is er meestal slechts sprake van een vervroegde bekendmaking, wijl de schade zelf, is ze eenmaal toegebracht, tot bekendmaking der oorzaak aanleiding geeft... eindelijk heeft de maatschappij groot belang bij het voorkomen van het onrecht waarover ik spreek, en dat den geneesheer goed bekend is. »

Men brenge immers daar niet tegen in, dat, werd er een enkele « uitzondering » op de verplichting van het beroepsgeheim aangenomen, de cliënten geen vertrouwen meer in de geneesheeren zouden hebben, daar het te vreezen ware, dat die « uitzonderingen » willekeurig uitgebreid en vermenigvuldigd zouden worden. — Dit gevaar van aanstekelijke uitbreiding is niet te onderschatten waar natuurlijke aandrang of voordeel tot overdrijven aanprijkt, b. v. in zake geslachtsdrift of echtscheiding: daar moet de sluisdeur heelemaal dichtgehouden, uit vrees dat ze, op een kier gezet, welhaast wagenwijd worde opengestroomd. Maar omtrent het beroepsgeheim is zulks geenszins te vreezen, daar de geneesheeren veeleer al te radikaal elk gebruik er van verafschuwen, en dit uit eigen belang ook zullen blijven doen, om nl. nooit als onbetrouwbaar uitgekreten te worden en hun broodwinning te verliezen.

Daar de « uitzonderingen » dus in verhouding tot het geheel oneindig klein in getal zullen blijven, weinig worden opgemerkt of gemakkelijk gerechtvaardigd, is het niet te duchten dat het vertrouwen in de geneesheeren over 't algemeen, of in een bepaalden arts in 't bijzonder, verloren ga.

Wie stelselmatig alle gebruik van het beroepsgeheim, om een onschuldige te redden, van de hand wijst, geeft, naar ons bescheiden

oordeel, geen blijk van diep inzicht in de zaak. Stilaan dient derhalve de al te strenge meening der artsen¹ en der rechtsgeleerden volgens de echte theorie der zedenleer te worden gewijzigd.

In de *praktijk* echter, in de uiterst schaarsche gevallen waar de arts eigenlijk zou moeten spreken, zal hij vooralsnog daar soms van verschoond blijven, om het overgroot bezwaar dat, als gevolg der heerschende meening en rechtspraak, den geneesheer die spreekt, te wachten staat. — Ook omtrent de *toepassingen* kan er zelfs onder katholieken verschil van gevoelen ontstaan. Doch dit is van ondergeschikt belang. We houden het er voor dat geen verbreking van het beroepsgeheim mag plaats vinden, tenzij het *bewijs* geleverd werd dat de bestaande reden, volgens boven vermelden regel (n. 100), tegen zijn onschendbaarheid kan opwegen.

102. Dit weze ook ons richtsnoer bij het ophelderen der volgende *VOORBEELDEN*, waaruit op gelijke gevallen licht zal stralen :

A. Een moordenaar heeft *moedwillig* alles zoo aangelegd dat een *onschuldige in zijn plaats zal veroordeeld* worden. Door eenige onvoorzichtige woorden, welke hij liet vallen toen hij, zelf gekwetst, door den dokter verpleegd werd, is deze de zaak te weten gekomen. Wat gedaan? De arts moet zijn cliënt met alle mogelijke middelen aanmanen, om aan het gerecht te doen inzien dat het op een verkeerd spoor is. Kan hij hem daar niet toe overhalen, dan mag in den regel de arts dit zelf doen, ja, desnoods den booswicht, die zijn aanslag op den onschuldige nog voortzet, aanbrenge, indien deze niet anders te redden is².

Wanneer echter de moordenaar de zaken *niet moedwillig* tot een onrechtvaardige veroordeeling beraamd had, en dus geen oorzaak doch slechts aanleiding daartoe was, heeft hij zelf geen gewetensplicht uit rechtvaardigheid van zich aan te geven; noch is de dokter

1. Het ontbreekt trouwens niet aan artsen, die met ons sommige «uitzonderingen» aannemen. Zie o. a. CASTILLON, *Études*, 1913, I, blz. 816 vlg. — Ook van onkatholieke zijde hoort men dezelfde meening uiteen, b. v. bij FOREL, *La question sexuelle*, blz. 487-8 enz.

In sommige landen leggen de geneesheeren een ambtseed af, welke ook het beroepsgeheim behelst. Zoo wordt hun professionele verplichting bekrachtigd door de deugd van godsdienstigheid, doch niet uitgebreid tot nieuwe gevallen. M. a. w. de omvang van den eed is dezelfde als die der beroepsverplichting.

2. Zie ook MOUREAU en LAVRAND, blz. 147.

uit naastenliefde tot dergelijke aangifte gehouden. Deze zal dus zijn beroepsgeheim volstrekt niet mogen schenden met nadeel voor den moordenaar; doch alle andere middelen mag hij gebruiken om de veroordeeling van den onschuldige te voorkomen. Z66 antwoordt de zedenleer op de vraag door Dr HUBERT (blz. 105) gesteld. — Dezelfde oplossing geldt voor het geval van een zieke, die aan zijn arts bekent, dat hij vergif ingenomen heeft; naar aanleiding daarvan wordt een onschuldige wegens vergiftiging aangeklaagd (ibid., blz. 71-2).

103. B. Ziehier een geval van afschuwelijke *aftruggelarij* door *laster*. Om aan geld te geraken, beweert een moeder, dat een rijke heer haar dochter verkracht heeft en vraagt omtrent de lichamelijke sporen daarvan een getuigschrift aan den geneesheer. Door behendig het meisje te ondervragen, komt deze tot de zekerheid dat heel de beschuldiging valsch is. Hij moet natuurlijk niet alleen het getuigschrift weigeren, doch mag duidelijker spreken, zoo daardoor alleen de onrechtvaardig aangeklaagde kan geholpen worden¹.

104. C. Een cliënt raadpleegt een geneesheer over *vergif* en laat ontsnappen, dat hij het reeds aan 't gebruiken is om iemand uit de voeten te maken; — vroedvrouwen of artsen hebben, tot schande van hun beroep, als een afschuwelijke specialiteit op zich genomen « *engelijes naar den hemel te zenden* »; — ontaarde ouders trachten van hun kinderen « verlost » te worden door uithongering en *allerhande mishandeling*; in al deze en dergelijke gevallen waar de dokter slechts onder beroepsgeheim kennis van hebben zou, en waar wezenlijk een *erge aanslag op het leven*² van onschuldigen gepleegd wordt, moet hij trachten, zoo er eenig doelmatig middel toe is, de slachtoffers te redden. Zie trouwens n. 99 en 101.

Hier rijst aanstonds de vraag op of een arts spreken mag, wanneer een gehuwde vrouw of een « jonge dochter » in staat van *zwangerheid* hem verzoekt haar te « helpen » en onomwonden en vastberaden verklaart, dat indien hij weigert, zij voorzeker andere middelen aanwenden zal. In zoo'n kiesch geval heeft de arts een heerlijken plicht te vervullen, zooals n. 173 uitgelegd wordt. Hij

1. HUBERT, blz. 71.

2. Een *minder nadeel* voor het slachtoffer, b. v. zekere schade in de gezondheid, diefstal, achterblijvende uitvoering van een testament, enz. is in den regel geen voldoende reden tot echte schending van het beroepsgeheim.

kan inzonderheid de vrouw scherp voorhouden, dat ze verdient bij het gerecht aangeklaagd te worden¹: wat haar wellicht een zalige vrees zal aanjagen. — Maar schampen alle middelen op haar verstoktheid af, mag dan de geneesheer sommige personen als nabestaanden of het gerecht waarschuwen, om de vruchtafdrijving te verhinderen? Doorgaans ware dit weinig doelmatig. Mocht het echter in een bepaald geval het eenige geschikt middel blijken om het kind te redden, dat anders zeker zal verloren gaan, dan *mag* voorzeker in geweten de arts spreken. Of hij het doen *moet*, hangt af van de omstandigheden, van de vraag nl. of hij zelf daardoor een overgroote schade ondergaan zou (n. 101).

In de volgende voorbeelden zou wellicht het Strafrecht noch een aanslag erkennen, noch het gebruik van het beroepsgeheim wettigen. Toch zijn ze erg genoeg om in geweten volgens de vooropgezette grondbeginselen (n. 96) doorgaans ten gunste der onschuldigen opgelost te worden.

105. D. Een geneesheer verneemt dat X., dien hij om een geslachtsziekte² verpleegd heeft, *in den echt wil treden* met Juffrouw Z....³. Natuurlijk moet hij alle mogelijke middelen aanwenden, opdat deze laatste niet het slachtoffer worde dier afschuwelijke bedriegerij. In de eerste plaats zal de arts, zoo het eenigszins doelmatig blijkt, den jongen heer dringend opleggen⁴ zijn huwelijksaanvraag op te geven, of ten allerminste uit te stellen, en zich

1. HUBERT, blz. 59.

2. We veronderstellen altijd (n. 105-10) erge geslachtsziekte die wezenlijk nog aanstekelijk is. Daar moet de arts over oordeelen.

3. Zonder twijfel mag de arts spreken, wanneer hij *buiten alle beroepsgeheim* onverschillig welke ernstige ziekte *van een verloofde* kent. Er zou zelfs dringende plicht daartoe ontstaan, indien hij alleen kan of feitelijk zal waarschuwen, indien de ouders der eene partij hem omtrent den gezondheids-toestand der andere inlichtingen vragen, of wanneer deze, op verzoek van die ouders, zich door hem laat onderzoeken. — In alle geval echter, voornamelijk in het laatste, moet de dokter eerst den zieke zelf trachten te verwittigen, opdat hij van het huwelijksaanzoek afzie, zonder dat zijn kwaal aan de ouders der gezonde partij bekend worde gemaakt.

4. Indien dus de geneesheer onverwachts omtrent de gezondheid van zijn gewezen cliënt door de ouders der juffrouw ondervraagd wordt, moet hij eerst zoo antwoorden dat hij niets late vermoeden, b. v. door te zeggen dat hij in den regel nooit omtrent zijn klanten inlichting geeft. Zoo immers de jongeling, door den arts gewaarschuwd, van de huwelijksaanvraag wil afzien, ware het nutteloze eerschending zijn ziekte aan de ouders der juffrouw bekend te maken.

ondertusschen aan een doortastende verpleging te onderwerpen. Bekomt hij geen van beide, dan *mag*¹ hij in geweten de ouders der aanstaande bruid waarschuwen, doch zoo kiesch mogelijk, b. v. zonder den naam der ziekte te noemen. — Of bestaat daar voor den dokter zelven overgroot gevaar tegen (b. v. gegronde vrees voor erge wraakneming van wege X. of erge veroordeeling voor de rechtbank, die zijn goede handelwijze als een vergrijp tegen het beroepsgeheim zou straffen), dan dient er onderzocht of men niet onrechtstreeks de ouders der verloofde opmerkzaam kan maken, of ze wel voldoende ingelicht zijn omtrent de gezondheid van hun aanstaanden schoonzoon, of het niet wenschelijk ware dat hij een levensverzekering sloot : wanneer immers, als naar gewoonte, een medisch onderzoek daartoe vereischt wordt, zal X./dit wel weigeren en liever van zijn bedriegelijke huwelijksaanvraag afzien. Zie ook n. 152-3. — Kan echter de geneesheer geenerlei waarschuwing doen zonder overgroot nadeel voor zich zelf (zooals helaas nu in België nog dikwijls zou voorvallen), dan is hij daartoe niet strikt verplicht (n. 101). — Waar toch de burgerlijke wet in zoo'n geval aan den arts toelaat te spreken, daar moet hij zulks : er is dan geen schending meer van het beroepsgeheim, vermits de overeenkomst tot stilzwijgen tusschen arts en cliënt voorzeker volgens de regelmatige bepalingen van 's lands recht aangegaan wordt (n. 98).

Nagenoeg op dezelfde wijze dient het geval opgelost van elke andere even erge en aanstekelijke kwaal². Een minder ernstige

1. Dit wordt nu door de duitsche wetgeving heel wijselijk erkend. Zie daarover *Theologisch-praktische Quartalschrift*, 1910, blz. 853 vlg. Reeds in 1903 had het Hooge Hof van het Keizerrijk beslist dat « het beroepsgeheim voor den geneesheer ophoudt, telkens als een hooge zedelijke plicht hem tot spreken noopt ». Zie *Entscheid. des Reichsger.*, d. 53, blz. 315. — Zie ook CASTILLON, *Études*, 1913, I, blz. 816; FAIDHERBE, *Annales de la Soc. Scient.*, 1903-4, blz. 218; HUBERT, blz. 107; MOUREAU en LAVRAND, blz. 128; VINCENT, blz. 190 vlg.

2. Strengre handhaving van het beroepsgeheim past, naar onze bescheiden meening, in het volgende geval, waar per slot van rekening hoofdzakelijk geldelijke belangen op het spel staan. Eene verloofde heeft met een *derden persoon betrekkingen gehad* en komt nu den arts raadplegen of daar « iets uit gevolgd is ». De dokter bevindt van ja. De vrouw wil toch het aanstaande huwelijk aangaan, en derhalve, de omstandigheden dit mogelijk makende, andermans kind aan haar echtgenoot opdringen. De dokter mag ons dunkens dezen niet waarschuwen, tenzij de burgerlijke wet zulks toelaat (n. 101 bis), weshalve de overeenkomst tot zwijgen, tusschen arts en vrouw aangegaan, door beider toestemming aldus omlijnd wordt.

We nemen dus in den regel als *eenige* voldoende reden, tot verbreking van

besmettelijke ziekte schijnt echter geen voldoende reden om het eigenlijke beroepsgeheim te schenden, alhoewel dan de echtverbintenis allerdingendst af te raden is, ja zelfs, bedriegelijk doorgevoerd, doorgaans groote zonde wezen zou.

106. E. Indien *na het huwelijk* één der echtgenooten aan geslachtsziekte lijdt, bestaat er natuurlijk strikte gewetensplicht geenszins de nog gezonde en niets vermoedende partij aan besmetting bloot te stellen. De arts moet dien plicht ernstig inscherpen¹, daarbij voegende dat zoo de andere partij besmet geraakt, ze ongetwijfeld vroeg of laat zal te weten komen, hoe ze de ziekte opgedaan heeft. Schijnt echter de patiënt weinig tot zijn plicht van onthouding bereid, dan mag de dokter de wederhelft toch niet over den aard der ziekte inlichten. Ten hoogste kan hij haar, onder het een of ander voorwendsel van gebeurlijke schade voor beide partijen, al te innige betrekkingen enz. afraden.

Waarom we in dit geval niet toelaten duidelijker te spreken? Omdat nooit zonder allerdingendste noodzakelijkheid een derde

het beroepsgeheim om een *aanstaande huwelijk* te verhinderen, een erge aanstekelijke ziekte aan. Vgl. n. 147 aant.

Ook *na het huwelijk* kan omtrent de onwettigheid van een kind een lastig geval voorkomen, wanneer b. v. het kind 7 maanden na het huwelijk geboren wordt en de echtgenoot aan den dokter vraagt of het niet meer dan 7 maanden oud is. Indien de geneesheer de barende moeder heeft bijgestaan, is het hem ongeoorloofd bevestigend te antwoorden volgens hetgeen hij bij de bevalling zelve, en dus beroepshalve, bevonden heeft: de moeder is wel in de eerste plaats zijn cliënt (n. 93). — Doch in alle geval, ook wanneer er geen eigenlijk beroepsgeheim ten voordeele eener cliënt mee gemoeid is, wanneer b. v. een vreemde arts eenvoudig verzocht wordt den juiste ouderdom van een pas geboren kind, dat de vader hem ten onderzoek aanbiedt, te bepalen, moet hij zijn best doen, om de eer der vrouw en de onderlinge liefde der echtgenooten te redden. Daartegen kan het feit, dat een vreemd kind aan den echtgenoot opgedrongen wordt, bezwaarlijk opwegen, tenzij misschien in geval deze zijn recht tot ontkenning van het vaderschap stellig wil uitoefenen.

1. Ook praktisch goede middelen tot voorkoming van andermans besmetting aanwijzen, niet echter de middelen die, zedelijk gesproken, afkeurenswaardig zijn. Zie ook n. 107 in geval de raadplegende den aard der ziekte nog niet kent.

Wanneer een arts als deskundige, in een rechtsvordering tot *echtscheiding* wegens geslachtsziekte, door de rechtbank ondervraagd wordt, moet hij weigeren te getuigen, indien de persoon tegen wien de echtscheiding gevraagd wordt, zijn cliënt geweest is, en het recht die weigering van antwoord toelaat (n. 98); anders mag en moet hij de stipte waarheid zeggen (n. 118).

persoon in den innigen omgang van man en vrouw tusschenbeide moet komen; omdat de zieke echtgenoot, al schijnt hij nu weinig geneigd tot onthouding, wellicht toch met zijn wederhelft medelijden hebben zal; omdat deze, ondanks allen schijn, misschien reeds aangestoken is. Daarom zou de dokter, door duidelijker te spreken, zonder nut den vrede des huisgezins schromelijk kunnen verwoesten. En in alle geval zou het samenleven zoo ongemakkelijk worden, dat de belanghebbende partij misschien nog liever niets ware te weten gekomen. Het huwelijk onverbreekbaar zijnde, moeten alle mogelijke middelen aangewend worden om dien toestand dragelijk te doen blijven. Daarom dient er hier veel strikter gezwezen dan vóór het huwelijk (n. 105), waar het onheil nog kan voorkomen worden. Eindelijk behoort men ook in aanmerking te nemen, dat, zoo de gezonde partij, door den arts duidelijk gewaarschuwd, diensvolgens handelde, de aangetaste partij bijna onvermijdelijk gissen zou van wien de waarschuwing is uitgegaan: wat groot bezwaar voor den dokter opleveren kan.

107. Laten we terloops aanstippen, dat, wanneer een echtgenoot zich met een geslachtsziekte aan den arts voorstelt, deze *niet aanstonds die kwaal bij name moet noemen*, vooral om niet te laten vermoeden, dat ze wellicht van de andere helft overgekomen is: dit zou hatelijke gevoelens verwekken, inzonderheid achterdocht omtrent de wijze waarop deze partij de ziekte opgedaan heeft.

Anderzijds is het van belang voor den arts te weten of de wederhelft *reeds aangetast* is of niet; want, naar gelang daarvan, zal hij met min of meer strengheid de betrekkingen moeten verbieden.

108. Hoe *dit* te weten gekomen? Dat hangt af van veel omstandigheden volgens welke de geneesheer zich met de grootste kiescheheid uiten moet ¹. Hij kan b. v. al sprekende van de mogelijke aanstekelijkheid der kwaal die hij niet bij haar naam noemt, de gedachte opperen of de raadplegende partij de andere reeds zou besmet hebben en vragen of deze soms *dergelijke ziekte teekenen* vertoont:

a) Is het antwoord daarop *bevestigend*, dan moet de geneesheer

1. Zoo hij niet op staanden voet den gepasten vorm daartoe vindt, doet hij beter door voorloopig te zwijgen en zich tijd tot nadenken te gunnen, maar hij moet toch aanstonds de geslachtelijke betrekkingen onder het een of andere voorwendsel doen schorsen, en daarna, zoohaast mogelijk spreken en handelen volgens wat hem het beste dunkt.

de noodwendigheid van ernstige medische verpleging ook voor de wederhelft inprenten, zonder in 't minste te laten gissen dat misschien deze partij de raadplegende besmet heeft.

b) Is integendeel het antwoord op dezelfde vraag *onthkennend*, dan kan de geneesheer verzoeken ook de niet consulterende helft eens te laten komen¹, onder voorwendsel van haar te leeren hoe ze zich tegen de besmetting moet vrijwaren.

a) Indien de raadplegende partij zich daar aanstonds toe bereid verklaart, dan is zij waarschijnlijk zelf onschuldig en door de ANDERE besmet, al werden er bij deze nog geen sporen der ziekte opgemerkt. Wanneer dan deze aan buitenechtelijk verkeer schuldige partij, met den arts onder vier oogen sprekende, verneemt dat hij noch haar ontrouw noch haar ziekte aan de besmette wederhelft verklapt heeft, zal ze hem daarvoor dankbaar wezen en bereidwillig tot beider ernstige verpleging de hand leenen.

β) Indien echter de raadplegende partij allerhande voorwendsels uitvindt, om de andere niet te laten komen, dan is het te gissen dat zij ZELF door buitenechtelijke betrekkingen de ziekte heeft opgedaan. Soms zal ze dan aan den arts alles bekennen, hem smeevende haar niet te verraden. De arts zal natuurlijk vrij en vrank inscherpen, dat ze door onthouding de wezenlijk nog onaangetaste helft volstrekt sparen moet. Trouwens reeds boven (n. 106) werd uitvoerig gezegd wat alsdan den dokter² te doen staat.

109. F. Wanneer de dokter bevindt dat een *zuigeling door een geslachtsziekte aangelast* is, moet hij zich vergewissen of ook de voedster aan dezelfde kwaal lijdt³.

1. Zie HUBERT, blz. 109.

2. Vooral de *echtgenoot* kan in een nijpende gewetensvraag geprangd worden, wanneer zijn I. door echtbreuk de ziekte opgedaan heeft en haar man nog gaaf en gezond is. Hoe zal die vrouw zich aan geslachtelijken omgang met haar man kunnen onttrekken, zonder haar ziekte en meteen haar ontrouw bekend te maken? Ze mag allerhande redenen vooropzetten en moet desnoods haar man waarschuwen dat het geslachtelijk verkeer wel met gevaar zou kunnen gepaard gaan.... Dringt hij nochtans aan, moet zij dan duidelijker spreken? We meenen van neen, omdat na de veronderstelde waarschuwing de man op eigen risico moedwillig voortvaart; tenware, de toekomstige besmetting van den man volstrekt zeker zijnde, later alles toch zal uitkomen.

3. Laten we er terloops op drukken, dat een geneesheer, in geweten, stipt moet zorgen dat een zuigeling bij wien een besmettelijke ziekte te duchten is, nooit aan een gezonde voedster *toevertrouwd worde*, en omgekeerd dat een besmette voedster nooit zuigelingen aanneme (n. 207). Zoo daar gevaar voor

Is dit *zoo*, dan heeft de geneesheer geen strengen plicht tot spreken¹. — Is dit *niet*, dan zal de ziekte wel van de ouders overgeërfd zijn. De zooging moet dan oogenblikkelijk ophouden en de ouders behooren de voedster uit hun dienst te ontslaan². De vrees van ruchtbaarmaking, enz. zal hen doorgaans daartoe wel bewegen. Willen ze echter niet, dan mag de arts de min waarschuwen heen te gaan, zooveel mogelijk zonder de geslachtsziekte bij haar naam te noemen³. — De voedster mag zich geenszins in geweten aan dergelijke besmetting vrijwillig blootstellen (n. 41 aant.).

Gelijkertijd moet het geval opgelost worden, wanneer de voedster zelf het kind aan den arts laat onderzoeken, en deze zich reeds daartoe liet overhalen tegen den vermoedelijken wil der ouders in (n. 92). Kind en ouders zijn hier één: eerst moeten de ouders verwittigd. De voedster heeft het recht niet over een geheim te hunnen nadeel ingelicht te worden, zoolang zij haar niet moedwillig aan besmetting willen blootstellen. Er kunnen nochtans gevallen voorkomen waar het bepaald nutteloos is de « waarheid » aan de voedster te verzwijgen: dan zou de arts haar des te meer op het hart moeten drukken, dat zij zelf die volstrekt niet verder mag uitkramen.

110. G. Wanneer omgekeerd een *voedster door een geslachtsziekte aangetast is*, moet dadelijk onderzocht worden of de zuigeling aan dezelfde ziekte lijdt.

is, zal de arts uit de oplossingen, die n. 109-10 gegeven worden, in geval de zooging reeds een aanvang genomen heeft, kunnen besluiten wat hem in betrekking met het beroepsgeheim te doen staat.

1. Is er toch, in dit en in het volgend geval (n. 110), voor een van beiden nog groot nadeel te voorkomen, dan zou wellicht de arts moeten spreken, zooals in het vervolg van den tekst gezegd wordt. — Indien de voedster buiten haar weten door het kind besmet was, moet de geneesheer den vader trachten over te halen haar een vergoeding te schenken. Zij mag zeker ook voor de rechtbank (n. 53) van de ouders schadeloosstelling eischen. — Een vreemde dokter, aan wien ze haar kwaal laat bestatigen, mag een getuigenschrift daaromtrent geven, doch.... met de uiterste omzichtigheid. — Einde-lijk worde er op gelet dat de besmetting niet op andere personen overga.

2. Het kan gebeuren dat de voedster reeds werkelijk, alhoewel nog niet blijkbaar, aangetast is. Daarom vereischt althans de voorzichtigheid en de naastenliefde, dat zij nog eenigen tijd onder toezicht van den arts blijve.

3. Vgl. HUBERT, blz. 110; MOUREAU en LAVRAND, blz. 134. — Zie VINCENT, blz. 134: het geval van een arts door de rechtbank van Dijon veroordeeld om de min niet gewaarschuwd te hebben.

Is dit *zoo*, dan bestaat er geen strenge plicht tot spreken¹. — Is dit *niet*, dan moet de voedster aanstonds aangespoord worden tot vrijwillig heengaan. Wil ze echter niet, dan mag de geneesheer de ouders waarschuwen, doch wederom zooveel mogelijk zonder de geslachtsziekte bij haar naam te noemen.

Dezelfde oplossing geldt om het even, of de voedster uit eigen beweging den arts raadpleegde, dan wel op last der ouders onderzocht werd (n. 92 bis.).

111. H. Ons Burgerlijk Wetboek (a. 55-7) schrijft voor dat, bij ontstentenis van den vader, o. a. de geneesheer die een barende moeder bijgestaan heeft, de *geboorte aangeve*, met naam en woonst van vader en moeder. Zie ook Strafwetboek a. 361 en het Koninklijk Besluit van 31 Mei 1885. De belgische rechtspraak hecht er waarde aan, ook in het netelig geval eener onwettige geboorte, den naam der moeder door den arts te doen verklaren. De fransche wet en rechtspraak ziet dit integendeel door de vingers². Van rechtskundig en wijsgeerig standpunt uit, kunnen beide zienswijzen met redenen van algemeen welzijn verdedigd worden³. Ter oorzaak van dien twijfel omtrent de beste oplossing voor het openbaar belang, mag voorzeker de wet een vasten regel voorschrijven.

Legt nu de wet de verklaring op, dan *mag* de arts niettegenstaande het beroepsgeheim zonder twijfel spreken⁴, te meer daar al te onwrikbare handhaving van het stilzwijgen de vrees voor de gevolgen der zedeloosheid verminderen, en heel dikwijls onschuldige kleine schepselen aan ontzaglijk, vooral geestelijk nadeel, prijsgeven zou.

1. Zie aant. bij n. 109.

2. Wat wellicht beter overeenkomt met den oorspronkelijken zin der wet, zie o. a. DAMBRE, *Traité de médecine légale* (Parijs, 1878), blz. 135 vlg.

3. Zie b. v. hoe Dr HUBERT (blz. 78 vlg.) de verplichtende verklaring verdedigt. Zie ook *Bulletin de l'Académie de médecine de Belgique*, 1896. — Integendeel DAMBRE, *op. cit.*, blz. 143.

4. Wil men den geneesheer tot de barende moeder niet toelaten, dan op *uitdrukkelijke voorwaarde* van niet te spreken, dan mag hij die belofte slechts doen, voor zoover zijn geweten hem toelaten zal te zwijgen. Na zulke overeenkomst, schijnt de geneesheer wel te moeten zwijgen, tenzij toch zijn verklaring waarlijk noodig blijkt tot handhaving der tijdelijke en vooral der geestelijke belangen van het kind, of anderzijds tenzij er voor hem zelfden onverwachts een overgroot bezwaar uit zijn stilzwijgen volgen zou: zoo streng heeft hij zich wel niet willen verbinden, behoudens uitdrukkelijke overeenkomst daaromtrent.

Of nochtans de arts telkens spreken *moet*, wordt niet zoo maar aanstonds door het voorschrift der wet uitgemaakt : dit kan immers redelijkerwijze als louter penaal opgevat worden, daar de naleving er van niet zoo algemeen in elk bijzonder geval noodwendig blijkt tot het openbaar welzijn. 's Dokters gewetensplicht tot spreken hangt hiervan af, of zijn verklaring werkelijk noodig is tot verzekering der tijdelijke en vooral der geestelijke belangen van het kind. Wanneer dus daarin voldoende voorzien wordt, dan is in een buitengewoon geval, het stilzwijgen van den geneesheer niet afkeurenswaardig, vooral zoo anders de goede naam eener hooggeachte familie gekrenkt werd. Het ware te wenschen dat de wet het geweten van den geneesheer over deze kiesche aangelegenheden en mogelijke uitzonderingen liet oordeelen, zoowel als onze rechtspraak hem nu feitelijk beslissen laat of hij gerechtelijk getuigenis afleggen of weigeren moet (n. 98).

112. I. Aangaande de betrekking tusschen medisch beroepsgeheim en *levensverzekering*¹, dient er vooropgezet, dat iemand die zich met het oog hierop door een geneesheer laat onderzoeken, verondersteld wordt aan den arts toe te laten de verzekeringsmaatschappij, binnen het bereik harer standregelen, oprecht over zijn gezondheidstoestand, enz. in te lichten. De dokter treedt hier trouwens geenszins als verpleger, wel als zaakkundige lasthebber der Maatschappij op : deze is zijn cliënt, veeleer dan de onderzochte dien zij als 't ware met de oogen van den arts doorschouwt (n. 92). Omtrent punten echter die niet binnen de standregelen der Maatschappij vallen, en ook tegenover alle andere personen, is de arts wel door het eigenlijke beroepsgeheim gebonden (n. 92).

a) Heeft dus de geneesheer den onderzochte of zijn nabestaanden *nooit verpleegd*, dan kan er geen bezwaar ontstaan, om aan de Maatschappij zijn verslag met alle oprechtheid te doen. Dit is hij haar trouwens uit strikte rechtvaardigheid verschuldigd (n. 118).

b) Heeft integendeel de geneesheer den aanvrager der verzekering of dezes nabestaanden, voornamelijk zijn ouders, *vroeger verpleegd*, dan handelt hij best door alle onderzoek en getuigschrift te weigeren. Wel is waar, stemt de aanvrager-client, volgens het boven gezegde, er in toe dat de Maatschappij ingelicht

1. Wat hier gezegd wordt (n. 112-3) is ook principieel toepasselijk op andere verzekeringen b. v. *legen ziekte*, in maatschappijen van *onderlingen bijstand*, enz.

worde, doch gewoonlijk alleen omdat hij meent dat het verslag gunstig voor hem luiden zal. Inderdaad kan die geneesheer maar al te zeer geneigd wezen een welwillend verslag op te stellen. En al had hij niets ongunstigs te verklaren, toch bestaat er altijd gevaar dat, indien hij heden een getuigschrift geeft en er morgen een dergelijk aan een ander weigert, die weigering feitelijk gelijkgesteld worde met de verklaring dat er bezwaar is tegen het verzekeren van den tweeden cliënt. De Maatschappij handelt dus best door den aanvrager in dit geval te doen onderzoeken door een anderen dokter.

Het kan nochtans gebeuren, dat een cliënt volstrekt weigert zich door een anderen dan zijn gewonen geneesheer te laten onderzoeken. In een dergelijk alleenstaande en *buitengewoon* geval, verdient de dokter geen afkeuring, indien hij zich tot onderzoek of getuigschrift laat overhalen. Maar dan zal hij ofwel van den cliënt uitdrukkelijke, ja zelfs schriftelijke toestemming vragen tot verklaring van alles wat hij meent te moeten zeggen; ofwel aan de Maatschappij bekend maken, dat hij slechts volgens het tegenwoordig onderzoek zijn verslag wil opstellen. In geen geval moet de cliënt den inhoud daarvan kennen.

113. Ook dient er op gelet of de toestemming van den cliënt *alleen* wel voldoende is tot een bepaalde verklaring, b. v. omtrent een ziekte waar zijn ouders aan leden. Zulk een geheim is ook voor anderen van belang, nl. voor zijn broeders en zusters, die er mede meester over zijn en derhalve ook toestemmen moeten, voordat dit geheim op een voor hen schadelijke wijze (n. 97) uitgebracht worde.

114. J. *Na het overlijden* van een verzekerde vragen soms de Maatschappijen aan den verplegenden arts¹ inlichting omtrent de oorzaak van het afsterven, met het doel op te sporen of deze oorzaak, b. v. zelfmoord of een bepaalde ziekte², de Maatschappij

1. Het is veel beter dat de Maatschappij haar eigen geneesheer gelaste het lijk te onderzoeken. Zie n. 112 a.

2. Ook buiten alle geval van levensverzekering, mag de arts bij *de aangifte van overlijden*, zijn beroepsgeheim omtrent de ziekte van den afgestorvene niet schenden. Alhoewel ook de aangifte, door den beambte die ze ontvangt en door anderen, moet geheim gehouden worden, toch schijnt het vrij wel aangenomen en dus niet leugenachtig meer, de echte ziekte van den overledene te verzwijgen, zoo dit voordeeliger is. Ware het niet voldoende

soms van alle vergoeding ontslaat. Juist zooals in het voorgaande geval (n. 112), handelt de geneesheer loffelijk door overal en altijd een getuigschrift daaromtrent te weigeren. Zeker mag hij niet spreken, wanneer door zijn verklaring de Maatschappij alle uitkeering zou ontwijken of althans deze merkelyk zou verminderen: in zoo'n verklaring immers heeft de overledene vermoedelyk geenszins toegestemd. Mocht er echter uit het verslag van den geneesheer geen nadeel voor de familie van den afgestorvene voortkomen, dan ware zwijgen nog het geraadzaamst, alhoewel niet strikt verplicht, zooals n. 112 b in een dergelyk geval aangetoond werd.

115. In een zeldzaam en *buitengewoon geval*, wanneer de Maatschappij alle betaling weigert, zoo de belanghebbenden geen getuigenis van een arts kunnen vertoonen, en er anderzijds niets te zeggen valt dat de vergoeding in den weg zou staan, is de arts niet laakbaar, indien hij een getuigschrift geeft. Maar het moet wel begrepen zijn, dat zulks een uitzondering blijft, waaruit niets af te leiden is voor de andere gevallen.

116. K. Wanneer een *testament* betwist wordt als gemaakt zijnde door een zieke ¹, die niet heelemaal meer bij zijn zinnen was, schijnt doorgaans in geweten de arts niet door het beroepsgeheim verhinderd de stipte waarheid voor de rechtbank te komen getuigen.

Was immers naar zijn meening de cliënt *nog voldoende* bewust, dan komt het heelemaal met dezès wil en belang overeen, dat geneesheer door zijn getuigenis medehelpe tot uitvoering zijner ware uiterste wilsbeschikkingen.

Was integendeel de zieke *niet meer* in staat zijn werkelijken wil te uiten, dan is het ook niet tegen het vermoedelyk verlangen van den overledene, dat de geneesheer het betwiste en feitelyk niets beduidende testament helpe vernietigen.

In een zeldzaam geval, wanneer nl. de cliënt niet meer voldoende bij zijn verstand was en toch beschikkingen getroffen heeft, die

bij den Burgerlijken Stand alleen den naam des overledenen aan te geven, en rechtstreeks bij den Gezondheidsdienst op het einde van het jaar het getal doodelijke gevallen van elke ziekte, behoudens onverwijld aangifte der besmettelijke kwalen (n. 117)?

1. Dezelfde oplossing kan men toepassen op een *kontraht*, enz. door een cliënt aangegaan toen hij reeds, zooals beweerd wordt, ten gevolge van ouderdom, ziekte of geesteszwakheid niet goed meer wist wat hij deed.

zonder twijfel met zijn waarachtigen wil overeenkomen¹, handelt de arts loffelijk door zich op zijn ambtsgeheim te beroepen om getuigenis voor de rechtbank te weigeren, en aldus aan den waren wil van den afgestorvene, al werd hij niet geldig met de burgerlijke vormen bekrachtigd, zooveel mogelijk uitvoering te verzekeren. Nochtans, indien recht en rechtspraak in het onderhavig geval volledige getuigenis van den arts vergen, mag hij de waarheid zeggen: dit is dan een gevolg van de burgerlijke wet, die tot de rechtelijke geldigheid van een testament² ook het volle gebruik der rede te zamen met de wettelijke vormen eischt.

117. L. Indien de geneesheer ergens bij zijn cliënten een *besmettelijke ziekte*³ ontdekt, staat het *algemeen welzijn* op het spel. In welke maat mag en moet hij dan sommige dier ziekten aangeven bij de overheid, die maatregelen kan en zal nemen tot voorkoming van verdere besmetting?

Schier in alle landen⁴ schrijft de wet zelf aan de geneesheeren dergelijke aangifte voor, en zonder twijfel mag en moet in den regel deze bepaling, ondanks het beroepsgeheim, onderhouden worden. Zelfs in een buitengewoon geval, waarin door de wet niet voorzien wordt, is de geneesheer in geweten tot verklaring verplicht, indien deze tot het waarlijk noodzakelijke en doelmatige middel leidt tot voorkoming van verder besmetting. Anderzijds kan het ook wel eens binnen den omvang der wet voorkomen, dat de bedoelde verklaring niet doelmatig zijn zou, of met zoo'n groot nadeel voor den arts gepaard gaan, dat deze zich in geweten mag vergenoegen met aan de huisgenooten⁵ van den zieke de noodige

1. B. v. zoo hij nog kort te voren zijn vasten wil daaromtrent had uitgedrukt en er geen reden tot verandering tusschenbeide gekomen was.

2. Zie mijn *Rechtelijke Plichtenleer*, n. 322 vlg.

3. Sommige gevallen van gevaar voor *besmetting in een engeren kring* kwamen reeds boven (n. 105-10) aan de beurt. — Wanneer de geneesheer in een gezin, een kostschool of een werkhuis een besmettelijke kwaal vindt, moet hij dadelijk, volgens de omstandigheden, hetzij de zieken zelve, hetzij desnoods de ouders, oversten of meesters waarschuwen en aldus de noodige maatregelen doen nemen. Zie n. 92 bis.

4. Zie daaromtrent voor België; Dekr. van 18 Juli 1831, a. 13; Kon. Besl. van 31 Mei 1885, a. 23, en 18 Nov. 1899.

5. Natuurlijk is het ten minste door de naastenliefde aan den arts opgelegd (n. 41) den *huisgenooten* de noodige waarschuwing en inlichtingen te geven om hen tegen besmetting te vrijwaren. Het beroepsgeheim komt doorgaans hier niet verhinderend tusschenbeide, te meer daar de zieke wensch is zijn

maatregelen te doen nemen (b. v. volkomen afzondering van den zieke, ontsmettingsmiddelen, enz.), met bedreiging van ruchtbaarmaking, zoo die voorzorgen niet onderhouden worden. Doch boven alle toegevendheid staat het heil van het volk : *Salus populi suprema lex esto.*

118. OPRECHTHEID. — In de boven besproken en in andere gevallen, of nu het beroepsgeheim er ten volle, gedeeltelijk of heelemaal niet bij betrokken is, moet de geneesheer er zich over het algemeen wel voor wachten een *valsch verslag*, *getuigschrift of getuigenis* te geven, m. a. w. hij moet *stipt de waarheid* zeggen¹. Een valsche verklaring is niet slechts een *leugen*, maar ook een *meineed*, indien ze onder eede geschiedt, en een *onrechtvaardigheid* tegenover den persoon of de maatschappij die daardoor stellig *benadeeld* wordt of althans een rechtmatige schadevergoeding verliest. Deze onrechtvaardigheid doet in den regel gewetensverplichting tot restitutie ontstaan (n. 50), juist naarmate de arts oorzaak van de schade is.

Deze algemeene plicht tot waarheid bestaat b. v. in zake levensverzekering (n. 92, 112-5); in zake werkonbekwaamheid, vooral wanneer er verzekering tegen werkongevallen tusschenbeide komt; in de schatting van gezondheidsschade, b. v. bij een spoorwegongeluk; wanneer op last van de rechtbank de geneesheer een onderzoek instelt in allerhande gevallen (n. 25, 57, 94, 175), inzonderheid waar een gerechtelijke arts geraadpleegd wordt, als bij vermoedelijken moord, bij wonden en mishandeling enz.; of wanneer de dokter gerechtelijk zijn meening uitspreekt omtrent het door een confrater geëischte en nu betwiste eereloon, omtrent iemands geestestoestand met betrekking tot de geldigheid van een

bloedverwanten niet te schaden. Het kan nochtans wel eens gebeuren, dat de patiënt den aard zijner krankheid niet graag aan zijn nabestaanden zou bekend zien; dan moet in den regel de geneesheer daarover zwijgen. Dit belet doorgaans niet de noodige voorzorgen te doen nemen, zonder den naam der ziekte uit te spreken.

1. Iemand komt zich laten onderzoeken, ten einde een *getuigschrift van goede gezondheid* te bekomen; hij was tot nu toe geenszins cliënt van den dokter. Deze is natuurlijk niet door het beroepsgeheim belet de volle waarheid te vermelden (tegenover derde personen moet hij zwijgen): de aanvrager immers stemt daarin toe; het staat hem trouwens vrij het getuigschrift ongebruikt te laten. — Dat de arts zich wel vergewisse van de identiteit van den aanvrager, b. v. door de eenzelvigheidskaart te eischen: het is wel eens gebeurd dat een bedrieger zich in andermans plaats liet onderzoeken.

kontrakt of testament (n. 116), of om te beslissen of een ongelukkige in een krankzinnigengesticht dient opgenomen of nog langer gehouden, of onder gerechtelijken raad gesteld, enz.

De arts zou zich aan onrechtvaardigheid erg bezondigen door in dergelijke gevallen lichtzinnig te werk te gaan en niet krachtdadig en beslist aan alle onrechtmatige drukking te weerstaan.

119. Wanneer echter niemand door een onjuiste verklaring benadeeld wordt, is er geen strikte onrechtvaardigheid, doch wel in den regel *leugen* en gebeurlijk *meineed*. Laten we b. v. veronderstellen dat een arts door valsch te antwoorden een beschuldigde doet vrijspreken, zonder evenwel derde personen daardoor te schaden (b. v. n. 25 aant.); of dat hij iemand, die toch kan dienen¹ ongeschikt voor den krijgsdienst verklaart; of dat hij, op aanvraag van erfgenamen, die de erfenisrechten wenschen te verminderen, een rekening stuurt, waar een veel grooter som op vermeld staat dan hij inderdaad ontving. In al deze gevallen zondigt hij tegen de waarheid, behalve wanneer het eenmaal zoover gekomen is, dat iedereen weet wat bij zulke verklaringen of inschikkelijke getuig-schriften te verstaan is; dan blijft er ook geen leugen meer².

120. Een gewetensvol geneesheer zal zich wellicht ook afvragen of hij niet misdoet tegen de oprechtheid door aan zijn zieken of hun nabestaanden *niet altijd letterlijk de waarheid* te zeggen: kiesche voorzichtigheid immers spoort hem aan, niet al te haastig of zelfs heelemaal niet den zieke volkomen in te lichten.

Niet de volle waarheid zeggen is zeker geen leugen, wanneer daardoor niet bepaaldelijk het tegenovergestelde te verstaan gegeven wordt. Daarmee echter kan de geneesheer niet alle gevallen behoorlijk oplossen. Om den zieke niet nutteloos of schadelijk benauwd te maken, moet hij wel eens *tegen* zijn overtuiging spreken. Daarom is het algemeen aangenomen dat vele woorden van den arts niet letterlijk moeten of mogen begrepen worden, en derhalve geen leugen meer zijn. Dit dient nochtans niet overdreven. Som-

1. We veronderstellen daarbij dat wegens die vrijstelling geen ander jongeling moet opgaan. Ook is het plichtverzuim van den medicus des te laakbaarder, naarmate in een bepaald land de krijgswetten, met het oog op het algemeen welzijn en den wil der wetgevers, strenger verplichten. Voor dergelijke valsche verklaringen kan de geneesheer de straffen oploopen die in ons Strafwetboek a. 204 vermeld staan. Zie ook Kon. Besl. van 31 Mei 1885, a. 18.

2. Zie mijn *Rechtelijke Plichtenleer*, n. 185.

mige geneesheeren vreezen te licht dat een oprecht woord schadelijk weze, terwijl dit veeleer het kwellend gevoel der onzekerheid en meteen den geheimen angst zou doen verdwijnen.

Door sommige tekortkomingen aan de waarheid kan de arts grove gewetensschuld op zich laden, b. v. met een werkelijk bestaand levensgevaar in de ziekte zelve of in een heelkundige behandeling leugenachtig zoo te verkleinen, dat de zieke mogelijkerwijze de H. Sakramenten niet meer ontvangen (n. 221 vlg.) of zijn tijdelijke zaken in orde brengen zal.

121. EERELOON. — Evenals de vergelding voor gelijk welke andere werkzaamheid, moet ook het honorarium ¹ van den geneesheer binnen de palen en perken der *rechtvaardigheid* en volgens de nagenoeg *algemeene schatting* der waarde van den bewezen dienst vastgesteld worden ². Het is billijk dat deze schatting betrekkelijk hoog stijge. Een ruim eereloon is rechtvaardig, gezien het gewicht der belangen welke de arts beroepshalve in handen krijgt, de uitgebreidheid der kennis die hij door lange en kostelijke studiën heeft moeten verwerven, en de zware verantwoordelijkheid, alsmede het ernstig gevaar, waaraan hij zich niet zelden plichtmatig blootstellen moet.

In de onderscheidene gevallen komen daarbij in aanmerking al de *omstandigheden* der verpleging : afstand, tijd, duur en getal der bezoeken, bijzondere zorgen en behandelingen. Ook de buitengewone erkende *uitmuntendheid* van den arts, wiens hulp hooger geschat en vaker ingeroepen wordt, en die zich met het oog op grooter behendigheid of specialiseering, meer studie en onkosten heeft moeten getroosten; ja, zelfs het gevaar waar een arts zijn

1. Reeds boven (n. 45) werd er gezegd in hoeverre een geneesheer de *armen kosteloos* uit naastenliefde moet verplegen, of den armdienst, tegen vergelding van wege de openbare besturen, op zich nemen.

Wanneer een arts *openbare instellingen* in het opzicht van gezondheid voorlicht, is het billijk dat hij voor zijn verslag, enz. eereloon ontvange.

2. Ook de *apotheker* moet bij de prijsbepaling van zijn geneesmiddelen nagenoeg de vrij *algemeene schatting* volgen. Deze berust hoofdzakelijk op het *nut* van de geleverde artsenij. Is dit werkelijk groot, dan is het geen onrechtvaardigheid redelijk veel te vergen, al zijn de bestanddeelen der artsenij niet kostelijk noch met veel moeite samengebracht. In dit laatste geval, is trouwens een hooge prijs niet mogelijk, tenzij er een *geheim* mee gemoeid is, hetwelk de uitvinder voorzeker tot zijn profijt uitbaten mag (n. 46); of tenzij er een soort overeenkomst of *trust* onder de apothekers bestond. Dan vooral schuwe men onrechtvaardige geldklopperij.

eer en faam aan blootstelt, door een hachelijk geval, zooals een moeilijke heilkundige behandeling (n. 85), op zich te nemen : dit alles kan een voldoende reden zijn tot een zekere verhooving van het eereloon.

Het is integendeel *niet gebruikelijk*, dat de dokter zijn eischen in een bijzonder geval hooger stelle, omdat hij zelf gevaar voor besmetting loopt, of juist omdat en naarmate de ziekte van den cliënt ernstiger is. Feitelijk nochtans mag hij bij een erge ziekte doorgaans meer vragen, omdat hij talrijker en langduriger bezoeken gedaan en bijzondere zorgen zal bewezen hebben. Het ware een afschuwelijke aftruggelarij, het gevaar of den geheimen aard der ziekte te misbruiken om een hooger honorarium af te persen, met bedreiging van den zieke te verlaten, indien aan zulken eisch niet werd voldaan.

122. Al mag men het met reden betreuren, het is nu eenmaal gewoonte dat een geneesheer in zijn rekening *niet in bijzonderheden* hoeft te treden. Daar aldus de cliënt er bezwaarlijk de juistheid van nazien kan, is de geneesheer tot des te kiescher eerlijkheid verplicht.

Om, zoo goed mogelijk, alle onzekerheid, willekeur en overdrijving, en tevens alle schraapzuchtige mededinging te voorkomen, is het wenschelijk dat er voor een bepaalde plaats een *loontafel* opgesteld worde, waar de geneesheeren nooit zonder klaarblijkelijke reden van afwijken. Voor aanzienlijke heilkundige behandelingen is het nochtans moeilijk een vaste schatting voorop te stellen, daar de omstandigheden zoo verscheiden zijn. In zoo'n gevallen zullen de heelmeeesters en hun helpers volgens bovenvermelde stellingen (n. 121) en bestaande eerlijke gewoonten, een prijs voorslaan, die zeker de palen der rechtvaardigheid niet overschrijdt.

123. Zal er bij die prijsopgave met de *min of meer aanzienlijke geldmiddelen van den cliënt* rekening gehouden worden?

Daar is volstrekt niets tegen te zeggen, zoo men dit opvat als een *afslag* toegestaan aan lieden van minderen rang : wat gevraagd wordt van zieken die geenszins aan geldgebrek lijden, b. v. van de « goede » burgerij, zou gelden als normale prijs; de vermindering aan de kleine burgerij, aan bedienden en voornamelijk aan werklieden bewilligd, zou doorgaan als een blijk van ruime vrijgevig-

heid. Deze uitleg schijnt echter niet voldoende om het werkelijk bestaande gebruik te wettigen : aan den eenen kant, wil wie minder betaalt, niet altijd een « bewimpelde aalmoes » ontvangen; aan den anderen, vragen de dokters soms veel meer van « rijke menschen » dan van de « goede » burgerij.

Daarom beschouwen anderen het eereloon niet zoozeer als een vergelding bij wijze van gelijkheid, *ad aequalitatem*, voor bewezen diensten en verhuurde werkzaamheid (n. 56), dan wel als een manier waarop de cliënt uit rechtvaardigheid moet helpen voorzien in het *behoorlijk onderhoud* van den geneesheer volgens zijn stand. Niet alleen heeft deze nu al zijn tijd en kracht voor zijn cliënten veil, maar hij moest zich daar nog door lange en dure studiën toe bekwamen. Daar nu, zoo redeneeren ze voort, de eene cliënt gemakkelijker dan de andere bijdragen kan, is het ook billijk dat van de rijken meer geëischt wordt.

Wat er van die theoretische redenen ook zij, de arts mag in geweten, wegens de feitelijke *toestemming* der cliënten in 't algemeen (n. 50), de bestaande gewoonte volgen, mits hij nochtans niet vrage wat nagenoeg iedereen als hebzuchtig en overdreven zou aanschouwen. Trouwens bij de rijken zal hij niet zelden veel tijd in plichtplegingen hebben moeten verspillen.

124. Hebzucht, of zelfs allen schijn daarvan dient de dokter in *geheel zijn handelwijze* aangaande het eereloon te vermijden.

Reeds boven (n. 60) werd aangestipt, dat het doodgewoon onrechtvaardig is bepaald *nuttelooze bezoeken* te blijven doen om een hooger honorarium te eischen.

Eveneens is het afkeurenswaardig door den band *minder te vragen* dan volgens de rechtmatige gewoonte bepaald is, *om aldus cliënten aan te trekken* en de schijnbare schade op hun groot getal ruimschoots in te halen; wellicht ook (wat in den regel althans tegen de naastenliefde strijdt) om een mededinger, b. v. op den buiten, te doen vertrekken en misschien daarbij nog door latere prijsverhoging des te meer terug te winnen. — Dergelijke kunstmiddeltjes worden soms ook min of meer bedektelijk angewend, b. v. door uiterlijk wel het gewone loon eener bepaalde klasse te vragen, maar den cliënt te gelijk tot een lagere categorie te rekenen dan aan de werkelijkheid beantwoordt.

De handelwijze, met den schijngeleerden naam van *dichotomie* bestempeld, waarbij nl. een heemeester onderhands een deel van

zijn eereloon laat geworden aan den dokter die hem bijgeroepen heeft, is niet uiteraard slecht. Ze kan zelfs heel billijk zijn, nl. wanneer de behandelende arts, als helper bij de operatie aanwezig, dezen dienst bezwaarlijk door den zieke zelf kan laten vergelden. Nochtans leidt de dichotomie licht tot misbruik, en bepaaldelijk geschiedt er onrechtvaardigheid tegenover den cliënt, wanneer de arts den heelmeeester laat komen, die ofwel zonder bezwaar kon wegblijven, ofwel minder goed op de hoogte van zijn kunst is (n. 63), ofwel, alles wel ingezien, meer ontvangt dan zijn dienst eigenlijk waard is.

Allerlei overeenkomsten met apothekers¹, al worden ze ook bestempeld als vrije gift, en alle *verkoop van geneesmiddelen door den arts zelf* geven insgelijks aanleiding tot misbruik². Om dit te keer te gaan, treedt de wet met recht en reden tusschenbeide³. — Nochtans leggen haar bepalingen rechtstreeks geen gewetensplicht op. Een geneesheer die zulk een verbintenis sluit of geneesmiddelen verkoopt, bezondigt zich niet in de oogen van God, indien de cliënt, alles te zamen ingezien, inderdaad tegen een billijken prijs bekomt wat voor hem het best is (n. 73). — Hetzelfde dient gezegd, zoo de arts op den prijs der medicijnen terugwint, wat hij volgens de omstandigheden als eereloon der bezoeken te weinig rekenen moet.

124^{bis}. Het is niet *uiteraard onrechtvaardig* een *voorwaardelijke overeenkomst* in dezer voege te sluiten: « In geval van welslagen of genezing betaalt de cliënt boven den gebruikelijken prijs; in geval van overlijden of blijvende ziekte, minder of zelfs heelemaal niets⁴. » — Zulk beding helt over tot den aard der kanskontrakten en de partijen kunnen er voorzeker vrij in toestemmen. *De zieke zal*

1. Of met verkoopers van gezondheidstoestellen, met uitbaters van badplaatsen, minerale wateren, enz. enz. — In geweten is het toch niet uit zich zelf slecht, dat een geneesheer aandeelhebber, obligatiehouder, enz. in desbetreffende *maatschappijen* zij, mits hij deze niet tot nadeel van zijn cliënt begunstige.

2. Al kwam zoodoende de geneesheer slechts tot een behoorlijk honorarium, door b. v. uit schijnbare vrijgevigheid ten titel van eereloon minder te eischen, toch is dergelijke handelwijze afkeurenswaardig.

3. B. v. wet van 1 Maart 1818, a. 11-2, 20-1; Kon. Besl. van 31 Mei 1885, a. 11-2.

4. Het is best mogelijk dat de rechtbank zulke overeenkomst niet zou bekrachtigen. Dit belet echter niet dat ze, voor alle rechterlijke uitspraak, van kracht zij voor het geweten. — Dat het voorwaardelijke kontrakt *omgekeerd* worde: « Zooveel in geval van mislukking, minder of niets in geval van wel-

daar soms toe genegen zijn, in de hoop den arts aldus tot grooter zorgvuldigheid aan te prikkelen, en, bij slechten uitslag, aan zich zelf of aan zijn erfgenamen de onaangenaamheid te sparen tevens lichamelijk onheil en een hooge rekening te moeten verkroppen. Ook de *geneesheer* kan er zijn belang bij vinden, om aldus de verpleging op zich te mogen nemen, of een zeker geneesmiddel of heelkundige behandeling, binnen de palen van wat toegelaten is (n. 76-81, 85), met toestemming van den zieke te kunnen aanwenden.

Nochtans is in den regel zulk een voorwaardelijk kontrakt *afkeurenswaardig*. Het geeft aanleiding tot misbruik, als onbillijke mededinging. En daar het op den geldelijken kant van het kontrakt met den arts zoozeer de aandacht vestigt, zweemt het naar schraapzuchtig winstbejag en kwakzalverij.

Er is natuurlijk niets tegen, soms is het zelfs zeer aanbevelenswaardig, zonder voorafgaande overeenkomst, uit *kieschheid* en vrijgevigheid, de rekening bij slechten uitslag wat te verminderen. Daartoe spoort ook de *naastenliefde* aan, ten gunste van een zieke of van een familie die reeds ongelukkig genoeg is. Zelfs uit doodgewone *eerlijkheid* zal de arts zijn eischen niet te hoog mogen stellen, wanneer hij wel moet erkennen dat hij den zieke beter had kunnen verzorgen. Is hij daardoor aan de strikte *rechtvaardigheid* te kort gekomen, dan moet er nog strenger gesproken worden (n. 70 vlg.).

125. Niets belet geneesheer en cliënt *bij voorbaat een vasten prijs* te bepalen *recht gevende op verpleging* van een persoon, een gezin of een vereeniging *gedurende bepaalden tijd*. Zoo'n «abonnement» of overeenkomst bij «aanneming» heeft ook iets van een kanskontrakt, omdat de arts niet op voorhand weet hoe menigvuldige zorgen hij op zich neemt. Dit is ook het geval met de overeenkomst, tusschen een openbaar bestuur en den dokter gesloten, tot verzorging b. v. van al de arme zieken eener gemeente.

Indien in dergelijke omstandigheden de *verpleging ophoudt vóór* het verloop van den bepaalden tijd, moet wel in acht genomen worden van wien de schorsing uitgaat, om te weten wat er te be-

slagen » kan bezwaarlijk voorkomen, tenzij b. v. een heelmeester tot een operatie niet genegen is, omdat hij uit een slechten uitslag een groot nadeel voor zijn eigen eer en faam vreest (n. 121), maar bij voorspoedigen afloop zich door den grooten roem voldoende beloond acht. In zoo'n geval is het te vreezen, dat de behandeling reeds anderszins ongeoorloofd zij (n. 85).

talen valt. Is het de dokter die de verpleging staakt ¹, dan heeft hij voorzeker geen recht op volle vergelding; omgekeerd is het de abonent die den dokter bedankt ², dan heeft deze recht op volle betaling, tenware hij zelf door eigen zware schuld de opzegging veroorzaakt had. Zoo spreken recht en rede. Mocht wellicht volgens het bestaande gebruik, en derhalve met instemming der partijen, het kontrakt anders opgevat worden, dan moet de oplossing daarnaar gewijzigd. Ook een tusschenbeide komend rechtmatig rechterlijk vonnis geldt als verplichtend. Het spreekt van zelf dat bij verschil van meening, een schikking in der minne ten eerste aan te raden is.

126. Een geneesheer onteert in den regel zijn beroep door, op voorhand en als voorwaarde van verpleging, baatzuchtig en klein-geestig een bepaalden *waarborg van betaling* te eischen.

Hij mag echter dadelijk betaling der consultatie vragen, wanneer hij een cliënt, die wenscht onbekend te blijven, in behandeling neemt: ook kieschheidshalve is het loffelijk, dat hij er niet op aandringt den naam van den raadplegende te leeren kennen en dezen toch niet heenstuurt.

Het «zwart boekje» waarin slechte betalers soms opgeschreven worden, verdient geen aanbeveling, zelfs wanneer niemand zonder voldoende reden of valschelijk opgeteekend wordt, en er dus geen eigenlijke onrechtvaardigheid mee gemoeid is. Maar de alleszins met de waarheid overeenkomende waarschuwing, dat een bepaalde cliënt nog al eens aan zijn verplichting te kort blijft, is geen onrechtvaardige eerrooverij, indien ze voldoende gewettigd wordt door het nadeel en het bedrog dat anders de confraters om de beurt zouden lijden. Men vergete echter niet dat de naastenliefde niet gedooft een zieke, die dringende behoefte aan medische hulp heeft, daarvan verstoken te laten, omdat hij als slecht betalend aangeschreven staat (n. 42).

Nagenoeg hetzelfde dient gezegd van *artsensyndikaten* tegen uitbuiting en spotprijzen, van «*artsemoerwerkstaking*» enz.: al zulke middeltjes zijn in den regel afkeurenswaardig, alhoewel in zich zelf niet onrechtvaardig.

1. Of er zich niet behoorlijk van kwijt. — Staakt de dokter de verpleging wegens erge schuld van den zieke, b. v. omdat deze aan zijn dougd en eerbaarheid strikken spant, dan zal hij ook feitelijk geen volle betaling kunnen bekomen; hoewel hij er toch recht toe heeft, wanneer hij bereid blijft den zieke te verzorgen, mits deze het hem niet onmogelijk make.

2. Of hem in geval van ziekte niet laat roepen.

127. Het is over 't algemeen minder loffelijk, dat de geneesheer zijn *toevlucht tot de rechtbank* neme, om een slecht betalenden cliënt tot de verschuldigde vereffening te dwingen. Nochtans is dit niet uiteraard slecht. Het is klaar dat de gerechtelijke eisch niet tot schending van het *beroepsgeheim* mag voeren : een geldelijke reden is immers daartoe niet voldoende (n. 100). Maar doorgaans kan de arts zijn goed recht bewijzen zonder eenig letsel van het beroepsgeheim, door b. v. eenvoudig het getal bezoeken aan te geven en of daar « zekere » heelkundige behandeling bij was of niet.

Laten we er aan herinneren, dat in zake rekeningen van geneesheeren, heelmeeesters en apothekers, de eisch in rechte, na één jaar aan *verjaring* onderhevig is (B. W. a. 2272). Die verjaring echter wischt bij den cliënt den gewetensplicht niet uit. Deze zou slechts te niet gaan, indien de cliënt 30 jaar lang te goeder trouw gemeend had niets schuldig te zijn (B. W. a. 2262).

Anderzijds verzekert de wet (16 Dec. 1851, a. 19, 3^o) aan de kosten van laatste ziekte sedert één jaar het *voorrecht* van vóór andere rekeningen voldaan te worden. De arts mag natuurlijk dit voorrecht te zijnen gunste doen gelden.

128. Volgens ons Burgerlijk Wetboek (a. 909) zijn verbreekbaar de *schenkingen* of *vermakingen* gedurende de laatste ziekte gedaan ten voordeele van den arts, heelmeeester of apotheker, die den zieke werkelijk verpleegden. De reden dezer bepaling loopt in het oog : alle afpersing en erfenisinpalming te verhinderen.

Wanneer echter de zieke dergelijke beschikking met volle kennis en vrijheid gedaan heeft, is ze geldig in geweten, zoodat de arts die tegen de wet in iets ontvangen heeft, dit houden mag, zoolang er geen rechterlijke uitspraak tusschenbeide komt. Maar van hunnen kant mogen de erfgenamen de beschikking door de rechtbank doen nietig verklaren ; ook zijn ze geenszins verplicht de toegezegde zaak uit te leveren, indien ze nog niet in het bezit van den geneesheer is ¹.

129. *Tegenover zijn confraters* moet de geneesheer den plicht van uiterste kieschheid even stipt onderhouden als ten overstaan zijner cliënten.

Het is een loffelijk gebruik, behoudens andere overeenkomst

1. Zie mijn *Rechtelijke Plichtenleer*, n. 294.

stilzwijgend aangenomen, dat de geneesheer een confrater en dezes vrouw en kinderen kosteloos verpleegt.

Ook moet de gewetensvolle arts er stipt op letten, volstrekt nooit aan eenige *afgunst* toegang tot zijn hart te verleen. Daarom vermijde hij in de eerste plaats zich ongunstig over confraters uit te laten ¹, wat gemakkelijk achterklap, en, indien het gezegde onwaar of overdreven is, lastertaal wordt, met gebeurlijke verplichting tot schadevergoeding (n. 50).

De bescheidenheid dient voornamelijk onderhouden, wanneer sommige personen klagen over hun dokter. Indien de geneesheer daar te gaarne op inging, of te gretig de aanvraag inwilligde van in de plaats van den confrater de verpleging op zich te nemen, zou hij licht den schijn hebben van andermans *kliënten* te willen aantrekken. Onderkruiperij is altijd afkeurenswaardig, door welke openbare of bedekte middeltjes ze ook geschiede, en dan vooral is ze oneerlijk als ze naar aanleiding van een consult plaats heeft. — Op sommige plaatsen bestaat de loffelijke gewoonte van, in den regel, geen zieke te verzorgen buiten weten van den reeds behandelenden dokter. Dit moet echter, logisch gesproken, niet in aanmerking genomen worden door een expert-arts die niet als den zieke behandelende, maar wel voor een verzekeringsmaatschappij, enz. optreedt.

 **130.** Ook wanneer een arts bij een gewoon *kliënt* van een *confrater* schielijk geroepen wordt, mag hij natuurlijk de hulp niet weigeren die de plicht van naastenliefde (n. 42) hem oplegt : het belang van den zieke moet eerst en vooral behartigd. Maar op tijd en stond zal hij, volgens de bestaande gebruiken, de plaats aan den gewonen dokter overlaten.

Ook indien hij voor eenigen tijd een *confrater* vervangt, die ziek is of eenige rust of ontspanning neemt, wachte hij er zich wel voor bij dezes *kliënten* vasten voet te krijgen : dit ware trouwens oneerlijk gehandeld tegenover den beroepsgenoot die hem voorzeker zijn praktijk niet tijdelijk toevertrouwd heeft om ze zich te laten ontfutselen ².

1. Welk gedrag hij in geval van *consult* moet volgen, werd boven (n. 69) gezegd.

2. Zoowel bij de geneesheeren als elders, kan het gebeuren dat iemand een *strikt recht* hebbe, b. v. op *benoeming* tot een zekere plaats : wie zulke benoeming verhindert, bedrijft echte onrechtvaardigheid, gebeurlijk door schadeloosstelling te vergoeden (n. 50).

Aan welken der beide arts en in de voorgaande gevallen het *eereloon* toekomt, hangt af van de ter plaatse bestaande gewoonte, behoudens andere uitdrukkelijke overeenkomst tusschen beide geneesheeren. Het is loffelijk het altijd aan den gewonen dokter te laten : na eenigen tijd, vermits het vervangen wederzijds geschiedt, zal moeite en loon bij de beide arts en in evenwicht staan. In een buitengewoon geval echter, b. v. wanneer een arts weken lang ziek of afwezig was, is het billijk dat hij een aanzienlijk deel van het honorarium aan zijn confrater afsta; ook indien, in de bestaande omstandigheden, de vervangende arts geenszins dergelijken wederdienst van zijn beroepsgenoot zal ontvangen.

131. Het gebeurt soms dat een arts, die reeds tot jaren gekomen is, voor een bepaalde som zijn *kliënten* en *betrekkingen* overlaat aan een jongeren confrater. Door dit kontrakt verplicht natuurlijk de oudere geneesheer zich tot niets anders, dan tot zelf niet meer te praktizeeren en den jongeren arts bij zijn oud-kliënten aan te bevelen. Het spreekt van zelf dat indien deze niet aanbevelenswaardig is, de andere geneesheer dergelijke verbintenis, met bedrog zijner oud-kliënten gepaard, geenszins mag aangaan.

132. ONDERZOEK. — Bij het onderzoek van den zieke, voornamelijk bij personen van het ander geslacht, legt de arts, die zijn verheven beroep weet te eerbiedigen, de *grootste kieschheid* aan den dag, zonder aan den anderen kant bij het voorstellen of volvoeren van het onderzoek eenige bedeesdheid of gelijk welke gemoedsbeweging te laten doorschijnen. Met eenvoudig-natuurlijke deftigheid en wetenschappelijken ernst moet de arts dergelijke teere zaken leeren behandelen.

In 't bijzonder is het onderzoek en de behandeling der geslachtsdeelen geenszins toegelaten, tenzij en naarmate het waarlijk noodig is. De geneesheer immers, al heeft hij geen kwade bedoeling, mag niet roekeloos en zonder voldoende reden (n. 139) zich zelf en zijn cliënt het gevaar doen loopen van prikkelingen, bekoringen en zonden. Daarenboven moet men veronderstellen, dat de cliënt geenszins toestemt in een onderzoek, dat wezenlijk niet noodig is, en dus zou de arts zich aan een soort van oneerlijkheid en misbruik van vertrouwen schuldig maken, als hij zonder noodzaak daartoe overging. Of gaf de cliënt al te bereidwillig zijn toelating, dan had de arts een reden te meer tot kiesche omzichtigheid. Nieuws-

gierigheid, het spreekt van zelf, is geen voldoende reden. Als middel echter tot hun beroepsopleiding kunnen de jonge artsen in de hoogeschole en hospitalen wel tot eenig onderzoek toegelaten worden, dat voor den zieke niet volstrekt noodig schijnt, maar op voorwaarde van stipt binnen de palen der bestaande eerbare gebruiken en van het reglement van het hospitaal te blijven. Daar kunnen dan ook de patiënten niet redelijkerwijze tegen zijn.

133. In deze en dergelijke gevallen zal een gewetensvolle arts nooit, buiten volstrekte onmogelijkheid, sommige *waarborg- en voorzichtigheidsmaatregelen* verwaarloozen, zooals het bijzijn van een derden persoon, b. v. van de moeder of den echtgenoot der zieke vrouw. Daardoor behoedt de geneesheer zich zelf tegen al te zinnelijk medelijden of al te groote gemeenzaamheid, die tot verder onnoembaar misbruik aanleiding kan geven. Het gebeurt wel eens dat de beroepsbezigheid van den geneesheer voor hem zelven en voor anderen een steen des aanstoots wordt, een bron van zedelijk, ja, van lichamelijk bederf; dat de ontvangstkamer van een medicus te schuwen is als een verderfelijke plaats! Een gewetensvolle kristelijke dokter is dus ook in dit opzicht boven anderen te betrouwen en te verkiezen.

Tevens vrijwaart de aanwezigheid van getuigen de eer van den geneesheer tegen onrechtvaardige vermoedens en beschuldigingen, welke tegenwoordig niet zoo zelden van wege sommige cliënten te duchten zijn.

134. Vatten we nu al *de beroepspligten* samen, die we in dit tweede deel bondig hebben behandeld: rechtvaardigheid en naastenliefde met algeheele offervaardigheid en geduld, tot welzijn van den zieke en ondanks alle ondankbaarheid; voorzichtigheid, bescheidenheid en kieschheid, welke deftig weet te zijn zonder preutscheit, en vriendelijk tusschen hardheid en al te groote gemeenzaamheid in, dan zien we voor onzen geest het beeld van den volmaaktten geneesheer oprijzen, die ten volle zijn beroepswaardigheid beseft, en anderzijds aan de zieken volkomen vertrouwen inboezemt, dat vertrouwen zonder hetwelk hij hen dikwijls niet veel zal helpen noch zelf in zijn beroep vooruitkomen. God zij dank, er zijn in ons land veel geneesheeren, die niet al te verre van dit ideaal verwijderd blijven.

DERDE DEEL

BIJZONDERE BEROEPSPLICHTEN DER ARTSEN

HOOFDSTUK IV.

Kuischheid en Huwelijk.

INHOUD. — Natuur en begeerlijkheid in het *geslachtsleven* (135); geslachtelijke voorlichting (136); bovennatuurlijke hulp (137). — Zedelijke *grondstellingen* omtrent de *kuischheid* (138-40); onthouding mogelijk (141) en onschadelijk (142).

Ongehuwde en gehuwde staat (143-5); *onwenschelijk huwelijk* (146-7); *ontmanning*, enz. (148-9); « *eugenics* » (150); Staatstusschenkomst (151) en medisch getuigschrift (152-3); belang der kinderen (154).

Gebreken *bij echtgenooten* (155-7); grondstelling in het *huwelijksleven* (158); *nieuw-malthusianismus* en artsenplicht (159-60); waarschuwing voor zwangerschap (161). — Laakbare normale betrekkingen (162-4).

135. De kuischheid, welke wij in het voorgaande hoofdstuk als een der hoofdhoedanigheden van den geneesheer vermeldde, moet ook uitschijnen in zijn spreken en handelen omtrent het *geslachtsleven*. Daartoe is een *juiste en beredeneerde kennis der zedelijke grondstellingen* desaangaande onontbeerlijk.

GESLACHTSLEVEN. — Niet alleen volgens de leer der Kerk, ook volgens de *natuurwet* en derhalve rechtstreeks door *God zelf* is het ONGEREGELD inwilligen van de geslachtsdrift streng verboden. Het is niettemin waar, dat de vraagstukken desaangaande slechts in het licht der goddelijke openbaring, door de H. Kerk voorgehouden, ten volle kunnen opgelost worden (n. 2).

De geslachtsdrift en wat er betrekking op heeft is voorzeker *niet uiteraard uit den booze*¹: de natuur of liever haar Maker, God zelf, heeft die in den mensch gelegd, en wel om hem door de aantlokkelijkheid te bewegen de lasten en de plichten van huwelijk, familieonderhoud en kinderopvoeding gewillig op zich te nemen, juist zooals zij hem eet- en drinklust geeft, en spijs en drank aangenaam doet smaken, om hem de noodige zorg aan leven en gezondheid te doen wijden. — Daarbij heeft de geslachtsdrift in den mensch een heel wat *hooger strekking* dan in de dieren, daar ze aanleiding geeft tot het ontstaan van redelijke wezens door de schepping van onsterfelijke zielen, en aldus er toe bijdraagt het getal van Gods dienaren op aarde en van de gelukzaligen in den hemel steeds te doen aangroeien. Men leze in de H. Schrift over de edele opvatting van het huwelijk, het boek *Tobias*, o. a. VI, 17; VIII, 5.

De kristelijke openbaring leert ons, dat vóór den zondeval Adam in het aardsch paradijs, door een buitennatuurlijke gave, *vrij van begeerlijkheid* was, en dus als meester heerschte over de lagere driften. In 't bijzonder moest de geslachtsdrift alleen voeren tot zuivere liefde en tot handelingen, die volkomen door de rede en den vrijen wil zouden geregeld worden. Doch dit voorrecht en dit meesterschap heeft Adam voor zich zelf en voor zijn nakomelingen door de zonde verloren. Nu ontstaat er in den sterveling, trots verstand en wil, de onstuimige natuurlijke aandrang tot allerlei zinnelijk genot, d. i. de eigenlijke *begeerlijkheid, concupiscentia*; inzonderheid woelt soms de geslachtsdrift verwoestend in hem.

Dit gemis aan volledige zelfbeheersching uit hoofde der begeerlijkheid is ongetwijfeld den mensch in zekere mate natuurlijk, daar hij geen loutere geest is. Toch moet ze nu feitelijk als een stellig gebrek, als een tekort, aanschouwd worden, omdat volgens Gods beschikking de mensch er moest verschoond van gebleven zijn. Zoo verstrekt alleen de zondeval en de daaruit voortkomende begeerlijkheid een voldoende uitleg voor de eerbare *schaamte*, die nu het geslachtsleven omsluiert en met recht en reden omsluiert moet². Schaamte is niets anders dan het pijnlijk en vernederend bewustzijn van een gebrek. De mensch dient zich te schamen, niet

1. Zie vooral n. 234 hoe van bovennatuurlijk standpunt uit, 's menschen *lichaam* naar zijn echte waarde, noch min noch meer, dient geschat.

2. S. Thom. In 2, dist. 30. q. 1 ad 1.; 2. 2. q. 151. a. 4.

over het geslachtsleven zelf met zijn heerlijk doel en wijze regeling door den Schepper, maar veeleer over zijn tegenwoordige *onmacht* om dien aandrang met zijn opwellingen en bekoringen zonder Gods bijzondere hulp volkomen meester te blijven, en bij het genot de perken van orde en redelijkheid te eerbiedigen. Vooral wanneer de hoogere strekking der geslachtsdrift in den mensch uit het oog verloren wordt, zet de begeerlijkheid den « koning der schepping » nagenoeg met de dieren gelijk, ja, verlaagt hem soms onder hun peil.

Goddellooze geneesheeren, met louter positivistische natuurbeschouwing, hebben geen stevig houvast om het geslachtsleven eenerzijds in kieschen eerbied, anderzijds in deugdelijke en nuttige schaamte te hullen. Zoo komt, het dat sommigen *alle schaamte als preutschheid* uitkrijten en elke voldoening der natuurkrachten als gewettigd willen schoonspreken (n. 140).

136. Bovenstaande waarheden dient men vooral in aanmerking te nemen in het druk besproken vraagstuk der *geslachtelijke voorlichting* der jeugd¹.

Hier veel meer dan elders, is het noodig, om elkander wel te verstaan, de juiste beteekenis der woorden nauwkeurig af te bakenen: een bepaalde manier van spreken of handelen wordt door sommigen *niet*, door anderen wel als « voorlichting » bestempeld. Er dient zoo veelvuldig onderscheiden te worden omtrent wat gezegd wordt, hetzij tot zedelijke, hetzij tot physiologische voorlichting, en omtrent de OMSTANDIGHEDEN van persoon, tijd, wijze, omgeving, enz., dat algemeene stellingen bezwaarlijk met de vereischte duidelijkheid onder woorden gebracht kunnen worden.

Althans hieromtrent zullen de meeste weldenkende opvoedkundigen het eens zijn: nooit over het huwelijk met jonge lieden te spreken, zonder het edel natuurlijke, en de *verhevene strekking* er van te doen uitkomen; hun eerbaar schaamtegevoel niet uit

1. Tot verdere instudeering zie, benevens ontelbaar andere, de schriften achteraan op onze Boekenlijst IV vermeld. De voorlichtingswerkjes van BURLUREAUX, FOURNIER, LEROY-ALLAIS, STÄRCKE, SYLVANUS STALL, WEGENER, WILHELM, WINCKLER, WOOD-ALLEN, enz., alhoewel met goede bedoeling geschreven, moeten katholieke jongelingen *niet* ter hand gesteld worden: ze zijn al te uitvoerig in physiologisch opzicht, of voor katholieke heelemaal onvolledig, omdat ze alle bovennatuurlijke beschouwing van kant laten. — Werken van weldenkende geneesheeren als GOY, LEVRAT, SURBLED (Boekenlijst V) verdienen meer aanbeveling.

te roeien, doch het in de gedachte van de begeerlijkheid en zonde te vestigen; in een antwoord op hun vragen elken schijn van be-deedsheid of preutsche geheimzinnigheid te vermijden, die bij hen gevaarlijke nieuwsgierigheid en gemoedsangst kan achterlaten; maar integendeel ongedwongen en heel *natuurlijk kieschen uitleg* te geven over de punten, b. v. de geboorte uit moeders schoot, welke zonder bezwaar betrekkelijk vroeg mogen gekend worden; *over een bepaald punt in te lichten, juist wanneer onwetendheid voor een bepaalden jongeling in bepaalde omstandigheden gevaarlijk wordt*, of althans gevaarlijker dan kennis, b. v. indien hij anders op bedenkelijke wijze door zijn makkers onderricht worden of mis-schien aan de geheime drift verslaafd zou raken.

Het kiezen van het juiste oogenblik, en over 't algemeen het oordeelkundig toepassen dezer wenken, is een uiterst *moeilijke taak*, die deels op de ouders, deels op de biechtvaders en opvoeders, soms ook op den geneesheer rust. Hij kan b. v. en moet natuurlijk een opwassenden jongeling, bij wien hij sporen van « slechte ge-woonten » ontwaart, doelmatig waarschuwen of doen waarschu-wen (n. 92 bis, 140). Integendeel kan de leeraar in de les weinig of niets helpen : een gezamenlijk physiologisch onderwijs moet in den regel volstrekt afgekeurd worden.

Wetenschap alleen — FOERSTER zelf heeft het herhaaldelijk be-toogd — baat weinig tot verzedelijking, indien eerst karakter en wil niet gehard werden. Het gaat hier immers niet om een kennis die den mensch vrij onverschillig en koud laat, maar wel om voor-lichting aangaande een genot, waartoe hij doorgaans onstuimig gedreven wordt. Soms brengt een enkel woord de slapende wateren der driften in een woeling, die alle sluizen openstroomt. Zoolang de wilskracht niet gestaald, noch de lichtzinnigheid der kinderjaren tot zekere bezadigdheid gebracht is, blijft onwetendheid gewoonlijk voordeeler ¹.

137. In den regel is zelfs een goed geoefende wil niet bij machte de begeerlijkheid, het feitelijk gevolg der erfzonde, duurzaam te bedwingen, als hij niet steunt op de godsdienstige beweegredenen en gesterkt wordt door *bovennatuurlijke middelen*, door de bijzondere hulp of *gratie* Gods, die voornamelijk door het gebed en de Heilige Sakramenten wordt bekomen (n. 4).

1. Om dergelijke beweegredenen moet een katholiek zich in den regel ook tegen het *gezamenlijk schoolgaan beider geslachten* uitspreken.

Daarom — het weze hier terloops aangestipt — is b. v. de *Rein leven-beweging* zooals die in Noord-Nederland bestaat, een onbeholpen, onvolledige zedelijkheidsbehartiging, hoe goed wellicht ze ook bedoeld weze. Katholieken hebben in aansluiting bij zoogezegde « *neutrale* » strevingen niets te winnen, daar ze in den schoot hunner Kerk over heel wat krachtiger middelen tot eerbaarheid en verzedelijking beschikken, dan alle menschelijke inrichtingen. Wie te huis aan een rijken disch kan aanzitten, gaat niet met zijn armen buurman uit bedelen om een bete broods! Trouwens op louter zedelijk gebied, moet het hand in hand gaan met andersdenkenden, weldra en onvermijdelijk, op botsing in de grondstellingen uitloopen.

138. KUISCHHEID. — Als *grondslag* der kuischheid, bepaalt de natuurwet zelf dat het inwilligen der *geslachtsdrift uitsluitelijk in den huwelijken staat* te huis hoort, zoodat het op het voortbrengen en behoorlijk opvoeden van kinderen gericht zij, tot voortplanting en welzijn van het menschelijk geslacht. — Dat in de eerste plaats daartoe de *huwelijks staat*, d. i. een blijvende band tusschen man en vrouw, noodzakelijk is¹, blijkt zonneklaar uit de vereischen eener doelmatige kinderopvoeding, waarin en man en vrouw hun bepaalde rol te vervullen hebben. — Hierdoor wordt dadelijk de zoogenaamde « *vrije liefde* »² en alle *buitenechtelijke* geslachtsomgang veroordeeld.

Verder, telkens als de *voorttelling* *moedwillig of door den aard der handeling zelf belet wordt*³, bedrijft men zware zonde, niet alleen door elken *volkomen* zelfs echtelijken geslachtswellust, — maar ook door elk *onvolkomen* echt-vleeschelijk genot, althans buiten het huwelijk, — indien men deze « *aandoeningen* » wetens en willens, bij zich zelf of bij anderen, hetzij *bedoelt* of *rechtstreeks veroorzaakt*, hetzij inwendig door den wil met genoegen *aanvaardt*.

1. S. THOMAS, 2. 2. q. 154. a. 2, en al de kristelijke zedenleeraars en wijsgeeren. Deze leer trouwens staat duidelijk in de H. Schrift (1 Cor. VI, 9; Gal. V, 19 vlg; Eph. V, 5), en wordt standvastig door de H. Kerk voorgehouden: wat voor de geloovigen allen redelijken twijfel of aarzeling uit den weg ruimt.

2. Zie daarover o. a. FONSEGRIVE, LOSLEVER op onze Boekenlijst VI vermeld.

3. In de eerste plaats: *zelfbeuilekking of masturbatie, sodomie, bestialiteit*; verder *nieuw-malthusianismus* op gelijk welke wijze gepleegd (n. 158 vlg.).

De reden dezer strenge leer ligt in de diepe stoornis, ja, brutale verbreking van het door de natuur gewilde verband (n. 135) tusschen geslachtsgenot en voortteling, die men veroorzaakt bij elke overtreding. « Lust om last », bedoelt de natuur; « lust zonder last », zoekt de onbeteugelde drift. — Daarbij is de begeerlijkheid in den mensch zóó sterk, dat ze zonder een streng verbod feitelijk niet ingetoomd kan worden. Werd er slechts iets of wat meer toegelaten dan bovenvermelde regel aanduidt, welhaast zouden allerlei misbruiken welig opschieten. Dat beseffen en weten allen, die den zedelijken toestand van een zeker getal menschen kennen. Daarom moet noodzakelijk de natuurwet zoo'n streng verbod uitgevaardigd hebben.

139. Is integendeel het geslachtelijk genot *geenszins bedoeld noch rechtstreeks veroorzaakt*, en bestaat er geen naast gevaar dat het inwendig met genoegen door den wil *aanvaard* worde, dan zondigt men niet door het niet te voorkomen of te verhinderen, maar het eenvoudig te laten geschieden, indien, wel te verstaan, de zoogenaamde regel van het « dubbel gevolg » (n. 29) behoorlijk kan toegepast worden. Daartoe wordt vereischt : 1^o een alleszins *goede bedoeling*; 2^o een *niet uiteraard kwade handeling* (of nalating), waar evenwel een zeker geslachtelijk genot feitelijk uit volgt; 3^o een *betrekkelijk gewichtige reden* tot het plegen van die handeling. — Zoo mag een student in de medicijnen, met een goede bedoeling en zonder naast gevaar van vrijwillige toestemming in geslachtelijke opwellingen, de tot zijn onderricht noodige lezingen, studiën en onderzoekingen doen; een arts mag, op dezelfde voorwaarden en binnen de palen der noodzakelijkheid, zijn cliënten onderzoeken en verzorgen, welke gewaarwordingen hij ook zou gevoelen, mits hij er geen vrijwillig genoegen in sceppe. Beiden immers hebben in hun beroep zelf een *betrekkelijk gewichtige reden* om daar niet te moeten op letten; doch beiden ook zullen bij de schatting der « noodzakelijkheid » zich wel wachten van al te breed te werk te gaan (n. 132), m. a. w. van moedwillig en lichtzinnig het gevaar van geslachtelijk genot te loopen.

140. Uit onze grondstelling (n. 138) volgt klaarblijkelijk dat de handelwijze van sommige artsen, die zich niet schaamden bij cliënten *ongoorloofd geslachtelijk genot rechtstreeks te veroor-*

zaken, aan te raden ¹ of althans lichtzinnig te beoordeelen ², kortweg geschandvlekt moet worden.

Een schrijver, die men niet van klerikalisme kan verdenken, J. PAYOT, heeft in zijn *Éducation de la volonté* (uitg. 1895, blz. 209 vlg.) harde woorden daarover geschreven: « Un grand nombre de sophismes ont cours pour sanctionner l'immoralité. La plupart ont pour auteurs des médecins. Ils les ont lancés de ce ton tranchant et avec cette foi robuste qu'ont beaucoup d'entre eux, lorsqu'ils affirment comme d'indubitables axiomes, des propositions issues d'inductions vraiment enfantines... De telles maximes sont purement sottes ou ignobles, disons-le franchement, et de plus elles dénotent chez ceux qui les énoncent, une vue si misérable, si fausse de la réalité, qu'on demeure abasourdi de les rencontrer chez des hommes de science, qui devraient être habitués aux inférences solides... Mais laissons ces théories médicales. Elles sont si naïves, si enfantines, qu'on ne peut y voir qu'une preuve nouvelle de la radicale insuffisance des études logiques, psychologiques et morales de la plupart des étudiants en médecine... »

God zij dank, weinige nederlandsch-sprekende artsen verdienen zulke... terechtwijzing. Onze geneesheeren begrijpen over 't algemeen, dat ze den strikten gewetensplicht hebben, geenszins door hun woorden of daden aanleiding tot onzedelijkheid te geven, doch veeleer die te *helpen bestrijden*, door de middelen welke de geneeskunde en de psychiatrie hiertoe verschaffen. Zoo moeten ze b.v. aan driftige jongelingen die hen raadplegen, physische en psychische hulp weten te bieden om oneerbare gewoonten uit te roeien, daarbij wel indachtig blijvende dat de bovennatuurlijke middelen onontbeerlijk zijn (n. 137). Zelfs voorzichtig gebruikte suggestie of hypnose (n. 215 vlg.) moet niet van stonden aan verworpen worden. — Ook zal de arts te gepaster gelegenheid, zonder eenige overdrijving, doch volgens de loutere waarheid, het nadeel inscherpen, hetwelk de geheime ondeugd aan de gezondheid berokkent, en vooral afschrik inboezemen voor de geslachtsziekten, die zoo licht in de ontuchthuizen opgedaan worden.

1. Omtrent het voorschrijven van prikkelende middelen, *aphrodisiaca*, geldt de grondregel: Het gebruik daarvan is toegelaten, zoover het tot een rechtmatig geslachtsleven in het huwelijk dient, anders niet.

2. Hier en daar heeft een geneesheer zelfs homoseksuele betrekkingen en andere storingen der geslachtsdrift trachten goed te praten, alsof het eenieder altijd toegelaten was den aandrang zijner eigen natuur te volgen.

Nooit mag hij sommige *behoedmiddelen tegen geslachtsziekten* zóó aanprijzen, dat de aangesprokene in die woorden een aansporing vinde, om zich voortaan zonder vrees aan ontucht over te leveren. Het bestrijden der venerische kwalen is zeker op zich zelf zeer loffelijk; toch mag het niet geschieden door zedelijk laakbare middelen, waar b. v. masturbatie of voorkoming van zwangerschap bij betrokken zijn (n. 158).

140^{bis}. Inzonderheid oontereen die artsen hun edel beroep, welke, onder voorwendsel van gezondheid, *buitenechtelijke betrekkingen* of zelfs bordeelbezoek als een onvermijdelijk euvel verontschuldigen, of althans als een minder kwaad aan jongelingen aanraden. Al werd er ook in de ontuchthuizen geen onkuischheid *tegen* de natuur bedreven, toch kan er geen spraak zijn van « minder kwaad » (n. 34 aant.), gezien de medeplichtigheid aan andermans zonde, het verlies van alle schaamte en zedelijk gevoel, en den noodlottigen invloed van dergelijke huizen op de algemeene zedelijkheid.

Het officieel dulden van sommige *ontuchthuizen* door de burgerlijke macht vergoelijkt geenszins wat daar geschiedt! Ook de geneesheeren moeten zich wel wachten voor verwarring tusschen *dulden* en *goedkeuren* (n. 6), en zelfs de goedkeuring van den Staat ware nog geen rechtvaardiging voor het geweten! Trouwens daar volgens veel sociologen de maatschappelijke redenen, en volgens veel geneesheeren de gezondheidsredenen, die deze huizen *onder medisch toezicht* lieten dulden (n. 29), thans niet meer doorslaande zijn, schijnt het verreweg verkieslijker alle officieele toelating af te schaffen (n. 158). Zoo voorkomt men eens voor altijd de ergerlijke misvatting omtrent dulden en goedkeuren, die daar licht uit voortvloeit. Gelukkig wint de « abolitionistische thesis » hoe langer hoe meer veld. Op het « Vijfde Internationaal Kongres tegen den handel in blanke slavinnen » te Londen in 1913, waar de Kardinaal Aartsbisschop van Westminster nevens den anglikaanschen Aartsbisschop van Canterbury op het verhoog zat, sprak men zich algemeen uit tegen de reglementeering.

We vestigen hier met nadruk de aandacht van geneesheeren en sociologen op dit zoo belangrijk hedendaagsch vraagstuk¹.

1. NOLDIN, *De Sexto Praec.* n. 18; VERMEERSCH, *De Cast.* n. 212. — Over het geheele vraagstuk, zie MOLL in *Handbuch der Sexual-Wissenschaften* (Leipzig, 1912), blz. 360 vlg. Verder: *De Getuige*, maandblad der Nederlandsche Vereeniging tegen de prostitutie (Arnhem); FIAUX, *La Prostitution régle-*

Abolitionisten en anti-abolitionisten verstaan elkander soms niet, wegens gebrek aan duidelijke bepalingen van waar ze uitgaan. Immers benevens het officieel dulden van bordeelen met medisch toezicht (waar we boven ons beslist tegen uitspraken), dient er een *half-openbare* prostitutie onderscheiden, m. a. w. het binnen zekere beperkingen dulden van ontuchthuizen zonder medisch toezicht, als dusdanig gekend of zelfs door bepaalde teekenen kenbaar, en voor iedereen open staande. Eindelijk wordt oprecht *heimelijke* prostitutie in gesloten huizen gepleegd. Dergelijke half-openbare en heimelijke huizen van ontucht zullen er maar al te veel, helaas, blijven bestaan, zoodat er zeker geen maatschappelijke stoornis uit het plotseling afschaffen der officieele reglementering te duchten valt; anderzijds zal door deze opheffing de geheime prostitutie *niet* buitenmate toenemen, zooals trouwens de ervaring in Holland gelukkig bewezen heeft. — Of het nu overal wenschelijk is *alle* huizen, waar het plegen van ontucht door anderen tot een beroep of een gewoonte gemaakt wordt, krachtdadig te verbieden en te sluiten, laten we hier nog in het midden, maar bewonderen toch de strenge wet door den katholieken minister REGOUT in Nederland in 1911 zonder groote moeite en met goed gevolg doorgedreven.

141. De artsen moeten zich ook met groote omzichtigheid uitlaten over de algeheele geslachtelijke *onthouding*.

Deze is in de eerste plaats *geenszins in tegenspraak met de natuur*. Het voldoen der geslachtsdrift kan in geen deele op gelijken voet geplaatst worden met het nemen van spijs en drank.

Ook bij jongelingen of mannen in de volle kracht des levens blijft de *mogelijkheid* der onthouding onbeperkt bestaan. Dat ze aan velen vrij lastig wordt gemaakt door een hevige begeerlijkheid, die nog ten gevolge van persoonlijke lichtzinnigheid en reeds langdurige gewoonten, zoowel als door allerlei aanprikkelingen in de moderne samenleving, opgejaagd wordt, weet iedereen die niet

mentie et les pouvoirs publics (Parijs, 1902 vlg.); MORHARDT, *Maladies vénériennes et réglementation* (Ib. 1906); NEHER, *Die geheime und öffentliche Prostitution in Stuttgart*, etc. (Paderborn, 1912); SCHNEIDER, *Die Prostitution und die Gesellschaft* (Leipzig, 1908). Ook FOREL (*Die Sexuelle Frage*, München, 1905) laat zich tegen de bordeelen ongunstig uit. Zie ook de handelingen van de tweede *Conférence pour la prophylaxie des maladies vénériennes* (Brussel, 1902).

als een kluizenaar in de woestijn woont. Daar konden de artsen wellicht even veel over vertellen als de biechtvaders, was ook hun mond niet in den regel door een streng geheim verzegeld. — Doch wat de biechtvaders nog daarbij weten, is hoe krachtige en doeltreffende hulp in den strijd tegen de drift verstrekt wordt door de bovennatuurlijke middelen, vooral gebed en veelvuldige Communie, welke Gods Voorzienigheid juist te dien einde tot onze beschikking heeft gesteld (n. 137). Het is ontegensprekelijk, dat, waar die standvastig gebezigd worden, b. v. bij de echt katholieke jeugd, het peil der zedelijkheid over 't algemeen hooger staat, dan elders in gelijke omstandigheden. Dit loochenen is een smaad in het aangezicht der ontelbare goede kristenen beider kunne, die, hetzij in de wereld, hetzij voornamelijk in den klooster- of priesterstaat hun zuiverheid ongeschonden bewaren. Trouwens de Kerkvergadering van Trente¹ heeft uitdrukkelijk verklaard, dat « God de gave der kuischheid niet weigert aan wie Hem behoorlijk daarom smeekt, noch toelaat dat we boven onze kracht bekoord worden ». — Wie derhalve de middelen door God aangeboden niet gebruikt, moet ook niet meer over zijn eigen zwakheid klagen.

142. Dat de onthouding in den regel *evenmin schadelijk voor de gezondheid* is, noch de normale ontwikkeling van den mensch belemmert, moeten de geneesheeren met wetenschappelijken ernst bevestigen. Onthouding is veeleer *krachtbarend* voor lichaam en geest. Hier is het de rechte plaats niet om dit met uitvoerige aanhalingen te staven. We willen er slechts met nadruk op wijzen dat een dokter die, met ontzag voor de natuurlijke zedenleer door de Kerk voorgelouden, de onschadelijkheid der onthouding over 't algemeen voorstaat, ook in louter wetenschappelijk opzicht geen achterblijver is, daar hij zich in het gezelschap bevindt der beroemdste specialisten, meestendeels niet katholiek², als ASCHAF-

1. Sess. 24, de Matrim. Can. 9.

2. ASCHAFFENBURG, in *Lehrbuch der Nervenkrankheiten*, herausgegeben von CURSCHMAN (Berlijn, 1909), blz. 780; DUBOIS, *Les psychonévroses et leur traitement moral* (Parijs, 1905), blz. 390; FÉRÉ, *L'instinct sexuel* (Parijs, 1902), blz. 26 en 316; KRAEPELIN, *Psychiatrie* (Leipzig, 1903), blz. 76; v. KRAFFT-EBING, *Lehrbuch der Psychiatrie* (blz. 229-30 der fr. uitg. Parijs, 1897); LÖWENFELD, *Sexualleben und Nervenleiden* (Wiesbaden, 1903), blz. 36, 40, 54; ALL. MOLL, in *Handbuch der Sexual-Wissenschaften* (Leipzig, 1912), blz. 887-9; SEVED RIBBING, in hetzelfde *Handbuch*, blz. 945 vlg.

Even duidelijke verklaringen vindt men bij BEALE, BOUMAN, EULENBERG, FOURNIER, FÜRBRINGER, GOOD, GOY, GRUBER, HEGAR, HERZEN, MÖBIUS,

FENBURG, DUBOIS, FÉRÉ, KRAEPELIN, v. KRAFFT-EBING, LÖWENFELD, ALB. MOLL, SEVED RIBBING, enz. In 1902 te Brussel op de tweede *Conférence internationale pour la prophylaxie des maladies vénériennes* werd volgende wensch eenparig aangenomen door de ongeveer 150 specialisten en artsen aldaar tegenwoordig: « Men moet aan de mannelijke jeugd leeren, dat kieschheid en onthouding niet slechts onschadelijk, maar ook in geneeskundig opzicht ten zeerste aan te prijzen zijn. » Het is onmogelijk duidelijker te spreken.

Dat *sommige* min of meer abnormaal aangelegden, of die, door herhaaldelijk toegeven aan de geslachtsdrift, zich om zoo te zeggen nieuwe behoeften eigen maakten, in 't eerst door onthouding eenige zenuwstoringen ondervinden, mag aangenomen worden. Doch dit bewijst niet, dat de onthouding op zich zelf ongezonder is, maar alleen dat men in een bijzonder moeilijk geval andere middelen, b. v. geregeld geslachtsleven in het huwelijk, moet aanwenden.

143. ONGEHUWDE EN GEHUWDE STAAT. — Uit het voorgaande kan de katholieke geneesheer gemakkelijk besluiten, met hoeveel omzichtigheid hij over « gehuwden en ongehuwden staat » hoeft te spreken. Volgens de leer van S. Paulus (I Cor. VII, 38) verklaart de Kerkvergadering van Trente¹, dat *op zich zelf de ongehuwde staat beter is dan de gehuwde*, d. i. zedelijk edeler en hooger staande, *indien* wel te verstaan de kuischheid volmaakt

OESTERLEN, OPPENHEIM. Zelfs FOREL, die in zijn boek *Die Sexuelle Frage* (München, 1905) omtrent andere punten afschuwelijke meeningen voorstaat, spreekt over de onschadelijkheid der onthouding nagenoeg als de voornoemde geleerden (zoo b. v. blz. 468 der fr. uitg.).

Veel goede aanhalingen werden verzameld o. a. door AUFFROY (*Études*, Parijs, 1912, dl. 133, blz. 213 vlg.); BIERBAUM (*Der Katholik*, Mainz, 1910, I, blz. 68); DAMEN (*De Katholiek*, Leiden-Utrecht, 1904, II, blz. 303); FOERSTER in *Geslachtelijke zedenleer en geslachtelijke opvoedkunde* (Hoogstraten, 1911), blz. 115 vlg.; en in *Levenswandel* (Zwolle, 1911), blz. 143; FORSTMANN (*De Katholiek*, 1913, blz. 293 vlg.); FRANCOTTE en WARLOMONT (*Annales de la Soc. Scient.* 1907); GUIBERT, vert. VAN RIE, *Reiner Leven* (Kortrijk, 1912); LOSLEVER, *Amour libre ou fidélité* (Leuven, 1911), blz. 219 vlg.; NUIJENS, *Malthus' Leer* enz., blz. 101 vlg.; SYLV. STALL, *What a young man ought to know*; ook in het boekje *Het Huwelijk* (vert. uit het duitsch *Die Ehe*, Donauwörth, 1904), Amsterdam, zonder datum, blz. 95 enz. (toch niet alleszins aanbevelenswaardig).

1. Sess. 24 de Matrim., Can. 10. — Meer daarover bij DE SMET, blz. 75 vlg. der fr. uitg.

onderhouden wordt, en wel juist omdat hierin een volkomen meesterschap van geest en wil over het vleesch verwezenlijkt is. Wien dit ideaal onbereikbaar schijnt, doet, naar den Apostel zelf (ibid. 9), beter met het huwelijk aan te gaan, dan zóó door zijn drift verteerd te worden dat hij ongeoorloofd geslachtsgenot zoekt. — Ook moet men, om een degelijk oordeel te vellen, in elk bijzonder geval alle omstandigheden in acht nemen, inzonderheid de beweegreden waarom iemand ongehuwd blijft. Het celibaat uit kleinzieligheid of zelfzucht verkozen verdient geen lof; waar het daarentegen om edele en godsdienstige redenen ridderlijk en kuisch behouden wordt, mag het principieel niet afgekeurd worden.

144. Het *huwelijk* wordt in den regel aan niemand in het bijzonder als een plicht *opgelegd*. Gods woord « Groeit en vermenigvuldigt u » (Gen. I, 28) bevat hoogstens voor het menschelijk geslacht in 't algemeen een strikt bevel, niet voor 'de enkelingen, tenzij deze, zooals Adam en Eva, de eenige bestaande vertegenwoordigers der menschheid waren.

In heel bijzondere omstandigheden nochtans, zoo b. v. een bepaald huwelijk volstrekt noodzakelijk was, tot het welzijn eener familie¹, kon daartoe uit welbegrepen naastenliefde (n. 41) gewetensplicht ontstaan.

145. Niet zoo zelden echter is een *goed huwelijk* aan een gezonden jongen man zoowel door den arts als door den biechtvader *aan te raden*, om hem al te groote bekoringen en opwellingen van drift te sparen.

Om dezelfde reden is het soms heelemaal afkeurenswaardig het huwelijk van een volwassen jongen man *te lang uit te stellen*. Al was het, van louter medisch standpunt uit, wellicht beter nog eenige jaren te wachten, toch moeten de zedelijke redenen soms

1. Het is hier de plaats niet, om uitvoerig uit te weiden over het gezag dat de *ouders* al of niet hebben, om den huwelijken staat in het algemeen, of een echtverbintenis met een bepaalde partij, op te leggen of te verbieden. Ofschoon de « ouderlijke macht » niet reikt tot den keus van den levensstaat van de kinderen, moeten ze toch in den regel desaangaande geraadpleegd worden; maar strikt hun gezag laten gelden mogen ze slechts, wanneer een bepaald huwelijk reeds door Gods wet verplichtend of, wat meer voorkomt, verboden is.

den doorslag geven. Dr FRANCOTTE zegt heel wel ¹: « Wanneer de kuischheid op het spel staat en er anderszins geen ernstig bezwaar tegen is, moet men een jongeling van 22 jaar niet in naam der geneeskunde van het huwelijk afhouden. » — Ook laat de Kerk zich geenszins ongunstig uit omtrent betrekkelijk vroegtijdige huwelijken, maar laakt veeleer den in sommigen gezinnen onwrikbaar geldenden regel: « Een jongeling mag nooit in den echt treden, wanneer in geldelijk opzicht de toekomst nog niet heelemaal verzekerd is. » Ook is het betreurenswaardig dat door sommige verordeningen het huwelijk van bepaalde klassen van menschen feitelijk te lang wordt verschoven.

146. ONWENSCHIELIJK HUWELIJK. — In zekere gevallen zal de arts, om redenen van geneeskundigen aard, het *huwelijk afraden*. Al wordt hij niet bepaaldelijk hierover geraadpleegd, toch is hij niet zelden, uit naastenliefde jegens zijn cliënt en de andere partij, verplicht (n. 41) een woord van waarschuwing te doen hooren. Dit geldt vooral wanneer het huwelijksleven zelf groote schade zou berokkenen, hetzij aan den cliënt zelf, indien hij b. v. te zwak van gezondheid is, hetzij aan de andere partij, indien er b. v. gevaar is van besmetting door een erge aanstekelijke kwaal. In dit geval maakt de cliënt zich schuldig aan zonde en bedriegerij, als hij vóór het huwelijk dit gevaar niet behoorlijk aan de belanghebbende partij bekend maakt. In hoever het beroepsgeheim soms een verwittiging door den arts zelf toelaat, werd reeds n. 105 gezegd.

Zoo luidt de zedelijke leer. Of er feitelijk erge aansteking te vreezen is, moet de geneeskunde over 't algemeen en de dokter in elk bijzonder geval uitmaken, inzonderheid hoelang iemand, die aan een geslachtsziekte geleden heeft, het huwelijk dient uit te stellen, of er zelfs heelemaal van af zou moeten zien.

De arts vergete ook niet het huwelijk *tusschen bloedverwanten* stellig af te raden, althans binnen de graden door het kerkelijk recht vastgesteld. De kerkelijke wetgeving omtrent die huwelijksbeletselen — het weze terloops aangestipt — wordt onder andere redenen ook door de geneeskunde gerechtvaardigd.

147. Het spreekt van zelf, dat de geneesheer zijn cliënt van het huwelijk afhouden moet, zoo hij duidelijke teekenen ontdekt van

1. *Annales de la Soc. Scient.* 1906-7. Suppl., blz. 12.

volkomen en levenslang¹ *geslachtelijk onvermogen*². Dit gebrek overigens belet voor God en het geweten de geldigheid van het huwelijk³.

Insgelijks moet de arts zijn trouwlustigen cliënt verwittigen, zoo hij bij hem teekenen van *onvruchtbaarheid* opmerkt. In den regel immers mag in dit geval het huwelijk niet gesloten worden, tenzij de lijdende partij haar gebrek aan de andere openbare : zwijgen ware van harentwege bedrog. — Toch is louter onvruchtbaarheid geen beletsel tot de geldigheid van het huwelijk.

148. Uit den grondregel in zake *verminking* (n. 87) volgt duidelijk dat een heilkundige behandeling, die rechtstreeks aanleiding geeft tot geslachtelijk onvermogen of onvruchtbaarheid, nooit toegelaten is om, zooals sommigen meenden, een einde te stellen aan de gewone bekoringen tegen de kuischheid of om zwangerschap te voorkomen⁴. — Daarmee is in den regel de *ontmannings* veroordeeld, alsook het verwijderen van baarmoeder of eierstokken bij de vrouw (behandeling van PORRO). Slechts wanneer die lichaamsdeelen zelve abnormaal of ziekelijk aangedaan zijn zoodat ze, juist daardoor en ook buiten alle zwangerschap om, onvermijdelijk levensgevaar veroorzaken indien ze niet worden verwijderd, mag

1. In het kerkelijk recht wordt het geslachtelijk onvermogen als *levenslang* aangezien, wanneer het niet genezen kan, noch met de jaren, noch door een heilkundige behandeling zonder levensgevaar.

2. Men verwarre geenszins het geslachtelijk *onvermogen*, d. i. de ongeschiktheid tot normale betrekkingen, met de *onvruchtbaarheid* of bloote onbekwaamheid tot voortplanting : deze is praktisch in het onvermogen begrepen, doch niet omgekeerd.

3. De vraag kan derhalve gesteld worden, of een geneesheer welke dit *huwelijksbeletsel* in zijn cliënt opmerkt, het aan de kerkelijke overheid moet aangeven, zoo de cliënt toch moedwillig, met of zonder bedrog der andere partij, het huwelijk wil uiterlijk aangaan. Dergelijke bekendmaking is niet verplichtend, want hier mag het beroepsgeheim als overwegend gelden, en het blijft doorgaans mogelijk later alles in orde te brengen, nl. door scheiding der schijngehuwen.

4. Al was het uitblijven van zwangerheid redelijk gewenscht, ja, wellicht in geweten te behartigen (n. 161), dan zijn daarom nog niet *alle* middelen daartoe geoorloofd, allermint een operatie die onvermogen of onvruchtbaarheid teweegbrengt. Er blijft immers altijd een onlaakbaar middel over, nl. onthouding. Hier geldt ook de regel : de geslachtelijke betrekkingen mogen nooit vrijwillig onvruchtbaar worden gemaakt, nl. met het bepaald doeleinde van zwangerschap te voorkomen (n. 138, 158 vlg.). Alleenlijk met dit doelwit het teelvermogen laten wegnemen staat met *nieuw-malthusianismus* gelijk.

de heelmeeester de hand leenen tot uitsnijding, nagenoeg zooals hij in een dergelijk geval arm of been afzetten zou. Zie ook n. 179.

149. Dit alles is ook van kracht wanneer de heekundige behandeling op zich zelf wel minder aanzienlijk is, maar toch geslachtelijk onvermogen of althans onvruchtbaarheid veroorzaakt, b. v. toepassing van Röntgen- of radiumstralen op de eierstokken, doorsnijding van beide eileiders (*oophorectomia*) bij de vrouw, of van beide zaadleiders (*vasectomia*) bij den man. Het vernietigen der teelkracht, al geschiedt dit ook door een onaanzienlijke operatie, is voorwaar als zoodanig reeds gewichtig genoeg, om als erge verminking en derhalve als in den regel grootelijks zondig bestempeld te worden¹. — Werd het echter eens bewezen, dat de vasectomie een erge, bepaald ziekelijke of abnormale geslachtelijke overprikkeling geneest, dan zou het wellicht toegelaten zijn tot die behandeling, als tot het eenige mogelijke geneesmiddel, zijn toevlucht te nemen (n. 29).

In sommige der Vereenigde Staten van Amerika wordt deze operatie door de wet opgelegd, niet alleen aan misdadigers², maar ook aan sommige min of meer onschuldige abnormalen. Dat de Staat die verminking als een straf op boosdoeners mag toepassen, wordt reeds met reden betwist. Maar het gaat alle paal en perk te buiten zé ook aan onschuldigen op te leggen! Het mag wenschelijk wezen voor het algemeen welzijn, dat dergelijke ongelukkigen geen kroost verwekken. Maar dit kan door onthouding bereikt worden en «het doel wettigt de middelen niet». Evenmin wordt dit goedge maakt door de gebeurlijke toestemming der onschuldigen, daar ze in een ongeoorloofde verminking niet eens geldig toestemmen kunnen (n. 87).

150. Wij, katholieken, moeten op onze hoede zijn, om ons niet

1. *Daar toe* juist komt weinig of niet in aanmerking of de vasectomie louter onvruchtbaarheid teweegbrengt, ofwel levenslang of geneesbaar onvermogen (indien nl. de teelkracht door een lichte heekundige behandeling zeker kan hersteld worden). Over de eigenlijke uitwerking der vasectomie zijn artsen en theologanten het nog niet heelemaal eens. — Alleen in geval van levenslang onvermogen ware het huwelijk voor God en geweten ongeldig (n. 147). Over heel dit vraagstuk zie o. a.: DE SMET (vooral in *Coll. Brug.* 1912), FERRERES, LEHMKUHL, (*Cas. Consc.* 4 uitg. I, n. 373 vlg.), MICHAUD, WOUTERS en verscheidene artikelen van artsen en theologanten in de amerikaansche *Ecclesiastical Review*. — Zie Boekenlijst VI.

2. In Indiana, Californië, enz.

te laten verbluffen en *te ver* meesleepen door een zekere streving naar lichamelijke gezondheid van het menschelijk ras. In den grond is die strekking niet afkeurenswaardig (n. 154), mits ze niet in zuiver materialismus ontaarde, alsof nl. « gezond vleesch » het eenige of voornaamste doel van den mensch op aarde diende te zijn. Sommige voorstanders van « *eugenics* », zegt FOERSTER¹ « verkondigen een reglement voor menschenteelt, dat in den paardenstal thuis hoort ». Dat men zooveel mogelijk 's volks gezondheid en lichaamskracht bevordere, en voor geneesheeren ligt hier een even uitgestrekt als vruchtbaar arbeidsveld open, maar daarbij moeten toch de juiste grondstellingen geëerbiedigd, nl. dat het lichamelijk welzijn niet het hoogste goed is, noch met op zich zelf laakbare middelen mag nagestreefd worden.

151. Is het wenschelijk dat *de Staat* volstrekt het (burgerlijk) *huwelijk ontzegge*², aan ongelukkigen wier nakroost, om den waarschijnlijksten erfelijken last, « *undesirable* » blijft? — Het antwoord op deze vraag zal over 't algemeen *ontkennend* luiden. Benevens de willekeur, die bij de toepassing van zoo'n wet wel eens te vreezen is, moet men niet vergeten, dat de volmacht van den Staat omtrent huwelijksbeletselen paal en perk heeft³. Het ware schier onbegrijpelijk, dat de Staat het uitoefenen van een der voornaamste natuurlijke rechten en persoonlijke vermogens volstrekt zou verhinderen, wanneer de natuurwet zelf dit niet verbiedt. En daar hij bij zoo'n wet geen onderscheid tusschen gedoopten en ongedoopten maakt, neemt hij tevens den schijn op zich van al te eigenmachtig in zake huwelijk der kristenen op te treden: hij spreekt immers en handelt alsof de burgerlijke schijnband de echte huwelijksverbintenis ware. Verstandhouding daaromtrent met de Kerk is niet onmogelijk, en mag dus nooit door kristelijke wetgevers over het hoofd worden gezien. Eindelijk, indien de Staat

1. *Sexualethik*..., blz. 103. — « Au Congrès Eugénique de Londres on fit un rapport sur les opérations faites dans un but de prophylaxie héréditaire. Ce rapport fut présenté par le Comité de l'Association des éleveurs américains, et l'on aperçoit par ce fait la parenté entre l'eugénisme et l'élevage des animaux. » Aldus heel koeltjes ENSCH en MASAY in hun in menig opzicht afkeurenswaardig boek: *Les droits de l'enfance dans l'organisation de la médecine préventive*, blz. 60.

2. Dergelijke wetten bestaan in sommige der Vereenigde Staten van Amerika: Michigan, Minnesota, Kansas, New-Jersey. Zie DE SMET, n. 337.

3. Zie mijn *Rechtelijke Plichtenleer*, n. 104 vlg.

aan zoo'n minderwaardigen zijn huwelijk ontzegt, zullen ze toch wellicht in ontucht kinderen telen.

152. Dezelfde beschouwingen komen ook van pas bij het oplossen van een ander vraagstuk, dat eenigszins op het vorige gelijkst: Is het wenschelijk dat de Staat een gunstig medisch getuigschrift eische als voorwaarde tot het (burgerlijk) huwelijk? — Het is voorzeker allerwenschelijkst, dat vóór het huwelijk de gezondheids-toestand van beide partijen ernstig in aanmerking genomen worde, niet alleen om de lichamelijke welvaart van het volk in 't algemeen, doch nog dringender om het geluk van het toekomstig echtpaar te verzekeren. Wegens gezondheidsredenen is het soms niet alleen raadzaam, maar zelfs in geweten verplichtend, het huwelijk achterwege te laten. Trouwens reeds boven (n. 105, 146-7) werd er op gewezen, dat sommige ziekten of gebreken aan de andere partij vóór het huwelijk moeten bekend gemaakt. Maar of daarom de Staat een medisch onderzoek kan of mag opleggen, is een andere vraag. Zie *Rechtelijke plichtenleer*, n. 104^{bis}.

153. Ware het niet verkieslijker, zonder eenige Staatsinmenging, in de gezinnen stil aan de *gewoonte* te doen aannemen van nooit, tenzij na medische raadpleging, in den echt te treden? Overal moest men deze opvatting ingang doen vinden, dat het niet meer dan redelijk en geenszins smadelijk is, zoo de ouders hun kinderen niet uithuwen, zoolang de andere partij geen oprecht en betrekkelijk gunstig getuigenis van een geneesheer aanbrengt. Wat een dergelijk getuigschrift, met bescheidenheid en tevens met voldoende klaarheid, moet zeggen, hoeft hier niet nader bepaald te worden. — Het ware wellicht nog kiescher en even doelmatig, dat beide partijen van elkander een verzekering op het leven eischen, wel te verstaan bij een maatschappij, welke een medisch onderzoek als voorwaarde der verzekering doet ondergaan.

Het spreekt ook van zelf, dat, om reden van *beroepsgeheim*, de gewone dokter in den regel weigeren zal alle dergelijk getuigschrift, hoe gunstig het ook in aller waarheid luiden zou, omtrent zijn cliënt te geven (vgl. n. 112). Het noodige onderzoek wordt veel beter door een vreemden arts gedaan, die, niet als de behandelende dokter optredend, het getuigschrift met alle oprechtheid mag en moet opstellen (n. 118). Overigens is zijn beroepseer en zijn persoonlijk belang daarbij betrokken.

Was de gewoonte wederkeerig een getuigschrift te vragen eenmaal ingeburgerd, dan verdween alle bezwaar en nadeel als van zelf. De jonge heer zou zijn huwelijksaanzoek uitstellen, zoolang hij geen deugdelijk medisch getuigenis voorleggen kan, en van hun kant zouden de ouders der jonge dochter op dergelijk aanzoek niet ingaan, zoolang ze geen voldoende waarborg omtrent haar gezondheidstoestand kunnen geven. Eindelijk had hij geen reden tot klagen meer wie, dezen waarborg vrijwillig verwaarloozend, na het huwelijk moest inzien, dat de gezondheid zijner wederhelft te wenschen overlaet.

154. In de voorgaande nummers (149 vlg.) is het misschien opgevallen, dat we, tot het ontraden van het huwelijk of het aanprijzen der onthouding, niet in de eerste plaats nadruk legden op den ongelukkigen toestand, waarin de *kinderen van ongezonde of min of meer abnormale ouders* zich naar allen schijn door overerving zullen bevinden.

Voorzeker al wie nakomelingen verwekken zal, moet in geweten, uit oprechte liefde tot hen, *bij voorbaat zijn gedrag en gezondheidstoestand zóó regelen*, dat hij zijn kinderen niet noodeloos doet lijden. Hartscheurend is het om aan te zien, hoe sommige menschen, b. v. door verslaafdheid aan den drank, in zich zelf het vergift aan 't brouwen zijn, dat in hun arme kleinen vroegtijdig het levenssap zal besmetten; hartscheurend hoe arme stumperds hun leven lang als 't ware het wangedrag van vader of moeder uitboeten!

Ook is het voor menschen die, door of zonder hun schuld, feitelijk reeds ongezond zijn, in den regel zeer *aanbevelenswaardig* van het huwelijk, of, indien ze reeds getrouwd zijn, van het gebruik er van af te zien. Daartoe ontstaat echter geen strikte gewetensverplichting alleen uit het gevaar ongelukkige kinderen te verwekken. Deze zoogezegde *plicht* wordt met aandrang voorgehouden — en van hun standpunt uit niet zonder grond — door al degenen die, geen ander leven aannemende, het voordeeliger achten niet te bestaan, dan op aarde een ongelukkig leven te leiden. Doch een geloovige weet, dat ook in armzalige lichamen een redelijke ziel woont, welke naar Gods gelijkenis geschapen is, en door de heiligmakende genade het kinschap Gods en het eeuwig geluk des hemels, ondanks alle aardsche smart, bekomen kan. Daarom is althans in het licht der spiritualistische beginselen het woord van S. THOMAS volle waar-

heid: *Melius est ei sic esse, quam penitus non esse*¹: voor het kroost is het nog beter zóó te zijn, dan heelemaal niet.

155. GEBREKEN BIJ ECHTGENOOTEN. — Wanneer het huwelijk aangegaan is, en de geneesheer, dan eerst bij de echtgenooten geroepen, een kwaal ontdekt die veeleer van den echt had moeten doen afzien, zal hij er in de eerste plaats stipt voor zorgen geen woord te laten ontglippen, dat liefde en vrede in het gezin wellicht voor altijd zou verwoesten. Hij zal nochtans aan den zieke behoorlijke voorzorgen opleggen, om de andere partij tegen aansteking te behoeden. Zie n. 162 omtrent de geslachtelijke betrekkingen; ook n. 93, 106-8.

156. Indien hij bij een der echtgenooten geslachtelijk *onvermogen* aantreft, verbiedt hem natuurlijk het beroepsgeheim, dit aan de *andere* helpt te verraden (vgl. n. 93). Moest dit gebrek zelfs als levenslang beschouwd worden (n. 147 aant.) en bestond het zeker reeds op het oogenblik van het huwelijk, dat derhalve ongeldig was, toch is het doorgaans beter, het ook voor de *betrokken* partij bedekt te houden, ten einde haar allerlei gewetensangsten en ander ongemak te sparen en haar goede trouw nopens de geldigheid der echtverbintenis niet te storen. Schijnt integendeel de echtgenoot te weten, dat onvermogen het huwelijk ongeldig maakt, en wendt hij zich nu bepaaldelijk tot den arts, om zich te vergewissen of bij hem zulk een beletsel en derhalve de ongeldigheid van zijn huwelijk door de Kerk zou erkend worden, dan moet de geneesheer hem voorzeker de volle waarheid zeggen.

157. Telkens als een dokter, in zake huwelijks geldigheid, door de *kerkelijke rechtbank* gelast wordt als *deskundige* den medischen kant van het geval toe te lichten, moet hij eerst goed weten, waarover zijn meening en getuigenis door het kerkelijk gerecht ingeroepen wordt, en daarop, het overgroot belang van beide partijen en zijn eed indachtig, met nauwgezette oprechtheid antwoorden. Zoo de persoon, wiens onderzoek den geneesheer opgedragen wordt, zijn cliënt is, zal hij in den regel die taak weigeren. Zie de algemeene grondstellingen boven n. 118 en vgl. n. 113. — Als *getuige*

1. S. THOMAS (Suppl. q. 64. a. 1 ad 4) sprekende van huwelijksbetrekkingen tusschen echtgenooten, die reeds door melaatschheid aangetast zijn. — Deze redeneering — men lette er wel op — laat niet besluiten tot geoorlooftheid van betrekkingen, waardoor een reeds bestaande en gezonde fetus grootelijks kan benadeeld worden, b. v. door een aanstekelijke kwaal (n. 164): een reeds bestaande mensch heeft een verworven recht op ongedeerdheid.

gedrage de arts zich eveneens volgens de eischen van het beroepsgeheim en van de kerkelijke wetgeving.

158. HUWELIJSLEVEN. — Ook in het huwelijk zelf — het werd reeds boven (n. 138) bewezen — moet het geslachtsleven op het telen en behoorlijk opvoeden van kinderen gericht zijn, zoo althans dat er geen volkomen geslachtelijk genot bedoeld, rechtstreeks of roekeloos ¹ veroorzaakt, noch vrijwillig met genoegen aangenomen mag worden, als dit verband met de voortteling moedwillig wordt te niet gedaan ².

Dit laatste gebeurt tegenwoordig maar al te dikwijls, helaas, in de NIEUW-MALTHUSIAANSCHEN GEBRUIKEN, *met of zonder stoffelijke voorbehoedmiddelen* ³. — In beide gevallen worden deze handelingen door de theologanten *onanismus* ⁴ geheeten, nl. de zonde van *Onan*, die daarom, zooals de H. Schrift verhaalt, door God met den dood gestraft werd.

Daar het malthusianismus het *algemeen welzijn*, door aanzienlijke beperking der geboorten, met groot onheil bedreigt, is de Staat, hoe vrijzinnig ook, zonder eenigen twijfel bevoegd om de malthusiaansche propaganda te keer te gaan: de wet kan en moet b. v. den *verkoop* niet alleen van middelen tot vruchtafdrijving, maar ook tot voorkoming van zwangerschap streng verbieden ⁵. Zie ook n. 37, 170.

1. Met dit woord beduiden we de gevallen waar het ongeregeld volkomen geslachtsgenot wel niet bedoeld, doch onrechtstreeks veroorzaakt wordt, zonder, om een betrekkelijk gewichtige reden, van zonde vrijgepleit te kunnen worden (n. 139).

2. Dit is het geval telkens als er *zelfbevelekking of seminis effusio solitaria* gepleegd wordt, al poogde men daarbij het verband met de voortplanting te herstellen. Zoo moet het antwoord van het *S. Officium* (24 Maart 1897) uitgelegd, waarbij een bepaalde wijze van *kunstmatige bevruchting* als zondig verklaard werd. Waar echter alle ongeoorloofd geslachtsgenot uitblijft, moet kunstmatige bevruchting niet als zondig bestempeld worden.

3. Wie beweren zou, dat hij malthusiaansche middelen bezigt tot voorkoming van *besmetting* veeleer dan van zwangerschap, dien moet men aanstonds te woord staan met de grondstelling: « Het doel wettigt de middelen *niet* » (n. 29): het gebruik van voor behoedmiddelen vernietigt moedwillig het verband tusschen voortteling en geslachtelijk genot, en maakt dus dit laatste en heel de handeling zondig op zich zelf (n. 138).

4. De geneesheeren beduiden met het woord *onanismus* veeleer zelfbevelekking of masturbatie.

5. Op 21 Maart 1920 heeft de « *Nationale Pharmaceutique* », waarbij 1400 belgische apothekers aangesloten zijn, een wensch in dien zin aan de Regeering overgemaakt.

Men zegge niet dat dit verbod het euvel niet verhelpt, vermits bij gemis van stoffelijke voorbehoedmiddelen, men er toch *andere*, b. v. inspuitingen, zal aanwenden, en dit wel met nadeel voor 's volks gezondheid, omdat hierdoor niet zooals door de echte « voorbehoedmiddelen » het gevaar voor geslachtelijke besmetting wordt geweerd. — Laten we antwoorden dat de voorkoming van zwangerschap, zoo niet uitgeroeid, dan toch machtig zal tegen-gewerkt worden, wanneer de « veiligste », de meest aanlokkende middelen niet meer in den handel zijn.

Ook wordt wel eens tegen dit verbod ingebracht dat « *zoolang de Staat ontuchthuizen officieel dult*, hij het recht niet heeft den verkoop van voorbehoedmiddelen tegen te gaan, omdat deze een bepaalden waarborg tegen geslachtelijke besmetting verschaffen. De Staat zegt men, moet aan degenen die van zijn toelating gebruik maken, ook de vrijheid laten zich tegen de geslachtsziekten te beschermen ». — Dat de Staat in den regel veel beter (n. 140 bis) en ook *logischer* handelen zou, met den verkoop van malthusiaansche middelen en alle ontuchthuizen tevens te verbieden, is ook onze diepe overtuiging. Dat hij nochtans het *recht* tot verbod dier middelen niet hebben zou, zoolang hij de bordeelen niet officieel afschaft, schijnt onhoudbaar. Dit recht immers volgt rechtstreeks uit zijn bevoegdheid tot behartiging van het algemeen welzijn, en blijft bestaan, hoe onlogisch hij ook handele omtrent andere punten. Daarenboven dult hij slechts de ontuchthuizen, en zijn houding mag nooit voor iets meer dan een afgedwongen toegevendheid, zonder eenige goedkeuring, opgevat worden. Wanneer nu iemand een kwaad « dult » tegen wil en dank, moet hij toch niet noodwendig ook de middelen dulden, welke de aantrekkelijkheid van het kwaad nog vergrooten; hij mag die integendeel opzettelijk verbieden, opdat men van zijn afgedwongen door-dvingeren-zien minder gebruik make. De Staat zet nooit iemand aan tot bordeelbezoek; na het verbod der voorbehoedmiddelen, zou hij door zijn houding nog dringender zeggen: Pas op, schuw die plaatsen al meer en meer, omdat ge er voortaan grooter gezondheidsgevaar zult te ontmoeten! — Men merke daarbij op, dat er nu tegen de geslachtsziekten behoedmiddelen zijn zonder malthusiaansche strekking. In dit opzicht (zie immers n. 140) verdienen die geen afkeuring. Maar het feit dat zoo'n middelen bestaan, ontnemt nu voor goed allen schijn van grond aan de bewering: « De Staat, die bordeelen dult, moet streng logisch

ook den verkoop van voorbehoedmiddelen tegen besmetting en zwangerschap tevens toelaten. »

Anderen komen met de volgende opwerping: « Een der redenen die men voorwendt om het dulden van ontuchthuizen onder toezicht te rechtvaardigen, is juist het *bestrijden van geslachtelijke besmetting*. Nu zou de Staat door het verbod van voorbehoedmiddelen dit bestrijden grootendeels vrijdelen! » — Het is niet moeilijk te antwoorden: de Staat mag nooit de geslachtsziekten te keer willen gaan door zedelijk laakbare middelen, nl. door de « voorbehoedmiddelen », ook niet in de bordeelen, maar wel door het medisch *toezicht*. Is nu dit toezicht feitelijk onmachtig om de geslachtelijke besmetting te voorkomen, dan is daar niets anders uit te besluiten dan dat het officieel dulden der huizen van ontucht hoe langer hoe minder gewettigd is. Daarbij mag niet uit het oog verloren worden, dat de geslachtsbetrekkingen met voorbehoedmiddelen, ook in de bordeelen, een grooter zonde zijn, als wezende « onkuischheid tegen de natuur ».

Blijft men nog aanhouden, zeggende: « Er zal toch altijd in de ontuchthuizen onkuischheid tegen de natuur gepleegd worden, b. v. door inspuitingen; welnu, dan is het nog beter dat die zonde geschiede met behoedmiddelen ook tegen geslachtsziekten (wat geen « grooter » zonde is dan behoedende inspuitingen). Daarom moet althans in *die* huizen de verkoop van malthusiaansche middelen niet wettelijk verboden wezen. » — We antwoorden: zoo die middelen alleen in de bordeelen te bekomen zijn, groeit de noodlottige aantrekkelijkheid dier holen des verderfs nog aan, en ten andere zal het bedoelde gebruik niet binnen die muren beperkt blijven. Alles wel gewikt en gewogen, blijft het dus vast staan dat, al gaat de Staat voort de ontuchthuizen officieel te dulden, het toch beter is voor het algemeen welzijn den verkoop van voorbehoedmiddelen overal, ook in de bordeelen, te verbieden. — Zie NUIJENS, blz. 69 vlg.

In afwachting eener strenge wet ter bestrijding van malthusiaansche propaganda, kan toch a. 383 vlg. van ons Strafwetboek zoo goed mogelijk benuttigd worden, tot vervolging van zedenkwetsende en vooral malthusiaansche woorden, schriften of daden.

159. Voor alle artsen is het strenge gewetensplicht, het zoowel maatschappelijk als zedelijk euvel van het malthusianismus te *helpen bestrijden* (n. 41). Zonder hun praktische hulp, blijven heel

dikwijls de waarschuwingen der kerkelijke overheid en al de moeite der biechtvaders zonder noemenswaardigen uitslag.

Daarom moeten ze in de allereerste plaats zich wel wachten voor elke uiting, welke dit afschuwelijk misbruik als schijnbaar redelijk of nuttig zou kunnen vergoelijken, en daarentegen steeds dieper den onwrikbaren grondregel (n. 138) inplanten: *geen lust zonder gebeurlijken last* van kinderopvoeding en familieonderhoud. Zoo en niet anders heeft de natuur het voldoen van de geslachtsdrift bedoeld¹. Voorzeker mogen, volgens de zedenleer, bij het aangaan en het gebruik van het huwelijk ook nog *bijkomende redenen*, o. a. het bedaren der begeerlijkheid en het bewijzen van wederzijdsche liefde beoogd worden. Doch juist omdat volgens de orde der natuur die redenen maar bijkomend zijn, kunnen ze geen betrekkingen rechtvaardigen, waarbij het voornaamste doeleinde van het huwelijk vrijwillig uitgesloten wordt.

Met dezelfde beslistheid, die *geen uitzondering* duldt², moet de arts ook de meening bekampen dergenen die wel over 't algemeen tegen het malthusianismus zijn, doch het *in sommige gevallen*, b. v. armoede, ongesteldheid der gebeurlijke vrucht, enz. en vooral op raad van een geneesheer, op « *medische indicatie* », geoorloofd achten. Indien een handeling op zich zelf zedelijk kwaad is, kan ze niet zedelijk goed worden, omdat een dokter ze voor de gezondheid van zijn cliënt nuttig acht (n. 84).

De arts is wel niet beroepshalve verplicht het *zedelijk en maatschappelijk kwaad* van het malthusianismus breedvoerig aan zijn cliënten uiteen te zetten, en daarom zullen we daar niet verder over uitweiden. Toch kan hij ook in dit opzicht meer dan eens een goeden raad geven, en heeft hij zoo gelegenheid aan het ware welzijn van enkelingen en gemeenschap, uit naastenliefde, mee te werken.

Als geneesheer moet hij echter vooral van medisch standpunt

1. Zie dit uitvoeriger bewezen in de werken van De SMET, FORSTMANN en AUSEMS, KNOCH, VERMEERSCH (b. v. *Le problème de la natalité*, blz. 50 vlg.) enz. op onze Boekenlijst VI, VII vermeld. — Door de hier aangehaalde schrijvers wordt, van katholiek standpunt uit, geheel het vraagstuk van het nieuw-malthusianismus besproken. Ook, vooral in geneeskundig opzicht, in de boeken van ANTONELLI, GEMELLI, NUIJENS, SURBLED; in talrijke artikelen in *Bulletijn van den Bond tegen de Ontvolking* (Antwerpen); in *Ons Geloof*, 1913, blz. 467; 1914, blz. 308.

2. FORSTMANN en AUSEMS, blz. 81 vlg.

uit gezonde gedachten tegen het malthusianismus trachten te verspreiden. — Verre van een zekere onthouding in het huwelijk als onnatuurlijk, buitengewoon of onmogelijk voor te stellen¹, dient hij deze te gepasten tijde aan te prijzen, niet slechts om ook den gehuwden man over zich zelf eenigszins meester te leeren blijven, maar tevens om aan het lichaam een weldoende rust en kalmte te laten genieten. — Anderzijds mag de geneesheer noch het *physiologisch voordeel*, hetwelk voor de vrouw uit het moederschap, noch het *physiologisch nadeel*, dat voor haar uit malthusiaansche handelingen voortvloeit², verzwijgen. Binnen de perken der zuivere waarheid blijvend, moet hij doen opmerken dat in geneeskundig opzicht niet alle voordeel aan den kant der voorkoming van zwangerschap gelegen is! — Eindelijk zal hij wijzen op het *psychisch nadeel* dezer handelwijze, door een onkatholieken franschen arts aldus kernachtig samengevat: « Les relations frauduleuses laissent tristes ceux qui s'y sont adonnés; elles ne vont pas sans une ombre de remords... L'homme donne sa mesure en tant que moralité... La femme contrainte à participer à des actes frauduleux hors nature, se sent grandement atteinte dans sa dignité... L'amour est tué par le dégoût et l'adultère est proche... »

160. In de tweede plaats mag de geneesheer nooit zijn beroep zoo onteeren, dat hij een malthusiaansche handelwijze, met of zonder gebruik van stoffelijke voorbehoedmiddelen, zou aanbevelen. — Er kan soms *twijfel* ontstaan of een bepaalde handeling als onanistisch of malthusiaansch moet verworpen worden. Vooraleer deze aan zijn cliënt voor te schrijven, moet de geneesheer doorgaans den raad van een bekwamen zedenleeraar inroepen, omdat de algemeene grondregel van het huwelijksleven (n. 158) in een min of meer ingewikkeld geval niet altijd een zonneklare toepassing veroorlooft. Nooit mag men uit het oog verliezen, dat onverschillig welke handelwijze of opzettelijk veroorzaakte omstandigheid, die bij volkomen geslachtelijk genot alle waarschijnlijkheid van bevruchting zou vernietigen, zwaar zondig is in de oogen van God;

1. We hoeven hier niet te herhalen, *mutatis mutandis*, met betrekking op echtelingen, wat we reeds n. 141-2 daarover in 't algemeen gezegd hebben. — Zie NUIJENS, blz. 100 vlg.

2. Daarover o. a. DAMEN in *De Katholiek*, 1904, II, blz. 114 vlg.; DESPLATS, (uitg. Leuven, 1910, blz. 40 vlg.); FORSTMANN en AUSEMS, blz. 9, 18, 20 vlg. 81 vlg.; NUIJENS, blz. 86 vlg.; PINKHOF, blz. 25 vlg. enz. — Boekenlijst VII.

waar echter die waarschijnlijkheid wel vermindert, doch nog wezenlijk bestaat, kan men uit dien hoofde nog niet tot groote schuld besluiten.

Juist gelijk de apotheker (zie n. 158 aant.), mag de arts *nooit malthusiaansche middelen bezorgen of leeren gebruiken*. — Inzonderheid omtrent het aanraden, voorschrijven of toedienen van inwendige *wasschingen* of inspuitingen, dient hij wel in acht te nemen dat deze geenszins toegelaten zijn op een wijze of op een oogenblik, waarop ze de bevruchting verhinderen¹, b. v. *in de eerste uren na de betrekkingen*. Niet zoo zelden geven daaromtrent sommige artsen, uit zedelijke onwetendheid of kwaadwilligheid, een verfoeilijken raad. Er bestaat trouwens feitelijk geen andere reden dan voorkoming van zwangerschap, om die wasschingen juist in de eerste uren na de betrekkingen te doen. Of kwam eens daartoe een reden van geneeskundigen aard voor, b. v. stilling van buitengewonen bloedstoeeloop met jeukte en ongemak, dan was die nog niet voldoende om de orde der natuur te verwoesten.

Er blijft dus den geneesheer niets anders over dan de onthouding² aan te raden, indien hij om gezondheidsredenen tegen alle zwangerschap meent te moeten waarschuwen.

161. Die waarschuwing moet hij stellig geven, hoewel zonder eenige overdrijving, wanneer er wezenlijk *ernstig levensgevaar* voor zijn cliënte *uit de bevruchting* volgen zou. — Doch — en dit is van het allergrootste belang — sommige geneesheeren overschatten dit gevaar, en spreken derwijze dat ze in de echtgenooten een onoverwinbaren afschrik van normale betrekkingen verwekken. Die plichtvergeten artsen hebben wellicht de grootste schuld aan het voortwoekeren van het malthusianismus. — Indien ze niet zoo

1. Een enkele uitzondering schijnt billijk: een heelemaal tegen wil en dank *verkrachte* vrouw mag door wasschingen trachten de bevruchting te voorkomen. Maar ook zij moet zich onthouden van wasschingen die vruchtafdrijving kunnen veroorzaken (n. 167): het levensrecht van de wellicht reeds bestaande vrucht moet ze eerbiedigen: 's menschen leven is iets heiligs.

2. Ten minste op die dagen waarop de bevruchting, volgens sommigen, waarschijnlijker is. — Opzettelijk de *andere* dagen voor de (normale) betrekkingen uitkiezen, schijnt niet zondig, indien het tot een redelijk doeleinde geschiedt, b. v. voorkoming van gezondheidsnadeel of van groote geldelijke moeilijkheid. — Om dergelijke redenen is het ook geen zonde eenvoudig te *wenschen*, dat normale betrekkingen feitelijk zonder gevolg blijven. Wat de zedenleer bij de betrekkingen verbiedt, is stellig te *bewerken* dat alle echte waarschijnlijkheid van bevruchting uitgesloten worde.

stelselmatig alle zwangerschap uitsloten, doch duidelijk daarbij zegden dat het gevaar der zwangere moeder *bijna* altijd kan worden geweerd ¹, wanneer bijtijds geneeskundige hulp ingeroepen en de noodige voorzichtigheid aangewend wordt, dan zouden de echtelingen grootmoedig een zeker gevaar, met vertrouwen op God, onder de oogen durven kijken, gelijk ze trouwens in veel andere omstandigheden doen, — ofwel met wederzijdsche toestemming in onthouding leven, wat met Gods gratie, flinke wilskracht en eenige voorzorgen ² niet onmogelijk is en door de natuur zelf in bepaalde omstandigheden aan de echtgenooten opgelegd wordt.

162. Was er immers *wezenlijk* dringend en onvermijdelijk levensgevaar voor de vrouw uit de zwangerschap te vreezen, dan mochten de echtelingen in den regel zelfs *geen normale betrekkingen* plegen.

En over 't algemeen, indien uit de huwelijksgemeenschap zelve, ook *buiten* alle zwangerschap om, voor één der echtgenooten *dringend levensgevaar* ontstond, mocht geen van beiden daarin toestemmen, veel minder daarom verzoeken. Het V^e Gebod dat een redelijken eerbied voor eigen en andermans leven en gezondheid oplegt, is natuurlijk hier ook van kracht (n. 41 aant., 50). — Is het gevaar echter zoo dringend niet, dan mag het, krachtens den regel van het « dubbel gevolg » (n. 29), om een betrekkelijk gewichtige reden getrotseerd worden.

Wanneer *besmetting der andere partij* te vreezen is, pleegt de aangestoken echtgenoot bedrog en onrechtvaardigheid door de geslachtelijke vereeniging, zoo zijn wederhelft niet gewaarschuwd werd en vrijwillig toestemt ³. Of deze zelfs geldig *kan* toestemmen, en of die betrekkingen van zonde tegen het V^e Gebod kunnen vrijgepleit worden, zal men naar het daareven gezegde uitmaken.

In al de voorgaande gevallen, is de arts natuurlijk in geweten verplicht zijn cliënten overeenkomstig de waarheid te waarschuwen.

163. Waar het pas geeft, kan de geneesheer ook een goed woord spreken tot den echtgenoot *ten gunste der vrouw*. De man moet

1. Zoo getuigen tegenwoordig de beste specialisten, gelijk vermeld wordt in de werken van DAMEN, DESPLATS, FORSTMANN en AUSEMS enz. Zie ook verder n. 174 en 181.

2. B. v. de scheiding van bed (*separatio tori*).

3. Zie n. 106-8 over het bijzonder geval van geslachtsziekte.

zijn wederheft weten te eerbiedigen, zich zelf te bedwingen, zelfs wanneer er geen gevaar is van malthusianismus of andere ongeoorloofde betrekkingen ¹. *Niet volstrekt alles is in den huwelijken staat toegelaten!* Sommigen meenen het zoo, en behandelen onwaardig hun gade net als een «speelpop». Daartegen is dan ook in dezen laatsten tijd met recht en reden protest ² van wege sommige welkenkende vrouwen opgegaan.

Zelfs wat buiten alle zonde kan geëischt worden, is daarom nog altijd het beste niet! En zoo de zedenleer aan de gehuwde vrouwen groote inschikkelijkheid tegenover haar echtgenoot, binnen de palen van wat zijn mag, aanprijst; indien soms de geneesheer, door al te «moderne» vrouwen vertrouwelijk ingelicht, hoe schromelijk lichtzinnig ze aan pronk- en vermaakzucht alles opofferen, haar den plicht van echtgenootte en moeder kiesch en krachtig tevens kan inscherpen, dan moet hij ook de mannen op het hart drukken hun wederheft verschoond te houden van al wat te zeer met haar billijk schaamtegevoel in botsing treedt.

164. Vooral wanneer de echtgenootte *in gezegenden staat* is, moet de man haar met ontzag behandelen.

Doch niet alleen op het ongemak der vrouw, maar ook op het gevaar, waar de *fetus* gebeurlijk aan blootgesteld wordt, dient hij dan ten eerste te letten. In den regel zijn de geslachtelijke betrekkingen in geweten verboden, wanneer daaruit voor een reeds bestaande vrucht een merkelyk gevaar van *bepmetting* of ziekte (n. 154 en aant.), en voornamelyk van *afdrijving* volgen zou. Hiervoor zal de arts beslist, doch zonder overdrijving, rekening houdend met de persoonlyke physiologische gesteltenis der zwangere moeder, beide echtelingen waarschuwen, en alzoo het welvaren en het leven van het kind tegenover de onbesuisde drift der ouders weten te verdedigen. Grootsche taak, daar hij tevens zelfbedwang aan de ouders leert en 's menschen recht op het leven in bescherming neemt!

1. Zooals de in den regel ongeoorloofde handelwijzen, die te huis hooren bij het «*Reform-huwelyk*», in Amerika uitgevonden en door sommige artsen aangeprezen!

2. Zie b. v. E. MEYER, *Vom Mädchen zur Frau* (Stuttgart, 1912).

HOOFDSTUK V.

Vroedkunde en Zedenleer.

INHOUD. — Bezieling en recht op het leven (165-6); voorkoming van miskraam (167).

Vroeggeboorte en vruchtafdrijving (168-9); daartoe helpen (170-3); « medische » vruchtafdrijving (174-5); onrechtstreeksche vruchtafdrijving (176), in bijzondere gevallen (177-9); buitenbaarmoederlijke zwangerheid (180). — Keizersnede, enz. (181-3) ofwel *embryotomia* (184-6). — Tegenbedenkingen (187-91). — Samenvatting (192-3).

Keizersnede na den dood (194-5).

Toedienen van het H. *Doopsel* in 't algemeen (196), bij misgeboorte (197-200), in den moederschoot (201-2), aan pasgeboren kinderen (203), aan « monstra » (204).

Zooging en kindersterfte (205-7).

165. In de beroepsbezigheid van den arts is er wellicht geen gelegenheid, waarbij de heerlijkheid zijner roeping zoo helder uitstraalt, als wanneer hij een kind ter wereld helpt komen. Christus heeft een bovennatuurlijke belooning toegezegd aan wie een glas koud water aan een dorstige schenkt : welk een loon is dan niet weggelegd voor den man, welke, met een verheven bedoeling van naastenliefde, aan een menschelijk wezen niet alleen het lichamelijk leven onder Gods lieve zon, maar ook nog aan zijn ziel het bovennatuurlijk leven door het H. Doopsel helpt verzekeren.

166. BEZIELING. — Alhoewel het niet door afdoende redenen bewezen is, wordt nu vrij algemeen door wijsgeeren en theologanten aangenomen, dat met de bevruchting of ontvangenis ook de scheping der redelijke ziel en derhalve de bezieling (*animatio*) samenvalt ¹.

Doch welke ook hun persoonlijke meening over dit wijsgeerig vraagstuk zij, hebben geneesheeren en andere personen toch de-

1. Tot in de XVIII^e eeuw hield men nog vrij algemeen de op geen deugdelijke gronden berustende leer van ARISTOTELES, dat de redelijke ziel slechts na ongeveer veertig dagen voor het mannelijk, na tachtig dagen voor het vrouwelijk geslacht, in den fetus aanwezig is. Zie ESCHBACH, *Disput.*, blz. 154.

zelfde gewetensplichten na te leven. Telkens als er *waarschijnlijk* een redelijke ziel aanwezig is, moet men in den regel handelen alsof dit zeker was. Het is immers ongeoorloofd — om slechts van de twee voornaamste toepassingen te spreken — « een wellicht aanwezig menschelijk wezen » rechtstreeks te dooden, of, in geval van nood, van het H. Doopsel verstoken te laten. — Deze regel trouwens geldt voor elken twijfel omtrent een feit (*dubium facti*), b. v. omtrent het al of niet aanwezig zijn van een persoon, dus ook wanneer men twijfelt of er een fetus is, of hij nog leeft, enz.

Van het oogenblik der ontvangenis af, moet derhalve de vrucht als een menschelijk wezen aanschouwd worden, als een *persoon*, die, juist gelijk een geboren mensch, een onvervreemdbaar levensrecht¹ en bekwaamheid tot het H. Doopsel² bezit. In geweten zijn de geneesheeren gehouden te gepaster gelegenheid de *dwaaling van veel ouders te bekampen*, die, in den eersten tijd na de ontvangenis, in de vrucht geen menschelijk wezen, noch hun eigen kind erkennen, en aldus te goeder trouw soms heel onbezonnen te werk gaan, terwijl ze toch voor hun andere kinderen vol liefde en bezorgdheid zijn.

Het hoeft hier nauwelijks vermeld, dat ook het algemeen welzijn, tot voortplanting van het menschelijk geslacht, den grootsten eerbied voor het leven der ongeboren vrucht voorschrijft.

167. Wanneer dus een cliënte zich waarschijnlijk in staat van zwangerschap bevindt, is het in den regel gewetensplicht voor den arts niet alleen zelf bij de verpleging alles te *vermijden*, wat miskraam kan veroorzaken, maar ook haar deze voorzorgen zoo goed mogelijk te leeren. — Er worde met al den mogelijken nadruk op gewezen dat alle inwendige *wassching* streng verboden is op zulk een oogenblik of op zulk een wijze dat ze vruchtafdrijving kan teweegbrengen (vgl. n. 160). — Zie n. 164 omtrent de aanleiding tot miskraam uit geslachtelijke betrekkingen. — Ook voor het gevaar van andere handelingen, reizen, bezigheden, gebruik van bepaald voedsel of andere stoffen, enz. moet de arts gebeurlijk waarschuwen, alhoewel de moeder zich wellicht nog niet aan erge zonde zou schuldig maken, wanneer ze handelt met goede bedoeling

1. Alle plichten tegenover het kind, welke in dit hoofdstuk vermeld worden, gelden evengoed ten gunste van een *onwettig* als van een wettig kind.

2. Zie verder (n. 196 vlg.) hoe dit moet worden toegediend.

en gewichtige reden, zonder al te dringend gevaar voor ontijdige bevalling (n. 30). Zie ook n. 176-8 over de « onrechtstreeksche » vruchtafdrijving.

168. VRUCHTAFDRIJVING. — Over het rechtstreeks veroorzaken van vruchtafdrijving dient er natuurlijk veel strenger gesproken,

Met *dit* woord beteekenen de *zedenleeraars* alle vrijwillige verwijdering eener nog levende vrucht, welke echter nog niet buiten den moederlijken schoot in het leven kan blijven. We begrijpen dus daarin alle dergelijke uitwerping van het eerste oogenblik der ontvangenis af. Indien het kind waarschijnlijk reeds buiten den moederlijken schoot kan blijven leven, d. i. volgens de omstandigheden na de 6^e of de 7^e maand ¹, dan is er geen vruchtafdrijving meer, doch « *vroegeboorte* ». — Om deze twee begrippen te onderscheiden, m. a. w. om de *levensvatbaarheid* eener ongeboren vrucht te bepalen, komt voor het geweten in aanmerking, ten eerste, de sedert de ontvangenis verlopen tijd, en vervolgens de uiterlijke omstandigheden (aanwezigheid van doelmatige toestellen, enz.), *niet* echter de mogelijke zwakheid of misvorming van den fetus zelf. Zoo wordt door de zedenleer elke vrucht in de 8^e of 9^e maand als levensvatbaar beschouwd en elke scheiding van het moederlijf als vroegeboorte bestempeld, alhoewel men misschien aanstonds daarna zou bevinden, dat het geboren kind, wegens zijn ziekelijken toestand, niet kan blijven leven.

Kunstmatige vroegeboorte is niet, gelijk rechtstreeksche vruchtafdrijving, uiteraard slecht. Ze is alleen verboden, voor zoover ze gevaar oplevert voor moeder en kind en zonder voldoende reden zou geschieden (n. 30). De vroedkundige mag niet roekeloos den gang der natuur onderbreken : hij wachte zoolang mogelijk, uit vrees van het kind aan gevaarlijke zwakheid prijs te geven.

Anderzijds kan vroegeboorte *verplichtend* worden, zoo nl. door langer te wachten moeder of kind ernstig levensgevaar zouden loopen, b. v. wanneer, wegens de engheid van het moederlijk bekken, een geheel voldragen vrucht bezwaarlijk ter wereld zou kunnen komen en ook geen ander middel daartoe kan of zal gebruikt worden. — De vroedkundige heeft strengen gewetensplicht

¹. Eens voor altijd weze aangestipt dat wij overal maanden van 30 dagen rekenen; niet van 28 dagen, zooals sommige vroedkundigen doen.

de zwangerschap na te gaan, om tijdig *alles ten beste* (n. 57) voor moeder en kind te zamen te voorzien en te schicken. Ook handelen die echtelingen verkeerd, welke eerst op het laatste oogenblik den vroedkundige laten roepen en aldus soms onoverkomelijk bezwaar en ongeluk te gemoet gaan.

Van de strenge begripsbepaling, welke we hierboven gegeven hebben, wijkt de genees- en rechtskundige taal eenigszins af¹. Om elkander te begrijpen, dient men dus meer op het bedoelde dan op de woorden te letten. — Dat de wet de vruchtafdrijving in de eerste weken na de ontvangenis bezwaarlijk kan vaststellen en straffen, bewijst natuurlijk in geenen deele dat dergelijke handelwijze schuldeloos is. Het is immers geenszins het burgerlijk recht dat den gewetensplicht afbaken, noch zelfs de kerkelijke wet als dusdanig: het is klaarblijkelijk de natuurwet, dus God zelf, die de vruchtafdrijving verbiedt (n. 185).

169. *Waarom* dit verbod? Niet alleen omdat de vruchtafdrijving de regelmatige voortplanting van het menschelijk geslacht in gevaar brengt en dus grootelijks het *algemeen welzijn* schaadt, maar ook omdat ze geheel gelijkstaat met *doodslag*. — Zóó handelen dat er onmiddellijk niets anders bewerkt wordt, dan een fetus uit het eenig midden rukken, waarin hij, volgens de orde der natuur, voortleven kan, is hem rechtstreeks den dood toebrengen. Zóó een fetus behandelen, of iemand onder water houden, of hem een steek door het hart geven, is, van het standpunt der zedelijkheid uit, juist hetzelfde: een rechtstreeks doodende handeling.

Welnu, iemand dooden is uiteraard slecht² als indruischend tegen Gods opperste eigendomsrecht en meesterschap over 's menschen leven en tegen dezes recht op bestaan³. « *Non occides* »,

1. Ook het woord *fetus* heeft niet altijd bij zedenleeraars en geneesheeren dezelfde beteekenis: de moralisten heeten « fetus » *alle* ongeboren vrucht: dus alle bevruchte eicel, embryo, niet-levensvatbare en levensvatbare fetus.

2. Zoo wordt in de rechtstreeksche afdrijving, van meet af alle toepassing van de grondstelling van het « dubbel gevolg » (n. 29) uitgesloten. Rechtstreeksche verwijdering van een onleefbaren fetus uit den moederschoot is geen « op zich zelf onverschillige handeling, met den dood van den fetus als bloot gevolg ».

3. Waar echter deze beide redenen wegvallen, d. i. wanneer God toestemt en de naaste zijn levensrecht verbeurd heeft, is het dooden geen zedelijk kwaad meer. Deze *uitzonderingen*, die niet verder reiken dan ze wezenlijk als rechtmatig *bewezen* worden, komen voor bij een rechtvaardig ter dood veroordeelde, en in geval van noodweer en van wettigen oorlog.

geen doodslag! zoo klinkt het, bondig en duidelijk, in het V^e Gebod.

Ook heeft het *algemeen zedelijk gevoel* der volkeren de afdrijving als een moord geschandvlekt, en wordt die misdaad door het Strafrecht der beschaafde volkeren getroffen. Zie b. v. a. 348-53 van ons Strafwetboek, dat met reden vroedkundigen of apothekers, die misgeboorte hebben veroorzaakt, strenger dan anderen straft. Het is te betreuren dat deze bepalingen maar al te zelden op plicht-vergeten artsen toegepast worden.

De *kerkelijke strafwetgeving* spreekt den *ban* uit tegen wie, deze straf kennende, schuldige afdrijving werkelijk teweegbrengt¹, al weze de vrucht nog zoo klein. — Dus beloopt ook de geneesheeren en vroedvrouwen deze straf, onverschillig of ze uit eigen beweging of op aanvraag der ouders tot dit schelmstuk overgaan.

Er is geen spraak van kerkban, waar geen erge zonde is, zooals bij « onrechtstreeksche vruchtafdrijving » (n. 176-80) kan gebeuren. — In geval van twijfel: « of bepaalde handelwijze al dan niet geoorloofd is », trachte de geneesheer tot een duidelijk besluit te komen volgens de hier vastgestelde bepalingen, en raadplege, indien het mogelijk is, een geleerden priester. Blijft de twijfel voortbestaan, dan kan hij zijn « geweten vormen » volgens de stelling (n. 5): « Een twijfelachtig verbod is niet bindend. » Indien hij dan te goeder trouw, volgens hetgeen hem het beste schijnt, ingrijpt, misdoet hij niet voor God en zijn geweten.

170. De gewetensplicht der vroedkundigen is dus duidelijk: niet alleen zullen ze zelf, met of zonder toelating der echtelingen, nooit vruchtafdrijving *rechtstreeks veroorzaken*, doch ook zich wel wachten daartoe *aan te sporen, aanwijzingen of praktische middelen te verschaffen*.

Zelfs het louter *verkoopen* van abortieve middelen is geen zaak waar de zedenleer vreemd aan blijft (n. 37). — Deze verkoop is dan alleen² te wettigen, wanneer die stoffen ook een ander goed ge-

1. Kerkelijk Wetb. C. 2350. Deze strafbepaling geldt echter niet in geval van embryotomie. — Al wie vrijwillig vruchtafdrijving teweegbrengt, is daarbij nog *irregularis*, d. i. onbekwaam tot de Heilige Wijdingen (n. 57 aant.).

2. We laten hier het schier denkbeeldig geval buiten spraak, dat de apotheker waarlijk op doodsgevaar of iets dergelijks gedwongen zou worden vruchtafdrijvende stoffen te leveren. In de gewone gevallen die we beschouwen, zal plichtmatige weigering hem slechts wat geld of ten hoogste een klandizie doen verliezen.

bruik kunnen hebben en de kooper tevens dit goed gebruik waarschijnlijk beoogt. Valt dit laatste moeilijk aan te nemen, dan moet de apotheker zich eigenlijk daaromtrent vergewissen. Toch is een duidelijke vraag doorgaans kieschheidshalve onmogelijk: hij zal zich dan onrechtstreeks uit den slag trekken door te zeggen dat hij dergelijke stoffen slechts op medisch recept leveren mag ¹.

Wanneer echter het recept van een betrouwbaren arts aangeboden wordt, die toch veel gemakkelijker kan weten, om welke reden de cliënt dergelijke stoffen wenscht en niet zoo licht zijn beroeps-eer zal wagen, mag de apotheker het gevraagde leveren.

171. Mag de arts of de apotheker aan iemand die middelen tot vruchtafdrijving verlangt, andere volstrekt *onschadelijke stoffen* (*mica panis*) in de hand stoppen, om te voorkomen dat, na een duidelijke weigering van zijnentwege, de cliënt zich elders echt doelmatige middelen aanschaffe?

Dergelijke handelwijze is zedelijk afkeurenswaardig, niet zoozeer om de schijnbare bedriegerij, als wel wegens de schijnbaar goedkeurende medewerking tot de wandaad en de gebeurlijk daaruitvolgende aanmoediging tot het kwaad (n. 33). In een bijzonder geval nochtans kan bedoelde *pia fraus* zonder eenigen invloed op andermans boozen wil blijven, nl. wanneer deze reeds vast tot vruchtafdrijving besloten is. En dan is er in strikt zedelijk opzicht, zoo'n erg bezwaar niet meer tegen.

Doch wat er ook van zij, de apotheker en voornamelijk de arts komt, door deze schijnbare goedkeurende medewerking, aan zijn eigen beroepswaardigheid te kort, en stelt zich trouwens aan vermoedens en allerlei ongemak bloot, in geval er daarna toch uit andere oorzaken misgeboorte voorviel. Overigens wordt dikwijls het beoogde doelwit, de redding van het kind, niet bereikt, daar de cliënt, zoo het gewenscht gevolg uitblijft, wel elders doelmatiger middelen zal weten te vinden.

172. Wanneer dus een vrouw in gezegenden toestand bij den apotheker of den vroedkundige om « *hulp* » komt, moet deze haar tot beter gevoelens trachten te brengen en haar de afschuwelijkheid

1. Wat dan heelemaal waar is *in geweten*; ook *voor de wet*, in de landen waar er goede bepalingen omtrent den verkoop van dergelijke stoffen bestaan. Mochten welhaast overal zulke uiterst wenschelijke strenge maatregelen door de wet vastgesteld worden, tot bestrijding niet alleen van vruchtafdrijving, doch ook van nieuw-mathusianismus (n. 158).

harer bedoeling doen inzien ¹. — In alle geval moet hij pal blijven staan, getrouw aan eer en plicht, niet alleen zoo de aanvraagster geen medelijden verdient, wanneer ze nl. een gezonde gehuwde vrouw is, die alleen uit moderne kindervrees haar wettig kroost uit de voeten wil maken, — doch ook zoo een zekere schijnreden van gezondheid, levensgevaar, benarden geldelijken toestand ² haar angst op het lijf jaagt; — ja zelfs, zoo de vrouw in de diepste zedelijke ellende gedompeld is: wanneer b. v. een echtgenoot zich bedektelijk in overspel of een jonge dochter van goeden naam in geslachtelijke betrekkingen verlopen heeft.

173. In dit laatste geval staat er den geneesheer, wien de zondige vrouw haar schande biecht, een edele taak te vervullen: haar den moed in te spreken, om ondanks alle bezwaar haar moederschap niet met de voeten te treden! Er is vooral tegenwoordig heel wat zielskracht noodig om dien heiligen plicht na te leven! Dat de arts doe inzien, hoe juist het volbrengen van den moederplicht, trots gebeurlijke schande en ander ongemak, nog het beste middel is om schuld te boeten en vergiffenis te verwerven. Wanneer de gevallen nu toch trouw aan eer en deugd wil blijven, verdient ze medelijden veeleer dan verachting, en moet met de uiterste zachtheid en goedheid behandeld worden. Daarom mag de geneesheer ook niet nalaten haar de noodige aanwijzingen van liefdadige instellingen, enz. te geven, waar ze haar schande voor de oogen der onbarmhartige wereld kan verbergen, en aan haar kind de vereischte medische hulp verzekeren ³.

174. Van geneeskundig standpunt uit, zijn er « indicaties » die volgens sommige artsen « *medische vruchtafdrijving* » wettigen, b. v. zekere vergiftiging, hart- of longziekte, inzonderheid onbedwingbare zwangerschapsbraking. — Uit hetgeen reeds boven (n. 169)

1. Zie ook boven n. 104.

2. Sommige twintigeeuwsche geneesheeren achten de afdrijving heel natuurlijk en gewettigd, telkens als er een reden bestaat, om dewelke ze ook nieuw-malthusiaansche gebruiken meenen te mogen aanprijzen, of wanneer deze... ontoereikend geweest zijn! Zoo in arme huisgezinnen, bij fabriekwerksters, of als de bevalling later gevaarlijk zijn zou (n. 159 vlg.), of zelfs indien er een misvormd of ongezond kind te verwachten is (vgl. n. 150). Mocht men toch eens goed inzien, dat wie, vooral in zulke vraagstukken, aan de echte zedenleer den rug toekeert, welhaast in dikke duisternis tot de schandelijkste dwaalbegrippen vervalt.

3. Zie n. 111 omtrent aangifte van geboorte en beroepsgeheim.

en verder (n. 175) gezegd wordt, is het klaarblijkelijk dat deze redenen den geneesheer nooit toelaten rechtstreeks ¹ vruchtafdrijving te plegen, wel echter, zoo dit doenlijk en noodig is, kunstmatige « vroeggeboorte » te veroorzaken (n. 168). — Trouwens zelfs in louter *geneeskundig* opzicht, wordt nu door uitstekende artsen de afdrijving als zelden onontbeerlijk ² voor de gezondheid der vrouw aangezien, zelfs niet meer in geval van zwangerschapsbraking en voorzeker niet in geval van tering. Dikwerf zijn er wel andere middelen om moeder en kind tevens te redden : zoo de moeder die weigert, verdient ze minder medelijden.

Dit laatste weze ingescherpt, opdat ook die artsen, welke zich niet door hun geweten van de « medische afdrijving » laten weerhouden, toch het leven van het kind zouden sparen, wanneer er zelfs geen « geneeskundig » voldoende reden tot afdrijving bestaat.

175. Doch al was nu *de nood waarlijk dringend*, al bestond er geen twijfel dat het kind, wat men ook doe of niet, verloren is, terwijl de moeder door verwijdering der vrucht waarschijnlijk aan den dood zal ontkomen doch anders zeker sterft, dan nog blijft rechtstreeksche afdrijving wat ze uiteraard volgens de natuurwet is : een MOORD ³. En « het doel wettigt de middelen » *niet*. — Eensluidend trouwens en duidelijk zijn de antwoorden van het *S. Officium* van 24 Juli 1895 en 4 Mei 1898, welke voor katholieken allen redelijken twijfel desaangaande uit den weg geruimd hebben. — Het is dus geenszins, zooals sommigen meenen, omdat de fetus *nog niet gedoopt is*, dat geen rechtstreeksche vruchtafdrijving mag veroorzaakt worden. Ook indien de fetus reeds in den moederlijken schoot het H. Doopsel had ontvangen, bleef het verbod nog bestaan.

We hoeven er nauwelijks op te wijzen, dat dit slechts van kracht is zoolang de fetus *leeft*, of, indien dit moeilijk kan vastgesteld worden, zoolang het nog *waarschijnlijk* is dat hij leeft (n. 166). — We zeggen niet : « zoolang er kans bestaat een levend kind te bekomen. » Deze laatste uitdrukking kon mis verstaan worden en tot schuldige afdrijving aanleiding geven.

1. Over handelwijzen die maar onrechtstreeks tot vruchtafdrijving aanleiding geven en soms kunnen toegelaten worden, zie n. 177 vlg.

2. Zie aanhalingen o. a. bij MOUREAU en LAVRAND, blz. 210; *Annales de la Soc. Scient.* 1902-3. Suppl. blz. 9, enz. — Een uitstekende vroedkundige kon zwangerschapsbraking bedwingen door een zeker plaatselijk letsel aan de baarmoeder te genezen. Zie ook *La Clinique maternelle*, Oct. 1919, blz. 6.

3. Zie n. 169 en 177 vlg.

Dat deze leer niet willekeurig streng, maar tegen alle bedenkingen bestand is¹, zal blijken uit de oplossing van dergelijke moeilijkheden in zake *embryotomie* (n. 185 vlg.).

Toch legt ze den geneesheer geenszins den plicht op, in zoo'n uiterst geval de miskraam, die misschien van zelf zou voorvallen, met alle mogelijke middelen *stellig te verhinderen*: hij mag de natuur laten doorwerken, indien aldus de moeder kan gered worden en de fetus toch onherroepelijk verloren is.

176. Doch veroordeelt de zedenleer de *rechtstreeksche* afdrijving, d. i. de vrijwillige uitwerping, die als onmiddellijke uitslag der handeling bedoeld en bewerkt wordt, niet zoo streng hoeft ze op te treden tegen alle *onrechtstreeksche afdrijving*, waarbij nl. de verwijdering der vrucht slechts voorkomt als *gevolg* eener handeling, welke op zich zelf niet als rechtstreeks doodend noch kwaad moet beschouwd worden. Dan is immers de beweegreden, boven (n. 169) luidens het V^e Gebod voorgesteld, niet meer toepasselijk, maar wel de regel van het « dubbel gevolg » (n. 29 vlg.), *indien* nl. de noodige voorwaarden daartoe aanwezig zijn. M. a. w. men mag het kind *aan een zeker gevaar blootstellen* door een handeling, die niet uiteraard slecht is en waartoe een betrekkelijk gewichtige reden bestaat ongeveer zooals een zwangere vrouw om aan doodsgevaar te ontkomen, vluchten mag, al kon er uit die vlucht ook misgeboorte volgen.

Het ware zuivere willekeur de beginselen der toerekenbaarheid van « gevolgen », n. 27 vlg. in 't algemeen voor alle zedelijke vraagstukken vastgesteld, niet te laten gelden voor dit soort van vrucht-afdriving. Alle katholieke zedenleeraars trouwens zijn het daaromtrent *principieel* eens. — Slechts aan buitenstaanders kan de onderscheiding tusschen rechtstreeksche en onrechtstreeksche afdrijving « spitsvondigheid » schijnen, wanneer ze nl. niet doordrongen zijn van de hoofdwaarheid, dat, om een zedelijk oordeel te vellen, men in de allereerste plaats moet onderzoeken *wat* er gedaan wordt, en daarna slechts welk eigenlijk de volledige uitslag zijn zal.

In de *toepassingen* echter, nl. of een bepaalde handeling als on-

1. Heel dit vraagstuk is voor eenige jaren in Nederland van katholiek standpunt uit grondig besproken door D^r VLAMING en D^r VAN OPPENRAAY; van naturalistisch standpunt uit door D^r H. TREUB. — Die betoogen werden vereenigd in een brochure: *Het levensrecht der ongeboren vrucht* (Haarlem, 1901).

rechtstreeksche dan wel als rechtstreeksche afdrijving moet doorgaan, kan er wel eens verschil van meening ook onder de zedenleeraars ontstaan. Wederom ware het onbillijk dit als ijdele casuïstiek uit te krijten: niemand heeft het recht, vooral waar een menschenleven op het spel staat, een bepaalde handeling als schuldig te verbieden, zoolang haar onrechtmatigheid niet afdoend bewezen is, zoolang daaromtrent een redelijke twijfel bij de theologanten heerscht (n. 5).

177. Van onrechtstreeksche vruchtafdrijving ¹ nu is er wel degelijk spraak in de volgende *voorbeelden*:

A. Is een *bepaald geneesmiddel* het eenige en volstrekt onontbeerlijke om onmiddellijk, d. i. *niet door* de vruchtafdrijving, een doodelijke kwaal eener zwangere vrouw te genezen, dan is het toegelaten dit met een goede bedoeling (tot genezing der vrouw) te gebruiken, al kon er ook tevens misgeboorte uit volgen. Daar de verwijdering der vrucht geenszins rechtstreeks bewerkt wordt, noch tot de genezing noodig is, en deze derhalve niet *bij middel* der vruchtafdrijving geschiedt, wordt er geen slecht middel tot een goed einde gebezigd, terwijl het doodsgevaar der moeder een voldoende reden oplevert om dit gebruik te wettigen. — Men vergeet niet dat het schatten van de gewichtigheid der reden zoowel met het gevaar van het kind als met dat der moeder rekening moet houden (n. 30). Moest b. v. de kwaal der moeder wel erg, maar niet doodelijk zijn, dan kon het gebruik van bedoeld geneesmiddel niet gewettigd worden, tenzij het gevaar voor misgeboorte niet aanzienlijk was, of tenzij, wat men ook deed, het kind toch niet zou blijven leven.

178. B. Om sommige gevallen te verhelpen, is een zekere vermindering van het vruchtwater wel eens volstrekt noodzakelijk, b. v. tot rechtzetting eener omgekantelde baarmoeder. Indien zekere *punctie in het eivlies* zóó fijn en voorzichtig, met een steekspuitje b. v., geschieden kan ², dat er *niet onvermijdelijk scheuring* van het eivlies, afloop van het vruchtwater en verwijdering van den fetus uit voorkomt, moet, naar ons bescheiden oordeel ³, die prik, al is hij

1. Men lette hierbij wel op het gebeurlijk toe te dienen Doopsel (n. 196 vlg.).

2. Wat door uitstekende vrouwenartsen verzekerd wordt.

3. Zie ook ANTONELLI, I, n. 452; CAPELLMANN-BERGMANN, blz. 29; CORNELISSE, II, n. 491; GENICOT, *Casus conscientiae*, 3 uitg., blz. 159-60; STÖHR,

gevaarlijk, toch niet met rechtstreeksche afdrijving of rechtstreeksche dooding gelijkgesteld worden, en is hij dus niet uiteraard slecht en verboden. In den tegenwoordigen toestand van het vraagstuk verdient de verloskundige dan ook geen afkeuring, zoo hij dergelijke punctie verricht aan een moeder, wier leven anders onherroepelijk verloren ware. Hier geldt ongeveer dezelfde redeneering als in het voorgaande geval.

179. C. Indien de *baarmoeder* zelf, op onverschillig welke wijze, zich in een toestand bevindt, die, ook afgezien van alle zwangerschap, haar eigen verwijdering dringend eischen en dus wettigen zou (n. 87), b. v. in sommige gevallen van kanker, koudvuur, gezwollen, erg verstoorde en niet te verhelpen ligging of hechting der *baarmoeder*, dan is de omstandigheid der zwangerschap geen volstrekt beletsel tegen heelkundig ingrijpen. Wel is waar moet men ten gunste van den fetus zoolang mogelijk wachten. Maar bij dringend levensgevaar der vrouw, mag de heele uterus uitgesneden worden ¹, ofschoon de fetus nog niet leefbaar is. Het verwijderen eener zwangere *baarmoeder* in zoo'n *hachelijken toestand* kan niet als rechtstreeks den fetus doodend ², noch derhalve als uiteraard kwaad zijnde, bestempeld worden. Het is wel door de verwijdering der *baarmoeder* en niet door die van den *fetus* als dusdanig (d. i. niet door vruchtafdrijving), dat het gevaar van de moeder geweerd wordt. Het goede gevolg is dus even rechtstreeksch als het kwade.

179bis. D. Tot nog toe durven we den vroedkundige niet veroordeelen, die dezelfde redeneering en oplossing op het volgende geval toepast. Wanneer om gelijk welke reden de zwangerheid

blz. 458 (althans in de eerste uitgaven; in de drukken door KANNAMULLER bezorgd, luidt het anders); Theol. Pr. Quartalschr. 1905, blz. 40 vlg. — Die schrijvers veronderstellen zelfs dat het verband tusschen civielsprink en vruchtafdrijving heel nauw is, doch ze beweren dat ook dan de punctie niet rechtstreeks doodend is, omdat er vóór alle vruchtafdrijving een goede uitslag door bewerkt wordt, nl. vermindering van den omvang der *baarmoeder*.

1. Wel te verstaan zonder eerst afzonderlijk vruchtafdrijving te veroorzaken. — Vgl. ANTONELLI, I, n. 452; CAPELLMANN-BERGMANN, blz. 30; LEHMKUHL, II uitg. I, n. 1011; NOLDIN, II, n. 333; VLAMING, blz. 92; *Nouv. Revue théol.* 1899, blz. 280; 1913, blz. 163. Zie ook jg. 1912, blz. 591, waar het uitsnijden eener zwangere *baarmoeder* gewettigd wordt, omdat het anders onmogelijk was een naburig erg gevaarlijk gezwel te verwijderen.

2. De beweegreden van n. 169 schijnt dus hier niet gladweg toepasselijk.

onherstelbaar verstoord en de *baarmoedermond breed open* is, en er welhaast miskraam volgen zal, ontstaat er niet zelden groote stoornis, als *bloeding* en *besmetting* der baarmoeder, met hevige en zeer gevaarlijke koorts voor de vrouw. Is het eenigszins mogelijk, dan wachte men de miskraam af. Maar soms is het gevaar zoo dringend, dat men, geneeskundig gesproken, aanstonds zou moeten ingrijpen, nl. de *baarmoeder reinigen*, en feitelijk meteen den fetus, die toch onherroepelijk verloren is, verwijderen. Deze behandeling is echter niet op vruchtafdrijving als dusdanig gericht, wel op het ontlasten der baarmoeder van haren gelijk welken inhoud, om haar in staat te stellen een dringend noodige verpleging en ontsmetting te ondergaan: dat goede uitwerksel wordt even rechtstreeks als het verwijderen der vrucht bereikt. Men gebruikt eenvoudig een middel, dat men ook zou aanwenden, indien er geen levende fetus, doch slechts « *molae* » of vliezige omhulsels aanwezig waren. Trouwens in zoo'n geval kan de vrucht groot gevaar loopen ook spoedig reeds in den moederschoot zelf te sterven, en dan zien we niet in waarom ze, zedelijk gesproken, daarin blijven moet. Zie n. 201 aant.

180. E. In geval van *buitenbaarmoederlijke zwangerschap*, moet natuurlijk, tot welzijn van het kind, de arts zoolang wachten als hij dit zonder al te groot gevaar voor de moeder mogelijk acht¹: het is wel eens gebeurd, zegt men, dat een buitenbaarmoederlijke fetus tot levensvatbaarheid gebracht werd en gelukkig ter wereld kwam. — Ontstaat er echter dringend levensgevaar voor de moeder, dan mag men, volgens den huidige stand van het vraagstuk, geen afkeurend oordeel vellen over den verloskundige, die den geheelen vruchtzak met placenta, als een om zijn plaatsing en omvang abnormaal en doodelijk gezwel, uitsnijdt². Dit geval worde met n. 179 nagenoeg gelijkgesteld en op dezelfde wijze beredeneerd. Die uitsnijding van zoo'n gezwel (al bevat het een fetus) moet niet volstrekt als een rechtstreeks doodende handeling, en derhalve als op zich zelf slecht zijnde, aangezien.

1. Wat, volgens sommige artsen, van de 6^e maand af niet zoo bezwaarlijk meer schijnt.

2. LEHMKEHL (II uitg. I. n. 1011) legt heel wel uit hoe de antwoorden van het S. Officium des aangaande (4 Mei 1898 en 5 Maart 1902) op te vatten zijn. Zie ook VERMEERSCH, *Annales de la Soc. scient.* 1902-3, suppl. blz. 21. Nog andere uitstekende zedenleeraars keuren die oplossing goed. — ANTONELLI heeft in zijn uitg. van 1906 zijn vroegere breede meening gewijzigd.

Maar sommige andere middelen dan uitsnijding van den heelen vruchtzak, nl. de electriche stroom, morphium enz. die rechtstreeks op den fetus doodend inwerken, zijn niet te rechtvaardigen¹: zulke handelwijzen zijn en blijven op zich zelf slecht. Ook is daarbij het Doopsel onmogelijk.

Indien het *waarschijnlijk*, doch niet zeker is, dat een buitenbaarmoederlijk gezwel een fetus bevat, geldt juist dezelfde oplossing: zooals we daareven zegden, mag bij dringend gevaar slechts het heele gezwel worden uitgesneden. Het gemis aan zekerheid omtrent de aanwezigheid van een fetus doet inderdaad geen grooter vrijheid tot ingrijpen aan de hand (n. 166), alhoewel sommige zedenleeraars² in dit geval ruimer antwoord geven.

180^{bis}. F. Is het ooit nagenoeg zeker, dat de nog levende *fetus zelf* of *zijn* placenta zich in zoo erg abnormalen en *besmettelijken* toestand bevindt, dat *juist daaruit* dringend levensgevaar voor de moeder voorkomt, dan achten we het niet zeker ongeoorloofd, als er geen ander middel is om de moeder te redden, den fetus te verwijderen: door zijn eigen besmettelijken toestand mag hij waarschijnlijk als een onrechtvaardig aanvaller van zijn moeders leven aangezien worden, en het komt er hier rechtstreeks op aan zich tegenover een besmetting te vrijwaren. Zie ook n. 201 aant. — Dit schijnt echter een denkbeeldig geval, daar zoo'n aanstekelijke fetus hoogstwaarschijnlijk reeds dood zal zijn. Bovenstaande reden dient nochtans om den heemeester toe te laten in te grijpen, vooraleer hij nagenoeg zeker is van den dood der vrucht. — Men lette er wel op: deze oplossing is *niet* toepasselijk, wanneer niet de fetus zelf erg ongesteld is en er toch vergiftiging uit de eene of andere omstandigheid der zwangerschap volgt, b. v. uit ontoereikende werking der nieren bij de vrouw.

1. Om dit toch te wettigen, zeggen sommigen, dat een buitenbaarmoederlijke fetus als een « onrechtvaardige aanvaller » (vgl. n. 188) mag worden behandeld, daar hij, op een plaats, die hem door de natuur niet aangewezen is, een gevaarlijk gezwel veroorzaakt.

2. BESSON, *Nouv. Revue théol.* 1913, blz. 166; COPPENS, blz. 69; CORNELISSE, II, n. 492; FERRERES, I, n. 402; GENICOT, in de eerste uitgaven, I, n. 376; MOUREAU en LAVRAND, blz. 212 en 216; NOLDIN I, n. 333. — Ook ANTONELLI, I, n. 453, enz. — Deze schrijvers zouden ook milder dan wij antwoorden in een anderen onoplosbaren twijfel, nl. als de fetus *waarschijnlijk* reeds dood is.

181. EMBRYOTOMIE. — Onder deze benaming begrijpen we al de heelkundige behandelingen welke, als *craniotomie*, *cephalotripsis*, *perforatie*, enz., rechtstreeks een erge vermindering van den fetus bewerken.

Aangaande deze operaties weze vooreerst opgemerkt, dat ze, van het bloot geneeskundig standpunt uit, hoe langer hoe minder « noodwendig » blijken om de moeder te redden. De smetvrije heekunde heeft zoo ontzaglijke vorderingen gemaakt, dat behandelingen als *keizersnede*, *schaamboogdoorsnijding* (*symphyseotomie*), *schaambeendoorsnijding* (*pubiotomie*), enz. geen al te groot gevaar voor de moeder meer opleveren en dus een welkome oplossing aan de hand doen. Prof. PINARD van Parijs heeft het herhaaldelijk ingescherpt: « Het kind te moeten opofferen om de moeder te redden, is een denkbeeldig geval: de verloskundige staat nooit voor zoo'n prangende noodkeus ¹. » Het is nutteloos hieromtrent uitvoerig andere beroemde vrouwenartsen als MURPHY ², TREUB ³, enz. aan te halen. We drukken er even op, om wel te doen inzien, dat de aanzienlijkste vroedkundigen de embryotomie bijna even weinig genegen zijn als de zedenleeraars, alhoewel sommigen, gemakkelijks halve, nog al te dikwijls tot zulke handelingen overgaan ⁴. Het is voorwaar niet voldoende dat de keizersnede, enz. in een bepaald geval en om bijzondere redenen groot gevaar voor de moeder oplevert, b. v. 60 % of meer sterfte, om tot een rechtstreeksche dooding van den fetus zijn toevlucht te mogen nemen: wat op zich zelf kwaad is en blijft, kan nooit verontschuldigd worden.

182. Of *keizersnede*, *symphyseotomie*, *pubiotomie*, enz. in een bepaald geval *geoorloofd* zijn, zal men, volgens de algemeene grondstelling (n. 85), niet al te angstvallig beoordeelen, daar deze operaties uit zich zelf toch niet doodend zijn, noch zonder dringend gevaar en gegronde hoop op redding zullen ondernomen worden. — Wanneer echter de moeder reeds op sterven ligt, is er doorgaans

1. Zie o. a. *Bulletijn v. d. Bond tegen de ontvolking*, 1913, blz. 143.

2. *British Medical Journal*, 26 Oogst 1893.

3. *Aertzliche Rundschau*, 1900, n. 12.

4. Zelfs bij allermoeilijkste liggingen van het kind in de baarmoeder, slaagt men er soms in, desnoods door aanwenden der ijzers, de noodige omdraaiing tot stand te brengen en aldus de bevalling zonder heelkundig ingrijpen mogelijk te maken. Zie DAELS, *Praktische Vroedkunde; Operatieve Verloskunde*.

weinig mee te winnen : zij zal niet meer genezen, en met aanwending der keizersnede na haar dood (n. 194) zal men wellicht nog even goed het kind kunnen doopen of zelfs in het leven houden ¹.

183. Is de moeder *in geweten verplicht* deze heelkundige behandelingen tot welzijn van haar kind of tot eigen belang te ondergaan? — Indien er in bepaalde omstandigheden groot voordeel voor haar zelf of voor haar kind uit te hopen is, doet ze natuurlijk veel beter met toe te stemmen. Daarom zal de arts al zijn invloed gebruiken om haar daartoe aan te zetten, en haar trachten te overtuigen, dat er niet zoo'n groot gevaar of pijn te duchten is, als een onredelijke en zenuwachtige vrees haar misschien voorspiegelt. Maar van een *strikten gewetensplicht* moet hij in den regel niet gewagen. Liever zal hij zich teyreden houden met een ervaren biechtvader nauwkeurig en volkomen over den toestand in te lichten en dezen te laten oordeelen. Daar nu de ons bezig houdende netelige gevallen blijkbaar gerangschikt moeten worden onder die « aanzienlijke behandelingen » welke een vrouw grooten afschuw kunnen inboezemen (n. 86) en bijgevolg als « buitengewone middelen » mogen gelden, kan men bezwaarlijk beweren, dat er voor een moeder een strikte plicht bestaat in die gevaarlijke operaties toe te stemmen, om haar *eigen leven* (n. 41 aant.) of dat *van haar kind* (n. 41) te redden.

Wel zou de geestelijke nood van haar ongedoopt kind haar geweten daartoe kunnen nopen. Doch in de meeste omstandigheden zal waarschijnlijk ² het *Doopsel* in moeders schoot (n. 202) of gebeurlijk na haar dood (n. 194) toegediend kunnen worden. Daarbij, wijl het kind gevaar loopt tijdens de heelkundige behandeling te sterven, zou men toch reeds vóór de operatie en dus in het moederlijf moeten doopen (n. 202), zoodat deze reden tot ingrijpen grootendeels zou vervallen.

1. *Uitsnijding der baarmoeder* met eierstokken, enz. (operatie van PORRO), hetzij alleen, hetzij in verband met voormelde behandelingen, mag volgens den algemeenen grondregel in zake vermindering (n. 87) volstrekt niet willekeurig geschieden, maar slechts dan wanneer die verwijdering bepaald noodig is, om moeder of kind uit een reeds bestaand dringend gevaar te redden. Zie ook n. 148 en 179.

2. Was dit echter onmogelijk, b. v. in geval van onherstelbare omkanteling der baarmoeder, dan paste wellicht een scherper antwoord.

184. ONGEORLOOFDHEID der embryotomie.

Het spreekt natuurlijk van zelf, dat er tegen *embryotomie*¹ en alle verwante operaties volstrekt geen zedelijk bezwaar bestaat, wanneer het kind reeds *dood* is.

Zoolang het echter leeft, zijn deze heelkundige bewerkingen altijd *strikt verboden*. Of de moeder door geen andere behandeling gered kan worden, omdat ze b. v. de keizersnede halsstarrig weigert², of de fetus buiten het moederlijk lichaam toch weldra sterven zal, of hij teenemaal mismaakt is (waterhoofd, enz.), of hij reeds gedoopt is in den schoot en zoo goed als zeker niet levend buitengebracht kan worden wegens zijn ongunstige en niet te verhelpen ligging of wegens de enghheid van het moederlijk bekken : dat alles komt niet in aanmerking : het V^e Gebod spreekt duidelijk : *non occides*, ge zult niet dooden ! De embryotomie echter is niets anders dan een rechtstreeks doodende handeling : een levend wezen verpletteren of in stukken snijden is juist hetzelfde binnen als buiten het moederlijk lichaam. En het doel wettigt de middelen *niet* ! — Trouwens, alle redelijke twijfel is voor katholieken onmogelijk geworden sedert de antwoorden van het *S. Officium* van 28 Mei 1884 en 19 Aug. 1889.

Indien andere behandelingen b. v. door den *electrischen stroom* of wellicht door *radium*- of *Röntgenstralen*, enz. zoo aangewend worden dat ze den fetus *rechtstreeks* dooden, dan worden ze in zedelijk opzicht met embryotomie gelijkgesteld.

185. Men merke zorgvuldig op, dat deze antwoorden geenszins een menselijke en kerkelijke wet, of een eigen katholiek voorschrift verkondigen, maar wel de uiting van *natuurwet* en *Gods gebod* zelf zijn. Christus heeft immers aan het leergezag der H. Kerk, door Gods hulp bijgestaan, ook de taak opgelegd de ontstaande

1. Sommige artsen stellen nog andere handelingen voor, b. v. om ook vroeggeboorte door een al te eng bekken mogelijk te maken, het afsnijden van den navelstreng in den moederschoot, zoodat het kind, hoewel veel bloed verliezend, kan buitengehaald en weer opgebeurd worden. Dit is niet volstrekt ongeoorloofd, indien het feitelijk de levensvatbaarheid van het kind niet te loor doet gaan. Zie LEHMKUHL II uitg., I. n. 1009. — Reeds boven (n. 169 aant.) werd gezegd, dat niet al te gevaarlijke vroeggeboorte soms verplichtend is.

2. Daarom reeds is die moeder in den regel minder medelijdenswaardig : de embryotomie is ook voor haar gevaarlijk en doodt daarbij het kind, terwijl de keizersnede waarschijnlijk beide levens zou redden !

twijfels omtrent hetgeen van nature zedelijk goed en kwaad is toe te lichten, en dus nader te omschrijven wat eigenlijk God zelf door de natuurwet beveelt of verbiedt.

Om daarover wijzen uitleg te verstrekken, is toch, veeleer dan de burgerlijke wet of een genootschap van artsen, bepaaldelijk dat gezag op aarde gerechtigd en bevoegd, hetwelk door God ingesteld werd, om de menschen door het behartigen der zedelijkheid naar den hemel te helpen. Voor dit licht, ons in duistere gevallen geschonken, moeten we God van harte dankbaar zijn: aan zijn eigen middelen overgeleverd, aanschouwt de mensch maar al te vlug als gewettigd, hetgeen hem uit nood en verlegenheid redt, en raakt zoo al licht op een dwaalspoor.

Bedoelde antwoorden van het S. Officium¹ zijn wel geen uitspraak *ex cathedra* door 's Pausen onfeilbaarheid bekrachtigd en gewaarborgd. Ze werden toch door Paus Leo XIII goedgekeurd, en volgens de regels der Roomsche Congregaties, na lang en grondig onderzoek van deskundige consultoren, gegeven, ja, herhaaldelijk bevestigd. Ze blijven dus niet buiten den waarborg van den algemeenen bijstand dien God aan het leergezag zijner Kerk beloofd heeft. — Daaruit volgt dat een katholiek die eigenzinnig weigert zijn persoonlijk oordeel daaraan te onderwerpen, aan hoogmoedige vermetelheid schuld heeft, en met zijn geweten overhoop geraakt, indien hij in tegenspraak met die antwoorden handelt².

186. Niet-katholieken, wien het leergezag der Kerk luttel eerbied inboezemt, zullen zich aan die uitspraken van het S. Officium en de daarmee overeenkomende leer der katholieke moralisten wellicht weinig storen. Als eerlijke lieden zullen ze toch moeten erkennen, dat deze leer *niet willekeurig streng* is. Zoolang het vraagstuk niet rijp was noch de oplossing klaarblijkelijk, heeft Rome geen strenge beslissing willen geven. Nog in 1872 weigerde de S. *Paenitentiaría* op een vraag aangaande de embryotomie duidelijk te antwoorden³. Ook veroordeelden niet alle zedenleeraars deze ope-

1. Even als die in zake *vruchtafdrijving* boven n. 175 vermeld. — Zie n. 180 aant. omtrent de beide antwoorden, waarin spraak is van de *buitenbaarmoederlijke zwangerschap*: bij het laatste ontbreekt 's Pausen goedkeuring. — Zie ook CHOUPIN, *Valeur des décisions doctrinales et disciplinaires du S. Siège*, Parijs, 1913.

2. Zie b. v. VERMEERSCH, *Ann. de la Soc. Scient.*, 1902-3, blz. 15.

3. LEHMKUHL, 11 uitg. I n. 1002.

ratie zonder eenige aarzeling, en nog minder de vruchtafdrijving in een uiterst geval ¹. Zelfs nu zouden ze waarlijk niet beter vragen, dan een oplossing te kunnen geven, die toelaat het leven der moeder te sparen, wanneer de fetus toch, wat men doe of niet, verloren is. Plichtmatig stellen ze zich bloot aan het verwijt van spitsvondigheid van wege oningewijden, om in sommige gevallen (n. 176-80), waar de strenge oplossing zich tot nog toe niet klaarblijkelijk opdringt, de moeder te laten redden. Daarom is het ook niet billijk hun het verwijt van onbarmhartige en bekrompene *Prinzipien-reiteren* voor de voeten te werpen.

Trouwens al wie in de *gezonde wijsbegeerte* goed onderlegd is, al behoort hij niet tot de katholieke Kerk, komt, na zorgvuldig onderzoek van de boven (n. 169, 175, 184) aangestipte beweegredenen en van het antwoord op sommige tegenbedenkingen die hier volgen, door zijn gezonde rede alleen reeds tot het inzicht, dat onze leer lang niet uit de lucht gegrepen is, maar wel op degelijke gronden berust. De logische gevolgtrekkingen van beginselen als: « *non occides* » moeten gelden, zoolang niet op rationeele gronden bewezen wordt, dat het een of ander bepaald geval buiten de redelijke omlijning van het beginsel ligt ². Gevoels- of opportunitetsredenen komen hier niet te pas.

187. TEGENBEDENKINGEN. — A. We zullen niet lang verwijlen bij sommige beschouwingen, die veronderstellen dat de geneesheer zich volstrekt om niets anders dan de genezing van zijn cliënt, geenszins om de zedenleer, moet bekreunen; — of die den fetus aanzien als een wezen zonder deugdelijke rechten, als een minderwaardig bestaan dat men voor het volle leven der moeder mag prijsgeven.

Dergelijke opvattingen ruiken al te *materialistisch*, om door ernstige katholieke geneesheeren in aanmerking genomen te worden.

188. B. De volgende opwerping heeft wat meer om het lijf. « *Nood breekt wet! Een onrechtvaardig aanvallers mag desnoods met bloedig geweld verwijderd worden.* »

1. Zie b. v. de eerste uitgaven van LEMMKUHL.

2. Zie VLAMING, blz. 95. — Onze bedoeling in de volgende bladzijden is geenszins een nieuwe bespreking uit te lokken, daar het een *uitgemaakte zaak* geldt. We wenschen slechts de leer te bevestigen tegenover opwerpingen, die ook katholieken voor den geest kunnen komen.

Niemand echter heeft ooit ernstig beweerd, dat in geval van nood een wet ophield te verbieden wat uit zich zelf slecht is, m. a. w. dat dan het *kwaad toegelaten* is. Dat men in geval van uitersten nood eens andermans *goed* mag nemen, laat zich nog rechtvaardigen. De uiterlijke goederen immers zijn één bepaalden persoon niet zóó uitsluitelijk toegeëigend, dat dit eigendomsrecht zelfs tegenover den uitersten nood van den naaste staande blijft. Dus is het niet meer zedelijk kwaad daaruit in zulke omstandigheden te putten. — Doch daar het *leven* van den eenen mensch geenszins aan dat van een anderen dienstbaar en ondergeschikt mag worden gemaakt, blijft ook alle rechtstreeksch aantasten daarvan zedelijk slecht. Alleen in geval van « noodweer » mag de onrechtvaardige aanvaller geweldig afgeweerd worden : dit volgt uit de onrechtvaardigheid zelve van zijn optreden. Deze uitzondering op den regel « non occides », door God, des levens Meester, toegelaten, is door de toestemming van heel het menschedom en door de leering van het kerkelijk gezag bekrachtigd. — Maar een fetus, wiens aanwezigheid het leven der moeder in gevaar brengt, kan geenszins met een onrechtvaardigen aanvaller gelijk worden gesteld ¹, zoomin als een passagier op een schip, waar uiterst gebrek aan mondbehoefte is, daarvoor kan doorgaan. Wie *niets onrechtmatigs doet*, is geen aanvaller. De fetus bevindt en ontwikkelt zich op de plaats hem door de natuur aangewezen; met in de geslachtelijke betrekkingen toe te stemmen, heeft de moeder zelf het daarop aangelegd; eindelijk is het doorgaans om een reden die aan haren kant ligt, dat ze in levensgevaar gekomen is.

189. C. Nog wordt er gezegd : « *Van twee kwaden moet men wel het minste kiezen*. Dat alleen de fetus sterve, is beter dan dat beide, moeder en kind, verloren gaan. »

Voorzeker is het beter dat er maar één wezen « sterve » in plaats van twee. Maar in het geval van vruchtafdrijving zoowel als van embryotomie, is het onwaar dat de fetus eenvoudig « sterft » : inderdaad wordt hij *gedood* (n. 169, 175, 184), wat *niet een louter fysisch*, doch ook een *zedelijk kwaad* is en blijft. De voorgestelde billijke keus kan en moet men aannemen, wanneer het om twee kwaden van denzelfden aard gaat, niet wanneer tegenover een grooter

1. Zie dit grondig besproken door L. HUBERT, *Bull. de l'Académie Royale de Médecine de Belgique*, XI, n. 6; VLAMING, blz. 27.

physisch onheil er een ander staat, dat wel kleiner doch ook onaf-scheidbaar is van het stellig plegen van zedelijk kwaad. M. a. w. in dit laatste geval zou men *kwaad doen* om tot een voordeeligen einduitslag te komen; maar « het doel heiligt de middelen » *niet* (n. 29). Reeds n. 176 werd er op gedrukt, dat de zedenleer niet in de eerste plaats beschouwen mag, welk eigenlijk de einduitslag zijn zal, maar veeleer wat er rechtstreeks verricht wordt.

Op dezelfde wijze (n. 188-9) worde de opwerping uit « *botsing van rechten* » opgelost.

190. D. « Laat het nog waar zijn, zeggen sommigen, dat de fetus recht op het leven hebbe, dat door hem te dooden dit recht geschonden wordt... Maar in het onderhavig geval kan hij daar *niet redelijkerwijze tegen* zijn: hij verliest er niets bij, daar hij toch niet kan blijven leven, en misschien zelfs zekerder gedoopt wordt; daarbij zal de moeder nog aan het gevaar ontkomen. Welnu *wie toestemt, lijdt geen onrecht.* » (n. 51)

Om geldig toe te stemmen, moet men dit eerst geldig *kunnen*. En dit kan men slechts omtrent goederen, waarover men echten eigendom en vrije beschikking heeft. Zulk een goed nu is het « leven » niet (n. 169). Een fetus kan zoomin geldig aan zijn levensrecht verzaken als een volwassene, die een makker smeekt hem een kogel door den kop te jagen. God immers is meester van leven en dood.

191. E. Met dit antwoord niet tevreden, zal men wellicht nog aandringen: « God laat wel « uitzonderingen » op het « non occides » toe, b. v. om een booswicht te halsrechten. Waarom zou de Voorzienigheid niet goedkeuren, dat de dood van een toch onherroepelijk verloren fetus ietwat vervroegd worde om de moeder te redden? »

Om een « uitzondering » op het « non occides » aan te nemen, moet ze door stevige redenen bewezen zijn (n. 169 aant.). Waar is nu, in het ons bezig houdende geval, het bewijs van Gods toestemming? — Daarbij, vermits deze laatste opwerping van geloovig standpunt uitgaat, kan men er nog bijvoegen, dat een desbetreffende goddelijke bewilliging aan de Kerk, Gods tolk tot het uitleggen der zedenwet, niet onbekend zou zijn.

Dat eindelijk om wille van Gods wet en haar « strenge » oplossingen niet zoo heel veel « menschenwezens » wreedelijk zullen omkomen, en dat er geen « algemeen onheil » uit volgt, blijkt voldoende

uit de geneeskundige zeldzaamheid van het « uiterste » geval (n. 174, 181). — Ook heeft de beweging tegen vruchtafdrijving en embryotomie er toe bijgedragen, om nieuwe middelen tot redding van moeder en kind te doen vinden. Zoo ontstond dus onrechtstreeks uit de strengheid zelve een aanwinst aan kinderlevens, die anders, misschien zelfs al te lichtzinnig en zonder dringenden nood, waren opgeofferd ¹.

192. SAMENVATTING. — Tot duidelijker inzicht der zedelijke grondstellingen omtrent *vruchtafdrijving* en *embryotomie*, kunnen we als 't volgt besluiten.

De verloskundige die plichtmatig wil te werk gaan, tracht in een moeilijk geval eerst alles *goed te bepalen* : of de fetus leeft, of hij buiten den moederschoot kan blijven leven, of het niet mogelijk is langer te wachten, of er geen middel bestaat beide, moeder en kind, te redden. — Is dat niet mogelijk en kan alleen de moeder behouden blijven, dan worden de onderscheidene *middelen* daartoe aan bovengemelde beginselen (n. 175, 184) getoetst, met inachtneming van sommige toegelaten onrechtstreeksche handelwijzen (n. 177-80). Alle schuldige aanvraag van wege de vrouw of de nabestaanden, moet de arts kalm en beslist afwijzen. — In geen geval worde het *Doopsel* verzuimd (n. 197 vlg.), indien dit aan een fetus in nood eenigszins kan en derhalve volstrekt moet worden toegediend. — Alle *gewetenskwestie* voor de vrouw, b. v. of ze in de keizersnede moet toestemmen (n. 183), worde best aan pastoor of biechtvader overgelaten : de arts moet slechts den geestelijke stipt en volledig aangaande den toestand inlichten. — Eindelijk als de verloskundige in een moeilijk geval, ondanks deze klare beginselen, niet duidelijk inziet, wat hij in geweten doen mag, zal hij uit lofwaardige voorzichtigheid een geleerden priester trachten te raadplegen (n. 169).

193. Telkens als de *rechtbank* over een geval van vruchtafdrijving of embryotomie van een levenden fetus, den arts als deskundige naar zijn meening vraagt, moet deze er wel op letten, waarover eigenlijk zijn getuigenis verlangd wordt. Hij mag nooit zóó spreken, alsof een zedelijk laakbare behandeling niet slechts medisch, doch ook in geweten te wettigen was. Maar er op drukkende dat hij uitsluitelijk als geneeskundige de vraag beantwoordt, zooals ze

1. Zie Dr DELASSUS. *Ann. de la Soc. scient.* 1902-3, suppl. blz. 32.

gesteld werd, moet hij stipt volgens de gegevens der « wetenschap »¹ verklaren, dat overeenkomstig de leer van eenige (van vele, van de meeste) verloskundigen, hij ook acht (of niet acht) dat in bedoeld geval de vruchtafdrijving (of de embryotomie) « tot het leven of de gezondheid der vrouw onmisbaar was ».

Indien strafrecht en rechtspraak zoo'n geval voor het menschelijk gerecht niet strafbaar stellen, en bijgevolg de in geweten schuldige persoon vrijgesproken wordt, heeft de deskundige arts, die stipt « wetenschappelijke » waarheid getuigd heeft, daar geen schuld aan.

194. KEIZERSNEDE NA DEN DOOD. — Een andere zeer gewichtige gewetensvraag rijst op voor den arts, wanneer een *zwangere vrouw overleden* is en de vrucht misschien nog leeft². Er bestaat namelijk zware gewetensplicht den fetus door keizersnede, enz. uit te halen, om hem in het *leven* te houden of ten minste om hem te *doopen*.

Om den dringenden nood van het kind, moet die operatie *zoo-haast mogelijk geschieden*³, zoodra het blijkt dat de moeder overleden is, en zonder al te groote angstvalligheid omtrent echten dood en schijndood (n. 232). — Zoolang het eenigszins waarschijnlijk is dat de fetus nog leeft, mag men er niet van afzien; meerdere uren na den dood der moeder, inzonderheid na zekere gevallen van schielijken dood, werd soms het kind nog levend gevonden. Daarom mag men die behandeling nooit achterlaten (behalve wanneer de fetus zeker dood is) van de 4^e maand der zwangerschap af, al was er nog geen kans het kind in het leven te houden. Vóór de 4^e maand echter, *indien* de behandeling slechts met groot bezwaar geschieden kan, schijnt er geen strikte gewetensverplichting te bestaan: er is dan al te weinig kans, dat de vrucht na den dood der moeder nog zou leven. Maar buiten bijzonder bezwaar, blijft het plicht ook in de drie eerste maanden in te grijpen, telkens als de zwangerschap zeker is.

195. De arts trachte de operatie met de *toestemming* der nabestaanden van de overledene te doen. Doch hij moet daar niet

1. Vlg. n. 25.

2. Om de kans daartoe te vermeerderen, houde men het lijk zoo goed mogelijk warm.

3. Is het te vreezen dat de fetus sterfe, voordat hij door de keizersnede aan het licht gebracht wordt, dan worde hij eerst in den moederlijken schoot gedoopt (n. 202).

al te angstvallig naar omzien, op het gevaar af van een kostbaren tijd te laten voorbijgaan. Ter wille van het overwegend geestelijk belang van het kind, heeft hij die bewilliging in geweten immers niet eens noodig, en hunnerzijds zijn de verwanten verplicht die te geven.

Voorzag hij echter, dat ze hardnekkig zou worden geweigerd, in een geval waar ingrijpen gewetensplicht is, b. v. in de 5^e maand, dan doet hij wellicht best niet van de keizersnede te gewagen en aanstonds het Doopsel in den schoot toe te dienen, zooals in het volgende geval.

Verzetten zich de nabestaanden uitdrukkelijk tegen de behandeling, dan moet de arts, beslist en overtuigend die wreede gevoelerigheid en verkeerden eerbied te keer gaan. Volharden ze nochtans halstarrig in hun onredelijke weigering, dan wordt het soms voor den arts buitengewoon moeilijk zijn plicht te vervullen. Staat hij voor zulk een onoverkomelijken hinderpaal, dan voldoet hij, naar ons bescheiden oordeel, met, na afloop van het vruchtwater, den fetus, door het inspuiten van een zeker voldoende hoeveelheid water of anderszins, in den schoot der moeder te doopen. Zie ook n. 196, 202.

Er is één geval, waarin de arts het kind zeker zonder de toelating van de nabestaanden heimelijk moet doopen (ten minste in de baarmoeder): wanneer nl. een zieke vrouw hem haar schuldige zwangerschap onder beroepsgeheim bekende en, zooals ze moet, hem den last oplegde den fetus na haar overlijden te doopen.

196. DOOPSEL. — Omtrent het toedienen van het H. Doopsel zijn de volgende regels van kracht. Elke fetus, elke vrucht, hoe klein ook, is *bekwaam* tot het ontvangen van het Doopsel (n. 166). Derhalve bestaat er zware *gewetensplicht* uit naastenliefde (n. 41) dit sakrament toe te dienen, telkens als het te vreezen is dat anders de fetus ongedoopt sterven zou. — Die plicht rust doorgaans eerst en vooral op de geneesheeren en gebeurlijk op de vroedvrouwen, wanneer nl. zij alleen dezen dienst kunnen bewijzen, wat soms gebeurt ook als er een geestelijke aanwezig is. — In een dringend geval moet men zich niet bekreunen om de toestemming der ouders: deze hebben trouwens het recht niet den Doop van hun kind in stervensgevaar te verhinderen¹.

1. Dit geldt natuurlijk ook voor elk stervend kind beneden de jaren van verstand, ja, voor elk stervend kind boven die jaren, hetwelk voldoende

Tot een *geldig* Doopsel wordt altijd het volgende vereischt :

a) De doopende persoon moet de *bedoeling* of intentie hebben niet een louter lichamelijke wassching te verrichten, maar wel te doen « wat de H. Kerk doet », « wat Christus heeft ingesteld », m. a. w. het sakrament toe te dienen. Wanneer hij dat werkelijk wil, dan is het Doopsel toch geldig, alhoewel hij zelf niet aan de kracht of uitwerksels er van zou gelooven. Zoo doopt een joodsch of een goddeloos geneesheer wezenlijk geldig, indien hij maar niet louter veinst te willen doopen ¹, b. v. tot voldoening der kristelijke ouders. — Wie het kind niet geldig wil doopen, moet dit ten minste aan de ouders eerlijk bekennen, opdat iemand anders het sakrament toedien.

b) De woorden des Doopsels zijn : *Ik doop U in den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes.* — Wanneer het *voorwaardelijk* toegediend wordt, past het die woorden te laten *voorafgaan* door de uitdrukking der voorwaarde, b. v. *indien dit water kan dienen... indien ge zóó kunt gedoopt worden... indien ge leeft... indien ge nog leeft... indien ge nog niet gedoopt zijt*, enz. Deze drie laatste voorwaarden, zooals alle die de bekwaamheid van den doopeling tot het geldig ontvangen van het sakrament beduiden, worden eenvoudiger onder deze woorden gebracht : *indien ge bekwaam zijt* (gedoopt te worden)...

De heilige woorden moeten uitgesproken worden door den doopenden persoon zelf, en wel *terwijl* hij de wassching toedient.

c) Tot het Doopsel is *echt water* vereischt, om nl. een echte wassching te verbeelden. Bij gebrek aan zeker goed water, wezen daaromtrent niet al te kieskeurig, mits later den Doop voorwaardelijk te vernieuwen. Desnoods mag en moet men ook water gebruiken, dat niet heelemaal rein en onvermengd is. Bij het Doopsel in den schoot is het toegelaten gezondheidshalve een zeer geringe hoeveelheid smetwerende stof ² in het water te mengen. — Niets belet gekookt water te bezigen. — Wijwater is niet vereischt.

onderricht is en het Doopsel wenscht. — Om nochtans geen al te groote moeilijkheden tegen den godsdienst te verwekken, zal de arts, indien het mogelijk is, eerst goeden raad vragen, om te weten wat hij doen moet en om niet voorbarig, tegen wil en wensch der Kerk zelve, te doopen.

1. Al wie zulke afschuwelijke bedriegerij te weten komt, moet natuurlijk, door doelmatige waarschuwing volgens de omstandigheden, aan de betrokken doopelingen een geldig Doopsel doen toedienen.

2. B. v. sublimaat. *S. Officium*, 21 Aug. 1901.

— Een bepaalde hoeveelheid water is niet noodig, als er maar een echte wassching plaats heeft, zooals aanstonds (*d*) gezegd wordt.

Er hoeft natuurlijk op gewezen, dat de eerbied voor het sakrament alle mogelijke zindelijkheid vergt.

d) Er moet een echte *wassching* of afspoeling geschieden : anders ontbreekt het « sakrament » des Doopsels, d. i. het teeken door Christus ingesteld, om de zuivering der ziel te verbeelden en de genade voort te brengen. Om nu het begrip van wassching te verwezenlijken is het noodig, ofwel dat het water op den doopeling eenigszins vloeie, ofwel dat het wezenlijk ruim op hem doorgewreven worde. Indompelen is ook geldig. Maar, zonder dat het water vloeit, enkel bevochtigen, betten of « doppen » of met een natten vinger aanraken op één en dezelfde plaats, of met duim of vinger een klein kruisje maken, of slechts met een paar druppeltjes besproeien, mag men niet, wanneer men beter kan : dit is immers geen onbetwifelbare « wassching ». En bij het toedienen der Sakramenten is men verplicht het zekerste te kiezen en geenszins hun uitwerksel, en dus het geestelijk welzijn van den betrokkene, op het spel te zetten, door zich met een waarschijnlijkheid te vergenoegen. Zoo'n nauwgezette handelwijze getuigt niet van klein-geestigheid, maar wel van juist inzicht in de natuur van een « sakrament », d. i. van een uitwendige handeling, die de genade *zoo en niet anders* voortbrengt dan door Christus' vrije bepaling is vastgesteld.

e) In een Doopsel door leeken toegediend is het niet vereischt, alhoewel toch prijzenswaardig, het doopwater in drie keeren en kruisgewijs te gieten. In den regel moet het *hoofd* (niet het haar alleen) van den doopeling aldus door het water worden aangeraakt. Kan het hoofd niet bereikt worden, dan geschiede bij dringend gevaar de wassching op de borst of op een ander lid; doch daarna moet het Doopsel voorwaardelijk op het hoofd herhaald.

f) Telkens als de arts het Doopsel toegediend heeft, moet hij er voor zorgen, dat de pastoor daarvan verwittigd worde tot behoorlijke opschrijving in het doopregister. Hij kan dit toch ook aan de ouders overlaten, mits het zeker weze dat zij het zullen doen.

197. Met het oog op het Doopsel van de vrucht is het zeer gewichtig, dat de *gehuwden* voldoende onderricht zijn, om *miskraam*

op te merken¹ en bij zoo'n ongeval het Doopsel toe te dienen. Het is te vreezen, dat veel menschelijke wezens in de eerste maanden zonder Doop verloren gaan, hetzij omdat de ouders meenen, dat er dan nog geen redelijke ziel aanwezig is (n. 166), hetzij omdat de vrouw niet eens de misgeboorte heeft leeren onderscheiden, noch het Doopsel toedienen. — De *arts* heeft gewetensplicht (n. 41) de echtelingen desaangaande in te lichten, vooral wanneer er bij eene zijner cliënten gevaar voor miskraam bestaat. — Ook zal hij eenigszins op de *vroedvrouwen* letten, daar deze er soms heel zonderlinge begrippen op nahouden, en in dit geval de echtgenooten waarschuwen. — In zulke aangelegenheden kan soms de priester bezwaarlijk tusschenbeide komen. Het is hem nochtans opgelegd, te gepaster gelegenheid en met de vereischte kieschheid, den echtelingen, artsen en vroedvrouwen hun plicht voor te houden.

198. De regel dat men het Sakrament moet toedienen, telkens als er *eenigszins waarschijnlijk een levende vrucht*, hoe klein ook, aanwezig is, diene tot oplossing in geval men *twijfelt* :

1^o of er een zich ontwikkelend *levend wezen*, dan wel slechts vliezige omhulsels, enz. (*mola*), afzonderlijke misvormde ledematen², of een kleine vliezige massa, als overblijfsels van een mislukten en reeds gestremden groei, voorhanden zijn;

2^o of de vrucht *nog leeft*.

In deze gevallen doope men *voorwaardelijk* (indien ge (nog) leeft). En daar zelfs de vroedkundigen niet altijd licht en vlug kunnen vaststellen, of er een levende vrucht aanwezig is, hoeft men voor zulk een Doopsel niet lang en angstvallig te aarzelen.

199. Bij alle misgeboorte in de eerste maanden is het voordeel het Doopsel bij wijze van *indompeling* toe te dienen. Zoo immers zal het doopwater zeker den fetus en zijn hoofd afspoelen, daar

1. Wat hier gezegd wordt (n. 197-200), geldt natuurlijk ook wanneer de misgeboorte *schuldig* veroorzaakt werd: wie een aanslag pleegt op het tijdelijk leven van den fetus, mag hem daarom niet van het eeuwige leven verstoken laten!

Het weze ook ingescherpt, dat een gestorven fetus met eerbied moet behandeld; indien hij het H. Doopsel ontving, zal men zoo goed mogelijk zorg dragen, dat hij in *gewijde aarde* begraven worde. Zie n. 234.

2. Men doope al wat lijkt op een levend hoofd of borst, al ontbraken de andere ledematen. — Wanneer echter noch hoofd noch borst aanwezig is, of zeker niets dan vliezige omhulsels (*mola*), of een vliezige massa, moet of mag zelfs het Doopsel niet gegeven worden. Zie ook n. 204.

het anders wel eens twijfelachtig blijft, of het water op den vaak niet licht te vinden fetus te recht kwam. — Het is ook voordeelig lauw water te gebruiken : zoo heeft men niet angstig te vreezen, dat men den dood van den fetus verhaaste.

200. Komt een ei- of vruchtzak ongescheurd aan het licht, dan raden sommigen aan, uit vrees dat de vrucht te vroeg sterve, eerst den *ongescheurden* en zoo goed mogelijk schoongemaakten vruchtzak door indompeling voorwaardelijk te doopen¹ met de woorden : « indien ge zóó kunt gedoopt worden, ik doop u... ». Dan worde de vruchtzak een tweede maal onder water gedompeld, en daar *voorzichtig geopend* (zoodat, het vruchtwater langzaam wegvloeiende, het doopwater den fetus afspoele), terwijl men de sakramenteele woorden opnieuw voorwaardelijk herhaalt : « indien ge nog niet gedoopt zijt, ik doop u... ». Daarbij worde de fetus, althans voor een stond, uit dit water geheven.

De meesten echter² vinden het eerste toedienen van het sakrament op het ongescheurde eivlies nutteloos, omdat er niet zoo'n groot gevaar voor haastigen dood der vrucht bestaat, wanneer de vruchtzak onder lauw water voorzichtig gescheurd wordt, en vooral omdat het buiten-omhulsel van het ei (*caduca, decidua*) van de moeder afkomstig is en geen deel uitmaakt van het kind : derhalve is het Doopsel, daarop toegediend bijna zeker ongeldig. — Hieruit volgt dat dit eerste Doopsel beter overgeslagen en *aanstonds de vruchtzak onder water voorzichtig geopend* wordt, zoodat, het vruchtwater langzaam wegvloeiende, het doopwater den fetus afspoele, terwijl men de heilige woorden spreekt : « Ik doop u... ». Daarbij lichte men den fetus, althans een oogenblik, uit het water³.

201. Telkens als een *ongeboren* vrucht waarschijnlijk nog leeft, maar er te vreezen valt dat ze sterve vooraleer aan het licht te komen, moet men onderzoeken, of men het Doopsel niet in de *baarmoeder* kan toedienen.

In de *eerste maanden* is dit doorgaans moeilijk, omdat het doopwater bezwaarlijk op den fetus kan worden gericht, en omdat een al te diepgrijpende behandeling, met afloop van het vruchtwater,

1. Zie in *Nouv. Revue Théol.* 1912, blz. 581, hoe Dr HUDDLESTON SLÄTER beweert dat dit Doopsel geldig is.

2. ANTONELLI, II, n. 29; CAPELLMANN-BERGMANN, blz. 165-6, enz.

3. LEHMKEHL, II uitg. II, n. 103 aant.

gelijkstaat met het rechtstreeks veroorzaken van vruchtafdrijving; wat, zelfs om het Doopsel toe te dienen, ongeoorloofd is.

Later echter, ook voordat de fetus levensvatbaar is, kan soms gemakkelijker, door betasting, een steekspuitje met doopwater doelmatig door het eivlies heen den fetus raken. Zoo dit voorzichtig geschiedt, na wellicht eerst gedeeltelijk het vruchtwater door het spuitje afgetapt te hebben, is er niet zoo'n groot gevaar voor verdere openscheuring en vruchtafdrijving (n. 178). — Trouwens, wanneer de fetus reeds op het punt is in den moederlijken schoot te sterven, is de vrees voor vruchtafdrijving, van zedelijk standpunt uit, geen beletsel meer om het eivlies dermate te openen, dat het Doopsel met grooter kans van geldigheid worde toegediend ¹. Dit zou de arts dus ook vóór de 6^e maand, in zoo'n uiterst geval, mogen beproeven.

202. Het zal meer voorkomen dat een reeds *levensvatbare* fetus, in een moeilijke bevalling of heelkundige behandeling, gevaar loopt te sterven vooraleer volkomen geboren te zijn ². In dit geval is het

1. ANTONELLI, II, n. 17; CAPELMANN-BERGMANN, blz. 156; CORNELISSE, II, n. 491, enz. — Dit kan volgenderwijze gewettigd worden. Het openen van den vruchtzak moet hier niet als een rechtstreeks doodende handeling worden bestempeld, omdat er, vóór alle vruchtafdrijving, een goede uitslag door bekomen wordt: de mogelijkheid van een nagenoeg zeker en dringend noodig Doopsel. — Men kan er bijvoegen: Wanneer de fetus in de baarmoeder reeds in stervensnood is, waarom zou hij dan daarin *moeten* blijven? Is hier de beweegreden, in n. 169 tegen de echte vruchtafdrijving ontwikkeld, wel toepasselijk, vooral indien de stervensnood van den fetus van wege de moeder komt, b. v. omdat deze zelf den dood nabij is? De baarmoeder eener stervende vrouw is toch even weinig als die eener doode, de geschikte plaats, om een fetus in het leven te houden! Waardom zou hij deze niet mogen verlaten, bijna zooals iemand die in een kamer levend verbrand gaat worden, en nergens vluchten kan dan in een aanpalend vertrek waar hij even snel verstikken zal, toch niet in de brandende kamer blijven moet! Of zooals een zeevaarder welke van zijn brandend schip toch wel in het water springen mag, al is hij nog zoo zeker daar te verdrinken.

Deze beschouwingen leiden niet tot het besluit, dat vruchtafdrijving ooit veroorzaakt mag worden *tot redding der moeder*: daar immers de fetus reeds in stervensnood verondersteld wordt, is het nutteloos hem haastig vóór zijn dood af te drijven: door het verwijderen van het lijke zal de moeder even goed gered zijn; ligt deze ook op sterven, dan zou veeleer elke behandeling haar dood nog verhaasten. — Maar tot *het zeker toedienen van het Doopsel* zijn bovenstaande beschouwingen van belang, opdat men nl. niet angstvallig vreezen zou in zoo'n uiterst geval het eivlies voldoende te openen.

2. Dit komt inzonderheid voor wanneer een levensvatbaar kind niet zonder heelkundige behandeling kan ter wereld komen, en de moeder deze van de hand wijst (n. 183).

gewetensplicht voor den vroedkundige eerst en vooral, na opening van den vruchtzak en afloop van het vruchtwater, het kind in de baarmoeder te doopen. Daartoe gebruike hij, volgens de omstandigheden, zoo goed mogelijk het zekerste middel : ofwel inspuiting van een zeker voldoende hoeveelheid water; ofwel uitpersing van een goed doorweekten watten prop of van iets dergelijks, zóó dat het doopwater op het kind zelf vloeie; ofwel ruime wrijving der goed natgemaakte vingers van den doopende (n. 196). — Kan men het hoofd bereiken, dan moet men daar het doopwater op richten; anders worde de borst of een ander lid gedoopt.

— Telkens als het doopwater den fetus en bepaaldelijk zijn hoofd *niet zeker* aangeraakt heeft, worde het Doopsel, zoo het gevaar blijft voortduren, voorwaardelijk («indien ge nog niet gedoopt zijt») herhaald, zoohaast een lid van het kind en inzonderheid zijn hoofd zeker kan worden bereikt.

Trouwens in elk geval van Doopsel in den moederschoot, behalve indien het water op het hoofd gericht werd, nadat dit reeds heelemaal aan het licht kwam, worde het sakrament voorwaardelijk («indien ge nog niet gedoopt zijt») *na de voltrokken geboorte herhaald*. Dit laatste Doopsel geschiede natuurlijk door den priester, zoo zijn komst zonder gevaar voor het kind gevoeglijk kan worden afgewacht : hij immers is, buiten het geval van nood, de wettige bedienaar van dit sakrament.

203. Wegens het dringend stervensgevaar van een pasgeboren kind, dat, met moeite gebaard, schijnbaar dood of stervend ter wereld komt, bestaat er doorgaans gewetensplicht voor den vroedkundige het Doopsel toe te dienen, nog voordat hij de soms lange pogingen aanvangt om het leven op te wekken.

Die gewetensplicht rust op den arts, veeleer dan op de vroedvrouw of op de ouders. Slechts aan een aanwezigen geestelijke zou hij die taak moeten overlaten, zoo dit betamelijk geschieden kan.

De verloskundige mag, even weinig als de vroedvrouwen, *niet alle* pasgeboren kinderen «verzekeren». Het is immers maar in geval van nood, wanneer het niet gevoeglijk anders kan, dat een leek doopen mag en dat het eigenlijke sakrament van zijn ceremoniën mag gescheiden worden.

204. Wanneer er heelemaal misvormde wezens, *monstra*, aan het licht komen en in stervensgevaar verkeerden, moet de verloskundige die ook behoorlijk weten te doopen. — Alle op zich zelf levend

wezen, hoe misvormd ook, uit een vrouw geboren, moet althans praktisch als een *menschelijk wezen* worden beschouwd. — Zie ook n. 198 aant. omtrent een onvoldragen monsterachtige vrucht.

In den regel zijn er *zooveel onderscheidene* menschelijke wezens als er hoofden zijn : deze moeten dus afzonderlijk gedoopt worden.

Is er twijfel of er meer dan één mensch aanwezig is, dan worde onvoorwaardelijk het hoofdzakelijke deel en daarna voorwaardelijk (« indien ge nog niet gedoopt zijt ») het andere of al de andere gedoopt, van wie men zich afvraagt of het afzonderlijke wezens zijn ¹.

205. KINDERVERZORGING. — Het hoort ook tot de be-
roeps- en gewetensplichten der artsen de ouders doelmatig bij het eerste verzorgen en opvoeden hunner pasgeboren kinderen voor te lichten. De betrekkelijk groote *kindersterfte*, die in sommige streken woekert, kan alleen door de onvermoeide pogingen der geneesheeren inkrimpen.

206. Inzonderheid moeten de dokters het menigvuldige gezondheidsvoordeel der natuurlijke *borstvoeding door de moeder* zelve, boven de kunstmatige voeding der zuigelingen, gedurig aanpreken, en zoo de moeders aanzetten tot het volbrengen van dien edelen plicht, die de natuur zelve haar oplegt en waarvan ze slechts om een gewichtige reden verschoond blijven. Ongelukkiglijk schudden vele moeders tegenwoordig uit ijdelheid, vermaak- en gemakzucht dien last al te lichtzinnig af.

207. Indien de zooging door de moeder zelf waarlijk onmogelijk is, schijnt tegenwoordig de *kunstmatige voeding*, degelijk aangelegd en met zorg nagegaan, in den regel boven de zooging door *vreemde voedsters* te verkiezen. Eenerzijds, door de groote wetenschappelijke vorderingen bij het voorbereiden van gezonde melk voor de kleinen, is de kunstmatige voeding veel minder dan vroeger te duchten; anderzijds geeft de gewoonte der zooging door minnen aanleiding

1. Wanneer er één hoofd, doch twee rompen en twee harten zijn, doope men eerst het hoofd en dan voorwaardelijk elk der twee rompen op de borst : het is immers niet uit te maken tot welken romp het hoofd behoort.

In een bijzonder dringend en netelig geval, is het toegelaten het doopwater op de onderscheidene hoofden of deelen tevens te laten vloeien en de woorden in het meervoud uit te spreken : « Ik doop u beiden (allen) in... »

tot allerlei misbruik, als verboden geslachtelijken omgang, verwaarlooing van de eigen kinderen der zoogster, enz. Daarom leggen we er, van ons zedelijk standpunt uit, al den mogelijken nadruk op dat het zedelijk en maatschappelijk euvel der gehuurde voedsters zoohaast mogelijk dient te verdwijnen. Als in een bijzonder geval geen misbruik te vreezen is, kan de arts, daartoe verzocht, een goede voedster bezorgen. Om het buitengewoon belang van die keus, draagt hij hierbij een groote verantwoordelijkheid, en moet hij over de zooging zorgvuldig blijven waken. — Hoe sommige gevallen, waarbij het beroepsgeheim betrokken is, dienen opgelost, werd reeds boven (n. 109-10) gezegd.

HOOFDSTUK VI.

Geneesheer en Godsdienst.

INHOUD. — *Godsdienstig standpunt* (208). — *Mirakelen* (209); *bezetenheid* (210); *mystiek* (211). — *Occultismus en spiritismus* (212-4); *hypnose* (215-7) en *suggestie* (218).

Versterving, *vasten en vleeschderven* (219).

Ontvangen der Sakramenten (220), in *stervensgevaar* (221-6). — Bij het *sterfbed* (227); « *euthanasie* » (228-31). — *Schijndood* (232); *lijkbehandeling* (233-4) in verband met het kristelijk geloof (235-6); *lijkverbranding* (237-8). *Besluit* (239-40).

208. GODSDIENSTIG STANDPUNT. — Het is den katholieken geneesheer geenszins geoorloofd altijd en overal het godsdienstig standpunt stellig te ontwijken. Benevens de talrijke louter zedelijke verplichtingen, waarvan boven spraak was en die door de katholieke leer bekrachtigd worden, heeft hij nog bij het verplegen der zieken eenige plichten van rechtstreeks godsdienstigen aard (n. 220 vlg.) en eenige geboden der H. Kerk (n. 219) in aanmerking te nemen.

Aangaande het koopen, lezen of houden van *boeken*, stuit de arts doorgaans op geen moeilijkheid, zoolang het werken geldt, die louter medisch-wetenschappelijk zijn, al zijn ze door ongeloofigen geschreven en al komt dit hier en daar uit: die werken zijn den geneesheer niet verboden door de natuurwet, om reden van geloof of zeden (n. 139), noch vallen ze binnen het bereik van het Indexverbod. Maar boeken of schriften die door hun wijsgeerige strekking godsdienst of zedelijkheid aanmerkelijk ondermijnen of aanvallen, zijn verboden althans door de wetten van den *Index*, b. v. als ze positivisme, materialisme, theosophie, determinisme, buitenechtelijk geslachtsgenot, homosexualiteit, nieuw-malthusianisme, echtscheiding, enz. opzettelijk verdedigen. Zie ook de aantekening bij n. 211 en 212, en Kerkelijk Wetboek, Can. 1399.

Bij louter wetenschappelijk werk geldt als hoofdwaarheid: tusschen geloof en wetenschap kan er geen echte tegenspraak

bestaan¹. De katholieke geneesheer mag dus, behoudens inachtneming der zedenleer bij de keuze der middelen², zich even vrij en onbelemmerd aan allerlei wetenschappelijke navorschingen overleveren als een ongeloovige. De echte uitslag zijner onderzoekingen zal nooit werkelijk in botsing komen met zijn godsdienstige overtuiging. Nooit is hij gedwongen van zijn bovennatuurlijk standpunt af te zien, en in geen geval mag hij spreken of handelen, alsof hij het bestaan der bovenwereld ontkende of in twijfel trok.

209. Zoo b. v. is het een katholieken geneesheer geenszins toegelaten het begrip, de mogelijkheid of de erkenbaarheid van *echte mirakelen* uit te sluiten³; het gebeurt immers wel eens, dat hij door zijn beroepsopleiding wat al te sceptisch daaromtrent wordt⁴. Een mirakel op zich zelf is niets anders dan een feit, hetwelk door de bijzondere tusschenkomst Gods in den gewonen loop der natuur wordt teweeggebracht. Zoo staat het ontkennen der *mogelijkheid* van mirakelen inderdaad gelijk met de loochening van Gods Almacht. Waarom immers zou Hij niet wijselijk kunnen ingrijpen in de werking der natuurwetten, die Hij zelf bepaalde, en die daarom wetenschappelijk nog niet minder vast staan, omdat er van hooger hand, krachtens een eeuwig besluit en tot een redelijk en vaak bovennatuurlijk doeleinde, een enkele en voorbijgaande uitzondering op gemaakt wordt? Juist die uitzonderlijke aard der wonderen strekt hun tot een reden van bestaan, nl. als het middel dat God zich voorbehoudt om duidelijk zijn ingrijpen te doen erkennen⁵. Het aprioristische loochenen en afwijzen van mirakelen is, louter wetenschappelijk gesproken, een ongerijmdheid.

Ook aangaande de *erkenbaarheid* van mirakelen als dusdanig, moet er aangenomen dat althans *sommige* bepaalde feiten, b. v. het herstellen in één oogenblik van een aanzienlijk weefsel, ingezien al de omstandigheden waarin ze voorkomen, niet aan de natuurkrachten⁶ aan zich zelf overgelaten, kunnen toegeschreven wor-

1. Kerkvergad. van het Vatikaan, Sess. III, De fide, cap. 4.

2. Dit is trouwens den katholieken geneesheer niet eigen, want de zedenleer heeft algemeene gelding. Het volstaat niet aan het geloof verzaakt te hebben, om van alle zedelijke verplichting ontslagen te zijn.

3. Kerkvergad. van het Vatikaan, Sess. III, De fide, can. 4.

4. Dr GUINIER, *Questions actuelles*, 1910, blz. 199.

5. Zie CASTELEIN, *Le surnaturel*, blz. 13 vlg.

6. Noch aan de werking van booze geesten. Doch dit hoeft hier niet besproken. — De katholieke leer omtrent wonderen wordt uitstekend uiteen-

den. De vooruitgang der wetenschap heeft het afdoende *bewijs* daarvan vrij moeilijk gemaakt, omdat er nu soms met reden aan getwijfeld wordt, of wellicht zekere natuurkracht of suggestie een voldoende uitleg verstrekt. Doch al weten we niet alles wat de natuur *wel* vermag, we weten toch soms heel zeker dat ze bepaald uitwissel *niet* verrichten kan.

Dientengevolge handelt de Kerk met uiterste omzichtigheid, voordat ze een feit als wonderbaar bestempelt, tot zooverre dat de « kerkelijk goedgekeurde » mirakelen betrekkelijk weinig talrijk zijn ¹. Wie eenigszins op de hoogte van het vraagstuk is, zal aan het lange, strenge onderzoek dat vereischt wordt, en aan de wijze voorschriften, die trouwens reeds sedert eeuwen ² daaromtrent bestaan, zijn bewondering niet onthouden.

Bij dergelijke « goedkeuring » is noch het geloof noch de kerkelijke onfeilbaarheid betrokken. Deze stonden nog even vast, zoo later de echtheid van enkele dier wonderen met reden betwijfeld of geloochend werd. Ook is de arts, die in *een bepaald geval* geen goddelijke tusschenkomst wil aannemen, daarom nog geen ketter. Maar het ware oneerbiedige en hoogmoedige vermetelheid al de goedgekeurde wonderen voor onecht te houden en als bedrog, suggestie, « faith-healing », enz. van de hand te wijzen. — Indien sommige eenvoudige lieden of zelfs lichtzinnige schrijvers, tegen den wil der Kerk in, al te vlug met het woord « mirakel » aan het schermengaan, mag zij daar niet aansprakelijk voor gesteld worden!

Telkens als een arts van wege het kerkelijk gezag met de opdracht vereerd wordt zijn *meening omtrent een wonderbare genezing*, of omtrent den onbedorven staat van een lijk, enz., uit te spreken, moet hij eerst duidelijk weten, welke vraag hem gesteld wordt, en er dan streng wetenschappelijk op antwoorden.

gezet door POTTERS, *Verklaring van den Katechismus*, dl. I, blz. 40 vlg. Aan ontwikkelde Katholieken die hun Godsdienst grondig willen kennen, bevelen we dringend dit schoone werk aan, dat in zes boekdeelen volledig verscheen. — Over de merkwaardige genezingen te Lourdes, zie BERTRIN, BON, DE GRANDMAISON, GUINIER, VAN DER ELST, VOURCH, enz. Boekenlijst XI.

1. Aldus werd kerkelijk goedgekeurd door den Bisschop van Brugge de genezing van Pieter De Rudder, te Oostakker. — Zie daarover BOLSIUS, CASTLEIN, DE MEESTER, DESCHAMPS, WASMANN, enz. We bedoelen hiermede niet over dit en dergelijke feiten een persoonlijk oordeel uit te drukken. Andere goedgekeurde mirakelen zijn die, welke tot de zalig- of heiligerklaringen aangenomen werden.

2. Zie b. v. BENEDICTUS XIV, *De beatific. et canoniz. Servorum Dei*.

210. Even veel omzichtigheid als bij haar oordeel over mirakelen, legt de H. Kerk aan den dag in haar uitspraken over *bezetenheid door den duivel*. De *mogelijkheid* van zulk een lichaams- en geestestoestand blijkt uit de H. Schrift en de katholieke leer, en mag dus niet ontkend worden. Maar het *feitelijk* aanwezig zijn er van is zeer dikwijls uiterst moeilijk vast te stellen. De kerkelijke overheid heeft dan ook aan de priesters verboden de duivelbezwering of exorcismus te verrichten zonder oorlof van den bisschop. — In deze lastige gevallen kan en moet de arts die zijn geloof en zijn wetenschap tevens hoogschat, een heerlijke taak vervullen door de kerkelijke overheid voor te lichten, hoe sommige verschijnselen door een psycho-pathologischen toestand, door zenuwziekten van hysterischen aard, enz. kunnen uitgelegd worden.

211. Het ware ook moeilijk van hoogmoedige vermetelheid en schuld vrij te pleiten, zoo een geneesheer als 't ware a priori den bovennatuurlijken aard loochende van *al* de buitengewone feiten te zamen, die in het leven der Heiligen of van sommige in geur van heiligheid gestorvene personen voorkomen. Dat ook in zake kristelijke *mystiek* alles met de uiterste bedachtzaamheid dient onderzocht, alvorens den bovenmenschen invloed in sommige verschijnselen stellig te bevestigen, wordt door de Kerk zelve ten strengste ingescherpt¹. — Er zijn nochtans eenige kenteekenen, ten minste uit de omstandigheden waarin die feiten voorkomen en buiten alle geneeskunde om, waaraan de echt bovennatuurlijke *zinsverrukking* (ecstasis), *verschijningen en visioenen*, *stigmatisatie*, *levitatie*, enz. voldoende kunnen onderscheiden worden, eenerzijds van de ziekelijke voorvallen van psycho-pathologischen en hysterischen aard, anderzijds van de feiten waarmede, luidens sommige berichten, het wijsgeerig of heidensch mysticisme, b. v. in Indië, gepaard gaat.

212. Ook omtrent de verschijnselen, onder den naam² van

1. Zoo b. v. zijn door de wet van den *Index* verboden alle boeken die « nieuwe verschijningen, openbaringen, visioenen, voorzeggingen, mirakelen verhalen »... indien ze zonder kerkelijke toelating uitgegeven werden. — Over *mystiek*, zie GÖRRES, POULAIN, RIBET, ZAHN, enz. Boekenlijst XII.

2. Aan de *benamingen*: occultisme, spiritisme, mesmerisme, magnetisme, hypnotisme, enz. is weinig gelegen. Allerminst dient het gebruik van een bepaalden naam aanschouwd als een oordeelvelling omtrent de oorzaak van bedoelde feiten. Elk soort van verschijnselen moet volgens zijn wezenlijkheid

occultisme of *spiritisme*¹ voorgesteld, moeten zoowel de katholieke geneesheeren als de theologanten de grootste voorzichtigheid aan den dag leggen, vooraleer tot den al of niet bovennatuurlijken aard er van te besluiten.

Met al den mogelijken nadruk zij er op gewezen — en dit geldt voor al wat hier (n. 212-4) besproken wordt — dat er in de eerste plaats onbetwistbare bewijzen voor de *werkelijkheid* der feiten met al hun omstandigheden moeten geëischt en geleverd worden, alvorens deze dingen een wetenschappelijk onderzoek waardig te achten. Daardoor is van meet af aan een overgroot deel der zoogezegde gebeurtenissen uit den weg geruimd. Het ware nochtans onwetenschappelijk, a priori volstrekt *alle* dergelijke verhalen als louter verzinzel van de hand te wijzen.

In de tweede plaats moet men wel toezien, of er geen voldoende uitleg te vinden is in het bewust of zelfs onbewust *bedrog* der *medium's* of handelende personen; — in hun *vaardigheid* bij het raden, hun handigheid bij goocheltoeren; hun africhting tot het waarnemen van de minste uitwendige teekenen; — in *subjectieve inwerkingen en toestanden*, als auto-suggestie, onbewust geheugen of « onderbewustzijn »; in de overprikkeling hunner gevoeligheid, vooral der zintuigen, omtrent bepaalde voorwerpen en zekere natuurlijke invloeden, die de wetenschap nog niet voldoende kent, doch voorshands niet beslist moet afwijzen; in de kunstmatige ontbinding en wanorde der werkdadigheid van hun zenuwstel; — eindelijk in *louter toeval*. — Het kan ook gebeuren, dat in een

beoordeeld, onder welken naam ook het gemeenlijk gerangschikt worde. — Insgelijks wanneer men zich afvraagt *of men proefnemingen doen mag*, moet men eerst goed bepalen *wat* men doen zal, en daarnaar besluiten of het antwoord te lezen staat in de hier volgende aantekening, of in n. 213, 214 of 215 vlg.

1. In dit boek voor wetenschappelijk ernstige artsen bestemd, hoeven we niet eens te spreken over het *spiritismus*, in zoover het zich, met reden, voordoet als een *stelsel* van onderhandeling met de bovenzinnelijke wereld, als opwekking van « geesten » die soms allerlei dwaalleeren tegen het kristelijk geloof verkondigen, eindelijk als een soort *godsdiens*t met misleiding van velen. Aan dergelijk spiritismus meedoen (b. v. door ondervraging), of zich daartoe genegen betoonen, kan niet van bijgeloof vrijgepleit worden. Ook eenvoudig aanwezig zijn werd door het S. Officium (27 April 1917) streng gelaakt. Zie LAENEN, ROURE en ons artikel in *Ons Geloof*, 1920. Boeken die zoo 'n spiritisme aanprijzen of leeren, zijn verboden door de Indexwet. — Het S. Officium heeft ook de *theosophie* veroordeeld (18 Juli 1919).

gepaald geval verscheidene te gelijk der voornoemde uitleggingen mogelijk of zelfs werkelijk zijn.

Ook weten we dat de booze geesten, zich van de natuurkrachten bedienende, wellicht tusschenbeide komen in een werking, die anders toch een voldoende natuurlijke verklaring heeft. Maar volgens de zedenleer moet dit niet in aanmerking komen, zoolang er geen zekere sporen van die tusschenkomst worden opgemerkt, nl. verschijnselen van beslist bovenmenschen aard, zooals er wel eens in den loop van « proefnemingen » voorkwamen.

213. De volgende feiten, zoo de wezenlijkheid er van bewezen en alle bedrog uitgesloten is (n. 212), schijnen door de natuurlijke krachten onuitlegbaar: zonder suggestie vlot en op verstandige wijze een taal spreken, die men volstrekt nooit aangeleerd heeft, of een diepgaande en ingewikkelde kennis, b. v. van de geneeskunde, aan den dag leggen, waarvan men te voren geen benul had; op merkelijken afstand een zwaar voorwerp in beweging brengen of in het luchtruim doen blijven hangen. *Tafeldans* en tafelkloppen, wanneer het zonder eenige aanraking¹ geschiedt, moet volgens de meesten hierbij gerangschikt worden.

Dat dergelijke verschijnselen, vooral de laatste, niet aan de werking van *God* of van de *engelen* toe te schrijven zijn, is klaarblijkelijk uit hun aard, of althans uit de omstandigheden waarin ze voorkomen. — Ook kunnen de *zielen* der afgestorvenen daar niet mee gemoeid zijn: de kristelijke leering verwerpt, buiten sommige goed bewezen uitzonderingen, dat deze nog met de levenden in betrekking komen, vooral naar beliefte dezer laatsten. — Er blijft dus, daar de natuurkrachten geen uitleg verstrekken, niets anders over dan in die enkele feiten den invloed der *booze geesten* te erkennen².

Bijgevolg ligt er bijgeloof in elke poging tot verwezenlijking er van³, al geschiedt zulks ook bij wijze van *proefneming*.

1. Tafelbeweging met *aanraking* der aanzittende personen, moet veel eer gerangschikt worden bij de feiten n. 214 vermeld.

2. Vgl. *Deuter*, XII, 10-2.

3. Ook in elke ernstige ondervraging omtrent een zaak, die door geen natuurlijke middelen kenbaar is, b. v. welk nummer in de loterij den prijs halen zal. — Hierbij dient opgemerkt, dat ook de duivel de toekomst, naarmate die afhangt van den vrijen wil, niet met zekerheid voorziet. Toch kan hij veel scherper raden, dank aan zijn verheven geestesgaven en zijn veel uitgebreider kennis, b. v. van de wetten der natuur en van wat er elders

214. Voor andere feiten kan men, in den huidige toestand der wetenschap, met een zekere waarschijnlijkheid een *natuurlijke uitlegging* uitdenken (n. 212), b. v. voor de zoogenaamde « helderziendheid » of « dubbel gezicht », het zien door ondoorschijnende lichamen; zinswaarnemingen buiten de passende zintuigen; het doen begrijpen van gedachten en bevelen, op betrekkelijk geringen afstand, zonder waarneembaar middel en schijnbaar door den wil alleen¹ van den denkenden persoon²; zelfs verschijnselen van « voorgevoel » en « telepathie ». — Ter zake weze hier nogmaals herinnerd, hoe noodig het is zich te hoeden voor bedrog en alleen te steunen op onomstootbaar bewezen feiten.

« *Proefnemingen* » aangaande deze misschien natuurlijke feiten, zijn niet aanstonds als bijgeloof te veroordeelen. Een wetenschappelijk ernstig man, die alle ongeoorloofd verkeer met de bovenwereld verafschuwt, mag wel, met een goede bedoeling en zonder gevaar van ergernis, omtrent zulke verschijnselen deugdelijke kennis trachten op te doen. Het is van groot belang, dat ook de katholieken, en niet alleen hun tegenstanders, echt *wetenschappelijke inlichtingen* daarover inwinnen, om aan het verwijt te ontsnappen dat ze slechts uit onwetendheid « overal den duivel vreezen » en tevens om op dezen uithoek van het gebied der wetenschap geen geheimzinnige valsche wapenen tegen den godsdienst te laten smeden. — Aan den anderen kant is het afkeurenswaardig zich uit louter spel en tijdverdrijf met zulke proefnemingen onledig te houden : dan ontbreekt niet zelden de vereischte omzichtigheid en geraakt bij menigen toeschouwer de inbeelding in een ongezone overprikkeling.

215. De verschijnselen der gewone *hypnose*, ook het uitvoeren

gebeurt, enz. Hij kan eenigermate zijn « voorzeggingen » zelf verwezenlijken, b. v. een persoon doen ziek worden op het voorzegde oogenblik. Alleen binnen die perken, kan men van hem de « toekomst » leeren kennen.

1. Over het lezen en kennen van geheime gedachten *buiten den wil* van den denkenden persoon, dient er behoedzamer gesproken. De katholieke leer zou niet gladweg aannemen, dat dit voor natuurlijke uitleg vatbaar is, daar 's menschen inwendig heiligheid altijd als ondoordringbaar, tenzij voor God alleen, beschouwd werd.

2. Zie o. a. MERCIER, *Psychologie*, 7 uitg. II, blz. 217-8. — Alle dergelijke feiten worden van katholiek standpunt uit besproken in de werken, op onze Boekenlijst XIII vermeld, van BESSMER, CASTELET, COCONNIER, DRIEGHE, GRASSET, LAPPONI, LODIEL, enz. — Het boek van FRANCO, *L'ipnotismo tornato di moda*, is verouderd.

op bepaalden tijd der bevelen van den hypnotiseerder, zijn nu volkomen gekend om met groote waarschijnlijkheid aan natuurlijke oorzaken toegeschreven te worden. Zoo valt er hier gewoonlijk voor geen zonde van bijgeloof te vreezen.

Het kan echter gebeuren, dat die verschijnselen naar het natuurlijk onverklaarbare overslaan (n. 213), in welk geval men in den regel ophouden moet. De kerkelijke overheid heeft nu duidelijk genoeg de meening geuit, dat de hypnotische handelingen niet volstrekt en in alle geval moeten afgekeurd worden. In zijn brief van 4 Augustus 1856 spreekt het H. Officie, wel is waar, tamelijk streng, doch veeleer tegen allerlei misbruik en bijkomende verschijnselen, die met de eigenlijke hypnose niets gemeens hebben. Maar het antwoord van 26 Juli 1899 op de vraag van een geneesheer, bepaalt, nopens het geneeskundig gebruik der hypnose, dat reeds bekende proefnemingen «toegelaten zijn, mits alle gevaar voor bijgeloof en ergernis uitblijve, en de geneesheer bereid weze zich gebeurlijk aan het oordeel der Kerk te onderwerpen en geenszins als theologant spreke; — nieuwe proefnemingen zijn ongeoorloofd, indien ze zeker de krachten der natuur te boven gaan; bestaat er twijfel daaromtrent, dan is de proef niet verboden, mits behoorlijke verklaring, dat men in geen bovennatuurlijke onderhandeling wil deelnemen en mits er geen gevaar voor ergernis te duchten zij ».

216. Daar volgt natuurlijk niet uit, dat de hypnose vrijweg en zonder bijzondere *omzichtigheid* gebruikt mag worden.

Juist omdat de «slapende» zoodanig onder den invloed van den hypnotiseerder geraakt, dat deze hem als naar beliefte behandelt, en hem nu, en ook wellicht later, nagenoeg doet zeggen en uitvoeren wat hij wil (n. 15), is het zonneklaar dat de hypnose tot allerlei *misbruik* aanleiding kan geven, b. v. tot oneerbare handelingen, tot afpersing van geheimen en van toestemming in kontrakt of testament, tot valsche getuigenis voor de rechtbank en allerlei misdaden door den gehypnotiseerde te plegen. Daarom is het gewetensplicht zich nooit te stellen, onder den hypnotischen invloed van iemand, wiens onkreukbare eerlijkheid niet door en door bekend is¹. In den regel moet de aanwezig-

1. Te meer daar, volgens sommigen, heeft men zich eenmaal laten hypnotiseeren, men ook later gemakkelijker tegen wil en dank onder den invloed van den hypnotiseerder valt.

heid van een derden persoon als getuige den onmisbaren *waarborg* verstrekken.

217. Eindelijk mag die voorbijgaande en althans gedeeltelijke opschorsing van het gebruik van rede en vrijen wil (n. 15), op zich zelf beschouwd, geenszins als een in zedelijk opzicht heelemaal onverschillige zaak doorgaan (n. 83). Ze vergt derhalve, buiten den behoorlijken *waarborg* waar zooveen spraak van was, een *vol-doende reden*.

Die is echter niet in louter *spel* of *winstbejag* te vinden. Zoo heeft onze wetgeving (30 Mei 1892), overeenkomstig de zedenleer, benevens andere gevallen van schuldige hypnotiseering ook de « vertooningen » getroffen. Deze immers zijn schadelijk voor het algemeen welzijn, daar ze bij menigen toeschouwer een ongezone overprikkeling der verbeelding veroorzaken ¹.

Doch de hypnotiseering wordt, in dit opzicht, voldoende gewettigd door een ernstig doeleinde, b. v. echt *wetenschappelijke navorsching* op dit gebied, *gevoelloosheid* onder sommige heelkundige behandelingen, eindelijk *genezing* van menige kwalen, ziekelijke vreestoestanden, overdreven geslachtelijken aandrang of andere min of meer abnormale neigingen (n. 19), zoo er wezenlijk, van geneeskundig of psycho-pathologisch standpunt uit, met waarschijnlijkheid op dien weg verbetering en heil te vinden is ². — Ook is de arts strikt verplicht daarbij met de uiterste voorzichtigheid te werk te gaan, opdat er uit de hypnotiseering geen ander *nadeel voor de gezondheid* van den cliënt volge (n. 73).

In den regel is het strikt verboden hypnose, zelfs als geneesmiddel, op iemand aan te wenden zonder zijn *toestemming*. Deze wordt strikter vereischt dan bij een ander geneesmiddel, wegens de belemmering van rede en wil bij den gehypnotiseerde teweeggebracht. Zie nochtans n. 80.

218. Er is natuurlijk veel minder bezwaar tegen het bezigen van louter *suggestie*, zonder eigenlijken hypnotischen slaap of uitschakeling van rede en wil. Dit geneesmiddel mag derhalve

1. Deze reden geldt ook tegen « vertooningen », waar de hypnotiseering niet echt is, doch bedriegelijk geveinsd.

2. BERNHEIM, *Hypnotisme, suggestion et psychothérapie*, Parijs, 1903. — PIERRE JANET, *Névroses et idées fixes*, Parijs, 1898-1904; *Les obsessions et la psychasthénie*, Ib. 1904; *Les névroses*, Ib. 1909. Enz.

gebruikt worden waar het nuttig zijn kan, inzonderheid tot tempering der ziekelijke *vreestoestanden* en *abnormale neigingen*, waarvan zooeven spraak was.

Over 't algemeen kunnen de zoogenaamde *zielszieken* (psychopathici), vooral *zwaarmoedigen* (melancholici) en *skrupuleuzen*, ook *willoozen* en *zenuwzwakken*, enz. bij een wijsgeerig goed onderlegden zielgeneeskundige hulp vinden, om hun geschokten gemoedstoestand in evenwicht te herstellen¹ en zoo den hinderpaal te doen verdwijnen, die de onbelemmerde uitoefening van hun vrijen wil in den weg staat (n. 21-2). Niet zelden kunnen en moeten de natuurlijke en bovennatuurlijke geneesheer, psychiater en priester, elkanders invloed gunstig aanvullen. Gelijk de biechtvader onvoorzichtig en onwetend handelen zou door stelselmatig bij al zijn biechtelingen de hulp van den arts als nutteloos te beschouwen, zóó ware het ten minste even onbezonnen van wege den dokter te hopen sommige kiesche gevallen, b. v. omtrent de kuisheid, zonder de bovennatuurlijke middelen (n. 137, 141) volkomen te verhelpen, of anderszins de wijze leiding van een ervaren priester gering te schatten of tegen te spreken. Beiden deskundigen moeten van hun standpunt uit het geval behandelen, doch meteen in heerlijke samenwerking hetzelfde doeleinde nastreven.

219. VERSTERVING. — Met een paar woorden moet nu de houding gekenschetst van den katholieken arts tegenover de kristelijke versterving. Alhoewel sommige heilige personen wel eens de grens eener voorzichtige bezadigdheid overschreden, toch mag daarom de lichamelijke versterving over 't algemeen niet kortweg afgekeurd worden. Wel integendeel valt het den arts niet moeilijk redenen van geneeskundigen aard bij te brengen tot *streng matigheid* in het gebruik van sterke dranken, tot vleeschderven en zelfs tot vasten op sommige dagen. Zeer ervaren geneesheeren meenen zelfs, louter medisch gesproken, dat de Kerk in haar voorschriften desaangaande heel wat strenger mocht zijn.

Het gebeurt niet zelden, dat een dokter moet weten te zeggen of iemand om gezondheidsredenen de wetten der H. Kerk omtrent

1. Het schijnt niet mogelijk den mensch, door hypnose of suggestie, voor altijd zelfs de macht van nog slecht te handelen te ontnemen, zoodat zijn goed gedrag niet meer uit vrije keus voortkomt. Dit ware trouwens in tegenpraak met 's menschen waardigheid en met Gods Voorzienigheid, die wil dat een redelijk schepsel volgens eigen rede en vrijheid zijn gedrag regele.

vasten en vleeschderven al of niet kan onderhouden. Hieromtrent lichtvaardig te werk gaan, en stelselmatig iedereen onbekwaam tot vasten verklaren, of de minste reden voldoende achten om iemand het vleeschderven te verbieden, is niet van gewetensschuld vrij te pleiten. De dokter geeft geenszins zelf dispensatie: hij moet slechts met alle oprechtheid zijn meening uitdrukken, of, gezien al de omstandigheden, een zwakke, ziekelijke of beterende persoon ¹ een groot of althans een *aanzienlijk nadeel* in gezondheid of krachten uit het onderhouden der kerkelijke wetten te vreezen heeft. Volgens die meening zal dan de betrokken persoon, krachtens een algemeene ² of bijzondere toelating van de kerkelijke overheid, of althans volgens den raad van zijn biechtvader of het bezadigd oordeel van zijn geweten, zijn handelwijze plichtmatig weten te regelen.

220. H. SAKRAMENTEN. — Omtrent de H. Sakramenten, werd er boven (n. 196 vlg.) te gepaster gelegenheid reeds voldoende gedrukt op den strengen plicht het *Doopsel* in geval van nood toe te dienen. — Over het *Huwelijk* werd in Hoofdstuk IV uitvoerig gehandeld.

Met betrekking tot de *H. Communie* moet de arts soms volgende vragen beantwoorden: is er bij een zieke geen gevaar voor *braken*, zoodat het te vreezen is, dat de H. Hostie vóór schier algeheele chemische omzetting worde uitgeworpen? Hoe kan daarin voorzien worden? — Zijn in het braaksel de H. Gedaanten derwijze scheikundig onveranderd, dat Christus' tegenwoordigheid wellicht nog voortduurt? — Hoelang moet men na de Communie wachten, vooraleer de maag te spoelen, uit vrees van nog onveranderde H. Gedaanten uit te werpen?

1. Met echte zieken of bedlegerigen of met personen die weinig ineens of slechts bepaalde eetwaren nuttigen kunnen, mag het oordeel wat milder luiden.

Met even veel omzichtigheid moet de geneesheer zijn meening uiten over het min of meer aanzienlijk gezondheidsnadeel, dat voor een bepaalden persoon uit het *Mis hooren 's zondags* te duchten is.

2. In de belgische bisdommen wordt er nu jaarlijks in 't algemeen toegestaan « dat de personen, die ziek of zwak van gezondheid zijn, zich gedragen volgens het voorschrift van een gewetensvollen geneesheer ». Zie de « *Schikkingen voor de Vasten* ». Praktisch, wanneer een bekwaam en gewetensvolle arts zegt: « Gij moogt niet vasten, geen vleesch derven », dan mag de cliënt daarop zonder meer voortgaan.

221. Wanneer het bestaan van den mensch *hier op aarde ten einde loopt*, heeft de dokter een gewichtige taak van naastenliefde te vervullen. Hij moet namelijk den zieke bijtijds en voorzichtig waarschuwen of doen waarschuwen, zijn *tijdelijke zaken* (testament, restitutie, enz.) in orde te brengen, en vooral, door het ontvangen der *laatste Sakramenten, Biecht, H. Teerspijs en H. Oliesel*, zijn *geestelijke belangen* te behartigen. Laat de arts den zieke in een onwetendheid, waar feitelijk, zooals doorgaans te vreezen is, groot nadeel uit volgen kan, dan misdoet hij erg voor God en zijn geweten ¹. Eertijds werd zijn verplichting in deze zelfs met kerkelijke voorschriften en straffen bekrachtigd ². In een heel zeldzaam geval zou de schuld minder groot zijn, als er nl. volstrekt zeker noch in tijdelijk, noch in geestelijk opzicht iets in orde te brengen was, en de zieke alleenlijk van de hulp der laatste Sakramenten verstoken zou blijven.

De waarschuwing mag natuurlijk niet achtergelaten worden, omdat de zieke *ongeloovig* is : hoe slecht hij ook gesteld schijne, bestaat er toch altijd hoop op inkeer en een goddelooze verkeert in dringender geestelijk gevaar. In een erg geval mag de arts niet verwaarloozen tevens den pastoor te verwittigen. — Ook een zieke *protestant*, of een *ongedoopte*, als een jood, moet gewaarschuwd : ze zullen zich wellicht op de een of andere wijze op den dood voorbereiden, tot groot voordeel hunner ziel. — Allen trouwens hebben misschien tijdelijke zaken te regelen.

221^{bis}. Of de arts zelf den zieke zal waarschuwen, of dit *door anderen*, nl. door nabestaanden, den pastoor of den biechtvader

1. Hij is nochtans niet tot *restitutie* verplicht, b. v. tegenover schuldeischers of gebeurlijke legatarissen, die niet bekomen wat hun ware toegevalen, indien de zieke zijn toestand gekend had. De arts is immers niet uit rechtvaardigheid tegenover die derde personen verplicht te zorgen, dat die goederen hun toekomen. — Zelfs den zieke stellig en opzettelijk omtrent den staat zijner gezondheid bedriegen, om hem b. v., in overleg met een erfgenaam, zonder testament te doen sterven, is, hoewel een afschuwelijk misbruik van vertrouwen tegenover den zieke, daarom niet aanstonds een onrechtvaardigheid tegenover de gebeurlijke legatarissen.

2. Zie de verordeningen van Innocentius III (4^e Kerkvergadering van Lateraan) en van den H. Pius V. — Tegen deze verordeningen, door vaderlijke bezorgdheid en welbegrepen naastenliefde ingegeven, steken armzalig af de lichtzinnige meeningen van moderne artsen, zooals er werden uitgedrukt in het referendum van *Figaro* in 1905. Zie BORDEAUX, *La peur de vivre*. Inleiding (29^e uitg.).

zal laten doen is voor het geweten nagenoeg onverschillig en hangt van veel omstandigheden af. Soms zal de zieke minder verschrikken, wanneer de eerste wenk uitgaat van den priester of van de verwanten¹. — Is er echter niemand anders die den zieke doelmatig kan of wil verwittigen, b. v. in geval de zieke zijn nabestaanden niet gelooft en vooral zoo dezen zich onverstandig en wreed tegen alle waarschuwing verzetten, dan moet de arts *zelf duidelijk* spreken of ten minste den pastoor over den toestand inlichten. Wanneer hij voorziet dat de familieleden hardnekkig zullen weigeren, handelt hij wellicht het best door aanstonds zelf den zieke op de hoogte te brengen: daartoe heeft hij immers geenszins hun toestemming noodig.

Het spreekt van zelf dat de waarschuwing *met alle mogelijke omzichtigheid* moet geschieden. Overigens, verre van den zieke te verschrikken, werkt een voorzichtig en oprecht woord dikwijls veeleer bedarend op den zieke, die voelende dat hij nu «de waarheid» omtrent zijn toestand kent, van een geheim angstgevoel verlost wordt². Dit zal de arts tegenover de overdreven vrees der nabestaanden duidelijk doen uitkomen.

222. De waarschuwingsplicht bindt het geweten natuurlijk des te strenger, naarmate de zieke zich in dringender gevaar bevindt. Maar het is in den regel *volstrekt afkeurenswaardig* het oogenblik af *te wachten*, waarop de laatste Sakramenten zonder uitstel toegediend *moeten* worden.

Om het H. Oliesel te *mogen* ontvangen, is het voldoende dat de zieke³ in *waarschijnlijk levensgevaar* verkeere, d. i. in een toestand die wel op het uiterste kan uitkomen, alhoewel misschien de genezing waarschijnlijker is. Men moet ten minste zoo goed mo-

1. Ze kunnen b. v. hun vrees uitdrukken dat de toestand verergeren zal, of de gedachte opperen dat het toch altijd beter is zich op alle gebeurlijkheden voor te bereiden, dat het wel past de H. Communie «uit devotie» te ontvangen, enz.

2. HUBERT, blz. 51.

3. Om het H. Oliesel te ontvangen moet men *ziek* zijn, of althans in een lichamelijken toestand die met een gevaarlijke ziekte gelijkstaat, b. v. bij een aanstaande moeilijke bevalling, bij verval van krachten ten gevolge van ouderdom, verwonding of heelkundige behandeling. — Is men integendeel voordat een gevaarlijke operatie begonnen is, nog geenszins ziek, dan mag men ook niet bij voorbaat het H. Oliesel ontvangen. De arts moet het aanstaande gevaar toch oprecht bekend maken (n. 85), opdat de betrokkene alles in orde brenge, biechte en te Communie ga.

gelijk zorg dragen, dat de « berechting » geschiede, wanneer de kranke nog *heelemaal bij zijn verstand* is. De geneesheer zal er zich dus wel voor wachten stelselmatig elk voorstel van bediening uitgaande van den zieke, de nabestaanden of den priester, als voorbarig van kant te schuiven, zoolang het gevaar nog niet zeer dringend is. Wanneer men hem inlichting vraagt heeft hij slechts oprecht te antwoorden : of er « waarschijnlijk levensgevaar » is of niet.

Het H. Oliesel wordt wel eens het « sakrament der stervenden » genoemd; doch die benaming mag ons niet doen vergeten dat het in de eerste plaats het « sakrament der zieken » in levensgevaar is. Volgens de katholieke leer brengt het overvloediger uitwerkselen voort, naarmate het vroeger en met meer kennis en godsvrucht ontvangen wordt. Het bewerkt inderdaad niet alleen vergiffenis der zonden, doch ook troost en hulp gedurende de ziekte zelf. Dit kunnen trouwens de artsen uit hun eigen ondervinding getuigen, hoe doorgaans, na ten volle « berecht » te zijn, de lijder veel rustiger is. Het ware dus onbezonnen hem die verlichting te laten ontberen. — Inzonderheid omtrent de wijze waarop het H. Oliesel « helpt tot de genezing van den zieke, indien het hem zalig is », merke men wel op, dat daardoor slechts een bijzonder goede werkdadigheid bedoeld wordt, welke God aan de natuurlijke krachten, b. v. aan de geneesmiddelen, geven zal. Er wordt geenszins een mirakel beloofd, en derhalve helpt het H. Oliesel maar weinig meer, wanneer het zoo verre gekomen is dat tot de genezing van den zieke een wonder noodig zou wezen

223. *In dezelfde ziekte, of beter in denzelfden voortdurenden gevaarlijken toestand, wordt het H. Oliesel niet herhaaldelijk toegediend.*

Maar het *mag herhaald worden*, wanneer het gevaar heeft opgehouden en daarna wederom ontstaat. Daarover zal ook de arts soms zijn meening opecht moeten uitspreken. Doorgaans kan men zulks met voldoende waarschijnlijkheid *veronderstellen*, wanneer de zieke reeds geruimen tijd, b. v. drie, vier weken lang, beter geweest is, voornamelijk wanneer hij reeds uitging. Was het nochtans *zeker*, dat de zieke ondertusschen altijd in « waarschijnlijk levensgevaar » (n. 222) verkeerde, dan dient er langer gewacht vooraleer het H. Oliesel te herhalen. — Maar na een wezenlijk langen tijd, b. v. na een jaar, zou niemand daar nog bezwaar tegen

hebben : al was misschien, physisch gesproken, het gevaar altijd gebleven, toch wordt het redelijkerwijze als een « nieuw » gevaar opgevat, indien de zieke na zoo langen tijd hervalt.

224. Het spreekt van zelf dat een *ongeloovige arts* juist dezelfde plichten heeft (n. 221-3); de cliënt die hem riep, verwacht stellig van hem denzelfden dienst. Het zou derhalve een monsterachtig misbruik van vertrouwen zijn, indien de arts aan dien beroepspligt te kort kwam. Dit ware nog afschuwelijker, indien de cliënt niet heelemaal vrij in de keus van den arts geweest was, b. v. indien deze door het Armbestuur gezonden werd.

225. Omdat iemand die *schijnbaar dood* is, wellicht nog leeft (n. 232), mag de geneesheer den priester niet verhinderen of tegen spreken, wanneer deze nog meent de Sakramenten te moeten of althans te mogen toedienen. Hij zal veeleer den priester waarschuwen, zoo deze niet opmerkte dat het leven misschien nog niet heelemaal uitgedoofd is. Ook moet de arts den aanwezigen aan het verstand brengen, dat de priester loffelijk handelt, omdat het eigenlijk oogenblik van den dood zoo bezwaarlijk wordt bepaald. — Aan den anderen kant, legge hij nadruk op de onzekerheid van die uiterste redmiddelen, uit vrees de noodlottige gewoonte te doen ontstaan den priester zoo laat, of beter gezegd, te laat te roepen.

226. Om den geestelijken nood van iemand die plotseling in dringend levensgevaar verkeert, b. v. in geval van beroerte, verstikking, verdrinking, enz. moet de arts ook *buitengewone middelen* gebruiken om den zieke op te beuren en in het leven te houden, opdat de priester nog bijtijds kunne toesnellen en de *sakramenten* toedienen. Van dien zwaren plicht van naastenliefde (n. 41) zou de moeilijkheid der vereischte verpleging hem niet licht verschoonen. — Trouwens reeds om het *lichamelijk leven* te redden (n. 41), is de arts in den regel tot het aanwenden van die buitengewone middelen verplicht. Zie inzonderheid n. 203 omtrent het geval van een pasgeboren kind.

227. DOODSTRIJD. — Bij de stervenssponde heeft de geneesheer nog een anderen plicht van naastenliefde te vervullen. Hij moet zich beijveren het lijden van den zieltogende door geoorloofde middelen zoo goed mogelijk te *verzachten*.

Wanneer er geen bijzondere reden (n. 226) tot *verlenging van*

het leven aanwezig is, moet strikt genomen de arts geen *buitengewone middelen* daartoe aanwenden, tenzij op aanvraag der betreffenden. Het is zelfs, wanneer alles in orde is, niet afkeurenswaardig die buitengewone middelen opzettelijk daar te laten, om het hevig lijden van een zieke niet langer te maken dan de natuur zelf bepaald had. Dit achterlaten van « *buitengewone* » opbeuringsmiddelen verschilt uiteraard van het stellige gebruik van andere stoffen tot verdooving van pijn en smart.

228. Over dit aanwenden van *gevoeldoodende middelen bij ziel-togenden*, is in den laatsten tijd veel gewreven en geschreven, doch niet altijd met de wenschelijke duidelijkheid. Daar het in zedelijk opzicht van het allergrootste belang is juist te bepalen *wat* in elk geval *bedoeld*, wat eigenlijk door den arts *bewerkt* wordt, zullen we vier veronderstellingen maken. Bij welke nu het gebruik van een bepaald middel als inspuiting, wijn, enz. moet gerangschikt, kan de arts alleen, rekening houdend met al de omstandigheden, beslissen :

1. *Louter gevoelloosheid* voor de pijn veroorzaken zonder opschorsing van het gebruik der rede, noch verkorting van het leven, heeft natuurlijk ook in stervensnood geen zedelijk bezwaar in.

229. 2. *Gevoelloosheid* voor de pijn veroorzaken, *met opschorsing van het gebruik der rede* (vgl. n. 83), doch zonder levensverkorting, wordt voor het geval van stervensnood tamelijk streng door de zedenleeraars beoordeeld. Ze vinden nl. dat het ontkomen aan de pijn geen voldoende reden is om op te wegen tegen het verlies van een zoo kostbaren tijd, waar de kranke door allerlei akten van deugd, verduldigheid, liefde en overgave aan Gods wil, een laatste gelegenheid heeft zijn verdiensten voor eeuwig te vermeerderen en zich tot een heiligen dood voor te bereiden¹. Deze reden schijnt des te dringender, naarmate het ook waarschijnlijk is dat de zieke *niet meer uit de bedwelming* tot zijn zinnen zal terugkomen, al wordt zijn leven toch feitelijk niet verkort.

Zonder twijfel is het teweegbrengen van zoo'n *gevoelloosheid* ten strengste verboden, zoolang er voor alle geestelijke en tijdelijke zaken van den kranke nog niet goed gezorgd werd. Maar is reeds *alles in orde* en lijdt de zieke *hevige pijn*, misschien nog gepaard met erge bekoringen vooral van opstand tegen God, dan

1. Zie b. v. LEHMKUHL, II uitg. I, n. 893.

schijnt het ons niet verboden¹ bij een zieltogende gevoelloosheid met opschorsing of verlies van verstand te veroorzaken, op voorwaarde dat de zieke, vooral zoo hij misschien niet meer tot zijn zinnen zal weerkeeren, behoorlijk hebbe *toegestemd* (vlg. n. 79 bis).

230. 3. *Gevoelloosheid* voor de pijn veroorzaken, met *opschorsing van het gebruik der rede*, en daarbij met de vrees dat het gevoelloosmakend middel ook *onrechtstreeks den dood verhaaste* (vlg. n. 41 aant.), moet natuurlijk veel strenger beoordeeld. Zijn nochtans de redenen tot ingrijpen nog dringender dan in het voorgaande geval (n. 229), b. v. *ontzettende pijn*, en is de zieke *zonder den minsten twijfel verloren*, dan misdoet de arts niet tegen zijn geweten, zoo hij met behoorlijke *toestemming* van den zieke en wanneer al dezes belangen reeds *in orde* zijn, zulk middel gebruikt. De regel van het « dubbel gevolg » (n. 29) is hier toepasselijk: rechtstreeks door het gevoeldoodend middel zelf, en geenszins door de verkorting van het leven, wordt de pijn gesmoord, en, alles wel ingezien, schijnt er een betrekkelijk gewichtige reden aanwezig te zijn om den toestemmenden zieke gevoelloos te maken en gebeurlijke levensverkorting als een slecht gevolg eenvoudig toe te laten, zonder die ook maar eenigszins te bedoelen. We meenen nochtans dat, over 't algemeen, de geneesheer *beter* zulke middelen ongebruikt laat.

231. 4. Maar de eigenlijke « *euthanasie* », d. i. *gevoelloosheid* voor de pijn en tevens *verlies van het gebruik der rede* teweegbrengen, alleen door *rechtstreeks den dood te verhaasten*, d. i. door een middel dat feitelijk niets anders bewerkt dan een verkorting van het leven en slechts *daardoor* aan de pijn een einde stelt, is uiteraard zedelijk slecht², als zijnde een « rechtstreeks doodende handeling ». Om de barmhartige bedoeling van den zieke uit de pijn te helpen, daar hij toch onherroepelijk verloren is, kan zulk een doodslag niet goedgepraat worden, want « het doel wettigt de middelen *niet* ». Gevoelsbeweegredenen botsen af tegen de rotsvaste stelling der natuurwet: « *non occides*, gij zult niet doodslaan », hier zoowel als in het vraagstuk der medische vruchtafdrijving. Wat we daarover

1. Zie ook WOUTERS in *Nederl. Kath. Stemmen* (1912, blz. 348), en eenige andere zedenleeraars.

2. Zoo in sommige landen een onzinnige wet het recht daartoe aan de artsen meent te kunnen geven, is dit klaarblijkelijk van geener waarde voor het geweten.

gezegd hebben (n. 186 vlg.), inzonderheid omtrent de onmogelijkheid van geldige toestemming van wege den betrokken persoon (n. 190-1), hoeven we niet breedvoerig te herhalen.

Trouwens wat in bepaalde omstandigheden toegelaten is (n. 227, 229-30), volstaat doorgaans om alle zoogezegde « wreedheid » te vermijden. Aan den anderen kant werkt de strengheid der zedenleer heilzaam, opdat sommige geneesheeren niet al te vlug een kranke als « onherroepelijk verloren » zouden behandelen ¹.

Alle katholieken moeten dus de echte « euthanasie » schandvlekken als een aanslag op het heilig recht van God over leven en dood, als een aanslag op de beroepswaardigheid van den geneesheer, die niet tot doodslaan, wel tot leven wekken geroepen is. Ook is het verheugend te vernemen, dat zelfs onder de vele ongodsdienstige artsen, welke over hun meening ondervraagd werden, zeer weinige zich gunstig voor de « euthanasie » hebben uitgesproken.

232. Wegens de uiterst gewichtige praktische gevolgen hebben de theologanten zich in de laatste jaren fel bekommerd om het verschil tusschen *schijndood* en *wezenlijken dood* ², nl. om het vraagstuk wanneer eigenlijk de mensch sterft, d. i. wanneer juist de ziel uit het lichaam scheidt. Volgens het huidige oordeel der wetenschap, blijft het nog een half uur lang na het oogenblik waarop schijndood plaats greep, waarschijnlijk dat het leven niet heelemaal uitgedoofd is. Die waarschijnlijkheid duurt zelfs langer, b. v. van twee tot drie uren, in een schielijk ongeval dat een mensch in zijn volle levenskracht getroffen heeft. Oningewijden in de geneeskunde mogen zich bij dien praktischen regel houden. Een geneesheer echter zal zich in elk geval door nauwkeurig onderzoek *trachten* te vergewissen of de mensch reeds vóór afloop van bovenvermelde tijdruimten zeker dood is, of integendeel daarna nog waarschijnlijk leeft.

Reeds boven (n. 225) werd uit de dikwijls bestaande onzekerheid een zwaarwichtig gevolg omtrent het toedienen der Sakramenten afgeleid. — Hier zij er nog een tweede bijgevoegd: *niet aanstonds* nadat de kranke gestorven schijnt, mag het lichaam *als een lijk behandeld* worden: men zou wellicht den wezenlijken dood ver-

1. Zie daarover o. a. Dr BROECKAERT in het *Geneeskundig tijdschrift voor België*, 1914, blz. 70.

2. Zie voornamelijk FERRERES (vert. GENIESSE), *La mort réelle et la mort apparente*, waar talrijke getuigenissen van geneesheeren aangehaald worden.

haasten, wat noch met Gods wet, noch met den wensch der nabestaanden strookt. — Eindelijk komt de geneesheer aan zijn gewetens- en beroepspligt erg te kort, indien hij het *bewijs van overlijden* afteekent, zonder zich door persoonlijk onderzoek van den werkelijken dood vergewist te hebben.

233. LIJKBEHANDELING. — Wanneer echter zonder twijfel de ziel reeds naar het ander leven is overgegaan, voornamelijk wanneer een arts den dood wetenschappelijk vastgesteld heeft, mag men het stoffelijk overschot als een lijk behandelen, al zou die bepaalde handeling waarlijk den dood toebrengen, indien soms de mensch slechts schijnbaar dood was.

We bedoelen hier den « *steek door het hart* » of alle andere handelwijze die uiteraard den mensch rechtstreeks dooden¹ en alzoo beletten zou dat hij levend begraven worde. De arts mag *inderdaad* dezen steek toebrengen, als hij zonder eenigen ernstigen twijfel van het overlijden overtuigd is, en dus de bedoeling *niet* heeft gebeurlijk den mensch te dooden, doch slechts b. v. de nabestaanden uit een ongegronden angst te redden. — De *bedoeling* immers van een schijndood den doodsteek toe te brengen, is niet te rechtvaardigen. — Ook begrijpen we niet hoe een *aanvraag* met zulke bedoeling door de nabestaanden, of door een kranke zelf op zijn sterfbed, aan den arts gedaan, van zonde vrij te pleiten is. Hoe men dit wende of keere, het schijnt niets anders dan gebeurlijk den dood rechtstreeks bedoelen en rechtstreeks doen toebrengen, al is het dan nog om een schrikkelijken doodstrijd te voorkomen². — Er is in dit geval niet een eenvoudige keus tusschen twee wijzen van om te komen (wat soms toegelaten is), maar wel de wil door middel van een rechtstreeks doodelijken steek metterdaad te verhinderen, dat men ten gevolge eener noodlottige vergissing een vreeselijker dood onderga.

Praktisch, zoo de arts door den zieke op zijn sterfbed, of door de nabestaanden, verzocht wordt later den steek toe te brengen, moet hij trachten dit afkeurenswaardig voorstel weg te praten. Slaagt hij daar niet in, dan mag hij niet de schuldige bedoeling

1. We spreken dus geenszins van de handelwijze door sommigen voorgesteld: een lange naald vestigen bij het hart, die den mensch niet dooden kan, maar, onbewogen blijvend, slechts toonen zou dat het hart heelemaal roerloos is.

2. Vgl. n. 41 aant., 76 vlg., 186 vlg., 321. — Zie NOLDIN, II, n. 332.

van die aanvraag voor eigen rekening overnemen, noch daartoe schijnen te willen meehelpen. Hij zal dus verklaren, dat hij van zijn kant nooit iemand rechtstreeks wil ombrengen, maar alleenlijk om nutteloozen angst te voorkomen, vast belooft het gevraagde te verrichten, wanneer er tegen die uiterlijke daad, om den zonder twijfel reeds ingetreden dood, geen zedelijk bezwaar meer is. — Dat hij de belofte aan den zieke gedaan houden moet, wanneer deze dood schijnt, mag ontkend worden: niemand kan immers geldig verplicht zijn iets te doen wat in zich zelf ofwel zedelijk verkeerd, ofwel heelemaal nutteloos is, naar gelang de betrokkene al of niet meer leeft.

234. Bij de *lijkbehandeling* dient over 't algemeen zoo goed mogelijk de *grootste eerbied* voor dit stoffelijk overschot van redelijke wezens aan den dag gelegd.

Lijkschouwing en *ontleding* mogen nochtans om een betrekkelijk gewichtige reden geschieden, b. v. tot opsporing eener misdaad, tot billijk zelfonderricht in de geneeskunde of tot vordering der wetenschap¹. Nog moet daarna wat er overblijft met eerbied behandeld worden: de Kerk verlangt dat ook dergelijke overblijfselen harer kinderen zoo goed mogelijk in gewijde aarde begraven worden.

235. Den eerbied immers die aan het lijk van een gedoopte verschuldigd is, moet men afmeten aan de hooge *waardigheid* van het lichaam van den kristen.

Niet alleen was het lichaam het stoffelijk bestanddeel van een *redelijk wezen*; doch wanneer, door de *heiligmakende genade*, God in de ziel bijzonder woonde en werkte, was het in den vollen zin des woords de tempel Gods, de tempel van den H. Geest. Dat het hier niet om overdrachtelijke spreekwijze of vrome over-

1. Dit wordt geenszins getroffen door het verbod van Bonifacius VIII, die het misbruik te keer ging van willekeurig de beenderen af te zonderen, om die elders te gaan begraven. — Indien er soms van wege de kerkelijke overheid bezwaren geopperd werden tegen de wetenschappelijke lijkontleding, is dit door bijzondere omstandigheden en opvattingen uit te leggen.

Wel integendeel mag het als een lofwaardige daad van bovennatuurlijke zelfverloochening aanschouwd worden, zoo iemand bij testament zijn lijk aan den ontleeddienst eener Hoogeschool vermaakt, gelijk Philibert Vrau, die kristen uit één stuk, gedaan heeft. Zie zijn levensbeschrijving door Mgr. Baunard. Dit kan een troost wezen voor sommigen, wien het hard valt dat hun lijk of dat hunner nabestaanden van uit het hospitaal of de gevangenis naar de snijkamer zal gevoerd worden.

drijving te doen is, maar wel om werkelijkheid, betoogen de heerlijke teksten der Schriftuur, vooral uit de brieven van den H. Paulus, waar deze de geloovigen tot een kieschen eerbied voor hun lichaam aanmaant¹: « Weet gij dan niet dat uw ledematen de tempel zijn van den H. Geest die in u woont? Wie Gods tempel onteerd heeft, God zal hem straffen. Want Gods tempel is heilig, en die zijt gij. »

Nog op eene bijzondere wijze wordt het lichaam van den geloovige geheiligd door de *sakramenten*, als het Doopsel, het Vormsel, het H. Oliesel op het lichaam toegediend, en vooral door de lichamelijke vereeniging met den Godmensch in de *H. Communie*. Daar deze vooral de heiligmakende genade, het onderpand der eeuwige glorie, in de ziel overvloedig voortbrengt, legt ze ook in het lichaam als 't ware de kiem tot zijn glorierijke opstanding ten jongsten dage en tot zijn eeuwige zaligheid.

In die bestemming van het lichaam der kristenen² tot de glorievolle verrijzenis en de eeuwige verheerlijking in den hemel, ligt de meest tastbare bovennatuurlijke reden tot eerbied. Wanneer het stoffelijk overschot ter aarde besteld wordt, verdwijnt en vergaat het niet voor altijd. « Het wordt gezaaid in verderfelijkheid, het zal in onverderfelijkheid verrijzen; het wordt gezaaid in onaanzienlijkheid, het zal verrijzen in heerlijkheid; het wordt gezaaid in zwakheid, het zal verrijzen in kracht. Er wordt gezaaid een dierlijk lichaam, een geestelijk lichaam zal opstaan³. »

236. Zoo begroet S. Paulus, als met dichterlijke geestdrift, de *geloofswaarheid der verrijzenis der lichamen*. — *Hoe* die in de bijzonderheden moet uitgelegd worden, inzonderheid wat er noodig is, om het verrezen lichaam op een voldoende wijze eenzelvig met het lichaam hier op aarde te mogen heeten, heeft noch God geopenbaard, noch de H. Kerk duidelijk in haar leer bepaald. Het

1. 1 Cor. 3, 16-7; 6, 19; 2 Cor. 6, 16.

2. Hierdoor natuurlijk sluiten we voor *niet gedoopten* noch de verrijzenis uit, noch de volstrekke mogelijkheid zalig te worden. Wat de lichamen der *verdoemden* betreft, ook zij zullen verrijzen doch veeleer tot straf en schande. We beweren geenszins, dat al de kristenen inderdaad tot de glorierijke verheerlijking zullen geraken. Daar we echter, buiten een bijzondere openbaring, van niemand met zekerheid weten, dat hij voor eeuwig verloren is, mogen we niemand veroordeelen. We spreken in den tekst volgens hetgeen in den regel moest geschieden, nl. dat in de eerste plaats alle kristenen zalig worden.

3. 1 Cor. 15, 42-4; zie ook vs. 53.

is volstrekt nutteloos dit verder te willen opsporen en wetenschappelijke tegenbedenkingen uit te spinnen, die enkel en alleen omdat men het katholiek dogma te stroef en eng opvat¹, iets om het lijf schijnen te hebben. Wij weten dat die geloofswaarheid zeker niets bevat wat de Almacht Gods te boven gaat (n. 209).

237. Het is louter onzin te meenen, dat door *lijkverbranding* de verrijzenis ook voor Gods Almacht moeilijk wordt, en dat juist daarom de Kerk zich zoo beslist tegen deze lijkbehandeling uitgesproken heeft, o. a. in het Kerkelijk Wetboek can. 1203. Haar verbod berust veeleer op de pas uiteengezette bovennatuurlijke beschouwingen (n. 235-6). Het wordt namelijk nog algemeen als minder eerbiedig beschouwd aan de lijken een gewelddadige hand te slaan om ze zoo volkomen mogelijk te vernietigen, dan ze in den schoot der aarde eenvoudig aan de werking der natuur over te laten. Dit was voor de Kerk een voldoende reden om de eerbiedwaardige stoffelijke overblijfselen harer kinderen aan de lijkverbranding te onttrekken. Alle eereschending en eerbetuiging is immers naar de bestaande opvattingen en gebruiken te beoordeelen.

Nog meer² heeft ze de lijkverbranding verboden, omdat het waarneembaar, spoedig en zoo volkomen mogelijk vernietigen van 's menschen lichaam een *uiteraard passend zinnebeeld is voor de*

1. Deze aanmerking is op veel *andere leerstukken* toepasselijk, b. v. op het maagdelijk moederschap van Onze-Lieve-Vrouw, de eenheid van het menschelijk geslacht, de vorming van het lichaam van Adam en Eva in betrekking met de ontwikkelingsleer; — doch vooral op het bestaan der redelijke ziel, haar onstoffelijkheid en onverdeelbaarheid, haar bezielende inwoning in het lichaam, en andere vraagstukken die eenigszins met de geneeskunde in aanraking komen. Het is er — God hoede er ons voor — natuurlijk niet om te doen, de kristelijke dogma's in modernistische beschouwingen te laten verwateren! Toch moeten de kristenen, inzonderheid de geneesheeren, behoorlijk weten wat die al of niet bevatten, om zich niet door schijnwetenschap te laten verbluffen, of bot te staan voor opwerpingen die uit den katechismus zelf kunnen weerlegd worden, b. v. « Nog nooit heb ik de ziel ontdekt met de punt van mijn ontleedmes! — Wordt er dan een stuk van de ziel afgesneden, wanneer ik arm of been afzet? — Tusschen menschen- en dierenverstand is er zoo'n groot verschil niet! » en andere domme praatjes. — De beste geloofsverdediging bestaat nog in diepgaand godsdienstonderricht. Menige opwerping valt van zelf uiteen, wanneer ze aan de echte beteekenis van het dogma getoetst wordt.

2. Er zijn nog wel andere redenen tegen de lijkverbranding; we vermelden slechts de voornaamste. — Zie de werken op Boekenlijst XIV aangegeven, ook MOUREAU en LAVRAND, blz. 283.

bewering der ongeloovigen, dat «alles met den dood gedaan is», dat er «van den mensch niets anders dan een handvolletje asch overblijft», alsof ook tijdens zijn leven in hem niets anders dan stof ware. Dit hadden de materialisten en vrijmetselaars zoo wel begrepen, dat ze, ook voordat de Kerk de lijkverbranding afkeurde, overal daarvoor ijverden, ten einde, zooals ze zelf het wel eens bekenden, langzamerhand de spiritualistische overtuiging in het kristenvolk te doen verflauwen. Zouden we nu zóó simpel zijn, gewillig datgene te aanvaarden waaruit onze tegenstrevers meenen baat te trekken, en lichtzinnig op te geven wat een krachtig middel is om het geloof aan het hiernamaals levendig te houden, namelijk de kristelijke begrafenis? — Immers, de verrijzenis des lichaams en de onsterfelijkheid der ziel worden heel passend verbeeld door de liturgie der lijkbegroaving: het lichaam wordt aan de aarde toevertrouwd als een *kiem*, die tot een vernieuwd en vergeestelijkt leven moet opbloeien (Joann. 12, 24; 1 Cor. 15, 42-4); het wordt *ter ruste gelegd*, en «slaapt» op het kristelijke kerkhof, de *slaapplaats*, gelijk de eerste kristenen hun begraafplaatsen noemden (*κομητήριον*, *coemeterium*), in afwachting van het blijde ontwaken op den jongsten dag. Tevens verwekt de aanblik van den doodenakker zalige gedachten bij de levenden. Met een woord, 's menschen zichtbare handeling, wanneer hij de lijken begraaft, is een gepaste uitdrukking en verlevendiging van zijn geloof. Wat verder de natuur onzichtbaar aan de lijken doet ondergaan, blijft buiten beschouwing, vermits alleen datgene, wat door de zinnen waargenomen wordt, zinnebeeldige waarde heeft.

238. Met recht en reden moet de lijkbehandeling aanschouwd worden als een zaak, die niet door de willekeur der enkelingen of der nabestaanden noch door de verordeningen van de burgerlijke overheid alleen te regelen valt. Het is een zoogenaamde «*gemengde zaak*», die door billijke overeenkomst tusschen Kerk en Staat moet geschikt worden¹. De kerkhoven zijn, volgens de katholieke leer, heilige plaatsen, plechtig ingewijd gelijk de kerken zelve, en wier inrichting en gebruik tot den openbaren eeredienst behoort. Daarbij weigert geenszins de kerkelijke overheid in de noodige gezondheidsmaatregelen, in verstandhouding met Staat en gemeente, toe te stemmen.

Alzoo vallen de *tegenbedenkingen* in duigen, welke sommigen

1. Zie mijn *Rechtelijke Plichtenleer*, n. 85, 95.

van uit het standpunt der gezondheidsleer tegen de begraafing geopperd hebben. De *geneesheeren* weten best, dat daaruit, mits doelmatige voorzorg, noch lucht- noch waterbederf, noch anderszins besmetting te duchten is. Ze mogen dus daaromtrent geen overdreven vrees verspreiden, noch in 't algemeen of in een bijzonder geval de lijkverbranding bevorderen, zoo min als katholieke *wetgevers* mogen medehelpen tot een wet die de lijkverbranding invoert, zoolang het kerkelijk verbod niet opgeheven wordt ¹.

Daar nochtans de lijkverbranding niet op zich zelf zedelijk slecht is, mag men nu, zooals vroeger, daartoe besluiten in een *heel buitengewoon geval*, wanneer b. v. die behandeling inderdaad onontbeerlijk schijnt, tot voorkoming van besmetting. Dit kan gebeuren in geval tegelijkertijd een groot getal lijken niet kan begraven worden.

239. BESLUIT. — Zoo is tot aan het graf de geneesheer 's menschen verpleger en geleider, van het eerste oogenblik af van het bestaan in moeders schoot, of beter reeds van in de voorbereiding ter ontvangenis in het plichtmatig leven der ouders (n. 135 vlg. 154 enz.).

De priester behartigt rechtstreeks het bovennatuurlijk geluk van den mensch; geleerden en onderwijzers vormen en verrijken zijn verstand; de geneesheer verpleegt het stoffelijk deel van het redelijk wezen, doch zóó dat zijn hulp dikwijls onontbeerlijk is, om de hoogere goederen aan den mensch te laten genieten. Daarom staat het *beroep van den arts* zoo hoog boven andere bemoeiingen met louter stoffelijke belangen.

Het is niet te verwonderen dat, van dit verheven standpunt uit beschouwd, het beroep van den geneesheer ook in de *H. Schriftuur* ² geloofd wordt. « Eer den arts om uw behoefte, want ook de Allerhoogste heeft hem geschapen ³. Want van God komt alle

1. Geen geloovige mag lid zijn van vereenigingen tot bevordering van lijkverbranding, noch zijn lijk aldus doen behandelen. — Is hij met dien opzettelijke bozen wil gestorven, dan worden hem de kerkelijke plechtigheden bij uitvaart en begraafing ontzegd, alsook het openbaar opdragen van de H. Mis tot zijn zielerust. Kerk. Wetb., can. 1240-1.

2. Eccli. 38, 1 vlg. Volgens de vertaling van Mgr Beelen. Zie ook de nederlandse vertaling van het Oude Testament, uitgegeven door Teulings, 's Hertogenbosch.

3. Volgens sommigen luidt de oorspronkelijke tekst: « Eer den arts *vóór* uw behoefte » (d. i. voor dat ge aan hem behoefte hebt), want het is God die hem tot zijn beroep opgeleid en met kennis enz. toegerust heeft. »

genezing, en van den koning krijgt de arts geschenken. De kennis van den geneesheer verheft zijn hoofd, en hij wordt van de grooten geprezen. De Allerhoogste schiep geneesmiddelen uit de aarde, en een verstandig mensch moet er niet afkeerig van zijn. Werd het bittere water niet zoet gemaakt door hout¹, opdat Gods kracht aan de menschen zou bekend worden? En de Allerhoogste verleende den menschen de wetenschap, om verheerlijkt te worden door zijn wonderbare daden. Daarmede geneest en stilt de arts de smart, en de artsenijbereider maakt er verzachtende pleisters van en stelt heilzame zalven saam; zijn voorbereidingen hebben geen einde: want Gods gunst strekt zich uit over de aarde. — Mijn zoon, verwaarloos u zelven niet in uw krankheid, maar bid den Heer en Hij zal u genezen. Keer u af van de zonde, maak uw handelingen recht en zuiver uw hart van alle misdadigheid... Laat ook den geneesheer komen, want hem heeft de Heer geschapen; en laat hem niet van u weggaan, want ge hebt behoefte aan zijn diensten. Er is een tijd dat ge door de artsen moet behandeld worden; en zij zelf zullen den Heer bidden, dat Hij hun verzachting en genezing doe gelukken tot levensbehoud. Wie zondigt voor het aangezicht van zijn Schepper, zal in de handen van den geneesheer vallen.»

Ook in het Nieuwe Verbond wordt, zooniet uitdrukkelijk het beroep van den geneesheer, dan toch de lichamelijke barmhartigheid ten hoogste door Christus geprezen, tot zooverre dat, waar Hij reeds eenigszins laat hooren, waarover Hij in het laatste oordeel de uitverkorenen loven en de boozen bestraffen zal, Hij uitsluitend de werken van lichamelijke barmhartigheid vermeldt². De goede Samaritaan, die met ruime offervaardigheid den gekwetste verzorgt³, wordt door Christus voorgesteld als een voorbeeld van naastenliefde en dient dus wel het toonbeeld te zijn van den kristelijken geneesheer, — ten overstaan van die artsen, van wie S. Lucas, die zelf geneesheer was⁴, getuigt⁵, dat een zieke vrouw hun al haar vermogen had uitgegeven en na twaalf jaar nog niet genezen was; waarbij S. Marcus voegt⁶ dat ze door meer dan één geneesheer veel geleden had, totdat ze eindelijk door Christus, den wonderen Heeler aller krankten, tot bloeiende gezondheid geholpen werd.

1. Exod., 15, 25.

2. Mt., 25, 35 vlg.; zie ook boven n. 55, 165, 208, 235-6.

3. Lc., 10, 33 vlg.

4. Col., 4, 14.

5. Lc., 8, 43.

6. Mc., 5, 26.

240. Zelfs bij de *heidenen* werd het beroep van geneesheer hoog geschat, en de verplichtingen er van met een plechtigen eed bekrachtigd¹. Maar hoe schooner schittert het beroep onzer katholieke artsen in het wijd uitstralend licht der warme *kristelijke naastenliefde* (n. 47-8)! Zoo had Dr EUG. HUBERT, die met zijn vader, LOUIS HUBERT, en zooveel anderen — om slechts van overledenen te spreken — aan onze katholieke Leuvense Hoogeschool als 't ware het toonbeeld belichaamde van den echt-kristelijken arts, — zoo had hij geen ongelijk, wanneer hij voorstelde aan de aanstaande geneesheeren plechtig te doen beloven « de zieken en armen te verplegen zooals ik zelf, arm of ziek zijnde, zou behandeld willen worden, en door woord en voorbeeld om mij heen alle goed te doen ». Heerlijke omschrijving van den grondregel der naastenliefde: « Doe voor anderen, wat ge wenscht dat zij voor u doen ». Heerlijke samenvatting van den *eed* die door de Leuvense Hoogeschool afgevraagd wordt van de plechtig doktoreerenden² in de geneeskunde: « Ik verklaar voor God den Almachtige, dat ik bij het verplegen der zieken mijn best zal doen om de geneesmiddelen volgens de voorschriften der wetenschap toe te passen, tot genezing en welzijn der zieken. Noch op aanvraag noch om geld of onder eenig voorwendsel, zal ik aan iemand een schadelijke artsensij bezorgen of vruchtafdrijving veroorzaken. Alles wat ik beroepshalve hoor of zie, zal ik stipt geheim houden. Na opdracht van den rechter, zal ik oprecht verslag geven, en mijn meening omtrent den aard der kwaal gewetensvol uitspreken. Ten laatste op den vierden dag eener erge ziekte, zal ik den zieke waarschuwen, opdat hij bijtijds zijn geestelijke en tijdelijke zaken in orde brenge. Eindelijk zal ik in gansch mijn beroepsbezigheid me weten te regelen volgens hetgeen godsdienst, eer en geweten bepalen... Daartoe verbind ik mij bij belofte en bij eede. Zoo helpe mij God en zijn Heilig Evangelie. »

1. Zie o. a. den « eed van Hippocrates » nu nog in zwang te Montpellier volgens VIDAL (*Religion et Médecine*, blz. 27) en vermeld bij HUBERT, blz. 3. Men leze ook het heerlijk Besluit (blz. 182-8) van diën schrijver.

2. Deze eed wordt niet geëischt van wie den *legalen graad* van doctor in de geneeskunde wenscht, zooals bijna alle studenten. Doch alle artsen vinden in die formule de bondige samenvatting van hun voornaamste plichten. Daarom weze dit het slotwoord van ons boek.

BOEKENLIJST

Er worde met nadruk op gewezen, dat er hier *geen volledige bibliographie* bedoeld wordt¹ aangaande de talrijke onderwerpen, die in ons boek aan de beurt komen. We teekenen slechts eenige werken op, vooral *katholieke en nederlandse*, door geneesheeren of godgeleerden geschreven, om onze artsen van ons theologisch standpunt uit tot verdere studie behulpzaam te zijn. — Zie achteraan den volledige titel der tijdschriften, verzamelingen, enz. waarnaar verwezen wordt.

I — ALGEMEENE WERKEN.

- Acker.** Was soll ich lesen? Trier, 1912. — Uitvoerige bibliographie van werken voor ontwikkelde katholieken.
- Aertnys.** Theologia moralis. Doornik, 1918.
- Alphonsus de Liguorio (S.).** Theologia moralis. Kritische uitg. Rome, 1905 vlg. — Met een enkel nummer wordt er verwezen naar het met het onderwerp overeenstemmende traktaat der Mechelsche uitg. van 1852.
- Antonelli.** Medicina pastoralis. Rome, 2^e uitg. 1907.
- Bauwens.** Nederlandsch Woordenboek en Kunstwoordenboek der geneeskunde. Antwerpen, 1912 vlg.
- Bittremieux.** De grondbeginselen der Zedenleer. Leuven, 1919. — Onafhankelijke en kristelijke Zedenleer. *Geloofsonderricht*.
- Beysens.** Uit zijn cursus van wijsbegeerte moeten hier vermeld : Logica of Denkleer; Criteriologie; Ontologie of Algemeene Meta-physica; Algemeene Zielkunde; Cosmologie of Natuurphilosophie; Ethiek of Natuurlijke Zedenleer, 1^e d.; « Gij zult niet doodslaan », Amsterdam en Leiden, 1905 vlg.
- Capellmann.** Pastoralmedizin, 17^e uitg. (Paderborn, 1914), bez. door Bergmann. — We verwijzen doorgaans naar de fr. vert. door Lehmkuhl herzien. Parijs, 1908.

¹ Uitvoeriger bericht is te vinden in de achteraan vermelde encyclopedieën; in de werken van ACKER, DUVAL enz.; ook in mijn *Rechtelijke Plichtenleer* en in *Bibliographie de l'Université de Louvain*.

- Castelein.** Psychologie. Morale. Droit naturel. Namen, 1903 vlg.
- Cathrein.** Moralphilosophie. Freiburg, 1904. In 't nederl. bewerkt door **Nouwens.** *Futura*.
- Cornelisse.** Compendium theologiae moralis. Quaracchi, 1909.
- Debreyne** (medew. **Ferrand**). La théologie morale et les sciences médicales, 6^e uitg. Parijs, 1884.
- De Groot.** Handleiding bij het katholiek godsdienstonderwijs. 6^e uitg. Amsterdam, 1914.
- Dekkers.** R. K. Godsdienstleer voor ontwikkelden. 's Hertogenbosch, Teulings.
- De Kok en Van den Hengel.** Verklaring van den Nederl. Katechismus. 3 dl., Amsterdam, 1913 vlg.
- Descuret.** Médecine des passions. 3^e uitg. Parijs, 1860.
- Devivier.** Apologie des Christendoms (vrij bewerkt naar de 20^e fr. uitg.). Nijmegen, 1907.
- Duval.** Les livres qui s'imposent. Parijs, 1912. — Uitvoerige bibliographie van fr. boeken voor ontwikkelde katholieken.
- Ferreres.** Compendium theologiae moralis (Gury). 6^e uitg. Barcelona, 1913; 9^e uitg. 1918. — Casus conscientiae (Gury). Ib. 1906.
- Genicot.** Institutiones theologiae moralis. 9^e uitg. bez. door J. Salsmans. Brussel, 1921. — Casus conscientiae. 4^e uitg. 1921.
- Lehmkuhl.** Theologia moralis, 11^e uitg. Freiburg, 1910. — Casus conscientiae. 4^e uitg. Ib. 1913. — Zie ook artik. in *Stimmen*.
- Lessius.** Hygiasticon. Antwerpen, 1623.
- Mercier.** Psychologie (enz.). Leuven, 1911 vlg.
- Noldin.** Summa theologiae moralis. 10^e uitg. Innsbrück, 1913.
- O'Malley** (medew. **Walsch**). Essays in pastoral medicine. New-York, 1907. — Zie ook *Ecclesiastical Review*.
- Potters.** Verklaring van den Katechismus. 6 dl. 's Hertogenbosch, 1913 vlg.
- Sandaeus.** Theologia medica. Keulen, 1635.
- Sanford-Drum.** Pastoral medicine. New-York, 1905.
- Stöhr** (medew. **Kannamüller**). Handbuch der Pastoralmedizin. Freiburg, uitg. 1909.
- Surbled.** La morale dans ses rapports avec la médecine et l'hygiène. 4 dl. 10^e uitg. Parijs, 1905. — Éléments de psychologie physiologique et rationnelle. Parijs, 1894.
- Thomas van Aquino (S.).** Summa theologica. — Over de menselijke daden (vert. De Cock). Antwerpen, 1913.
- Valvekens.** De grondslagen van ons Geloof. Roeselare, 1914 vlg. (fr. Foi et Raison).
- Vogels.** Vraagstukken der Zielkunde. Amsterdam, 1910-2.
- Von Olfers.** Pastoralmedizin. Freiburg, 1881.
- Waffelaert.** De iustitia. Brugge, 1885

II. — VERANTWOORDELIJKHEID, ZIELGENEESKUNDE
enz. — Zie Hoofdstuk I.

- Bergmann.** Bestrijding en zelfgenezing van nerveuze ziekten. Bussum, 1917. — Hypnose und Willensfreiheit. Hamm, 1912. — In de door hem bezorgde 17^e uitg. van **Capellmann**, Pastoralmedizin (Paderborn, 1914), staan er aanmerkelijke bijvoegsels over Abnormalen, Hypnose, enz.
- Bessmer.** Störungen im Seelenleben; Die Grundlagen der Seelenstörungen. *Ergänzungshefte* (87-94) der *Stimmen*. — Seelische Hilfe bei Nervenleiden, *Stimmen*, d. 71; Die krankhaften Hemmnisse der Willensfreiheit, d. 75; Sittliche Gefühllosigkeit, d. 86.
- Beysens.** Wijsbegeerte van het Strafrecht. Bussum, 1917.
- Bonjean.** L'hypnotisme, ses rapports avec le droit. Parijs, 1898.
- Boule.** Responsabilité normale et pathologique. *R. d. quest. scient.*, d. 63-4. — Questions de responsabilité. *N. R. théol.* 1910.
- Cathrein.** De grondslagen en de grondbegrippen van het Strafrecht. *Futura*.
- De Baets.** Les bases de la morale et du droit. Gent, 1892. — Une question touchant le droit de punir. *R. néo-scol.* 1897. — Zie ook *R. d. quest. scient.*, d. 32 en 40.
- De Bonniot.** L'âme et la physiologie. Parijs, 1889. — La bête comparée à l'homme. Ib. 1889. — Le déterminisme. *Etudes*, d. 48.
- Delassus.** Les théories modernes de la criminalité. *Science et rel.* 1903.
- De la Vaissière.** Éléments de psychologie expérimentale. Parijs, 1912.
- De Moor.** Responsabilité des épileptiques. *R. d. quest. scient.*, d. 46.
- De Munnynck.** La conservation de l'énergie et la liberté morale. *Science et rel.* — Déterminisme. *Dict. apol. de la foi cath.*
- Drijvers.** De Kerk en de vrijheid. Antwerpen, 1910. — De mensch als vrij wezen. *Hoogeschooluitbr.*, n. 41.
- Du Prel.** Das hypnotische Verbrechen und seine Entdeckung. München, 1889.
- Eymieu.** Le gouvernement de soi-même. Obsession et scrupule. 2 dl. Parijs, 1906 vlg.
- Familler.** Pastoralpsychiatrie. Freiburg, 1898.
- Fonsegrive.** Essai sur le libre arbitre. Parijs, 1896.
- Francotte.** La raison et la folie. *R. d. quest. scient.*, d. 27; Anthropologie criminelle, ib., d. 28; Le crime, causes et remèdes, d'après Lombroso, ib., d. 48.
- Fröbes.** Lehrbuch der experimentellen Psychologie. Freiburg, 1917.
- Gemelli.** De scrupulis. Psychopathologiae specimen. Firenze, 1913.
- Gilles de la Tourette.** L'hypnotisme au point de vue medico-légal. Préface de Brouardel. Parijs, 1887.
- Grasset.** Demi-fous et demi-responsables. Parijs, 1907. — La responsabilité des criminels. Ib. 1908. — Idées médicales. Ib. 1910. —

- Idées paramédicales et medico-sociales. Ib. 1912. — Les criminels à responsabilité atténuée. *R. cath. des instit. et du droit*.
- Gutberlet.** Die Willensfreiheit. Fulda, 1907.
- Huber.** Die Hemmnisse der Willensfreiheit. Münster, 1904.
- Huddleston Släter.** Hebben wij een vrijen wil? *Futura*.
- Joly.** L'enfance coupable. Parijs, 1904. — Problèmes de science criminelle. Ib. 1910.
- Kerlen.** Is de mensch verantwoordelijk? *Studiën*, d. 26.
- Laminne.** Déchéance originelle. Responsabilité et liberté. Leuven, 1914.
- Lavrand.** Traitement de la volonté et psychothérapie. *Science et rel.* 1907.
- Lemoine.** L'aliéné devant la philosophie, la morale et la société. Parijs, 1863.
- Liegeois.** De la suggestion hypnotique dans ses rapports avec le droit civil et le droit criminel. Parijs, 1884. — De la suggestion et du somnambulisme dans leurs rapports avec la jurisprudence et la médecine légale. Ib. 1888.
- Mairet.** La responsabilité. Parijs, 1907.
- Meeus.** Menschenkunde. *Hoogeschooluitbr.*, n. 48-9, 58-9, 80; De misdadiger en de omgeving, ib., n. 91.
- Noël.** La conscience du libre arbitre. Leuven. Parijs, 1899. — Le déterminisme. Brussel, 1905.
- Pilcz.** Lehrbuch der gerichtlichen Psychiatrie. Weenen, 1908. — Zie ook: Pathology (mental) in *Cath. Encyclopedia*.
- Reuter.** Les notions de responsabilité et l'anthropologie moderne. Aken, 1907.
- Riant.** Les irresponsables devant la justice. Parijs, 1888.
- Ribot.** Les maladies de la volonté. 21^e uitg. Parijs, 1906.
- Roels.** De psychologie van den wil. Nijmegen, 1917.
- Schlöss.** Propädeutik der Psychiatrie. Weenen, 1908. Fr. vert. *Science et rel.* 1909.
- Seitz.** Willensfreiheit und moderner psychologischer Determinismus. Keulen, 1902.
- Tummers.** De « nieuwe » richting in de strafrechtswetenschap. Nijmegen 1911. — Zie ook *Studiën*, d. 71-2, 81.
- Van der Hoeven.** Psychiatrie. Rotterdam, 1913. — Hier en daar positivistische opvattingen.
- Van der Mensbrugghe.** L'élimination darwinienne dans la répression. *R. d. quest. scient.*, d. 62-3.
- Van Velsen.** Hypnotisme, suggestion, psychothérapie. Brussel, 1912.
- Van Wijnbergen.** Hoe staan we tegenover de moderne strafrechtsleer? *Futura*.
- Vervaeck.** La portée pratique des recherches d'anthropologie pénitentiaire. *R. d. quest. scient.*, d. 72.
- N. B. Zie nog de schrijvers n. 217 vermeld.

III. — BEROEPSPLICHTEN der artsen, enz. — Zie *Hoofdstuk II en III.*

- Beukers.** Het beroepsgeheim van den geneesheer. 's Gravenhage, 1915.
- Brissaud.** Le secret médical. Parijs, 1914.
- Brouardel.** Le secret médical. Parijs, 1887.
- Castillon.** A propos du secret professionnel. *Études*, d. 134, blz. 816.
- Coppens.** Moral principles and medical practice. New-York, 1897.
We verwijzen naar de fr. bewerking: *Morale et médecine*. Parijs, 1901.
- Dechambre.** Le médecin. Droits privés et publics. Parijs, 1883.
- Faidherbe.** Le secret médical et les maladies vénériennes. *Ann. de la Soc. scient.*, d. 28.
- Hubert.** Le devoir du médecin. Leuven, 1897. Zie ook Aanhangsel bij: Accouchements, gynécologie et déontologie, 4^e uitg. Leuven, 1892.
- Keuller.** De verantwoordelijkheid van den geneesheer. *Ann. der Vereeniging tot beoefening der wetenschap...*
- Kober.** Medizin und Kirchenrecht. *Tübinger Quartalschr.*, d. 55.
- Maures.** Études sur la responsabilité professionnelle et légale du médecin.
- Moreau.** La responsabilité médicale. Brussel, 1891.
- Moureau** (medew. **Lavrand**). Le médecin chrétien. Parijs, 1901-2.
- Oidtman.** De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van den geneesheer. *Ann. der Vereeniging tot beoefening der wetenschap...*
- Parant.** La morale du médecin. Parijs, 1914.
- Philippe.** Le secret professionnel en matière d'assurance sur la vie. Brussel.
- Surbled.** L'honneur médical. Le médecin devant la conscience. Parijs, 1890.
- Van den Tillaart.** Verplichting tot het bewaren van geheimen. *Studiën*, d. 81.
- Van Hugenpoth tot Aerdts.** De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van den medicus. *Ann. der Vereeniging tot beoefening der wetenschap...*
- Vibert.** Précis de médecine légale, 7^e uitg. Parijs, 1911.
- Vidal.** Religion et médecine. Parijs, 1910.
- Vincent.** Le médecin; son rôle dans la famille et dans la société. Parijs, 1911.
- IV. — GESLACHTELIJKE VOORLICHTING der jeugd. — Zie *Hoofdstuk IV.*
- Callewaert.** De katholieke oplossing van het vraagstuk der geslachtelijke opvoeding. *Ons Geloof*, 1913.

- Castillon.** L'éducation de la pureté. Parijs, z. d. — Zie ook *Études*, d. 119.
- Chauvin.** De la préservation morale de l'enfant. Parijs, 1912.
- D'Arzel.** La vie chaste. Parijs, 1914.
- Ernst.** Ouderplicht. Venloo, 1906. Vert. uit het duitsch: Elternpflicht, Kevelaar, 1905. — La formation de la chasteté. Parijs, 1908.
- Foerster.** Jugendlehre (1904); in 't nederl. Karaktervorming. Zwolle, 1913. — Lebensführung (1909); in 't nederl. Levenswandel. Zwolle, 1911. — Sexualethik und Sexualpädagogik (1909); in 't nederl. Geslachtelijke Zedenleer en Opvoedkunde. Hoogstraten, 1911, enz. — Andere vert. bij Ploegsma, Zeist.
- Fonssagrives.** Conseils aux parents et aux maîtres sur l'éducation de la pureté. Parijs, 1912. — Le vice et ses risques. Ib.
- Fournier.** A propos de l'éducation de la chasteté. *Nouv. R. théol.*, 1920.
- Franz.** Sexuelle Aufklärung der Jugend. *Stimmen*, d. 70.
- Gatterer** (medew. **Krus**). Erziehung zur Keuschheit. Innsbrück, 1910.
- Geelen** (medew. **Timmermans**). Drie brieven van een medicus en een priester aan een vader, wiens zoon aan de Universiteit zal gaan studeeren. Amsterdam, 1914.
- Gillet.** Innocence et ignorance. Parijs, 1913. Ook *R. prat. d'apol.* 1913.
- Guitten.** De la chasteté. Cairo, 1911.
- Huber.** Geslachtelijke voorlichting. Nijmegen, 1907.
- Knoch.** L'éducation de la chasteté. Luik, 1912. — Le jeune homme chaste. Ib. 1915. — Zie ook *R. eccl. de Liège*.
- Luc Miriam.** Éducation de la pureté. Tourcoing, uitg. 1909. — Les âmes libres. Ib. uitg. 1910.
- Morice.** Jeunesse et pureté. Parijs, 1911.
- Renault.** La pureté. Préservation, initiation, direction. Parijs, 1908. Herderlijke Brief der Duitsche Bisschoppen over de voorlichting der jeugd. Zie o. a. *Hooger Leven*, 10 Jan. 1914.
- N. B. — De werkjes blz. 95 vermeld, zijn minder aanbevelenswaardig.
- V. — KUISCHHEID. — Zie *Hoofdstuk IV*.
- Auffroy.** Le célibat des prêtres. *Études*, d. 133.
- Daels.** Voor onze vrouwen. Veurne, 1916. — Ge moet genezen; Voor onze jongens. Leiden, 1918.
- De Giberghes.** La chasteté. Parijs, 1917.
- Eschbach.** Disputationes physiologico-theologicae. 2^e uitg. Rome, 1901.
- Forstmann.** Kuischheid, kloosterleven, ascese. *Ned. Kath. Stemmen*, 1913.
- Francotte.** De quelques points de morale sexuelle dans ses relations avec la médecine. *Ann. de la Soc. scient.* Suppl. 1907.
- Gemelli.** Non moechaberis. Rome, 1910.

- Good.** Hygiène et morale. La Mothe, 1914 vlg.
- Goy.** La pureté rationnelle. Parijs (Maloine). — Chasteté, in *Dict. apol. de la foi cathol.*
- Guibert** (vert. **Van Rie**). Reiner leven. Kortrijk, 1912.
- Holl** (bew. **Van den Bergh**). Stormen trotseeren. Amsterdam, 1916.
- Jecminek.** Die sexuelle Jugendsünde, ihre Gefahr und Abwehr. Langensalza, 1911.
- Lefebvre.** De quelques maladies morales de notre temps. 2^e uitg. Leuven, 1878. — Stéphane. Lettres posthumes d'un médecin. 5^e uitg. Namen, 1885.
- Levrat.** Des armes pour la vie. Conseils aux jeunes. Parijs, 1913.
- Paquet.** Les écueils et le triomphe de la chasteté. Brussel, 1909.
- Simons.** Rein-Levenbeweging in Noord-Nederland. *D. War. en Belfort*, 1912.
- Sticker.** Geschlechtsleben und Fortpflanzung vom Standpunkt des Arztes. München-Gladbach, 1919.
- Surbled.** Le vice solitaire. La vie de jeune garçon. La vie de jeune homme. La vie de jeune fille. Enz. Parijs, sedert 1900.
- Swart.** Het celibaat. *Studiën*, d. 19.
- Temming.** Aus der Klinik. Kevelaar, Butzon en Bercker.
- Vermeersch.** De castitate. Rome, 1919.
- Vilien.** Le célibat ecclésiastique. *R. prat. d'apol.* 1911.
- Warlomont.** Zie hierboven **Francotte**.
- Wolters** (bew. **Boerma**). Het celibaat of de ongehuwde staat der R. K. geestelijkheid. *Geloof en Wetensch.*, 1917.
- N. B. — Zie nog de schrijvers n. 142 vermeld; en *Mannenadel en Vrouwenadeer* (Roermond), maandschrift van de nederl. Vereeniging voor Eer en Deugd.

VI. — HUWELIJK. — Zie Hoofdstuk IV.

- De Smet.** De sponsalibus et matrimonio. Brugge, uitg. 1920. Fr. uitg. Les fiançailles et le mariage. Ib. 1912. Met uitvoerige bibliographie. — Het christelijk huwelijk. Ib. 1920. — Bloedverwantschap en huwelijksbeletsel. *Ons Geloof*, 1913. — De vasectomia. *Coll. Brug.*, d. 17. Zie ook d. 8.
- Castillon.** Trois problèmes moraux : Mariage ou chasteté; Mariage ou union libre; Mariage indissoluble ou divorce? Parijs, 1918.
- Ferreres.** De vasectomia duplici. Madrid, 1913.
- Fonsegrive.** Mariage et union libre. Parijs, 1904.
- Greidanus.** Geneeskundig onderzoek vóór het huwelijk, een zedelijke verplichting. Baarn, 1904.
- Höller** (bew. **Scholten**). Katechismus over het huwelijk. Utrecht, 1911.

- Lefebvre.** Le père, la mère et l'enfant. 3^e uitg. Leuven, 1884. — Les mariages consanguins. *R. d. quest. scient.*, d. 1; Le mariage et l'hérédité normale et pathologique, ib., d. 3; De l'hérédité psychique, ib., d. 30.
- Loslever.** Amour libre ou fidélité. Leuven, 1911.
- Meyer.** Vom Mädchen zur Frau. Stuttgart, 1912.
- Michaud.** La vasectomie double. *N. R. théol.*, 1914.
- Montier.** La vie conjugale. Parijs, 1919.
- Nyhoff.** De noodzakelijkheid van geneeskundig onderzoek vóór het huwelijk. Amsterdam, 1908.
- Nysten.** De weg naar het huwelijk. Huwelijksgeuk voor man en vrouw. Luik, 1906. — Le vice et le devoir conjugal. Ce que les fiancés et les époux doivent savoir. Ib. 1911.
- Surbled.** Autour du mariage. L'amour sain. L'amour malade. Le vice conjugal. La vie à deux. Parijs, sedert 1900.
- Wouters.** De vasectomia. *Ned. Kath. Stemmen*, 1911.

VII. — NIEUW-MALTHUSIANISMUS. — Zie Hoofdstuk IV.

- Bertillon.** La dépopulation de la France. Parijs, Alcan.
- Boule.** La responsabilité du médecin dans la prophylaxie anticonceptionnelle. *Nouv. R. théol.*, 1911.
- Brunner.** De oorzaken van de vermindering der geboorten in de beschaafde landen. Leiden, *Futura*.
- Clément.** La dépopulation en France. Parijs, 1910.
- Damen.** Neo-malthusianismus en Huwelijk. *De Katholiek*, d. 126, 1904.
- Deherme.** Croître ou disparaître. Parijs, 1910.
- Desplats.** De la dépopulation par l'infécondité voulue. *Ann. de la Soc. scient.*, d. 32. Ook in: Pour l'honnêteté conjugale. Leuven, 1910.
- Forstmann** (medew. **Ausems**). Het Neo-Malthusianisme. Utrecht, 1911.
- Gibier.** Nos plaies sociales. Parijs, 1900. — La désorganisation de la famille. Ib. 1901.
- Greidanus.** De leer van Malthus, een leugen. Baarn, 1904.
- Hitze.** Geburtenrückgang und Sozialreform. München-Gladbach, 1917.
- Jordan.** Religion et natalité. Parijs, 1919. Zie ook *R. du clergé fr.*, 1918-9.
- Keuller.** Nieuw-Malthusianismus. *De Katholiek*, 1897.
- Knoch.** L'onanisme conjugal. Luik, 1910.
- Lavollée.** Les fléaux nationaux : dépopulation (pornographie...). Parijs, 1909.
- Lemozin.** La natalité en France et à l'étranger. *Études*, d. 129, 1911.
- Leroy-Beaulieu.** La question de la population. Parijs, 1913.

- Mausbach.** Ehe und Kindersegen vom Standpunkt der christlichen Sittenlehre. München-Gladbach, 1919.
- Mercier.** De plichten van het huwelijksleven. Vastenbrief, 1909. Ook in 't fr. in : Pour l'honnêteté conjugale. Leuven, 1910.
- Nuijens.** Malthus' leer en haar misdadige toepassingen. Antwerpen, 1914.
- Nysten.** Ce que les fiancés et les époux doivent savoir. Luik, 1911.
- Pinkhof.** Neo-Malthusianisme (contra). Baarn, 1905.
- Roguenant.** La natalité et les mœurs. Parijs, Bonne Presse, z. d.
- Roux.** L'État et la natalité. Parijs, 1918.
- Ten Have.** De onvoorwaardelijke innerlijke boosheid van het Neo-Malthusianisme. Bussum, 1920.
- Van H(assel).** Kinderzegen. Nijmegen, 1907. — Zedenontaarding. Ib. 1914.
- Van Noort.** Neo-Malthusianisme. *De Katholiek*, d. 113.
- Verdier.** Le problème de la natalité et la morale chrétienne. Parijs, 1917.
- Vermeersch.** Un grave péril social. Doornik, 1909. — La peur de l'enfant dans les classes dirigeantes. *R. d. quest. scient.*, d. 66. Ook in : Pour l'honnêteté conjugale. Leuven, 1910. — Le problème de la natalité en Belgique. *Science et foi*. Brussel, 1910.
- Vuillermet.** Le suicide d'une race. Parijs, 1911.
- Zie ook : Herderlijke brief (1913) der duitsche bisschoppen (in zake kinderbeperking). Afgedrukt in : Nuijens, Malthus' leer, blz. 155, en in : Van Hassel, Zedenontaarding. blz. 59.
- VIII. — ZEDELOOSHEID (bestrijding, statistieken, enz.). — Zie *Hoofdstuk IV*.
- Belpaire.** De strijd tegen de zedeloosheid. *Dietsche War. en Belfort*, 1914, afl. 4 en 7.
- Bemelmans.** Leidraad bij de wet tot bestrijding van zedeloosheid. Rolduc, Hoofdbestuur van « Voor Eer en Deugd. »
- Berenger.** Manuel pratique pour la lutte contre la pornographie. Parijs.
- Cathrein.** Religion und Moral. Freiburg, 1904. — Die katholische Moral in ihren Voraussetzungen und Grundlinien. Ib. 1907.
- De Bie.** Le niveau de la moralité contemporaine. Brussel, 1913. — Staàn de katholieken achter op zedelijk gebied? *Geloofsverdediging*.
- Fonsegrive.** Morale et société. Parijs, 1907. — Zie ook *Science et rel.*
- Jacquart.** Essais de statistique morale. Brussel, 1909.
- Krose.** Godsdienst en moraalstatistiek. *Futura*. — Zie ook art. in *Stimmen*.
- Lavollée.** Les fléaux nationaux : pornographie (dépopulation...). Parijs, 1909.

- Leroy-Allais.** Une campagne criminelle. Avortement et néo-malthusianisme. Parijs, 1909. — L'honnête femme contre la débauche. Ib. 1913.
- Marx.** Der Kampf gegen die öffentliche Unsittlichkeit. Freiburg, 1907.
- Pouresy.** La gangrène pornographique. *Action populaire*. Reims.
- Roeren.** De openbare onzedelijkheid en hare bestrijding. *Futura*. — Die Sittlichkeitsgesetzgebung der Kulturstaaen. Kempton, 1907.
- Roure.** Anarchie morale et crise sociale. Parijs, 1903.
- Schneider.** Göttliche Weltordnung und religionslose Sittlichkeit. Paderborn, 1909.
- Sertillanges.** De antisociale Zonde : Onzedelijkheid, Neo-Malthusianismus, Prostitutie. *Futura*.
- Servin.** La lutte contre l'immoralité publique et la pornographie. Rijsel.
- Strehler.** Ideal der katholischen Sittlichkeit. Breslau, 1912.
- Toulemont.** Le devoir de l'autorité publique, quant à la protection des mœurs, devant les méfaits de l'art et de la presse. *Études*, d. 30-1.
- Van Hassel.** Zedenontaarding. Nijmegen, 1914.
- N. B. — Zie nog de schrijvers n. 140bis vermeld, en *Mannenadel en Vrouwenweer* (Roermond), maandschrift van de Nederl. Vereeniging voor Eer en Deugd.

IX. — VERLOSKUNDE, enz. — ²Zie Hoofdstuk V.

- Aalberse.** Kindergeboorten en Kindersterfte. *Kath. Soc. Weekblad* (Leiden), 1917.
- Besson.** Féticide. *Dict. apol. de la foi cath.* en *N. R. théol.* 1913.
- Boule.** La responsabilité du médecin dans... l'avortement thérapeutique. *Nouv. R. théol.*, 1911.
- Bredfelt.** Het boek voor moeder en dochter. Roermond, Romen.
- Cangiamila.** Embryologia sacra, sive de officio sacerdotum, medicorum et aliorum circa aeternam parvulorum in utero exsistentium salutem. Palermo, 1758.
- Capellmann.** De occisione fetus, quam abortu provocato, perforatione cephalotripsia, medici audent. Aken, 1875.
- Coppens.** Abortion, in *Cath. Encyclop.*
- Daels.** Het Bakersboek. Leuven, 1919. — Voor Moeder en Zuigeling. Ib. 1920. — Operatieve verloskunde. Ib. 1920. — Beginselen der praktische verloskunde. Ib. 1920
- Damen.** Kindersterfte. *De Katholiek*, dl. 126. — Doop van een fetus abortivus. *Ned. Kath. Stemmen*, 1920.
- Deckx.** Kinderverzorging; Leerboek der Ziekenverpleging. Antwerpen 1914.

- Debreyne.** Traité pratique d'embryologie sacrée ou théologique (in Moechialogie, Parijs, 1868).
- Duynstee.** Stralenbehandeling in de gynaecologie. *Ned. Kath. Stemmen*, 1920.
- Eschbach.** L'embryotomie au point de vue théologique et moral. Parijs, 1876.
- Hubert E.** Discussion sur le féticide. *Ann. de la Soc. scient.* 1902-3. Suppl.
- Hubert, L.** De l'avortement médical. Brussel, 1852. Zie ook *Bull. de l'Acad. R. de méd. de Belgique*. XI, 6.
- Huddleston-Slater.** Un nouveau point de vue sur la question du baptême des fetus abortifs. *N. R. théol.* 1912.
- Meuleman.** Het levensrecht der geboren vrucht. Bussum, 1917; ook *De Katholiek*, dl. 148.
- Michaelis.** Hebosteotomie. *Ned. Kath. Stemmen*, 1912.
- Notten.** Moedercursus in zes lessen. Tilburg, 1916. — Wenken voor gehuwde vrouwen en moeders. Ib. 1916.
- Ortolan.** Embryologie, Embryotomie, in *Dict. de théol. cath.*
- Smets.** Kindersterfte en kinderverpleging. Antwerpen, 1912.
- Treub.** Het levensrecht der ongeboren vrucht. Haarlem, 1901. Waarbij opstellen van: Van Oppenraay, Vlaming. Ook in het hollandsche *Tijdschr. voor Strafrecht*. — Verspreide opstellen. Haarlem, 1904. — De werken van dezen schrijver zijn in katholiek opzicht niet alleszins aanbevelenswaardig.
- Truyen.** De kindersterfte in Limburg. *Futura*.
- Van den Acker.** Het doopen van fetus abortivi. *Ned. Kath. Stemmen*. 1909.
- Van Gennep.** Over medischen abortus. *Annuaire der R. K. Studentenvereniging in Nederland*. Amsterdam, 1916.
- Van Huffelen.** Kraamvrouw- en zuigelingsverpleging. *Hoogeschooluitbr.* Antwerpen, 1914.
- Van Oppenraay.** Het levensrecht der ongeboren vrucht. Haarlem, 1901. Zie Treub: Ook in het hollandsche *Tijdschr. voor Strafrecht*.
- Van Tilburg.** Moeder en kind. Leiddraad bij de opvoeding. Amsterdam, 1916.
- Vermeersch.** Discussion sur le féticide médical. *Ann. de la Soc. scient.*, 1902-3. Suppl.
- Vlaming.** Het levensrecht der ongeboren vrucht. Haarlem, 1901. Zie: Treub. Ook in *De Katholiek*, d. 120.

X. — GODSDIENST EN WETENSCHAP. — Zie *Hoofdstuk VI*.

- Bolsius.** De voorstanders der algemeene ontwikkelingsleer op den debatavond te Berlijn, 1911. — Talrijke artikelen in *Studiën*.

- Brunetière.** De hedendaagsche bewijsgronden van het geloof. Nijmegen, 1904. — Moed en vertrouwen. Ib. 1905. *Geloof en Wetenschap.* — La science et la religion. Parijs, 1895. — Sur les chemins de la croyance. Utilisation du positivisme. Ib. 1905.
- Castelein.** Foi et Science. Matérialisme et spiritualisme. Leuven, 1883-5.
- Cathrein.** Die katholische Weltanschauung in ihren Grundlinien. Freiburg, 1909. — Glauben und Wissen. Ib. 1911.
- Cohausz.** Das moderne Denken oder die moderne Denkfreiheit und ihre Grenzen. Keulen, 1911.
- Courbet.** Introduction scientifique à la foi chrétienne. Analogies de la science et de la religion, enz. *Science et rel.*
- Choupin.** Valeur des décisions doctrinales et disciplinaires du Saint-Siège (Congrégations Romaines, etc.). Parijs, 1913.
- De Baets.** Les bases de la morale et du droit. Gent, 1892.
- De Dorlodot.** Le Darwinisme au point de vue de l'orthodoxie catholique. Leuven, 1913.
- De Groot.** Denkers van onzen tijd. Amsterdam, 1910. — Denkers over ziel en leven. Bussum, 1917.
- Didon.** La science sans Dieu. L'homme selon la science et la foi. Parijs, 1875.
- Donat.** Die Freiheit der Wissenschaft. Ein Gang durch das moderne Geistesleben. Innsbrück, 1912.
- Drijvers.** De Kerk en de vrijheid. Antwerpen, 1910.
- Erens.** Haeckel's oorkonden over de afstamming van den mensch. *De Katholiek*, 1901, dl. 119.
- Grasset.** Morale scientifique et morale évangélique. Parijs, 1909.
- Guibert.** Les Origines, Parijs, z. d. — Les croyances religieuses et les sciences de la nature. Ib. 1908.
- Gutberlet.** Ethik und Religion. Münster, 1892. — Ethik und Naturrecht. 3^e uitg. Ib. 1901. — Der Kampf um die Seele. Mainz, 1903. — Psychophysik. Ib. 1905. — Der Mensch; sein Ursprung und seine Entwicklung. 3^e uitg. Paderborn, 1911.
- Laminé.** La situation du catholicisme en face de la science. *Science et foi.* L'homme (l'univers), d'après Haeckel, 1907.
- Lescoeur.** La science et les faits surnaturels contemporains. Parijs, 1900.
- Morawski** (vert. **Ermann**). Bij het meer van Geneve. 's Hertogenbosch, 1914.
- Muckermann.** Der Freiheitskampf des ersten anatomischen Denkers (Vesalius). *Stimmen*, 1916.
- Schmitt.** Der Ursprung des Menschen, Freiburg, 1911.
- Seysener.** Het evolutievraagstuk. *De Katholiek*, dl. 153. (Vgl. in hetzelfde tijdschrift, 1901, de artikelen van **Erens** en **Keuller**).

- Smit.** Geloof en Wetenschap (tien lezingen). *Studiën*, dl. 36-9.
- Van Goor.** De afstammingsleer en de tegenwoordige staat der natuurwetenschap. Leiden, 1918. — Het afstammingsvraagstuk in zijn verhouding tot geloof en wijsbegeerte. Ib. 1919. — Zie ook *De Katholiek*, dl. 154, en *De Beiaard*, Juli 1919.
- Van Mierlo.** Het ontwikkelingsraadsel. *Geloofsonderricht*.
- Wasmann.** Die moderne Biologie und die Entwicklungslehre. Freiburg 1904. — Der Kampf um das Entwicklungsproblem in Berlin. Ib. 1907; in 't nederl. in *Geloof en Wetensch.* — Entwicklungstheorie und Monismus. Innsbrück, 1910. — La probité scientifique de Haeckel dans la question de la descendance simienne de l'homme (vert.). Parijs, 1911. *Science et rel.* — Haeckels Kulturarbeit. Freiburg, 1916. — Haeckels Monismus, eine Kulturgefahr. Ib. 1919.
- Zahm.** Bible, science et foi (vert. uit 't engelsch). Parijs, 1894. — Science catholique et savants catholiques. Ib. 1895.
- XI. — MIRAKELLEN. — Zie *Hoofdstuk VI*.
- Bensdorp** (Famulus). Over het wonder. Een heusch wonder uit den tegenwoordigen tijd. Amsterdam, 1904.
- Bertrin.** Lourdes. Geschiedenis der verschijningen en genezingen. Brussel, 1909. Vert. uit het fr. : Histoire critique des événements de Lourdes. Parijs, 1905 vlg. — Zie ook *Geloof en wetenschap*. — Un miracle d'aujourd'hui. Parijs, 1909. — Ce que répendent les adversaires de Lourdes. Ib. 1911. Ook : Autour d'un miracle. Gilly, 1911.
- Boissarie.** Lourdes. Histoire médicale. Parijs, 1891. — Boissarie et Zola. Ib. 1895. — Les grandes guérisons de Lourdes. Ib. 1900. — L'oeuvre de Lourdes. Ib. 1907. — Lourdes. Les guérisons. Ib. uitg. 1911, enz. — Zie ook *Journal des sciences médicales* (Rijssel).
- Bolsius.** Talrijke artikelen in *Studiën*, inzonderheid over het geval De Rudder. — Door eigen wapenen geslagen. *Geloof en wetenschap*. Nijmegen, 1918. — Zie ook *R. apol.*, d. 13. — Pierre De Rudder et son récent historien. Parijs, 1913.
- Bon.** Thèse sur quelques guérisons de Lourdes. Parijs, 1912.
- Bricout.** Les merveilles de Lourdes. Parijs, 1909.
- Castelein.** Le surnaturel dans les apparitions et dans les guérisons de Lourdes. Brussel, 1911.
- Coste.** Qu'est-ce que le miracle? Parijs, 1902.
- Daisomont.** Suggestie en hypnotisme in verband met Christus' mirakelen. *Ons Geloof*, 1920.
- De Beaucorps.** Lourdes, d. 3. Les guérisons. Parijs.
- De Bonriot.** Le miracle et les sciences médicales. Parijs, 1879. — Le miracle et ses contrefaçons, 3^e uitg. Ib. 1888.
- De Grandmaison.** Vingt guérisons de Lourdes discutées médicalement. Parijs, 1912. — Zie ook *R. prat. d'apol.* 1913.

- De la Barre.** Faits surnaturels et forces naturelles. 8^e uitg. Parijs, 1910. — Certitudes scientifiques et philosophiques. *Science et rel.*
- De Meester.** De wonderbare genezing van Pieter De Rudder. *Geloofsonderricht*, 1912. Ook in 't fr. La guérison miraculeuse de P. De Rudder. Roeselare, 1910.
- Denteneer.** De jongste wetenschap over Lourdes. *Hoogeschooluitbr.*, n. 156.
- De Poulpique.** Le miracle et ses suppléances. Parijs, 1914.
- Deschamps** (medew. **Royer, Van Hoestenbergh**). Guérison subite d'une fracture. *R. d. quest. scient.* 1899, d. 46. Ook afzonderlijk. Zie ook *Science et rel.* 1905. — Le cas de P. De Rudder et les objections des médecins. Brussel, 1913.
- De Tonquédec.** Introduction à l'étude du merveilleux et du miracle. Parijs, 1912.
- Dozous.** La grotte de Lourdes; les guérisons. 1875.
- Drieghe.** Het mirakel te Lourdes en de genezingen in de heidensche Asclepieia. *Ons Geloof*, 1914.
- Duret.** Les guérisons de Lourdes, 1908. Zie ook: *Journal des sciences médicales*.
- Eymieu.** Le naturalisme devant la science. Parijs, 1911.
- Gemelli.** La lotta contro Lourdes. Firenze, 1911. — Cio che rispondono gli avversari di Lourdes. Ib. 1913.
- Guinier.** De genezingen te Lourdes. *Geloofsonderricht*. Zie ook *Études*, d. 126; en *Questions actuelles*, 1910.
- Gutberlet.** Vernunft und Wunder. Kevelaar, 1905.
- Hoffmann.** Hysterie en historie. Verweerschrift tegen de moderne opvattingen der evangelische wondergenezingen. *Geloof en wetensch.*
- Jörgensen.** Lourdes. Bussum, 1913.
- Lavrand.** La suggestion et les guérisons de Lourdes. *Science et rel.*, 1908. — Hystérie et sainteté. Ib. 1911. — Zie ook artik. in *Journal des sciences médicales*.
- Le Bec.** Preuves médicales du miracle. Bourges, 1917.
- Leroy.** La constatation du miracle. Parijs, 1904. *Science et rel.*, 2 bd.
- Louwerens.** Thaumaphobie of wondervrees. *Geloof en wetenschap*.
- Schurs.** Lourdes. *Geloofsonderricht*, 1912.
- Sortais.** La Providence et le miracle devant la science moderne. Parijs, 1905.
- Sprengers.** De hystérie. *De Katholiek*, 1897.
- Van den Brule.** Le docteur Boissarie. Parijs, 1919.
- Van der Bom.** Ein wirkliches Wunder aus neuester Zeit. Linz, 1911.
- Van der Elst.** Contribution à la notion d'hystérie par l'étude de l'hypnose. Parijs, 1908 (zie § IX over Lourdes). — Guérisons miraculeuses, in *Dict. apol. de la foi cath.* — Zie ook artik. in *R. prat. d'apol.*

Van Hoestenberghe. Schielijke genezing eener beenbreuk te Oostakker. Brugge, 1900. Zie ook **Deschamps**.

Vourch. Quelques cas de guérisons de Lourdes et la « foi qui guérit ». 2^e uitg. Parijs, 1913.

Wasmann. Eine plötzliche Heilung aus neuester Zeit. *Stimmen*, d. 58.

XII. — MYSTIEK, enz. — Zie *Hoofdstuk VI*.

Chassay. Le mysticisme catholique. Réponse aux objections. Parijs, 1850.

Devine. Manuel de théologie mystique (vert. uit 't engelsch). Avignon, 1912.

Gombault. L'imagination et les états préternaturels. Étude psychologique et mystique. Blois, 1899.

Görres. Die christliche Mystik. Regensburg, 1836, vlg. Fr. vert. door De Sainte-Foy. Parijs, 1862.

Helot. Névroses et possessions. Parijs, 1897. Enz.

Imbert-Gourbeyre. Les stigmatisées. Parijs, 1873. — La stigmatisation, l'extase divine et les miracles de Lourdes. Ib. 1894.

Joly. Psychologie des Saints. Parijs, 1898.

Lefebvre. Louise Lateau. Leuven, 1873. Zie ook *R. cath.*, 1875-7.

Maréchal. De quelques traits distinctifs de la mystique chrétienne. *R. de phil.* 1912. — Zie ook artik. in *R. d. quest. scient.*

Maréchaux. Le merveilleux divin et le merveilleux démoniaque. Parijs, 1902.

Pacheu. Psychologie des mystiques. Parijs, 1909. — L'expérience mystique et l'activité subconsciente. Ib. 1911.

Poulain. Les grâces d'oraison. 7^e uitg. Parijs, 1909.

Ribet. La mystique divine (inz. 4^e bd.). Parijs, 1895 vlg.

Sandreau. L'état mystique. Parijs, 1903. — Les faits extraordinaires de la vie spirituelle. Ib. 1908. — En andere werken.

Schram. Institutiones theologiae mysticae. Uitg. Luik, 1860.

Warlomont. Louise Lateau. Rapport médical. Brussel, 1875.

Zahn. Einführung in die christliche Mystik. Paderborn, 1908.

XIII. — HYPNOTISMUS, SPIRITISMUS, enz. — Zie *Hoofdstuk VI*.

Aengenent. Het onderbewustzijn. *De Katholiek*, dl. 151.

Arcelin. La dissociation psychologique. *R. d. quest. scient.*, d. 47-9.

Bergmann. Hypnose und Willensfreiheit. Hamm, 1912. — In de door hem bezorgde 17^e uitg. van **Capellmann**, Pastoralmedizin (Paderborn, 1914), staan er aanmerkelijke bijvoegsels over Hypnose, enz.

Bertrand. L'occultisme ancien et moderne. Parijs, 1900. — La religion spirite. Ib. 1904. *Science et rel.*

- Bessmer.** Artik. in *Stimmen* : Geisterphotographien, Gedankenübertragung, d. 62; Die Herzenskenntnis der Heiligen und das Gedankenlesen, d. 63; Das automatische Schreiben, d. 64; Stigmatisation, d. 69; Visionen im Kristalle, d. 74; Die Religion und das sogenannte Unterbewusstsein; Das zweite Gesicht, d. 76; Telepathie, d. 77; Das moderne Zungenreden, d. 78.
- Bonjean.** L'hypnotisme, ses rapports avec le droit et la thérapeutique. Parijs, 1898.
- Castelein.** L'hypnotisme et la psychologie. Namen, 1890. — Les phénomènes de l'hypnotisme et le surnaturel. Brussel, 1912.
- Coconnier.** L'hypnotisme franc. Parijs, 1897. Met bibliographie.
- De Baets.** L'hypnotisme en justice. *Magasin litt.* 1894.
- De Bonniot.** Possession et hypnotisme. *Études*, d. 48-9. Zie ook Boekenlijst XI.
- Deckx.** Hypnotismus. Antwerpen, 1899-1901.
- Desplats.** Le passé, le présent et l'avenir du magnétisme animal. *R. d. quest. scient.*, d. 12. — Application thérapeutique de l'hypnotisme et de la suggestion. Rijsel, 1886. — Zie nog artikelen in *Journal des sciences médicales*, enz.
- De Veer.** Het spiritisme. *Geloof en wetensch.* — Zie ook : Lezingen en toespraken, 2^e bd. Amsterdam, 1906.
- Drieghe.** Over gedachtenlezen, *Ons Geloof*, 1914; Spiritisme, Ib. 1919.
- Erens.** Verschijnselen en theorieën van het Spiritisme. *Ned. kath. Stemmen*, 1916-7.
- Eymien.** L'hypnotisme. *R. d. quest. scient.*, d. 67.
- Franco.** L'hypnotisme revenu à la mode (vert.) Brussel, 1891. — Le spiritisme (vert.) Ib. 1894.
- Francotte.** Le magnétisme animal. *R. d. quest. scient.*, d. 10; La dualité cérébrale, ib., d. 16.
- Gauder.** Der Spiritismus. Einsiedeln, 1910.
- Gombault.** L'avenir de l'hypnose. Parijs, 1895. — L'imagination et les états préternaturels. Blois, 1899.
- Grasset.** Le spiritisme devant la science. Parijs, 1904. — L'occultisme, hier et aujourd'hui. Montpellier, 1908. — L'hypnotisme et la suggestion. Parijs, uitg. 1909. Met bibliographie.
- Guibert.** Étude sur l'hypnotisme. Parijs, 1893.
- Haan.** Ueber Hypnotismus. *Stimmen*, d. 38-9.
- Imbert-Gourbeyre.** L'hypnotisme et la stigmatisation. *Science et rel.* 1901. Enz.
- Jeanniard du Dot.** Le spiritisme dévoilé. Où en est le spiritisme? l'hypnotisme? L'hypnotisme et la science catholique. L'hypnotisme transcendant devant la philosophie chrétienne. Al te Parijs, 1903 vlg. *Science et rel.*
- Joly.** L'hypnotisme et la suggestion. Parijs, 1913.

- Kerlen.** Hypnotismus, *Studiën*, d. 32-3, 35.
- Laenen.** Hedendaagsch spiritismus. Antwerpen, 1912. Zie ook *Vie diocés.*, 1911-2.
- Lapponi.** Ipnotismo e Spiritismo, 2^e uitg. Rome, 1906. Fr. vert. 1907.
- Lefebvre.** De l'hypnotisme. Brussel, 1888.
- Lepicier.** (vert. Waterreus). De ongeziene wereld. Een uiteenzetting van de leer der katholieke theologie in betrekking tot het moderne spiritismus, *Apol. Ver. P. Canisius*. Utrecht.
- Lodiel.** Les phénomènes télépathiques. *Science et rel.* 1901.
- Maréchal.** La notion psychologique de subconscience. *R. d. quest. scient.*, d. 77, 1920.
- Maréchaux.** Le merveilleux divin et le merveilleux démoniaque. Parijs, 1902.
- Mangenot.** Les miracles d'Esculape. *R. du clergé fr.*, 1917-8.
- Masoin.** Les dangers du magnétisme. *Bull. de l'Acad. R. de méd. de Belgique*, 1888. — Études sur le magnétisme animal, *R. d. quest. scient.*, d. 26-7.
- Matignon.** Les morts et les vivants. L'évocation des morts. *Science et rel.*
- Méric.** Le merveilleux et la science. Étude sur l'hypnotisme, 6^e uitg. Parijs, 1916.
- Raupert.** Spiritistic Phenomena. Londen.
- Roure.** Le merveilleux spirite. Parijs, 1919. — Les mésaventures du merveilleux. *Études*, d. 86-7; Le mysticisme et ses explications pathologiques, *ib.* d. 108; La religion spirite, *ib.* d. 135.
- Scheider.** Der neuere Geisterglaube. Paderborn, 1913.
- Schütz.** Der Hypnotismus. Fulda, 1897.
- Surbled.** Spiritualisme et spiritisme. Les frontières du surnaturel. L'hypnotisme guérisseur. L'hypnotisme en justice. Le spiritisme devant la science. Spirites et mediums. Al te Parijs, sedert 1900. Zie ook artikelen in tijdschr., b. v. in *R. d. quest. scient.*, d. 44-6.
- Trömmer.** Hypnotismus und Suggestion. Leipzig, 1908.
- Van Velsen.** Hypnotisme, suggestion, psychothérapie. Brussel, 1912.
- Walter.** Aberglaube und Seelsorge, mit besonderer Berücksichtigung des Hypnotismus und Spiritismus. Paderborn, 1911.
- Waterreus.** Het spiritismus, een werk des duivels, 1909.
- Weingärtner.** Das Unterbewusstsein. Mainz, 1911.
- Wieser.** Der Spiritismus und das Christentum. Innsbrück, 1881.

XIV. — LIJKBEHANDELING. — Zie *Hoofdstuk VI*.

- Andriessens.** Lijkverbranding. *Ons Geloof*, 1913.
- Bauwens.** Geschiedenis en beschrijving der lijkbehandeling en rouwplechtigheden bij de meeste volkeren. Brussel, 1888. — Lijkbegraaving en lijkverbranding. De lijkbehandeling bij de kristene volken. Aalst, 1892.

- Besson.** Incinération. *Dict. apol. de la foi. cath.*
Bolsius. Over crematie of lijkverbranding. Amsterdam, 1916.
Bruin. Lijkbegroefing en lijkverbranding. *Studiën*, d. 33-5.
Damen. Over leven en sterven. *De Katholiek*, 1908. Dl. 134.
D'Halluin. Les étapes de la mort. *R. de phil.*, 1913.
Ferreres. La mort réelle et la mort apparente (vert. Geniesse). Parijs, 1906.
Ghijs. Het einde van het leven. *Hoogeschooluitbr.*, n. 86.
Groenen. Lijkverbranding. 's Hertogenbosch, 1909.
Lavrand. La crémation et l'incinération. Rijsel, 1873.
Legraive. Un projet de loi sur la crémation, *Vie diocés.* 1913. Ook *Science et foi*, 1913.
Marty. Die moderne Leichenverbrennungsfrage. *Stimmen*, d. 32-3.
Nuijens. De euthanasie. Antwerpen, 1920.
Ruyter. Lijkbeaarding of lijkverbranding. 's Hertogenbosch, 1908.
Taskin. Verhouding tusschen priester en geneesheer... aan het ziekbed. *Ned. Kath. Stemmen*, 1917, blz. 130.
Wouters. Gevoelsverdooving bij het einde des levens. *Nedert. Kath. Stemmen*, 1912.

XV. — TIJDSCHRIFTEN, VERZAMELINGEN, enz.

- Annalen der Vereeniging tot beoefening der wetenschap onder de Katholicken in Nederland.* Leiden, 1908 vlg.
Annales de la Société scientifique de Bruxelles. Leuven.
Apologetische Vereeniging Petrus Canisius. Uitgaven.
Beiaard (De). 's Hertogenbosch.
Bulletin de l'Académie Royale de médecine de Belgique. Brussel.
Bulletijn van den Bond tegen de ontvolking. Antwerpen.
Catholic Encyclopedia (The). New-York.
Clinique maternelle (La). Antwerpen.
Collationes Brugenses; — Gandavenses; — Namurcenses; — dioecesis Tornacensis.
Dictionnaire apologétique de la foi catholique. Parijs.
Dictionnaire de théologie catholique (Vacant et Mangenot). Parijs.
Dietsche Warande en Belfort. Antwerpen. — *Vroeger Belfort*, Gent.
Études religieuses. Parijs.
Futura-Uitgaven. Leiden, *Kath. Soc. Actie*.
Geloof en wetenschap (verzameling). Nijmegen.
Geloofsonderricht (verzameling). Brugge-Roeselare.
Geloofsverdediging (verzameling). Antwerpen.
Geneeskundig Tijdschrift voor België. Antwerpen.
Geneeskundige Bladen. Haarlem.
Hoogeschooluitbreiding. Verhandelingen van de algemeene katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding, en andere schriften, Antwerpen.

- Journal des sciences médicales.* Rijsel.
Katholiek (De). Leiden, Utrecht.
Katholieke Sociale Actie (Centraalbureau van de —). Uitgaven, Leiden.
Katholik (Der). Mainz.
Kirchenlexikon (Wetzer & Welte, Kard. Hergenröther, Kaulen).
 Freiburg.
Kirchliches Handlexikon. München.
Konversationslexikon. Freiburg.
Mannenadel en Vrouweneer. Roermond.
Mouvement sociologique international. Brussel.
Nederlandsche katholieke Stemmen. Zwolle.
*Nederl. Maandschrift voor Verloskunde, Vrouwenziekte en Kinder-
 geneeskunde.* Leiden.
Nouvelle Revue théologique. Doornik.
Ons Geloof. Brussel.
Revue apologetique. Brussel.
Revue catholique. Luik, Leuven (1843-84).
Revue catholique de droit. Leuven.
Revue de déontologie. Parijs.
Revue de philosophie. Parijs.
Revue des questions scientifiques. Leuven.
Revue ecclésiastique de Liège. Luik.
Revue médicale de Louvain. Leuven.
Revue néo-scholastique. Leuven.
Revue pratique d'apologetique. Parijs.
Revue sociale catholique. Leuven. Versmolten met *R. cath. de droit in*
Revue catholique, sociale et juridique. Leuven.
Science et foi (verzameling). Brussel, Dewit.
Science et religion (verzameling). Parijs, Bloud.
Scuola cattolica. Milaan.
Stimmen (aus Maria-Laach; nu : *Stimmen der Zeit*). Freiburg.
Studiën. Tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Amster-
 dam, Nijmegen.
Tijdschrift voor Geneeskunde. Amsterdam.
Tijdschrift voor R. K. Ouders en Opvoeders. Amsterdam.
Tijdschrift voor Verloskunde en Gynaecologie. Amsterdam.
Vie diocésaine. Mechelen.
Vlaamsch geneeskundig tijdschrift. Antwerpen.
Vroedvrouwentijdschrift. Gent.

ZAAKREGISTER

De cijfers verwijzen naar de randnummers; het sterretje naar de aantekeningen.

Aangiften (onjuiste), 118-9; v. misdaad, 49, 99-104; v. geboorte, 111; v. overlijden, 89*, 114*.

aanleiding tot andermans misdaad, 32-3.

aanprijzen, kwaad aanraden, 34, 160. Zie bij elk onderwerp.

aanslag aanbrengen, 49, 99-104.

aansprakelijkheid, 9 vlg. en geheel Hfd. I. Zie: toerekenbaarheid.

aanstekelijkheid (aansteking), verpleging, 31, 43-4, 50*, 58; verklaring, 41, 92bis, 105-10, 117; onthoudingsplicht, 146, 162.

abnormale neigingen, 19 vlg., 211, 218.

abolitionismus, 39*, 140bis, 158.

abonnement, 125.

aboulia, 22, 218.

actus hominis, 9.

actus humanus, 8.

afdrijving, zie: vruchtafdrijving.

afstand, op — voorwerpen bewegen, 213; gedachten overbrengen, 214; lezen, 214*.

aftroggelarij, 103.

alkoholismus, 41*, 48*, 70, 219.

algemeen welzijn door den Staat beoogd, 6; reden en beperking v. h. beroepsgeheim, 91, 100, 117; bestrijding der zedeloosheid, 6, 39*, 140, 158*.

aliënisten, 24 vlg., 61 vlg., 89 vlg., 118.

andermans misdaad, toerekenbaarheid, 32 vlg., 37, 51; aangifte, 47, 99-104.

animatio, 166, 198.

aphrodisiaca, 140*.

apothekers, algemeene plichten, 61 vlg., 70 vlg., 89 vlg.; verkoop, 37, 121*, 158*, 170-1; diploma, 75*; overeenkomsten, 121*, 124; schenkingen, 128.

aqua distillata, 74.

arbeidsongevallen, 118.

armendienst, armenwezen, 45, 55, 224.

artsen, beroepswaardigheid, 48, 134, 239-40; bovennatuurlijk standpunt, 208 vlg., 235. Zie bij elk onderwerp.

artsenijen, 73 vlg.; nieuwe, 46; slecht gekende, 76-8; gevaarlijke, 79-81, 177; gevoeldoodende, 82-3, 228 vlg.

asepsis, *antiseptis*, 71.

attest, 118-9, 152-3.

Baarmoeder (ontstelde), 178-9; verwijdering, 148, 179; buitenbaarmoederlijke zwangerschap, 180; Doopsel *in utero*, 201 vlg.

ban (kerkelijk), 37, 169.

- bederfvrije, bederfwerende behandeling, 71.
- bedienden, 92bis.
- bedoeling, 28-9; bij het Doopsel, 196. Zie bij elk onderwerp.
- bedwelmingsstoestanden, 14-5, 83, 228 vlg.
- begeerlijkheid, 4, 135, 137, 159.
- begraving, 87*, 197*, 233 vlg.
- behandelingen (heelkundige), medewerking tot ongeoorloofde — 37; toegelaten of opgelegde, 85-6, 183; onvruchtbaar makende, 148-9; verloskundige, 178 vlg.; en laatste Sakramenten, 85, 222*.
- behoedmiddelen tegen zwangerschap, 37, 158, 160; tegen geslachtsziekten, 140, 158.
- beletten (het kwaad), 39, 51.
- benadeeling, 51-2.
- beroepsgeheim, 88 vlg.; voorwerp, 90-5; uitzonderingen, 96-7; voor het gerecht, 98-101; bijzondere gevallen, 102-17.
- beroepsplichten der artsen, enz. algemeene, 55 vlg.; bijzondere, 135 vlg.; bovennatuurlijke, 208 vlg.
- beschikkingen ten gunste van artsen, enz., 128.
- besmettelijke ziekte, (besmetting), verpleging, 31, 43-4, 50*, 58; verklaring, 41, 92bis, 105-10, 117; onthoudingsplicht, 146, 162.
- bestialitas*, 138*.
- betrekkingen (geslachtelijke), 106-8, 138, 158, 162-4.
- bevoegdheid v. d. Staat, 6, 151-2; v. het leergezag der Kerk, 185-6, 238.
- bevruchting, 166; kunstmatige, 158*.
- bezetenheid door den duivel, 210.
- bezichtiging (lichamelijke), 86, 92, 132-3.
- bezieling, 166, 198.
- bezoeken, 70; nuttelooze, 60, 68.
- bezwaar (buitengewoon) en verplichting, 5, 30-1, 36-8, 41-6; — 58, 160, 175, 184.
- biecht, 79, 85, 221-2.
- biechtgeheim, 88.
- biechtvaders, 86, 183, 192, 218, 221.
- bloedverwantschap en huwelijk 146.
- boeken koopen, lezen, 139, 208.
- bordeelen, 39*, 140bis, 158.
- bovennatuurlijke middelen, 4, 137, 141, 218; standpunt, 208 vlg., 235.
- braken, 220; zwangerschapsbraken, 174.
- buitenbaarmoederlijke zwangerschap, 180.
- buitengewone middelen, 41*, 175, 203, 226-7. Zie: bezwaar.
- Caesarea sectio*, 181 vlg.; *post mortem*, 194-5.
- celibaat, 141-3.
- cephalotripsia*, 181 vlg.
- chloroformium, 12, 14, 83.
- cocaïne, 82.
- Communie (H.), 220, 235; Teerspijs, 79, 85, 221-2.
- concupiscentia*, 4, 135, 137, 159.
- confraters betrekkingen, 129 vlg.
- consentienti non fit iniuria*, 51, 190.
- consult, consultatie, 66 vlg.
- craniotomia*, 181 vlg.*.
- culpa theologica*, 51; *iuridica*, 53, 57.

- Daad** (menselijke), 8.
deelnemen in andermans misdaad, 35-8, 51.
De Rudder, 209*.
deskundigen, 25-6, 57, 94, 106*, 112-5, 118, 157, 193, 211.
determinismus, 10, 208.
dichotomia, 124.
diensthoden, 92bis.
dieren, 76; «dierenverstand», 236*.
diploma, 72, 75*.
doel, doeleinde, 28-9; zie bij elk onderwerp; — «wettigt de middelen» niet, 29.
dokters beroepswaardigheid, 48, 134, 239-40; bovennatuurlijk standpunt, 208 vlg., 235. Zie bij elk onderwerp.
dood en schijndood, 203, 225-6, 232; verhaasten, 29, 41*, 77-8, 230-1; bij nakenden dood, 221 vlg.; na den dood, 233 vlg. Zie: leven.
Doopsel, 196 vlg.; bij misgeboorte, 197-200; in moeders schoot, 201-2; v. pasgeboren kinderen, 203, v. «monstra», 204.
drankmisbruik, 41*, 48*, 219.
drift, 18.
dronkenschap, 14, 48*, 219; openbare, 6, 39*.
«**dubbel gevolg**», regel v. h. — 27-31.
«**dubbel gezicht**», 214.
dulden, 6-7, 39*.
dwaling (gerechtelijke), 102.
dysthanasie, 228 vlg.
Echtgenooten, beroepsgeheim, 89, 93, 106 vlg.; betrekkingen, 155 vlg. Zie: ouders.
echtscheiding wegens geslachtsziekte, 106*.
ecstasis, 211.
ectopici, 180.
eed der artsen, 240; verklaring onder eede, 118-9.
eerbaarheid, 135; zie: kuishheid.
eereloon, 121 vlg.
eerschending, 50, 69, 90, 95, 103.
eierstokken, verwijdering, 148, 179-80, 182.
civilijs, prik, 178, 201; Doopsel daarop, 200.
electrische stroom, 180, 184.
embryotomia, 181, 184 vlg.
erfelijke belasting, 19-20, 151, 154.
ergernis, 32-3.
ether, 83.
«*eugenics*», 150.
euthanasie, 228 vlg.
evisceratio, 181 vlg.
experimentum in anima vili, 76.
Fecundatio, 166; *artificialis*, 158*.
fetus, 168*; *acardiacus*, 198*.
Zie: vruchtafdrijving en Hfd. V.
Foerster's opvoedkunde, 4, 136, 150.
fornicatio, 138, 140.
Geboorte (ontijdige), zie: mis-kraam, vruchtafdrijving; vroeg-tijdige, 168, 184*; zorgen, 203, 226; aangifte, 111.
«**geboren, gedwongen misdadigers**», 10, 21.
gedachten overbrengen, 214; lezen, 214*.
geheim (soorten), 88; beroepsgeheim, 89 vlg.
genade (heiligmakende), 235.
geneesheeren, beroepswaardigheid, 48, 134, 239-40; boven-

- natuurlijk standpunt, 208 vlg., 235. Zie bij elk punt.
- geneesmiddelen**, 73 vlg.; nieuwe 46; slecht gekende, 76-8; nuttelooze, 74, 171; gevaarlijke, 79-81, 177; gevoeldoodende, 82-3, 228 vlg.; ongeoorloofde, 84; buitengewone, 41*, 175, 203, 226-7; prijs, 121*.
- gerechtelijk** onderzoek, 25-6, 57, 94, 106*, 118, 157, 193, 211; getuigenis, 15, 22, 98-9, 118; vordering van eereloon, 127.
- geschenken** aan artsen, enz., 128.
- geslacht** (mensch.), eenheid, 236*.
- geslachtelijk** onvermogen, 87, 147-9, 156; voorlichting, 136.
- geslachtsdrift**, 135; — leven in 't algemeen, 138-40, 158, 163; — ziekte, 90, 105 vlg., 140, 146, 151-4, 158, 162.
- getuigen**, gerechtelijk getuigenis, 15, 22, 98-9, 118. Zie : deskundigen.
- getuigschrift**, 118-9, 152-3.
- geval** (schielijk), 42, 63, 92, 130.
- gevoelloosmakende** middelen, gevoelloosheid, 82-3, 228-31.
- gevolgen** onzer handeling, 27 vlg. 51. Zie bij elk onderwerp.
- geweten**, gewetensplicht, 3, 5. Zie bij elk onderwerp.
- gezag** v. d. Staat, 6, 151-2; leer-gezag der Kerk, 185-6, 238; v. ouders, 40*, 144*.
- gezamenlijk schoolgaan** beider geslachten, 136.
- gezondheid**, eigen — benadeelen, 29, 41*, 77-8, 146, 161-2; zorg voor eigen — 41*, 81, 86; voor andermans — 41*, 150-1; zie : besmetting.
- gezwollen** bij de baarmoeder, 179-80.
- giften** aan artsen, enz., 128. — Zie : vergift.
- God**, grondslag der zedenleer, 1; bovennatuurlijk standpunt, 208 vlg., 235.
- goddeloozen**, 196, 221, 224.
- Hebosteotomia*, 181 vlg.
- heelmeesters** beroepswaardigheid, 48, 134, 165, 239-40; bovennatuurlijk standpunt, 208 vlg., 235; algemeene plichten, 55 vlg., 88 vlg.; heelkundige behandelingen, toegelaten of opgelegd, 37, 85-6, 183; onvruchtbaarmakende, 148-9; verloskundige, 178 vlg.; en laatste Sakramenten, 85, 222*.
- helderziendheid**, 214.
- helpen**, tot andermans misdaad, 32 vlg., 37, 51.
- homosexualitas*, 140*, 208.
- honorarium*, 121 vlg.
- huwelijk**, verhevene strekking, 135; beroepsgeheim, 105; geslachtsleven, 106-8, 138, 158 vlg.; niet opgelegd, 144; aan of af te raden, 145-7, 151-4.
- hyperammon*, 178.
- hypnose** en toerekenbaarheid, 15, 216; voor het gerecht, 15, 25*, 94; hoe geoorloofd, 83, 215-7.
- hysterie**, 22, 211.
- Ignorantia vincibilis, invincibilis*, 16.
- Index*, 208, 211*, 212*.
- indicatie** (medische), verwerpelijke, 159, 174.
- inenting**, 76.
- insania moralis*, 23.
- inspuitingen**, 82-3, 228-31; — 160, 167.

- internen**, assistent-artsen, 37;
zie bij elk onderwerp.
- inzicht**, 28-9; bij t Doopsel, 196.
Zie bij elk onderwerp.
- irregularitas*, 57*, 169*.
- Joden**, 96, 221.
- Katholicismus** en zedelijkheid,
4, 135, 137-8, 141, 159, 185-6,
231; en naastenliefde, 47-9,
55, 239; en menselijke waar-
digheid, 235, 236*.
- keizersnede**, 181 vlg.; *post mor-
tem* 194-5.
- kennis** vereischt tot toereken-
baarheid, 9, 16; tot beroep, 61
vlg.
- Kerk**, leergezag, 185-6, 219. Zie
ook : catholicismus.
- kerkelijk** onderzoek, 157, 211;
ban, 37, 169.
- kerkhoven**, 237-8.
- kieschheid**, beroepsgeheim, 89
vlg.; eereloon, 121 vlg.; licha-
melijk onderzoek, 132-3.
- kinderen**, toerekenbaarheid, 13;
onwettige, 17*, 105*, 111, 168*;
moord 17*, 104; zie vruchtafdrij-
vingen Hfd. V; verlaten, onder-
schuiving, 37, 105*; plichten,
40*; zorg voor gezondheid, 41*,
154, 164, 205-7; beroepsgeheim,
91-92bis, 109 vlg.; aangifte van
geboorte, 111; recht tot hu-
welijk, 144-5; zorg voor Doopsel
197 vlg.; kindersterfte, 205.
- kliënten**, kontrakt met den arts,
56 vlg.; 124bis, 125; bepaling, 91
vlg.; onderkruiperij, 124, 129.
- klinieken**, 45, 55.
- kontrakt** met den arts, 56 vlg.,
124bis, 125; geesteshelderheid
bij — 116*, 118.
- kosteloze** verpleging, 45, 55; —
raadplegingen, 55.
- krankzinnigen**, 23 vlg.
- kuischheid**, grondstellingen, 135,
137-40, 158-9; mogelijk en
onschadelijk, 141-2. Zie Hfd. IV.
- kunstgereedschap**, kunstwerk-
tuigen, 72.
- kunstmatige** bevruchting, 158*.
- kwakzalverij**, 62*, 75.
- Ledematen** afzetten, 87; eerbied,
234-6.
- legaten** aan artsen, enz., 128.
- leugen**, 118-20.
- leven** verkorten, wagen, 27, 29,
31, 41*, 50-1, 77-8, 230-1; zorg,
41*, 81, 86; zie : besmetting;
voor levensgevaar waarschu-
wen, 79, 85, 161, 221; tot H.
Oliesel, 222-3; doodstrijd, 225
vlg.
- levensverzekering**, 112-5, 118.
- levitatie**, 211.
- lex dubia non obligat*, 5.
- lichaam** (menschelijk), 235-6; van
Adam en Eva, 236*; lichame-
lijke bezichtiging, 86, 92, 132-3.
- lijk**, behandeling, 233 vlg.; ont-
leding, 234; verbranding, 237
vlg.
- lijkschouwing**, 234.
- Lombroso**, 10.
- longtering**, 105, 146, 162, 174.
- loontafel**, 122 vlg.
- Lourdes**, 209*.
- "Lust om last"*, 135, 138, 159.
- Maagwassching**, 220.
- maatschappelijke** invloed v. d.
arts, 48, 158-9.
- magnetismus**, 212*.
- malthusianismus**, 148-9, 158
vlg., 208.

- masturbatio*, 138*, 140, 158*.
medewerking tot andermans misdaad, 34-9, 51.
medium, 212.
meesters waarschuwen, 39, 51, 92bis, 110.
meineed, 118-9.
melancholici, 22, 218.
menschelijke daad 8; overblijfsels, 87*, 197*, 233 vlg.; lichaam, 235-6.
mesmerismus, 212*.
mica panis, 171.
mirakelen, 209.
Mis hooren, 219bis.
misdaad van anderen, toerekenbaarheid, 32 vlg., 37, 51; aangifte, 47, 99-104.
misdadigers, « geboren », « gedwongen », 10, 21. Zie: misdaad.
misgeboorte, miskraam voorkomen, 164, 167; Doopsel, 197; Zie: vruchtafdrijving.
moeders, moederplicht, 173, 206 en Hfd. IV en V. Zie: ouders.
moederschap (maagdelijk), van O. L. V., 236*.
mola, 198.
monstra, 198, 204.
moraal, grondslag, 1 vlg.; « onzijdige », 1-3; gebied, 6, 48-9; en Staatswetten, 6, 185.
moral insanity, 23.
morphium, morphinomanie, 82, 228 vlg.
motus primo-primi, 18.
mystiek, 211.
Naarstigheid bij beroepsbezigheid, 57, 70 vlg.
naastentiefde, verplichting, 40 vlg., 101; ruimer opvatting, 48, 240.
nadeel toebrengen, 51.
narcotica, 12, 14, 83, 228 vlg.
natuurrecht, natuurwet, 5, 185.
neigingen, drift, 18; abnormale, 19 vlg., 211, 218.
nieuw-malthusianismus, 148-9, 158 vlg., 208.
« non occides », 169, 184, 186, 231.
« nood breekt wet », 188.
nood, uiterste, groote, 41.
nuchter blijven, 220.
nuttelooze bezoeken, 60; consultatie, 68; geneesmiddelen, 74, 171.
Occultismus, 212 vlg.
Officium (S.), 158*, 175, 180*, 184-5, 215.
Oliesel (H.), 221 vlg.
onaansprakelijken, 11, 26.
onanismus, 158. Zie ook: masturbatio, nieuw-malthusianismus.
onbedachtzaamheid, 16.
onderhoorigen verplegen en beroepsgeheim, 92bis.
onderkruiperij, 124, 129.
onderschuiving van kinderen, 37, 105*.
onderzoek v. d. zieke, 71, 92, 132-3; gerechtelijk, 25-6, 57, 94, 106*, 118, 157, 193, 211.
ondoorschijnende lichamen, door — zien, 214.
ongedoopten, 196, 221, 224, 240.
ongehuwde staat, 141-3.
ongeloofigen, 196, 221, 224, 240.
ongevallen, 42-3; arbeids-, 118.
onkuischheid, rechtstreeksche, 138, 158; onrechtstreeksche, 139. Zie Hfd. IV.
onoplettendheid, 16.
onrecht, onrechtvaardigheid, 50-51.

- onschendbaarheid** v. beroepsgeheim, 89 vlg.
- onschuldigen**, niet strafbaar, 11, 26, 149; beroepsgeheim, 100, 102-11.
- onthouding**, geslachtelijke, 141-3; in het huwelijk, 159, 161.
- ontleding** v. lijken, 234.
- ontmannig**, 87, 148-9.
- ontsmetting**, 71.
- ontuchthuizen**, 39*, 140bis, 158.
- ontwikkelingsleer**, 236*.
- onverantwoordelijken**, 11, 26.
- onvermogen**, geslachtelijk, 87, 147-9, 156.
- onvruchtbaarheid**, 87, 147-9.
- onwaarheid**, 120.
- onwetendheid**, 9, 16; bij beroep, 61 vlg.
- onwettige kinderen**, 17*, 105*, 111, 168*.
- onzedelijkheid** bestrijden, 6, 39* 140, 158.
- oogmeesters**, algemeene plichten, 55 vlg., 121 vlg. Zie bij elk onderwerp.
- oophorectomia**, 87bis, 149.
- oorlog**, artsenplicht, 43.
- oorzakelijke** toerekenbaarheid, 27-31, 51.
- operatie**, medewerking tot ongeoorloofde — 37; toegelaten of opgelegd, 85-6, 183; onvruchtbaar makende, 148-9; verloskundige, 178 vlg.; en laatste Sacramenten, 85, 222*.
- opgaven**, onjuiste, 118-9.
- opium**, 12, 82.
- opvoeding** en geslachtsleven, 136.
- ouders** waarschuwen, 39, 51, 92 bis, 105*, 109; plichten, 40*; macht, 144*; zorg voor leven en gezondheid hunner kinderen, 41*, 154, 164, 205-7 en Hfd. V; zorg voor Doopsel, 197 vlg.
- ovariotomia**, 87, 148, 182.
- overblijfsels**, (menschelijke), 87*, 197*, 233 vlg.
- overeenkomst** tusschen arts en cliënt, 56 vlg., 124bis, 125; met apothekers, enz., 124.
- overerving**, 19-20, 151, 154.
- overlaten** v. cliënten, 131.
- overste**, v. onderwijsgesticht, 92bis.
- Perforatie**, 181 vlg.
- phobie**, 19 vlg., 218.
- plaatsvervangng**, 71, 130.
- plicht**, 3, 5; uit naastenliefde, 40-9; uit rechtvaardigheid, 50-4; algemeene beroepsplichten der artsen, 55 vlg.; bijzondere, 135 vlg.; bovennatuurlijke, 208 vlg. Zie bij elk punt.
- polyklinieken**, 45, 55.
- Porro-behandeling**, 87, 148, 179, 182.
- prijs** v. geneesmiddelen, 73, 121*; zie eereloon.
- proefnemingen**, 76-8, 212-5.
- prostitutie**, 39*, 140bis, 158.
- protestanten**, 196, 221.
- psychiatrie**, 19 vlg., 218.
- psychopathici**, 19 vlg., 211, 218.
- pubiotomia**, 181 vlg.
- punctie** v. h. eivlies, 178, 201.
- Raad** geven, 48, 158-9; tot kwaad 34, 51; vragen aan zedenleeraars, 160, 192, 196* enz.
- raadplegingen**, kosteloze, 55.
- radium**, 149, 184.
- recept**, 51, 71, 170.
- recht**, natuurrecht, 5, 185; stellig recht, 5-6, 39*, 140, 158*.
- rechtelijke schuld**, 53, 57.

rechterlijke uitspraak en restitutieplicht, 52-3.

rechtvaardigheid, grondstellingen, 50-1; zie bij elk punt.

rede, 236*; belemmerd, 12 vlg., 83, 217, 229-30.

rein-leven-beweging, 137.

rekening, eereloon, 121 vlg.; overdrevene opgave, 119; verjaring, voorrecht, 127.

restitutie, 51 vlg., 55-7, 118, 221*.

Röntgenstralen, 149, 184.

ruchtbaarmaking van geheimen, 89 vlg.; v. nieuw geneesmiddel, 46.

Sakramenten, 220; laatste, 221 vlg.

schaambeent-, schaamboogdoorsnijding, 181 vlg.

schaamte (eerbare), 135.

schade toebrengen, 51.

schadeloosstelling, schadevergoeding, 51 vlg., 55-7, 118.

schenkingen aan artsen enz., 128.

schielijk geval, 42, 63, 92, 130.

schijndood, 225-6, 232.

schuld, gewetensschuld, 52; zie bij elk punt: rechtelijke, 53, 57.

scrupuleuzen, 218.

secretum naturale, *promissum commissum*, 88 vlg.

slaaptoestanden, 12, 14-5, 83, 228 vlg.; zie: hypnose.

smetvrije behandeling, 71.

sodomia, 138*.

soldaten, verpleging, 92bis; huwelijk, 145; soldatendienst, 119.

solitarium peccatum, 138*, 140, 158*.

specialisten, 66-7; algemeene plichten, 55 vlg.; 121 vlg. Zie bij elk punt.

spiritismus, 212-3.

spoorwegramp, 43.

sporen van misdaad, 47.

sportfurie, 31.

Staat, bevoegdheid, 6; Staatswetten en zedenleer, 6, 30*, 140, 158, 185; en huwelijk, 151-2; en lijkbehandeling, 238.

« staking », 126.

statistieken, 89*, 114*.

steek door het hart, 233; punctie v. h. eivlies, 178, 201.

sterke drank, 48*, 83*, 219.

stervensgevaar, blootstellen, 27, 29, 31, 41*, 77-8; waarschuwen, 79, 85, 161, 221; het H. Oliesel, 222-3; doodstrijd, 225 vlg.

stigmatisatie, 211.

stompzinnigen, 12.

straf, begrip, 11; kerkelijke, 37, 169.

strafrecht en zedenleer, 6; nieuwere richting, 11; strafrechtelijk onderzoek, 25-6, 57, 94, 118, 193.

stralenbehandeling, 149, 184.

studieplicht, 62-5.

suggestie, 60, 68, 74, 218.

symphyseotomia, 181 vlg.

syndikaten, 57, 126.

Taal, ongekende — spreken, 213.

tafeldans, tafelkloppen, 213-4.

tandartsen, algemeene plichten, 55 vlg., 121 vlg.; zie bij elk onderwerp.

Teerspijs (H.), 79, 85, 211-2.

telepathie, 214.

tering, 105, 146, 162, 174.

testament ten gunste van artsen, enz., 128; en beroepsgeheim, 104*, 116, 118.

theosophie, 208, 212*.

toekomst, kennis, 213*.

toerekenbaarheid, 9 en geheel Hfd. I; verminderde, 12 vlg., 21-3; noodige kennis, 16; oorzake-lijke, 27-31, 51; van andermans misdrijf, 32 vlg., 51; schadevergoeding, 51. Zie bij elk punt.

toestellen, geneskundige, 72.

toestemming en toerekenbaar-heid, 8-9; in andermans misdrijf, 34, 51; geneesmiddelen, 79bis, 80; heilkundige behan-delingen, 85-6, 183, 195; ge-bruik van beroepsgeheim, 97 vlg.; eigen dood, 190, 231; Doopsel, 195-6; hypnotiseering, 217; — « Wie toestemt, lijdt geen onrecht », 51, 190.

tweegevecht, medische hulp, 37.

twijfel uit voorzichtigheid, 61, 160, 192, 196*; omtrent ver-plichting, 5; verpleging, 66, 73; geneesmiddelen, 76 vlg.; be-roepsgeheim, 95; aanwezigheid, v. een fetus, 166, 180, 198; dood, 198, 225-6, 232.

Uitspraak (rechterlijke), 52-3.

uterus, ontstelde, 178-9; verwij-dering, 148, 179; buitenbaar-moederlijke zwangerschap, 180; Doopsel *in utero*, 201 vlg.

Vallende ziekte, 22.

valscheheid, 40*, 118-20.

vasectomy, 87bis, 149.

vasten, 219bis.

veldslag, artsenplicht, 43.

verantwoordelijkheid, 9, en ge-heel Hfd. I; verminderde, 12 vlg., 21-3; noodige kennis, 16; oorzakelijke, 27-31, 51; ander-mans misdrijf, 32 vlg., 51; schadevergoeding, 51. Zie bij elk onderwerp.

verbintenis, v. arts met cliënt 56 vlg., 124bis, 125.

verbranding v. lijken, 237-8.

vergift, 37, 75*, 79 vlg., 104.

vergissing, 51-3, 71, 124.

vergoeding, 51 vlg., 55-7, 118.

verjaring v. eereloon, 127.

verklaringen, onjuiste, 41*, 118-9; v. misdaad, 49, 99-104; v. geboorte, 111; v. overlijden, 89*, 114*.

verkoop v. geneesmiddelen, 75, 124; v. voorbehoedmiddelen, 37, 158; v. vruchtafdrijvende middelen, 37, 170-1.

verkorting v. leven, 27, 29, 41*, 77-8, 230-1.

verkrachting, 103, 160*.

verlating v. kinderen, 37, 111.

verleiding, 104, 173.

verkoskundigen, beroepswaar-digheid, 48, 134, 165, 239-40; bovennatuurlijk standpunt, 208 vlg., 235; algemeene plich-ten, 55 vlg., 88 vlg.; bijzondere, 105*, 111, 159 vlg.; zie geheel Hfd. V; Doopsel, 196 vlg.

vermakingen aan artsen, 128.

verminking, 86-7, 148-9.

veropenbaring en zedelijkheid, 2.

verplaatsing der zinnelijke waar-nemingen, 214.

verpleging, 57 vlg.; v. besmet-telijke zieken, 31, 43-4, 50*, 58; kosteloze, 45, 55. — Zie bij elk onderwerp.

verplichting, 3, 5; uit naasten-liefde, 40-9, 55; uit rechtvaar-digheid, 50-4, 56 vlg. Zie bij elk onderwerp.

verrijzenis, 235-6.

verschijningen, 211.

verslag (zaakkundig), 25-6, 57.

94, 106*, 112-5, 118, 121*, 157, 193, 211.
verstand, 236*; belemmerd, 12 vlg.; 83, 217, 229-30.
versterving, 219.
vertooningen v. occultismus, 212*, 217.
vervanging, 130.
verzekering v. artsen onderling, 57, 126; levensverzekering, enz. 112-5, 118; kinderen « verze-
 keren », 203.
verzuiming, 39, 51.
visioenen, 211.
vivisectie, 76*.
vleeschderven, 219bis.
voeding der zuigelingen, 206-7.
voedsters, 92, 109-10, 207.
vonnis, 52-3.
voorbeeld (slecht), 33.
voorbewoedmiddelen tegen
 zwangerschap, 37, 158, 160;
 tegen geslachtsziekten, 140, 158.
voorgevoel, 214.
voorkoming v. zwangerheid,
 148-9, 158 vlg.; middelen, 37,
 158, 160.
voorlichting, geslachtelijke, 136.
voorrecht tot betaling, 127.
 « **vreemde zonden** », 34-9, 51.
vrees, 17; abnormale vreestoe-
 standen, 19 vlg., 218.
 « **vrije liefde** », 138.
vrije wil, 7 vlg., 218, 236*; belem-
 merd, 12 vlg., 83, 217, 229-30.
vrijheid, 7; « moderne vrijheden »,
 7*.
vroedkundigen, beroepswaar-
 digheid, 48, 134, 165, 239-40;
 bovennatuurlijk standpunt,
 208 vlg., 235; algemeene plich-
 ten, 55 vlg., 88 vlg.; bijzondere,
 105*, 111, 159 vlg.; zie geheel
 Hfd. V; Doopsel, 196 vlg.

vroedvrouwen, 196-7, 203; zie
 geheel Hfd. V.
vroeggeboorte, vroegtijdige ge-
 boorte, 168, 184*.
vruchtafdrijving, 168 vlg., 185
 vlg., verkoop v. middelen, 37,
 170-71; beroepsgeheim, 104;
 daartoe helpen, 170 vlg.; « me-
 dische — », 174 vlg.; onrecht-
 streeksche, 176 vlg.; en recht-
 bank, 17*, 193; en Doopsel, 197*.
Waarborg, 126, 133, 216.
waarschuwen, 39, 51, 79, 85, 161
 221.
wasschingen, 160, 167.
water tot het Doopsel, 196.
werklieden, 41*, 92bis, 118.
werkstaking, 126.
wet, natuurwet, 5, 185; stellige
 wetten, 5-6, 39*, 140, 158*.
wil, 7 vlg., 218, 236*; belem-
 merd, 12 vlg., 83, 217, 229-30;
 willoosheid, willoozen, 22, 218.

Zaakkundigen, 25-6, 57, 94,
 106*, 112-5, 118, 157, 193, 211.
zedelijkheid, zedenleer, grond-
 slag, 1 vlg.; « onzijdige — »,
 1-3; gebied, 6, 48-9; en Staats-
 wetten, 6, 39*, 140, 158, 185.
zedeloosheid bestrijden, 6, 39*,
 140, 158.
zelfbevelekking, 138*, 140, 158*.
zenuwzwakken, 22, 218.
ziekenkassen, 118, 126.
ziekte veroorzaken, 50-1; zie
 besmettelijke ziekte, geslachts-
 ziekte, gezondheid, en bij elk
 onderwerp.
ziel, 235, 236.
zielgeneeskunde, 19 vlg., 218.
zieltogenden, 222 vlg.
zinneloos, 23 vlg.

zinsverrukking, 211.

zooging, 206-7; **zoogsters**, 92,
109-10, 207.

zorgvuldigheid, 57, 70 vlg.

zuigelingen, 109-10, 205-7.

zuiverheid, grondstellingen, 135,

137-40, 158-9; mogelijk en
onschadelijk, 141-2. Zie Hfd.

IV.

zwangerheid, zwangerschap

voorkomen, 148-9, 158 vlg.;

voorbehoedmiddelen, 37, 158,

160; zwangerschapsbraken,

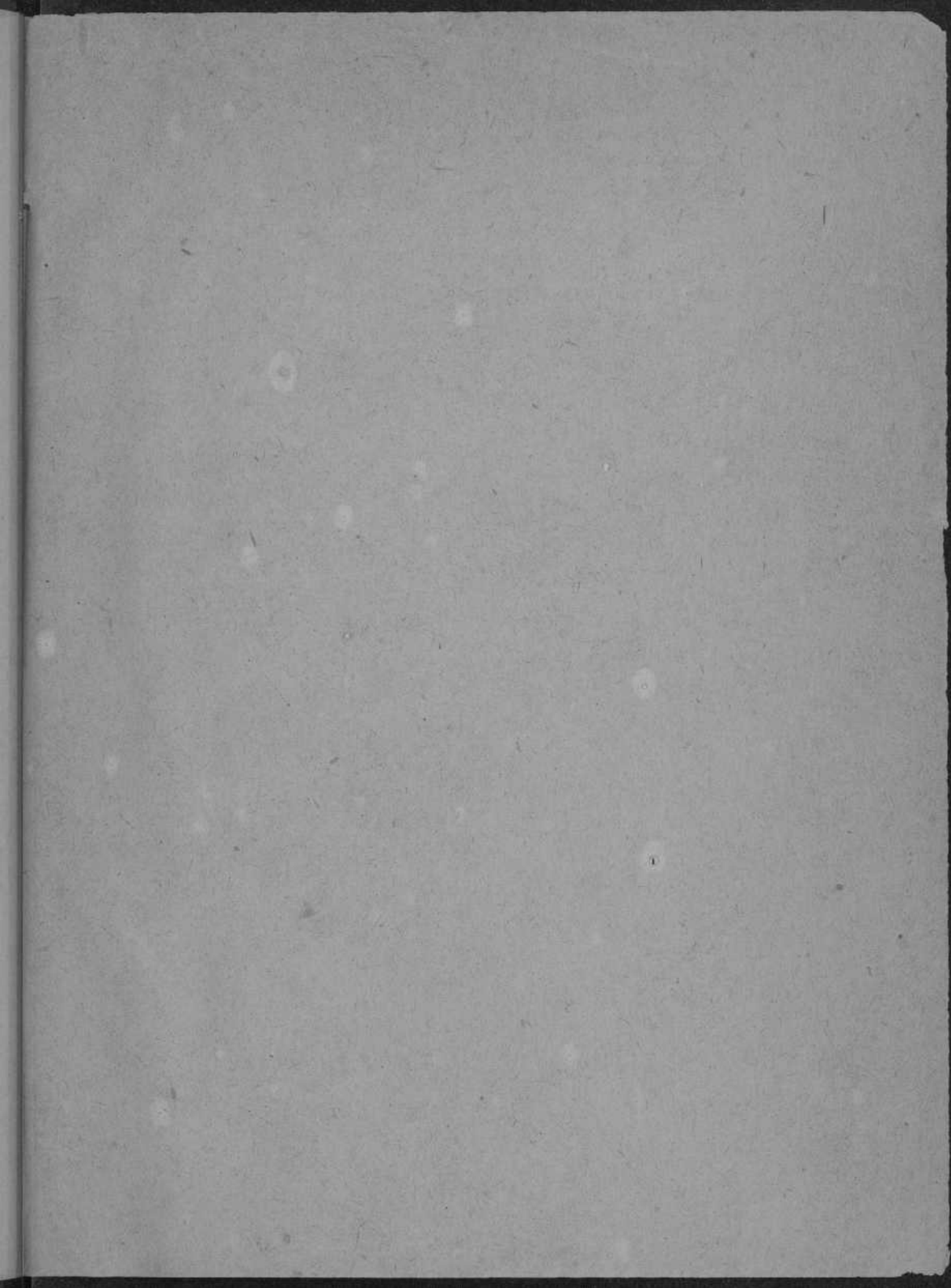
174; buitenbaarmoederlijke —

180; zorgen, 104, 105*, 172

vlg.; zie : miskraam, vrucht-

afdrijving en Hfd. V.

« **zwart boekje** », 126.



MS 148/57

S. 4

“ ONZE STUDIËN „
UITGAVEN OVER GODSDIENSTWETENSCHAP

1. J. SALSMANS, S. J., **Rechtelijke plichtenleer** 1914
 2. J. SALSMANS, S. J., **Geneeskundige plichtenleer**. . . 1919
 3. J. SALSMANS, S. J., **Rechtelijke plichtenleer**, 2^e uitg. 1920
 4. TH. VAN TICHELEN, **Schepping en Zondvloed** 1920
 5. J. SALSMANS, S. J., **Geneeskundige plichtenleer**,
2^e uitgaaf, 1920
 6. J. SALSMANS, S. J., **Biecht en Altaarsakrament**. . . 1922
 7. TH. VAN TICHELEN, **In den Patriarkentijd**. 1923
 8. J. SALSMANS, S. J., **Geneeskundige plichtenleer**,
3^e uitgaaf, 1925
-